

НАРЦИС ТОРБОВ

МОГИЛАНСКАТА
МОГИЛА
ВЪВ
ВРАЦА

Враца
2005

Рецензент:
доц. д-р Тотко Стоянов

**Книгата се издава
благодарение на финансовата подкрепа
на Община Враца
във връзка с навършването
на 40 години от началото
на проучването на Могиланската могила**

**Монография, първо издание
© Нарцис Цветанов Торбов, автор
© Добрин Антонов, фотографии и превод на английски
Борислав Цветков и Добрин Антонов,
оформление и предпечатна подготовка**

**ISBN
Враца, 2005**

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	5
ПЪРВА ГЛАВА ИСТОРИЯ НА ПРОУЧВАНЕТО	11
ВТОРА ГЛАВА МАТЕРИАЛЕН ЗАПИС НА ПОГРЕБАЛНИТЕ ОБРЕДИ	28
ТРЕТА ГЛАВА НАКИТИ И ТОАЛЕТНИ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ	46
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА ВЪОРЪЖЕНИЕ И СНАРЯЖЕНИЕ	59
ПЕТА ГЛАВА СЪДОВЕ И ПРЕДМЕТИ С КУЛТОВО ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ ...	74
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	92
КАТАЛОГ	96
БИБЛИОГРАФИЯ	108
MOGILANSKATA TUMULUS IN VRATSA (summary).....	118
ПРИЛОЖЕНИЕ ТАБЛА С ГРАФИЧНИ ОБРАЗИ И ЦВЕТНИ ФОТОСИ	151

*В ПАМЕТ НА
БОГДАН НИКОЛОВ И ИВАН ВЕНЕДИКОВ
И НА ВСИЧКИ ИЗСЛЕДОВАТЕЛИ,
КОИТО ПРЕОДОЛЯХА НЕСГОДИТЕ НА НАСТОЯЩЕТО,
ИЗГРАДИХА МОСТ МЕЖДУ МИНАЛОТО И БЪДЕЩЕТО
И ПРЕМИНАХА ПО НЕГО*

УВОД

Град Враца е разположен в полите на Стара планина. На север от него се намира плодородна равнина, която достига до река Дунав. Природата в околностите на града е сурова, но красива. Река Лева образува величествен пролом в скалния масив. Името на града е пряко свързано с тази природна забележителност. Топонимът Вратица (врата), с който е означена теснината или средновековната крепост се появява за първи път в един каменен надпис от времето на българския владетел Михаил II Асен (1246-1256), (Иванова 1946, 135-143).

Благоприятните природни условия способстват за появата на човешки живот още през късната старокаменна епоха (палеолит). В пещерите, намиращи се до пролома, са открити оръдия на труда от кремък (Николов 1976а, 33-37). Разположените на север от Враца плодородни полета са обитавани през новокаменната епоха (неолит), (Ганецовски 1999; Николов 1976а, 37-38; Николов 1992, 12-21). Поселищният живот е особено добре развит през медно-каменната епоха (енеолит). В резултат от археологическите проучвания са обособени две праисторически култури – Градешница (ранен енеолит) и Криводол (късен енеолит). Върху дъната на част от глинени съдове са врязани символични знаци, които представляват наченки на писменост (Николов 1984, 6-10).

Районът около днешния град се развива през бронзовата епоха като важен медодобивен център. Произвежданите изделия намират широко приложение в битата на тракийското население (Николов 1976а, 43-44). Интензивен стопански живот кипи и през старожелязната епоха – XI-VI в. пр. Накитите, въоръжението и керамиката, произхождащи от некрополите, свидетелстват за големите материални възможности на аристокрацията (Николов 1965, 164-173; Торбов 1993, 27-37). От нейните среди произхождат владетелите, властващи над племето трибали през новожелязната епоха – V-I в. пр. Хр. Откритите съкровища са косвено доказателство за тяхната неограничена власт, благодарение на която натрупват огромни богатства. В село Рогозен са намерени 165 сребърни съда – те са притежание на местния царски род и са събирани и умножавани в продължение на няколко столетия от края на VI до IV в. пр. Хр. (Николов/Машов/Иванов 1987, 20). Вероятно неговият династичен център е разположен в околностите на днешния град Враца. Това предположение се подкрепя от характера на находките от Могиланската могила. Златните и сребърните накити, съдове и парадно въоръжение, намерени в трите гробници, са безспорно доказателство за владетелския ранг на погребаните (Николов 1976а, 46-55).

През I в. местното тракийско население загубва своята политическа самостоятелност. Неговата територия е включена в границите на римската провинция Мизия. Романизираната аристокрация създава в Северозападна България крупни земеделски имения (Машов 1976). Шести век е характерен с настъпилите етнически промени – в земите на юг от река Дунава се заселват славяните. Те заедно с прабългарите създават държавно обединение, което получава името България. През средновековието селището в района на пролома се разраства във важен стопански център (Иванов 1988; Петров 1976).

Многобройните и разнообразни по характер свидетелства за историческото минало на града се съхраняват в Регионалния исторически музей – Враца. Важно място сред тях заемат находките от Могиланската могила. Тя е проучена през периода 1965-1966 г. от Иван Венедиков и Богдан Николов, чиито принос в българската наука е безспорен. Част от археологическите материали, намерени в трите гробници, са със световна известност – те участват във всички международни изложби на тракийските съкровища. Само в няколко по-сериозни публикации са разгледани най-значимите находки (Венедиков 1966а; Венедиков 1966б; Венедиков 1975; Николов 1967; Николов 1976а; Николов 1988; Biernacka-Lubanska 1967; Venedikov 1966a; Venedikow 1966b). В тях липсва подробна информация за археологическото проучване и постигнатите от него резултати. В настоящата монография е направен опит да бъде запълнена тази празнина в научното познание. Събирателската работа, предшестваща нейното написване, бе облекчена от наличието на дневник, отразяващ хода на разкопките. Информацията бе допълнена от публикации в научни издания и периодичния печат.

Предмет на настоящето изследване е материалният запис на погребалните обреди в Северозападна България през IV в. пр. Хр., в резултат на които е издигната Могиланската могила – веществените следи от тях, които са открити от археолозите при разкопаването на насипа. За улеснение използвам термина погребален комплекс – структура, включваща три взаимно свързани части – гробно съоръжение, останки от погребаните хора и животни и гробен инвентар. В монографията са разгледани три погребални комплекса, проучени от Иван Венедиков и Богдан Николов. Налице е помежду им пряка хронологическа и пространствена връзка, като всеки от тях включва в себе си посочените по-горе съставни части. Обемът от наличната информация определи структурата на изследването – история на проучването (първа глава), материален запис на погребалните обреди (втора глава) и археологически находки, формиращи гробния инвентар – накити и тоалетни принадлежности (трета глава), въоръжение и снаряжение (четвърта глава), съдове и предмети с култово предназначение (пета глава).

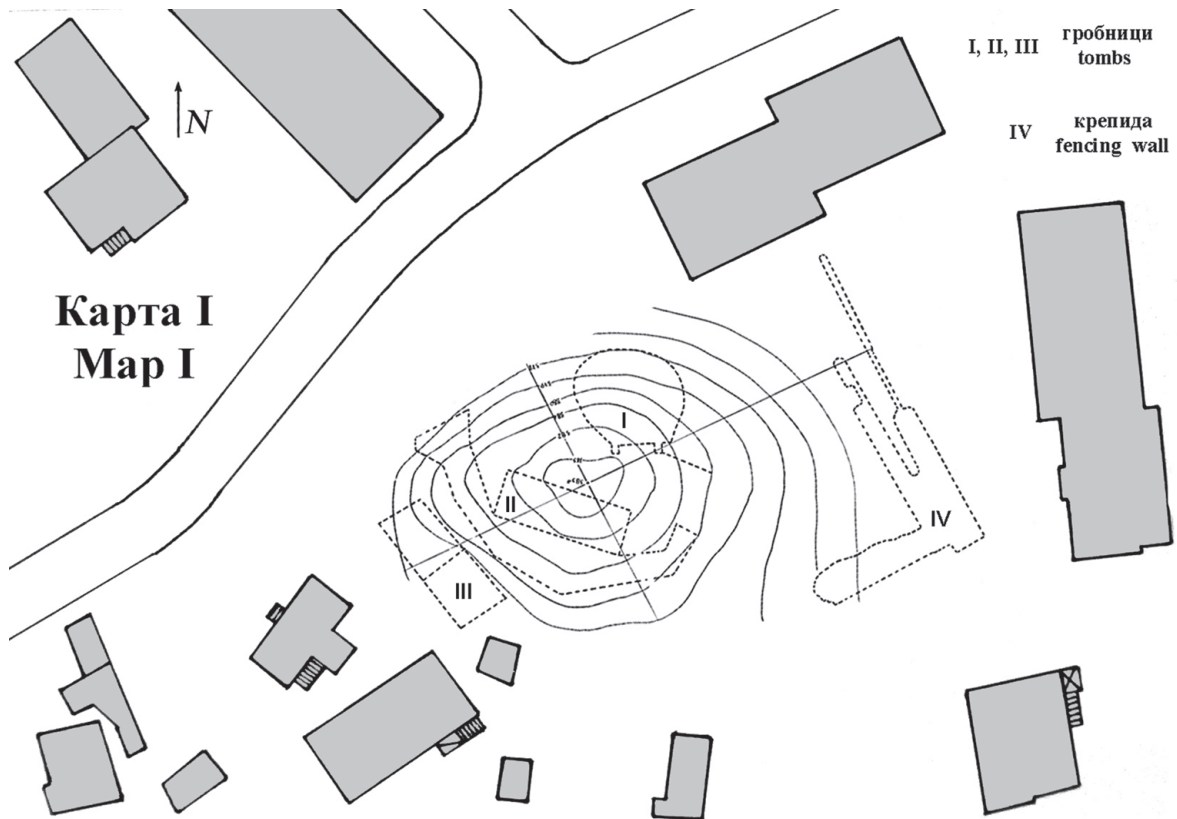
Необходимо е да се даде обяснение относно по-специфичните термини в монографията. За означаването на погребалните обреди се използват в българската историография голям брой понятия или техни съчетания. Не е разработена при-

емлива служебна терминология и те често са противопоставяни или са разглеждани като частично или изцяло съвпадащи. В археологическите публикации се срещат погребални обреди, погребални обичаи, погребални практики, погребални ритуали, погребални култове и погребални церемонии. Те навлизат под влияние на чужди заемки в българския език – ритуал (*ritualis*), култ (*cultus*) и церемония (*ceremonia*) от латински произход и практика (*praktike*) – от гръцки (Панайотов 1997, 26). В настоящето изследване те са използвани като синоними на погребалните обреди. За Могиланската могила са използвани от мен и термините гробно съоръжение и гробница като притежаващи един смисъл – постройка, в която се погребват мъртвите.

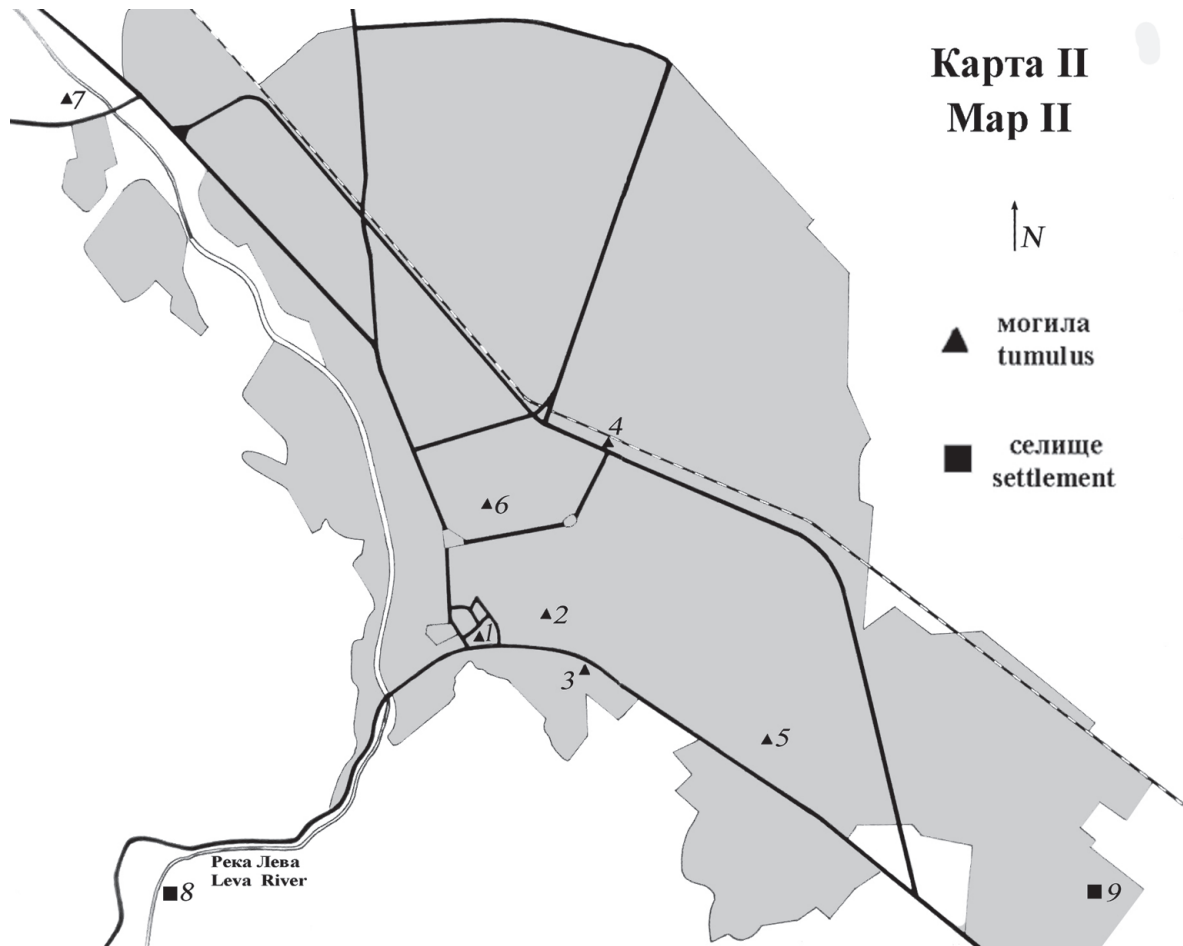
Настоящата книга е отпечатана, благодарение на финансовата подкрепа на Община Враца. Нейното съдържание бе обсъдено на заседание в “Тракийска секция” – Археологически институт и музей при Българската академия на науките – Протокол № 9/01.03.2005 г. Благодаря на колегите, които дадоха положителна оценка на изследването. С него е изпълнено едно задължение към обществеността на моя роден град. То допринася за по-задълбоченото изучаване и популяризиране на миналото на Северозападна България, представляващо неделима част от националната история. Проблематиката на монографията е пряко свързана с тази на археологическите проучвания на Балканския полуостров и обогатява научната информация за тракийската племенна общност.

КАРТА НА МЕСТОПОЛОЖЕНИЕТО НА МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА

КАРТА НА ГРАД ВРАЦА

ПЪРВА ГЛАВА

ИСТОРИЯ НА ПРОУЧВАНЕТО

Могиланската могила е била разположена в центъра на град Враца (Николов 1976а, 46). Сега мястото, където тя се издигала, не е застроено и се намира на улица “Речка”, (карта I-II, 1). Вероятно могилата получава своето име в началото на миналото столетие. Едно семейство си построява жилище върху единия от нейните склонове. Заселниците с течение на времето са наречени могиланци, а могилата – Могиланска (Николов 1988, 42). Преди археологическото проучване насипът и е с диаметър на основата около 60 м и най-голяма височина 7 м. Той е с деформиран купол – пръстта постепенно се е свлякла по северния му склон. Върху повърхността на могилата са личали останки от битови постройки (Николов 1976а, 46).

През есента на 1965 г. започват изкопни работи в насипа за строеж на жилищен блок. На 12 ноември багерът загребва железни части от колесница-четириколка – кат. № 10-15, табло III/1-6, (Данкин 1965; Искърски 1965). Заслуга за спасяването им има Димитър Бучински – скулптор в Археологическия музей при Българската академия на науките, който от любителски интерес присъства на разкопаването на могилата (Венедиков 1966а, 7). На 13 ноември е поставено началото на проучването, оглавено от Богдан Николов – археолог в историческия музей във Враца (Николов/Воденичарски 1965). Ръководството на музея се обръща за съдействие към Археологическия институт (Данкин 1965). Във Враца пристига Иван Венедиков, определен за ръководител на археологическия екип, в който са включени Богдан Николов и Димитър Бучински (Венедиков 1966а, 7).

Участието на Иван Венедиков в проучването не е случайно – той е автор на монография за колесниците, открити в българските земи и датирани след I в. (Венедиков, 1960). Под негово ръководство са осъществени разкопките на трако-римско светилище, намиращо с в околностите на Лиляче, Врачанско (Венедиков 1952). Димитър Бучински също участва в тях и разкрива могилен гроб в землището на селото (Бучински 1952). Вероятно той информира Иван Венедиков за откриването на железните части в насипа на Могиланската могила. Членовете на екипа предполагат, че колесницата е от инвентара на богато погребение и решават веднага да започнат сондажно проучване. Те съзнават, че неговото провеждане в началото на зимата е рисковано начинание. Лошото време не позволява да бъде установена стратиграфията на профилите на могилния насип. Затруднено е заснемането на гробното съоръжение и изработването на чертежи, в които да са отразени неговия план и параметри. Съществува и опасността, част от находките с помалки размери, да не бъдат открити и да останат в изкопаната пръст. Същевременно археолозите трябва да се съобразят и с желанието на общинското ръководство могилата да се проучи и да продължи строителството на жилищната кооперация. Те са млади и амбициозни и искат да разкрият тайните на Могиланската могила. Обществеността в града очаква с нетърпение резултатите от разкопките. Те продължават дванадесет дни при неимоверно лоши атмосферни условия – снеговалеж, дъждове и мъгла (Венедиков 1966а, 7). Археолозите отбелязват всички подробности в свои записки, които не бяха открити – явно са изгубени.

В могилния насип е оформен изкоп с дължина 14 м и ширина 6 м и е разкрит голям тракийски погребален комплекс (Венедиков 1966а, 7). Всеки един от кратките и мрачни дни на месец ноември поднася на членовете на екипа изненада. Те изваждат от мократа пръст богати дарове, поставени в гробно съоръжение. Проучвателите, обаче, не могат да определят със сигурност какво представлява то и как е изградено. Иван Венедиков отбелязва в своята статия,

която е първото сериозно научно съобщение за резултатите от проведените разкопки, че над гробовете се явява един неравномерен пласт от камъни. В централната част на насипа той е на места по-висок, а другаде по нисък, но в периферията навсякъде има обща височина 0, 60 м. Могилата има каменна основа, “която по формата си напомня умбо на античен щит”. Намерените железни клинове и гвоздеи – кат. № 5-9, табло I/1-6, са от дървена конструкция, върху която са поставени камъните (Венедиков 1966а, 7). Тя е рухнала под натиска на насипа и е затрупала всичко, което е поставено в гробното съоръжение. Подобно мнение изказва и Богдан Николов в своя публикация, излязла от печат на 11 декември 1965 г. В нея е отбелязано, че върху погребенията е издигната дървена постройка с две стрехи и върху нея са натрупани камъни и пръст (Николов/Воденичарски 1965).

Невъзможността да се определят параметрите и планът на съоръжението принуждава Иван Венедиков произволно да определи местоположението на гробния инвентар и откритите скелети на хора и коне. В неговата публикация липсва чертеж, на който да са маркирани размерите на сондажа и неговата ориентация – вероятно такъв не е изготвен. Ръководителят на проучването съобщава, че след колесницата в каменното струпване е намерен яздитен кон. Той е с юзда – кат. № 19, табла IV/1, XVII/1 и богата сребърна украса от амуницията – кат. № 20-28, табла IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-3. На около един метър от него е открит човешки скелет, разположен така, че конят лежи до дясната му ръка. В ляво от покойника са поставени 18 копия, чийто железни върхове са открити на куп – от тях са запазени 14 броя – кат. № 63, табло IX/6-9. Намерена е и желязна фибула – закопчалка за дрехата му (Венедиков, И. 1966а, 7, 10-11). Тя не е заведена в инвентарната книга на Регионален исторически музей – Враца, явно се е разпаднала от корозията.

На 26 ноември е разкрит втори човешки скелет (Искърски 1965), който е разположен извън каменното струпване на около 1, 5 м от първия. Иван Венедиков предполага, че е погребана млада жена на възраст около 20 години. Той смята, че е извършено ритуално убийство – тя лежи на пода на гробното съоръжение по очи, като дясното рамо е издигнато по-високо от лявото. Едната ръка е просната и е прегъната в лакътната става. Краката са разкрячени така, че ходилата са на разстояние 0, 40 м едно от друго. Върху черепа е открит златен венец – кат. № 31, табла VI/1, XIX/1. В близост до раменните кости са намерени обици – кат. № 32, табла VI/2, XIX/2 и апликации – кат. № 35-37, табла VII/1-3, XX/1-3 от злато. Останалият инвентар потвърждава, че тази жена е от владетелски род – златни висулки – кат. № 38-39, табла VII/4, 7, XX/4-7, копчета – кат. № 40-43 и два продълговати предмета – кат. № 33-34, табла VI/3-4, XIX/3-4, стъклени маниста – кат. № 51-58, табло VII/15, нанизани вероятно на гердан, бронзово огледало – кат. № 45, две чернофирнисови лампи – кат. № 80-81, табло XIII/6-7 и глинени предмети с култово предназначение – кат. № 82-105, табла XV/1-13, XXIV/2 (Венедиков 1966а, 7, 11-12). Намерена е и бронзова фибула (Венедиков 1966а, 7, 11-12) – в инвентарната книга на музея са заведени три екземпляра – кат. № 46-47, без да е указано тяхното точно местонамиране.

В непосредствена близост са открити и предмети, характерни за погребение на мъж – два железни ножа – кат. № 62, табло IX/2-3 и меч в ножницата си, който не е запазен – разпаднал се е от корозията. Вдясно от черепа вероятно е поставен кожен колчан със стрели – техните бронзови върхове – кат. № 61, табло IX/1, са струпани на куп. Втулките на някои от тях са с остатъци от дървената им част. На 0, 80 м от костите на десния крак са разчистени фрагменти от бронзов шлем – кат. № 60, табло IX/10. На 0, 60 м от черепа е разкрит сребърен наколенник с богата украса – кат. № 59, табла VIII, XXI, който е част от парадното въоръжение на знатен тракиец. Археолозите разширяват изкопа с 1, 50 м към центъра на могилата, но трети скелет не е открит. Разкопани са две групи от предмети, наредени в права линия. Първата включва бронзови съдове – кат. № 70-74, табло XII/1-4 и един железен светилник (канделабър) – кат. № 106, табло XII/5, (Венедиков 1966а, 12). Втората група е открита на 28 ноември (След колесницата... 1965) и представлява сребърен сервиз – кана с позлата – кат. № 68, табла XI/1, XXIII/1, съд с форма на шишарка – кат. № 69, табла XI/2, XXIII/2 и четири чаши (фиали) – кат. № 64-67, табла X/1-2, XXII/1-2 – три от тях са с надпис със старогръцки

букви, а върху дъното на четвъртата е запоено изображение на лицето на жена в профил, вероятно богинята Афродита (Венедиков 1966а, 12). На 3 декември са разчистени и скелетите на два коня. Те са с железни юзди – кат. № 17 и ярем – от него са намерени няколко железни клина – кат. № 18. Животните са убити пред колесницата, но археолозите не споменават дали са впрегнати в нея. На следващия ден разкопките са преустановени (Венедиков 1966а, 8; Искърски 1965; Последни открития... 1965).

Резултатите от археологическото проучване стават достояние на широката общественост. На 20 ноември във вестник “Отечествен зов” е отпечатано кратко съобщение (Уникална археологическа... 1965). То е последвано от отделни публикации в “Работническо дело” (Необикновена... 1965) и “Отечествен фронт” (Уникална находка... 1965). В местния вестник периодически излизат материали, които дават информация за последните открития (Искърски 1965; След колесницата... 1965; Последни открития... 1965). На 11 декември Богдан Николов и директорът на музея Цено Воденичарски дават подробни сведения за находките (Николов/Воденичарски 1965).

Интерес към разкопките проявява и ръководството на Комитета за култура и изкуство – те са посетени от неговия председател Петър Вутов. На състоялото се съвещание с местното общинско ръководство е възложено на директора на музея да бъде обзаведена отделна зала, в която да се подредят археологическите материали. Решено е да се изгради над гробното съоръжение навес и могилният насип да бъде устроен в паркова обстановка с подходящо архитектурно оформление. Предвижда се да бъде изработен със съдействието на специалисти от археологическия институт макет на гробницата (Искърски 1965).

Научните среди бързат да се запознаят с резултатите от проучването. Във Враца пристигат професор Олга Некрасова – член-кореспондент на Румънската академия на науките, директор на института по антропология в Букурещ и завеждащ катедра в университета в Яш и нейният колега доцент Мария Кристеску. Те са съпровождани от научния секретар на Института по морфология при Българската академия на науките Петър Боев (Последни открития... 1965).

Богатият и разнообразен гробен инвентар, открит през есента на 1965 г., дава възможност на Иван Венедиков да датира погребението. То е извършено през първите петдесет години на IV в. пр. Хр., за което свидетелстват двете глинени лампи – кат. № 80-81, табло XIII/6-7 и фрагментите от съда-киликс – кат. № 75, табло XIII/3, намерен при колесницата (Венедиков 1966а, 13). Ръководителите на екипа съзнават, че проучват погребален комплекс. Те, обаче, изваждат гробния инвентар, без определят какво представлява съоръжението и да получат максимални сведения за останките от погребаните. Загубена е ценна информация за действията в процеса на погребването, оставили материален запис за извършените обреди. Направена е единствено констатацията, че съществуват два центъра – частите от колесницата и скелетите на човек и три коня са в югозападната част на насипа, а другият човешки скелет с богатите гробни дарове в югоизточната (Венедиков 1966а, 7, 12-13). Иван Венедиков се стреми да обясни характера на връзката между двата центъра, като използва сведението на Херодот, че траките имат обичай заедно с мъжа да се погребва и една от жените му. В Могиланската могила, според археолога, е разкрито именно такава погребение. Той подкрепя становището си и с примери – гробниците край Казанлък и Янково, Шуменско. При тях скелетите на мъжа и жената се намират в една камера с коридор, пред него е предверието, в което са погребани конете (Венедиков 1966а, 12-13). Богдан Николов изказва подобно твърдение – в насипа на могилата е поставено тялото на тракийски военачалник. След това са убити трите коня – яздитният и двата, които са впрегнати в колесницата. Накрая е умъртвена и младата съпруга на покойника (Николов/Воденичарски 1965). Единадесет години по-късно Богдан Николов излага друга версия, според която откритите скелети са три на брой. Той смята, че в гробното съоръжение е погребан тракийски владетел със съпругата си и тяхната робиня (Николов 1976а, 48-49).

В съжденията на авторите съществува празнина – те не дават убедителен отговор на въп-

роса защо до единият от двата човешки скелета има само една фибула и се намира до яздитния кон, а вторият е разкрит с богат инвентар, характерен за погребението както на мъж, така и на жена. Яснота не може да внесе и антропологическото проучване, извършено от доктор Петър Боев след приключването на разкопките. То установява, че в гробното съоръжение са погребани две жени. Същевременно е изследван и трети скелет, намерен до този със златния венец – кат. № 31, табла VI/1, XIX/1. Петър Боев смята, че той също е на жена. Иван Венедиков твърди, че тези човешки кости не са от погребението (Венедиков 1966в, 42).

Съществуващото противоречие не е разрешено – въпросът за броя на погребаните в съоръжението и техния пол е упорито избягван в научните изследвания. Единствено Никола Теодосиев се опита да намери обяснение. Той смята, че третият скелет произхожда от по-късните християнски гробове, разкрити в могилния насип. Според него в гробницата са погребани двама души – единият е юноша – син на някой от местните владетели, а вторият е мъж – “коневодец или колесничар” (Theodossiev 2000). Изказаното от него е логически аргументирано. Необходимо е, обаче, да се отбележи, че всички съждения по проблема за броя и пола на погребаните са в сферата на предположенията поради липса на стабилен доказателствен материал – дневник с приложена към него фото-документация. Само той би могъл да даде информация за останалите две съставни части от погребалния комплекс – гробното съоръжение и останките на погребаните.

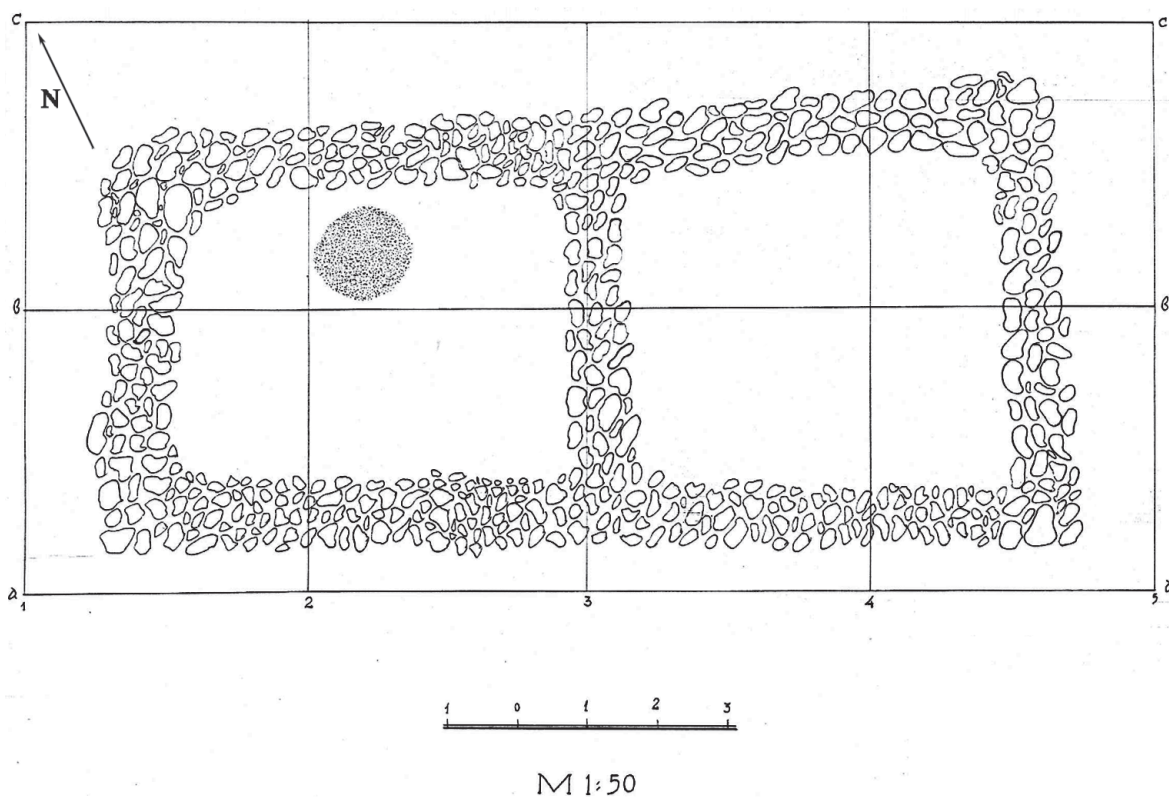
В началото на 1966 г. теренът на могилата е отново предоставен за строеж на жилищен блок, но изкопните работи са преустановени и е поставено началото на вторият етап на археологическото проучване (Николов 1967, 11). В запазения дневник, воден от Богдан Николов, има богата информация за неговия ход. Тук е мястото да се отбележи, че в разговорите ми с археолога, въпросът за документацията на разкопките бе избягван. Не бе тактично от моя страна да проявявам любопитство поради обстоятелството, че Богдан Николов изявяваше желание да продължи своята научно-изследователска работа и след пенсионирането си. Вероятно е имал намерението да напише и издаде монография за археологическото проучване на Могиланската могила. Скоропостижната кончина на Богдан Николов сложи край на неговите научни занимания и аз сметнах, че дневникът не е запазен – това становище бе застъпено и в моята статия за разкопките. В нея използвах информацията от научните публикации, кратките съобщения в пресата и чертежите, съхранявани в архива на музея (Торбов 1999, 31-42, обр. 1-6). В края на ноември 2002 г. случайно попаднах на оригиналния дневник на проучването през 1966 г. Той е воден лично от Богдан Николов, за което свидетелства неговият почерк.

Археологът отбелязва, че на 10 февруари 1966 г., преди обяд, при него идва строителният техник, ръководещ изкопните работи и му съобщава, че на около 10 м западно от разкритото през есента на 1965 г., гробно съоръжение, багерът се е натъкнал на каменно струпане, в което са открити два железни гвоздеа. Явно Богдан Николов има предварителна уговорка с техника да го информира за появата на археологически материали в насипа, за да може да реагира своевременно и отново да се спре строежа на жилищната кооперация. Археологът веднага отива на могилата и констатира, че под земен насип с дебелина 1 м е разкрит дренаж от камъни. Той е убеден, че това е гробно съоръжение и веднага започва археологически разкопки с 14 работници. Иван Венедиков е определен от Археологическия институт за негов научен ръководител и не участва пряко в проучването. Богдан Николов получава пълната подкрепа на общинското ръководство – на следващия ден изкопаната пръст се извозва с камион. На 12 февруари на могилата пристига малък багер, с помощта на който се разкопава горният слой на насипа. Три дни по-късно – на 15 февруари, Богдан Николов вече разполага с три камиона. На 20 март самосвалите са пет на брой. Археологът се стреми да използва максимално предоставените му машини. Той се уговаря с багериста, шофьорите и работниците да се работи и през почивните дни, ако възникне спешна задача, неподлежаща на отлагане или разкопките са прекъснати през седмицата по независещи от него причини. В дневника е отбелязано, че проучването продължава в неделните дни на 13 и 20 февруари, 6 и 13 март, 10 и 17 април. На 18 февруари работниците, които са на надница и не работят ефективно, са сменени

с други. Благодарение на въведената строга дисциплина археологическите разкопки се водят интензивно независимо от лошите атмосферни условия – сняг, дъжд и мъгла.

Богдан Николов съзнава, че е необходимо разкритият профил на могилния насип и гробното съоръжение да бъдат заснети от геодезисти и нанесени на чертеж. По негова молба на обекта е изпратен техник, който скоро преустановява своята работа поради трудова злополука. Със заснемането на терена се заема архитект Сава Савов. Налице е несъответствие в размерите и ориентацията на отделните съоръжения в дневника и в чертежите на архитекта. Това обстоятелство се дължи на факта, че двамата работят независимо един от друг с различни технически средства. На чертежите на гробните съоръжения не е отбелязано местонамирането на археологическите материали. То е указано единствено в дневника върху скици, направени от Богдан Николов на ръка. Съществуващите различия не позволяват тази информация да бъде пренесена прецизно върху съответния чертеж. Връзката между съставните части на погребалния комплекс е прекъсната – сведенията за гробното съоръжение не могат да бъдат свързани пряко с тези за останките на погребаните и гробния инвентар. В настоящето изследване са цитирани дословно данните от дневника за параметрите на съоръженията и местоположението на находките. Отделните чертежи и скици кореспондират с текстовата част – те са включени като образи. Само върху обр. 5-6 е направено незначително допълнение – отбелязани са от мен гробните съоръжения с арабски цифри, като е използвана въведената от Богдан Николов терминология в дневника и научните публикации – гробница № 1 – Гробница II; гробница № 2 – Гробница III и гробница № 3 – Гробница I.

Археологът дава кратко описание за стратиграфията на отделните пластове на могилния насип. Той отбелязва за могилата, че “откъм западната и страна тя е прерязана вече на половината”. Образувалият се профил е с височина 4, 5 м. Най-горният слой е дебел от 2 до 3 м и е съставен от съвременни основи на зидове, парчета керемиди и тухли. След него следва пласт

Обр. 1. Гробница 2 – дневник, Гробница III, (Николов 1967).

от червенокафява непропусклива глина с приблизителна дебелина от 1 до 1,5 м, в която липсват културни останки. Под него се намира дренаж от едри речни камъни, с какъвто е и гробното съоръжение, разкрито през 1965 г. Към дневника са приложени само две скици за отделните натрупвания от пръст, регистрирани в сектори от могилния насип. В настоящето изследване не са включени поради невъзможността да се локализира мястото на разрезите. Скиците не са с мащаб, липсва легенда с означения за отделните пластове, дори не е фиксиран първоначалния терен, върху които е издигната могилата.

На 16 февруари работниците разчистват каменното струпване и Богдан Николов констатира, че то представлява “насип от речни камъни с дълбочина до 1,5 м и ширина от запад към изток 2,5 м”. Той е убеден, че това е южната част на второ гробно съоръжение (обр. 1, 5, 7). Същият ден са открити голям глинен съд и фрагменти от други два с по-малки размери. Вероятно става дума за съдовете с кат. № 76-78, които са инвентирани без да е указано тяхното местонамиране. Те са изкопани на височина 0,60 м от “каменния слой” на гробното съоръжение, разкрито през есента на 1965 г и на 3 м “западно” от мястото, където е открит скелетът със златния венец (обр. 5). Два дни по-късно е разкрит каменен зид в участък с дължина 1 м и Богдан Николов констатира, че съоръжението, проучвано от него, “представлява продълговатата от юг на север постройка”. От вътрешната страна на зида са намерени два железни гвоздеа от дървена конструкция (обр. 1, 5, 7). В инвентарната книга на музея има описание на всички железни скрепителни елементи – кат. № 110-115, табло II/1-6. Липсва информация за това къде точно са открити по време на разкопките и е невъзможно да се определи кои от тях са намерени на 10 и кои на 18 февруари. Същото се отнася и за останалите железни клинове и гвоздеи, включени в каталога на изследването – кат. № 5-9, табло I/1-6.

На 19 февруари е разкрита в близост до “южната стена, на нивото на най-долните камъни” трамбована площадка от “глина и натрошени въглища” (обр. 1, 5, 7). Не са намерени археологически материали и Богдан Николов не се ангажира с даването на обяснение за нейното предназначение – той само отбелязва, че това е “крематориум, върху който е станало изгаряне...”. На следващия ден археологът забелязва в основата на второто гробно съоръжение пласт от потъмна пръст. Той съставлява първоначалния терен, върху който е построена гробницата и е насипана могилата. Разкритото през есента на 1965 г. гробно съоръжение е изградено върху предварително натрупан могилен насип (обр. 5-6). Продължава разчистването на “южната каменна стена на втората гробница” и на следващия ден е проучен от нея участък с дължина 7,35 м. Направена е констатацията, че зидът “леко завива в североизточна посока” (обр. 1, 5, 7).

Двадесет и втори февруари е щастлив ден за Богдан Николов – той намира в съоръжението сребърен съд. В дневника е отбелязано, че “при слизане в дълбочина, за да се разчисти глината около южната стена на втората гробница, там където тя прави лек завой на североизток, почти на долното ниво се разкри една сребърна вазичка” – кат. № 128, табла XI/3, XXIII/3. Тя е намерена на дълбочина 1,45 м, мерена от “най-горния камък на стената” и на 3,60 м от повърхността на могилния насип. Над нея са разкрити кости, но не е отбелязано в дневника дали са от човек или животно (обр. 1, 5, 7-8). Съдът предизвиква интереса на музейната колегия. Той е заснет с кинокамера от етнографа на музея Николай Дойнов. Не можах да открия филма, вероятно е унищожен.

През следващите седмици Богдан Николов получава разнообразна информация за съоръжението, обозначено в дневника като гробница № 2. На 23 февруари той отбелязва, че е разкрита “южната стена” на дължина 7,65 м. “Западната стена”, която е ориентирана по направление “юг-север” е дълга 6 м (обр. 1, 5, 7-8). При разчистването на пръстта “към източната част на южната стена, в профила на насипа, над най-горните камъни от стената” се очертават контурите на една вторична яма, “в дъното на която има големи и малки речни камъни”. По-късно, след окончателното проучване на съоръжението, Богдан Николов ще предположи, че то е ограбено и именно през нея – от там проникват иманярите. На 25 февруари е разкрита окончателно “западната стена”. Тя изградена от речни камъни без спойка – “суха зидария” и достига на височина 1,3 м. При тяхното подреждане в зида са използвани подложки за укре-

пяване. В южна посока той “е засипан в основата си от речни камъни, които са служили за дренаж и подпора отвън” (обр. 1, 5, 7). На 1 март при разкопаването на пласта глина над “източната част” на гробницата работниците се натъкват на отделни керамични фрагменти с черен и сив цвят. Те откриват сред тях малък бронзов предмет с елипсоидна плочка, който има форма на пръстен – той не е инвентиран във фондовете на историческия музей във Враца. На 17 март окончателно са фиксирани очерганията на гробницата – тя представлява “правоъгълна постройка” (обр.1, 5, 7-8).

Археологът разкрива голяма част от съоръжението и се надява, че съдбата ще е благосклонна към него – ще намери през следващите дни богат гробен инвентар. На 21 март щастието му се усмихва – в дневника е написано следното: “Предния ден вали дъжд и сняг и през нощта мократа глина замръзна. От сутринта на 21 III времето стана слънчево и към 10 часа започна да размръзва глината. Следствие на това към входа на гробница № 2 започнаха да падат почистени камъни. Няколко големи камъни се откъртиха и паднаха в югоизточния ъгъл на гробница № 2 – точно над мястото, където по-рано разкрихме сребърната чаша. Наложих се да почистим мястото от падналите камъни и глина. И за наша изненада, само на 5 см от мястото на сребърната чаша разкрихме една златна чаша. Същата е добре запазена. Тъй като беше върху камък, то малко е подвит само единия край на дъното. Чашата е с една дръжка, съставена от два цилиндрични тела, преплетени в средата. Тежи 240 грама чисто злато и е висока 9 см.... Чашата заснехме на самото място с фотоапарата на музея и с кинокамерата от Дойнов” – кат. № 127, табла X/3, XXII/3, (обр. 1, 5, 8). Богдан Николов беше сладкодумен разказвач и очарователен събеседник. Притежаваше талантливо перо – можеше да пише изразително. И сега си го спомням – седи на бюрото в нашия кабинет с приведена над листа глава и реди буквите една след друга, леко усмихнат. Предполагам, че със същото изражение описва и станалото на 21 март 1996 г. Дневникът е оформен по-късно след приключването на разкопките и археологът съзнава, че каната е най-значимото му откритие. Той се е надявал да намери по-богат гробен инвентар от открития през есента на 1965 г. и трябва да преглътне разочарованието си с успокоението, че открива единственият златен съд от периода V-IV в. пр. Хр., за който и до сега се смята, че е произведение на тракийската торевтика. Годици след написването на дневника Богдан Николов увлекателно е разказвал на своите слушатели как след като през нощта е валил дъжд, премесен със сняг, на другия ден сутринта на 21 март времето е било слънчево. Към 10 часа той най-неочаквано, само на 5 см от мястото където е била сребърната кана, е открил златна, която тежи цели 240 грама. На мен и на читателите не остава нищо друго освен да му повярваме. Не са запазени абсолютно никакви други свидетелства относно обстоятелствата при откриването на златния съд – един от забележителните паметници на тракийското изкуство.

Археологът веднага написва кратко съобщение за местния вестник “Отечествен зов” (Николов 1966а). На следващия ден то е отпечатано и той става най-известната личност в града. В дневника скромно е отбелязано: “След излизането на съобщението в “Отечествен зов” ни нападна многобройна публика”. Богдан Николов бърза да тиражира написаното и в централната преса. На 23 март излиза негова публикация във вестник “Отечествен фронт” (Николов 1966б). Той дава подробни сведения на Илия Борисов – местен кореспондент на вестник “Работническо дело”, в който още същия ден е отпечатан отделен материал (Борисов 1966а). Няколко дни по-късно на 26 март Богдан Николов публикува още едно кратко съобщение за разкопките на Могиланската могила (Николов 1966в). Резултатите от проучването са популяризирани и от 21 март насетне информацията за всяка по-интересна находка намира място в пресата. Богдан Николов е млад и амбициозен – появата в печата на материали с неговото име повдига самочувствието му. Той е убеден, че му предстои да направи голямо откритие и бърза да подготви почвата в местния и централния печат за публикуването на още по-сензационни съобщения за археологически материали.

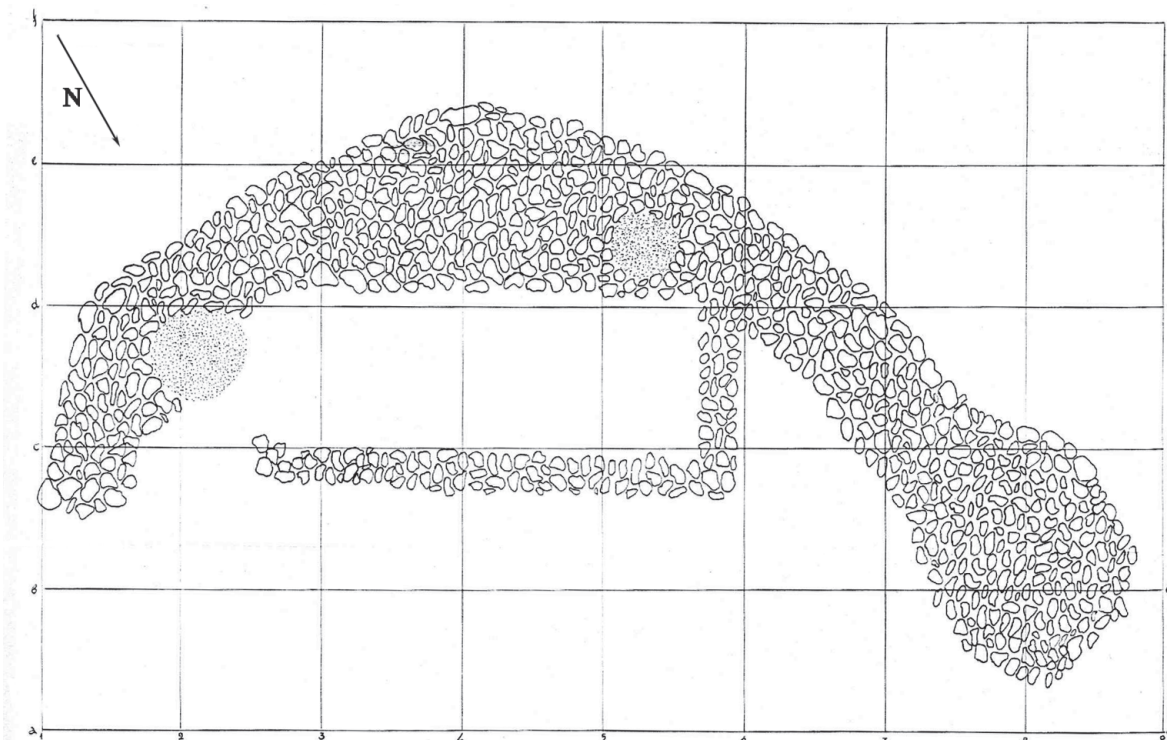
Археологът продължава проучването, придобил самочувствие от постигнатите резултати. На 26 март на 0, 3 м “северозападно” от мястото, където е намерена златната кана, се появява в пръстта тъмно петно, “което по всичко личи, е от изгниване на кожа (гъон)”, (обр. 1, 5, 8).

Внимателното проучване на този участък разкрива очертанията на кожен колчан с дължина 0,4 м и най-голяма ширина 0,2 м. Намерени са бронзови върхове за стрели, част от тях са добре запазени, тъй като са прилепени една до друга, но повечето са пострадали от окиса – кат. № 125, табло IX/1. В “югоизточната част на гробната камера” на площ от 4 квадратни метра са открити човешки кости – части от череп и крайници, прешлени от гръбначния стълб. Те са разпръснати в различни посоки и на различна височина от пода на гробницата. Археологът констатира, че след разлагането на трупа, гробницата е “разбъркана” – ограбена от иманяри. “В глината, на височина 0,40 м от пода на гробницата” е открито златно украшение с форма на птица – кат. № 117, табла VII/6, XX/6. Около нея, заедно с разпилените кости, са намерени керамични фрагменти – кат. № 131-134, (обр. 1, 5, 8). До “западната стена на гробница № 2, от вътре”, работниците се натъкват на части от втори човешки скелет. По време на внимателното им разчистване, се оформя правоъгълна площадка с дължина 1,7 м и ширина до 0,6 м (обр. 1, 5, 8). Върху нея личат отпечатьци от изгнило дърво, върху което са апликирани тънки бронзови пластинки, приковани с бронзови гвоздеи. Едната от тях е по-дебела в сравнение с останалите и е украсена с релефно изображение на лъв, който напада грифон. Бронзовите пластини не са запазени и не се съхраняват във фондовете на музея във Враца. Части от черепа и костите от крайниците са разпръснати и върху площадката. В нейния северен край са намерени златна висулка – кат. № 116, табла VII/5, XX/5 и сребърно копче, пострадало от окиса. През следващия работен ден – 28 март не са открити значими находки – в “югоизточната част” на гробницата са разчистени костите на животно (обр. 1, 5, 8).

Във вестник “Отечествен зов” се появява кратко съобщение за археологическите материали. Местната общественост научава, че са открити човешки скелети. Единият от погребаниците е млад мъж и е положен в дървен ковчег, обкован с бронзов лист. В непосредствена близост е намерена висулка от злато. До другия скелет е открит златен накит с форма на птица. От гробницата произхождат и 60 бронзови върхове от стрели. Късно след обед на 28 март е разкопан и скелет на куче. Започва заснемането на документален филм, чрез който обществеността в България и чужбина ще се запознае с археологическите открития (В тракийската могила... 1965). Изложеното във вестника отговаря в общи линии на конкретните резултати. Богдан Николов предоставя информация на журналистите, тъй като желае да държи буден обществен интерес към проучването.

На 29 март са разчистени остатъци от дърво върху “северната и североизточната” стена на съоръжението (обр. 1, 8). Археологът отбелязва, че “отвътре на дървените греди се разкриха отпечатьци от дъски, които също са апликирани с тънки бронзови пластинки”. В този сектор от гробницата са разпръснати човешки кости. В “остатък” от кожен колчан са открити още 12 бронзови върхове от стрели – кат. № 125, табло IX/1. На около 1 м “източно от тях” на площ от 0,25 – 0,30 м са намерени около 60 миниатюрни глинени предмети с различна форма – кат. № 135-157, табло XV/14-23, три счупени стъклени висулки – понастоящем е запазена само една от тях – кат. № 124, две сребърни копчета, пострадали от окиса и голямо количество натрошени съдове. До предметите е поставен фрагментиран железен нож – кат. № 126, табло IX/5. Във фондовете на музея се намира още един екземпляр – кат. № 126, табло IX/4, за който е отбелязано, че е от това гробно съоръжение, но не може да се установи неговото точно местонамиране.

На 31 март Иван Венедиков и Богдан Николов ръководят разкопките съвместно. Те проучват гробното съоръжение, разкрито през 1965 г., обозначено в дневника като гробница № 1. Постепенно започва да се оформя нейният “южен ограден зид”, който е “нещо като облицовка в долната част на една по стара могила” (обр. 2, 5). Разчистен е скелетът на кон, погребан в гробница № 2. Работниците се натъкват на него още на 21 март. В дневника е отбелязано, че “на същото това място бе намерена по-рано и една бронзова украса” – кат. № 120, табло V/5. Проучвателите констатираат, че на мястото където би трябвало да са гърдите, шията и главата на животното, са запазени само отделни натрошени кости. Те намират и част от скелета на помалко животно (обр. 1, 5, 8). Разочарован, че не са открити сребърни апликации, украсяващи конската сбруя Иван Венедиков заминава на 1 април за София. На следващия ден Богдан Ни-

Обр. 2. Гробница I – дневник, Гробница II, (Николов 1967).

колов излиза в централния печат със съобщение за откритите до момента археологически материали от гробното съоръжение (Николов 1966г).

През следващите седмици усилията са съсредоточени в проучването на двете гробници, като същевременно е разкрито и трето гробно съоръжение. Археологът определя неговото приблизително местонахождение още на 25 март. На 7 април на обекта присъства Иван Венедиков и двамата с Богдан Николов продължават проучването на гробница № 2. На мястото където са намерени частите от “втория колчан” те откриват разпилени кости от скелет на човек, пръстен с елипсоидна плочка – кат. № 118, табло VII/14 и една фибула – кат. № 119, табло VII/11, (обр. 1, 5, 8). След като Иван Венедиков заминава за София, Богдан Николов започва интензивното снемане на пръста от третото съоръжение. Той отбелязва в дневника на 12 април, че “от северозапад се очерта една външна кръгла стена, правена от едри необработени камъни в основата, а нагоре от по-дребни камъни, които са паднали навътре. В средата на този кръгъл ограден зид има една безформена, по скоро с форма на удължена към юг пирамида, от необработени речни камъни” (обр. 3, 5, 9). Археологът констатира, че в могилния насип се наблюдават “различни по форма празноти” – вследствие “изгниване на дървените подпори и тавана, глиненият насип запълва кухините на гробницата и се причинява вторично слягане на могилата.” Архитект Сава Савов прави заснемане на разкритата част от третото съоръжение (обр. 3, 5). На 16 април Богдан Николов проучва “основата на северната стена” на гробницата, разкрита през 1965 г и определя нейната ширина. Работниците разкопават и част от “основата на източен зид”. Постепенно се изгражда цялостна картина за разположението в могилния насип на всяко от трите съоръжения (обр. 2, 5). На следващия ден археологът продължава проучването на гробница № 3. На приложения към дневника чертеж са очертани нейните контури (обр. 9). Тя е с “кръгла форма” и завършва с “куполовиден покрив, скрепен с дървени греди”. Оградена е с “един зид с кръгла форма, който по всяка вероятност не се затваря от югоизток, където е входа. Основата на кръглия зид е от едри и хубаво наредени камъни”. От към “югоизточната страна” съоръжението се “удължава с един прав зид, който е бил и входа”. Откритите следи от греди дават основание

да се предположи, че над “кръглия ограден зид е продължавал дървен, чийто горни краища са се съединявали в средата и така над гробницата се е получил един кошеровиден по форма покрив” (обр. 3, 5, 9). Според Богдан Николов подобно е гробното съоръжение, разкрито в една могила при Торос, Ловешко (Велков 1927, 39, обр. 27). Тази форма намира своето развитие в гробницата, открита в Могила II при Янково, Шуменско (Дремсизова 1955, 66, обр. 8). Археологът разкрива “външния южен ограден зид” и констатира, че “източната част” завива дъговидно навътре и се прекъсва на 1 м преди да стигне до “коридора” на гробното съоръжение. Тук са намерени кости от скелет на човек, разпръснати из пръстта и останки от дървена греди. Зидът е запазен на височина до 0, 5 м и в основата си е изграден от подбрани речни камъни, които наподобяват “квадри”. “Коридорът” на гробницата в предната си част “прави едно правоъгълно оширение” (обр. 3, 5, 9-10).

На 26 април археологическото проучване е прекъснато. Причина за преустановяването му са противоречията между двамата археолози. Те се зараждат още на 30 март и постепенно излизат извън рамките на академичен спор. От 4 май Иван Венедиков не е научен ръководител. Личностният конфликт влияе негативно не само на хода на проучването, но и на обработката на документацията от разкопките. Цялостно изследване за него не е публикувано и четиридесет години по-късно част от информацията е изгубена.

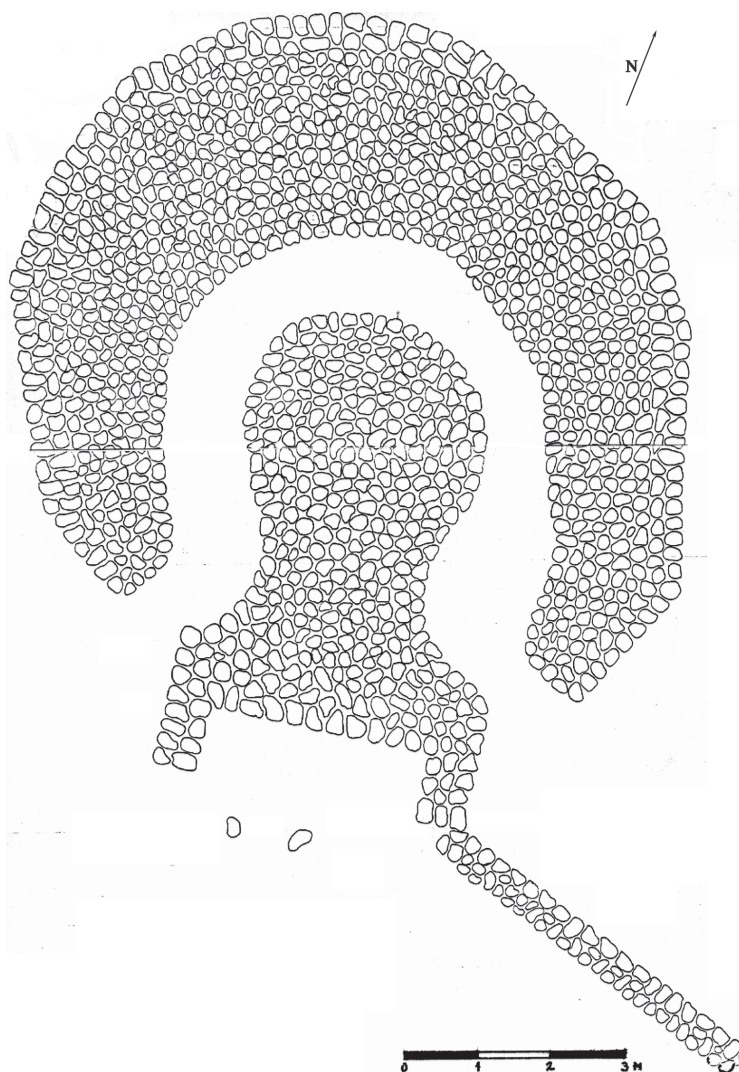
Богдан Николов продължава воденето на дневника чак на 11 май, за да отбележи, че във Враца пристига комисия от Комитета за култура и изкуство, отдел “Музеи”, която идва по повод на неговото настоятелно искане. Тя трябва да реши дали ще се строи на мястото на могилата жилищна кооперация. В нейната работа участват представители на врачанската община и директорът на музея – Цено Воденичарски. Решено да не се предприемат на първо време строителни работи и да се предостави на археолога възможност спокойно да завърши проучването. Местната общественост не е изненадана – още на 21 април Илия Борисов поставя във вестник “Работническо дело” проблема за строежа на жилищната кооперация на мястото на Могиланската могила във Враца (Борисов 1966б). В своята публикация той пише следното: “Би било непростима грешка да се разреши такова строителство и с това да се унищожи този сложен архитектурен комплекс от тракийски гробници! Интересно е защо още институтите и специалистите от София мълчат и не казват – трябва ли да бъде запазено това богатство за поколенията”. Завладян от местен патриотизъм журналистът прави смело предложение: “... на мястото на разкопките трябва да бъде направен защитен купол, а гробниците да се възстановят такива, каквито са били в дълбока древност” (Борисов 1966б). Изпитвам дълбоко уважение към Илия Борисов – професионалист и искрен, пряк човек. Преди да даде това предложение той не е намерил отговор на два важни въпроса. Възможно ли е да бъде построено такова съоръжение? Диаметърът на купола трябва да не е по-малък от 60 м – толкова колкото е приблизителния диаметърът на могилния насип. Оправдано ли е от финансова гледна точка неговото изграждане? Нито една от трите гробници не носи чертите на забележителен античен архитектурен паметник.

Становище, подобно на изказаното от Илия Борисов, издига и Димитър Бучински. Зидовете на гробниците трябва да се “реставрират и запазят под покрив или постройка”. Нейният втори етаж ще представлява “един салон” с макети на гробните съоръжения и витрини, в които са подредени находките. Върху стените на това помещение ще са поставени табла с богат илюстративен материал (Бучински 1966). Направеното предложение съдържа известно рационално ядро. Необходимо е отделните находки от Могиланската могила да бъдат изложени в самостоятелна зала, но тя да се намира в музея във Враца. Издигането на сграда за Могиланската могила не е оправдано от икономическа гледна точка. Абсурдната идеята за възстановяване на съоръженията от могилата бе поставена на обсъждане в историческия музей във Враца през лятото на 2003 г. Аз се обявих срещу нея и аргументите издигнати от мен бяха следните – възстановяването на трите гробници ще погълне големи финансови средства. Планът и начинът на изграждане на възстановените гробни съоръжения няма да впечатлят гостите на нашия град. Те ще предизвикат единствено недоумението на специа-

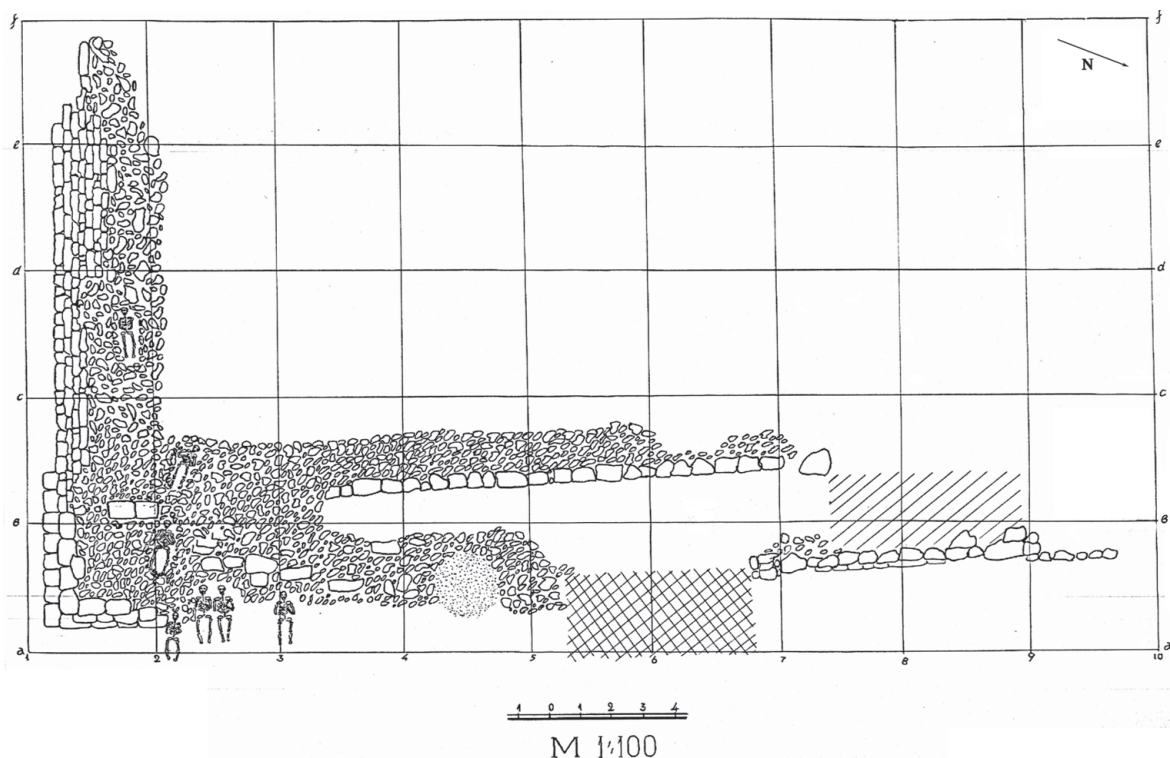
листите по антична архитектура.

Богдан Николов продължава проучването и на 6 юни е разкопана “глината от към източната страна” на гробното съоръжение, разкрито през 1965 г., за да се установи дали то има вход. На следващия ден той констатира: “гробницата №1 завърши в източната си страна. Нейният завършек, по-точно началото и, има една стеснена правоъгълна форма, която от юг и изток е запазена много добре, но от към север е разрушена още през ноември 1965 г. поради мъдрото “научно” ръководство на Ив. Венедиков” (обр. 2, 5). На 24 юни е разкрит “западния ограден зид” на третата гробница. На следващия ден е открит глинен съд, който е фрагментиран от натиска на могилния насип. Той е поставен на “4 м западно от оградния зид и на 0,80 м високо от нивото на основата на същия” (обр. 3, 5, 9, 10). В дневника е отбелязано, че подобен на него е намерен и над първото гробното съоръжение. Явно при насипването на могилния насип съществува обичай да се поставят глинени съдове.

През следващите седмици започва интензивното извозване на пръстта от обекта, но на 6 юли работата отново е преустановена по нареждане на Археологическия институт – взето е решение разкопките да бъдат възобновени след като се назначи нов научен ръководител на мястото на Иван Венедиков. В дневника няма информация за такова назначение. На 15 юли археологът продължава разкопките, явно ръководството на института преценява, че той е дос-

Обр. 3. Гробница 3 – дневник, Гробница I, (Николов 1967).

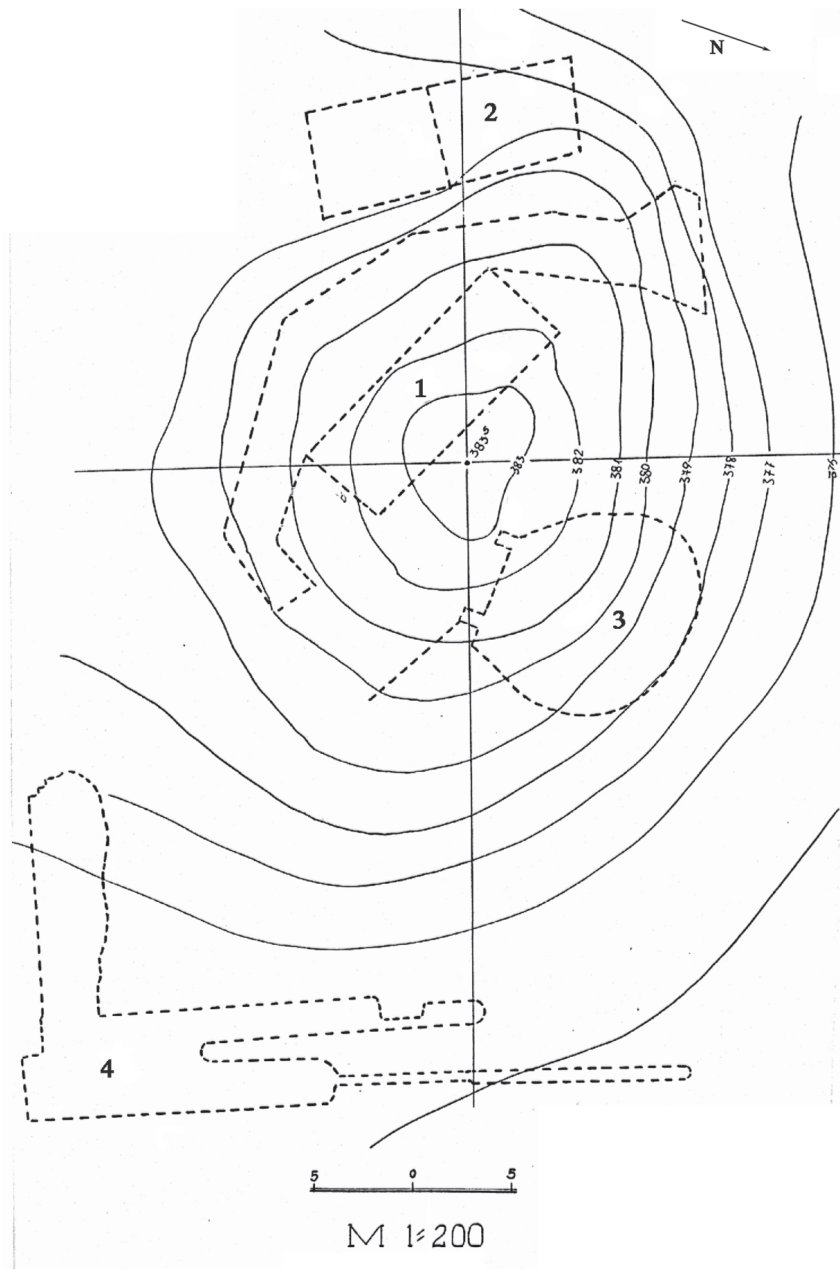
Обр. 4. Ограден зид (крепида).

татъчно компетентен да продължи проучването без чужда помощ. Богдан Николов успява окончателно да извоюва своята самостоятелност като ръководител на значим археологически обект.

Резултатите от разкопките на Могиланската могила събуждат интереса на научните среди. Обектът е посетен от Георги Георгиев от Археологическия институт, който се запознава с хода на проучването и препоръчва да бъдат оставени профили в глината на насипа и да се направи подробен чертеж на стратиграфията. Археологът получава признание не само в България. Град Враца е посетен от Думитру Берчу, декан на Историческия факултет на университета в Букурещ, професор по археология и завеждащ секция в Археологическия институт на Румънската академия на науките. На 7 юли той споделя пред читателите на вестник “Отечествен зов”, че идва във Враца, за да види археологическите материали от могилата. Професор Берчу се изказва особено ласкаво за уредниците от историческия музей (Голям интерес... 1966). Врачани са убедени, че тази похвала е адресирана именно към Богдан Николов, макар името му да не е споменато в публикацията.

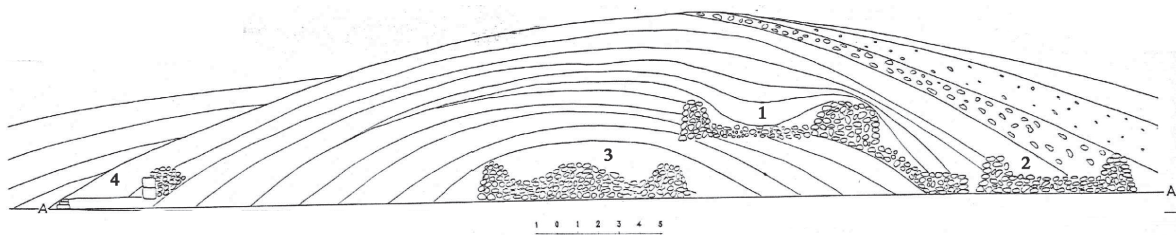
На 15 юли археологът съобщава в дневника си, че “западно” от гробница №3, “над” намерения на 25 юни голям глинен съд, “се бе откъртила от брега глина”. При нейното “почистване” е открит глинен съд, “а в него два други-съвсем цели” (обр. 3, 5, 9-10). Единият от тях е киликс с една отчупена по-рано дръжка – кат. № 2, табла XIII/2, а другият е скифос с изобразени върху него две човешки фигури – кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1. Богдан Николов отбелязва, че при “разчистването на втория съд се появи трети, лошо опечен и силно натрошен от тежестта на могилния насип”. В дневника не е конкретизирано дали те са се намирали в гробното съоръжение, или са поставени в могилния насип над него. В инвентарната книга на музея във Враца са заведени само два – кат. 3-4, табла XIV/1-2, липсват допълнителни указания и е невъзможно да се установи кога са открити – на 25 юни или на 15 юли.

На 23 юли на обекта пристигат представители от Археологическия институт – Теофил Иванов – археолог, Васил Василев – химик, Дора Тенчева – техник-геодезист и Роза Станева – фотограф. Те са поканени от Богдан Николов да присъстват на “откриването” на третото гробно съоръжение. Той е убеден, че в каменното струпане, разположено в средата на “оградния зид”,

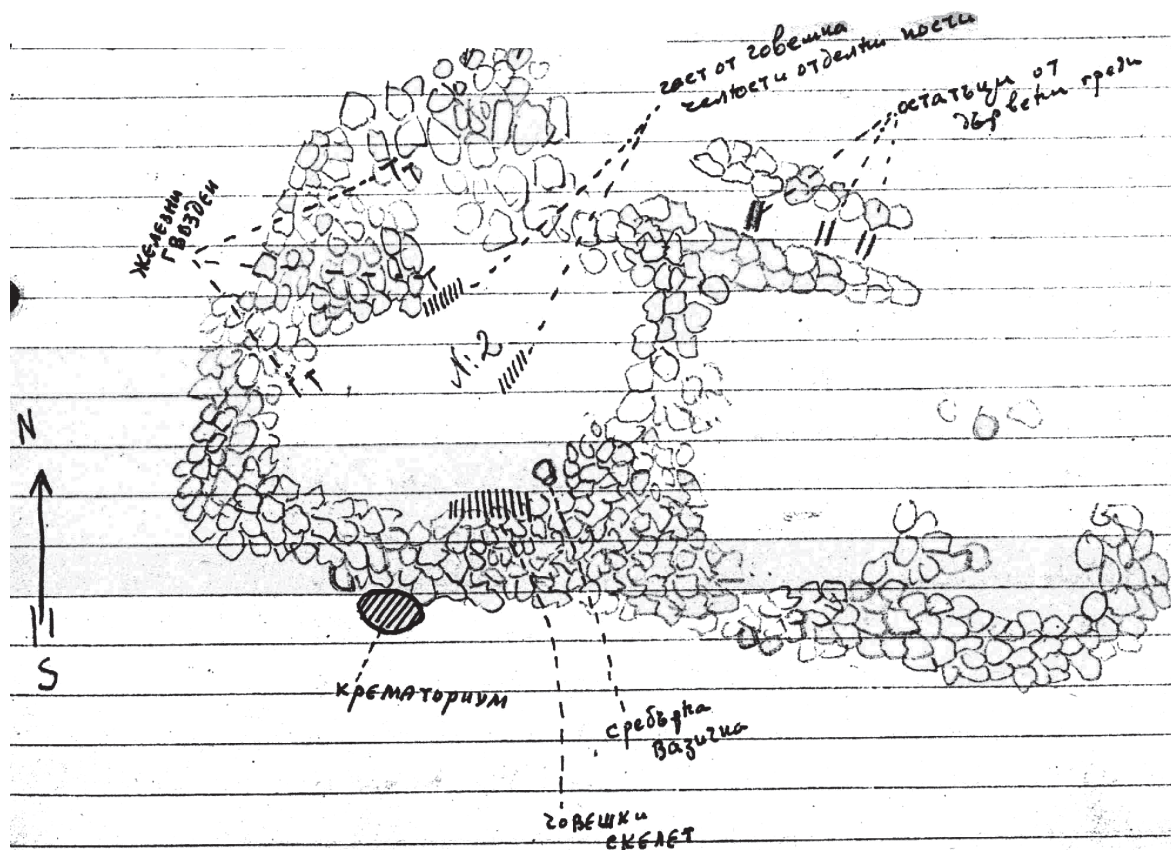
Обр. 5. — Обр. 6.

1. Гробница 1 — дневник, Гробница II, (Николов 1967).
2. Гробница 2 — дневник, Гробница III, (Николов 1967).
3. Гробница 3, — дневник, Гробница I, (Николов 1967).
4. Ограден зид (крепида).

се намира гробен инвентар (обр. 3, 5, 9). Със съдействието на представителите на института е извършено “фото и геодезично заснемане” – археологът се застрахова пред неговото ръководство и е готов да извърши демонтажа. При отстраняването на камъните от “купола” в средата на съоръжението са разчистени разпръснати кости на куче и “елипсовидна яма” с дълбочина 1, 2 м под нивото на античния терен. Тя е пълна с камъни и Богдан Николов предполага, че “купола” е една “колона”, “служила за опора на гредите от покрива”. Около нея е “вкопан пръстен”, който достига до стерилната почва на дълбочина 1 – 1, 8 м. При проучването му са забелязани единствено отпечатъци от изгнило дърво и въглени (обр. 3, 5, 9-10). При снемането на камъните от определеното от Богдан Николов “предверие”, са намерени отпечатъци от изгнило дърво и той предполага, че “таванът (покривът) е бил дървен”. В “южната част” на това каменно струпване са открити разпръснати човешки кости и фрагментирани тънки бронзови пластини, апликирани към дърво. Богдан Николов не открива друг инвентар и е принуден да преглътне своето разочарование пред представителите на института. С тяхно съдействие е извършено на 24 юли “разчистване и заснемане на появилата се стена” в североизточната периферия на могилния насип. Нейното външно лице е иззидано от едри “одялани” камъни от бял шуплест варовик, които са без спойка. По-късно Богдан Николов ще установи, че тази “стена” представлява част от крепидата – зид, който обгражда могилния насип (обр. 4, 5).

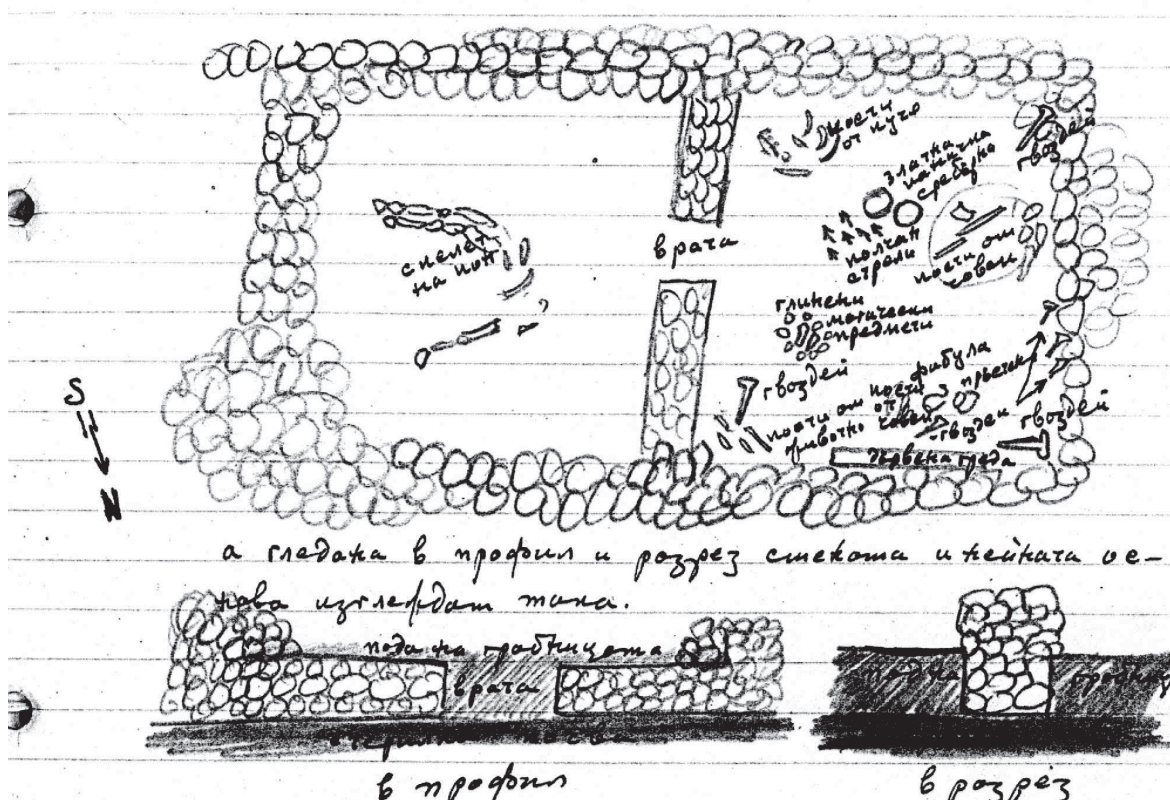
На 29 юли продължава извозването на камъните от второто гробно съоръжение. В присъствието на професор Стефан Иванов и неговия асистент Васил Василев са вдигнати, разкритите части от скелетите на коня в “предверието” и на по-малкото животно в “югоизточния ъгъл” на гробната камера, за които се предполага, че са от куче. При окончателното проучване на

Обр. 7. Гробница 2 – дневник – 5 март 1966 г., Гробница III, (Николов 1967).

гробницата Богдан Николов се натъква на субструкцията на зид, който прегражда двете помещения. В дневника е отбелязано, че “под нивото на пода – на около 30-40 см е изкопан напречен на гробницата ров – с ширина 0,50 м, който е запълнен с камъни, служили за основа на преградния зид. В средата този изкоп за основа е прекъснат на разстояние от около 1 м – където е била вратата за влизане от предверието в камерата”. Направен е сондаж “от вътрешната страна на западния зид на гробницата” и е констатирано, че субструкцията достига дълбочина от 0,3-0,4 м (обр. 1, 5, 8).

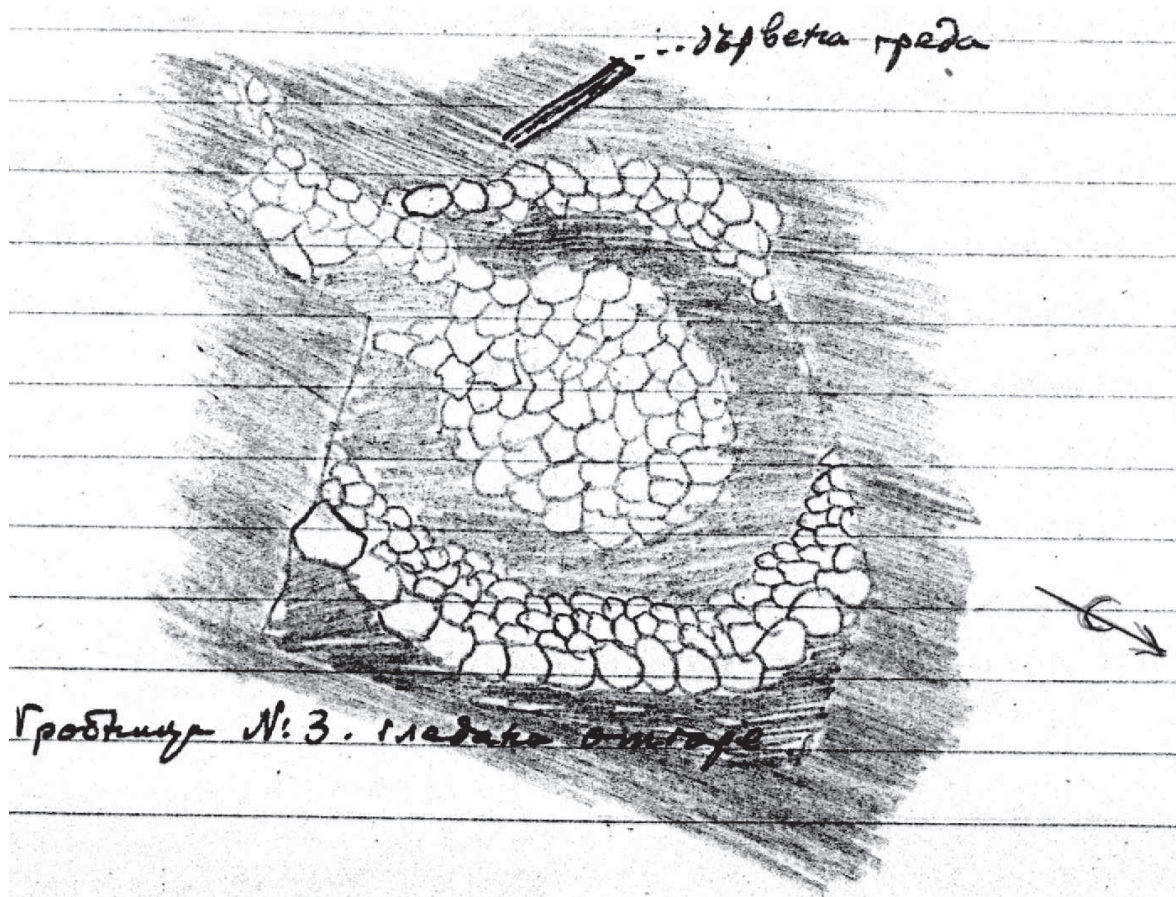
Дневникът е воден до 29 юли. В него детайлно е отразен ходът на проучването и е подне-

Обр. 8. Гробница 2 – дневник – 29 юли 1966 г., Гробница III, (Николов 1967).

сена богата научна информация, която е изложена обстоятелствено и е илюстрирана с графични скици. Той е оформен съобразно изискванията на Археологическия институт и е част от цялата документация, изработена след официалното приключването на разкопките. Богдан Николов изразява своите лични виждания – това обстоятелство доближава написаното до меморната литература – дадено събитие е пречупено през субективния поглед на участника в него. Това особено ясно личи при отразяването на конфликта между археолога и Иван Венедиков. Дневникът свидетелства за положителното отношение на ръководството на врачанската община, научните среди и широката общественост към археологическите разкопки и резултатите от тях. Постигнатите успехи определят развитието на Богдан Николов през следващите години не само като учен-археолог, но и като виден краевед – изследовател на културно историческото наследство на Северозападна България.

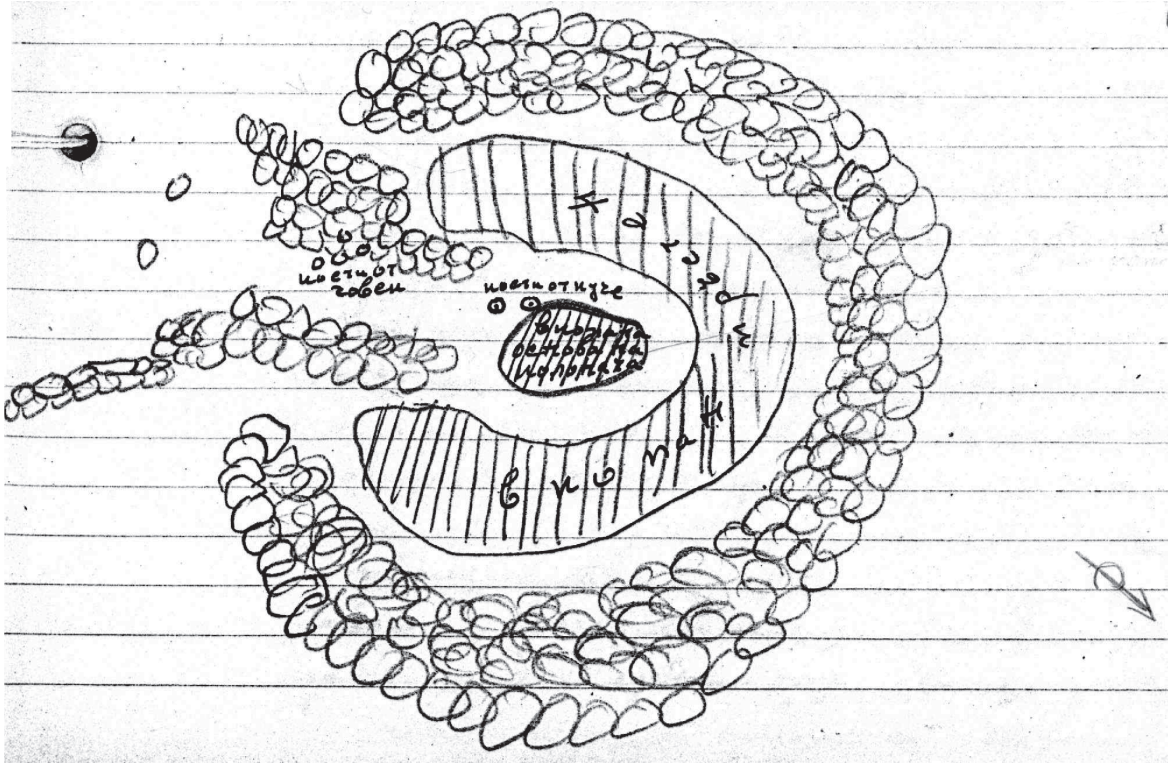
Проучването продължава и след 29 юли до късна есен – тогава са открити в пръстта над крепидата няколко средновековни погребения (обр. 4). В своя статия във вестник “Отечествен зов” Богдан Николов съобщава, че на 20 октомври в града заседава комисия с представители от Археологическия институт, Института за паметници на културата, Министерството на ар-

Обр. 9. Гробница 3 — дневник — 17 април 1966 г., Гробница I,
(Николов 1967).

хитектурата и благоустройството, Историческия музей във Враца и Община Враца, която решава да се наложи строителна възбрана до окончателното завършване на археологическия обект до края на 1967 г. Ръководителят на обекта трябва да излезе с предложение за неговото бъдещо третиране (Николов 1966д). Не може да се установи кога приключват разкопките – вероятно са прекратени в края на годината.

Цялостното проучване на могилния насип позволява на Богдан Николов да определи хронологическия ред на изграждането и използването на трите гробни съоръжения. Гробница I – гробница № 3, според дневника, (проучена през 1966 г.), е изградена на нивото на античния терен в началото на втората четвърт на IV в. пр. Хр. (обр. 3, 5-6, 9-10). Приблизително към същото време е извършено и погребението – 375-370 г. пр. Хр. Датирането е улеснено от атическото червенофигурен скифос – кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1, намерен в нея. Тя е засипана с глина и се образува могила. Няколко десетилетия по-късно в южната част на насипа е изградена Гробница II – гробница № 1 според дневника, (разкрита през есента на 1965 и проучена допълнително през 1966 г.), (обр. 2, 5-6). Тя е датирана към средата на IV в. пр. Хр. и не по-късно от 350 г. пр. Хр. Това гробно съоръжение също е затрупано с глина и могилата увеличава своите размери. През втората половина на IV в. пр. Хр. отново в южната част на могилния насип, но този път на основата на античния терен е изградена Гробница III – гробница № 2 според дневника, (разкрита през 1966 г.), (обр. 1, 5-6, 7-8). Погребението, извършено в нея, е датирано в края на третата четвърт на IV в. пр. Хр. Гробното съоръжение е затрупано с глина и около могилата е издигнат ограден зид (крепида), (обр. 4-6), (Николов 1967, 11-18; Николов 1976а, 46-55; Николов 1988, 43-44). Липсата на гробен инвентар в Гробница I и Гробница III е

Обр. 10. Гробница 3 – дневник – 27 юли 1966 г., Гробница I,
(Николов 1967).

обяснена с това, че те са ограбени още в древността (Николов 1967, 13; Николов 1976а, 47, 53). От дневника и публикациите на Богдан Николов се добива представа за разкритите в могилата погребални комплекси. Определена е последователността на изграждане на отделните гробници. Поднесени са сведения за останките на погребаните и гробния инвентар.

ВТОРА ГЛАВА

МАТЕРИАЛЕН ЗАПИС НА ПОГРЕБАЛНИТЕ ОБРЕДИ

Проблемите за погребалните обреди се отличават със сложност и многостранност – оформени са два подхода в тяхното изучаване, които могат условно да бъдат разделени на археологически и философски. Съжденията на изследователите се обединяват около два основни принципа – всички общества в хода на своето развитие създават ритуал за изпращане на покойника и третирането на мъртвия отразява специфичната му позиция в рамките на живата популация. Тези принципи, съчетани с методите на археологическо проучване и интердисциплинарните изследвания, позволяват да се извлече обемна информация, свързана с конкретния индивид, с погребалните вярвания, с демографската и социална характеристика на определена група от обществото и с околната природна среда (Александров 1997, 17-25). Теренното археологическо проучване разкрива материалните следи и натрупаната информация е база за възстановяването на погребалните обреди с помощта и на други методи за тяхното изучаване (Александров 1997, Панайотов 1997, 28-38). В конкретния случай материалният запис от погребалните обреди, в резултат на които е издигната Могиланската могила, трябва да бъде систематизиран чрез последователното разглеждане на отделните части на всеки от трите погребални комплекса – гробно съоръжение, останки от погребаните в него индивиди и гробен инвентар. Тази задача не може да се реализира с необходимата пълнота и да се получи цялостна представа за последователността на обредните действия. Сведенията за Гробница II като съоръжение и за останките на погребаните в нея са оскъдни и противоречиви, а местонамирането на многобройния и богат гробен инвентар не е определено с необходимата прецизност. Данните за Гробница I и Гробница III са по-подробни, липсва, обаче, необходимата информация за погребаните и инвентара. Трудно е да се установи дали те са осквернени по политически причини или са ограбени от иманяри. В настоящата глава ще бъдат разгледани последователно трите гробни съоръжения и оградния зид (крепида). По такъв начин ще се очертае мястото сред тях на Гробница II и нейното изграждане ще бъде пряко свързано със сведенията за погребаните в него и гробния инвентар. Така ще бъде възстановена поне част от съдържанието на погребалните обреди.

Строителството на трите съоръжения е свързано с издигането на могилния насип. Освен култова то има и практическа функция – да защитава съоръженията от атмосферните условия и от посегателствата на иманяри. В моята публикация този въпрос не бе разгледан поради обстоятелството, че не разполагах с дневника на Богдан Николов и нямах информация за стратиграфията на могилния насип (Торбов 1999). След оформянето на централен профил с височина 4, 5 м, археологът установява на 12 и 16 февруари 1966 г., че най-горният слой, с приблизителна дебелина от 2 до 3 м, е съставен от съвременни останки от сгради – основи на зидове, парчета керемиди и тухли. След него следва пласт от червено-кафява глина дебел от 1 до 1, 5 м, в която липсват културни останки. Под него се намира дренаж от едри речни камъни, който е в непосредствена близост до Гробница III. Богдан Николов изрично отбелязва, че с такъв е и Гробница II, разкритата през есента на 1965 г. След изграждането на двете гробни съоръжения са взети мерки те да бъдат предпазени от ерозията на могилата. Върху тях е поставен дренаж, след който е натрупана водонепропусклива пръст (обр. 1, 2, 5-6). Слабост на проучването е, че в чертежа на архитект Сава Савов, не са отбелязани прецизно отделните напластявания, ре-

Гробница I, 1966 г.

гистрирани в централния профил (обр. 6), а в дневника са приложени само две скици, направена на ръка. Те не са със мащаб, липсва легенда с означения за натрупванията и не е фиксиран първоначалния терен, върху които е издигнат насипа.

Гробница I. Сведенията от разкопките за нейните план и начин на строителство са непълни. На 17 април 1966 г. Богдан Николов отбелязва в дневника си, че съоръжението е с “куполовиден покрив, скрепен с дървени греди”. То е оградено със зид с “кръгла форма”, който “не се затваря откъм югоизток, където е входа”. Над “кръглия ограден зид е продължавал дървен, чийто горни краища са се съединявали в средата и така над гробницата се е получил един кошеровиден по форма покрив” (обр. 3, 5, 9). По-късно в хода на проучването археологът променя своето становище. На 26 юли 1966 г. след снемането на камъните, намиращи се в средата на гробното съоръжение, е открита яма с елипсовидна форма. Богдан Николов предполага, че каменното струпване е “една колона в центъра на кръглата по форма гробница, която колона е служила за опора на гредите от покрива” (обр. 3, 5, 9-10). С течение на времето той отхвърля като несъстоятелно и това твърдение, отчитайки, че е невъзможно в центъра на гробницата да бъде издигната подпорна колона от камъни без здрава спойка. Археологът не изказва друго предположение в научните си публикации – в тях съвсем бегло са разгледани плана на гробното съоръжение и начинът на изграждането му. В своя статия, излязла от печат през 1967 г., отбелязва, че гробницата е с кръгъл план и е построена на нивото на античния терен (Николов 1967а, 12). В историята на град Враца е споменато, че тя е с диаметър 9 м и е издигната от необработени камъни без спойка. Над нея е насипана глина от близката околност и така е издигнат могилен насип (Николов 1976а, 46-47). В публикация от 1988 г. Богдан Николов дава по различни сведения, относно градежа на гробницата. Той пише, че и трите гробни съоръжения от Могиланската могила имат конструкция от дебели дървени греди – стени и покрив, прихванати една за друга чрез големи ковани железни гвоздеи. Около всяка от тези конструкции е издигнат предпазен зид от необработени камъни без спойка. По-конкретно за Гробница I авторът отбелязва, че тя е с диаметър на основата 9 м, мерен извън стените на каменния зид. Върху дървената конструкция и зида е насипана глина и така е оформена могила (обр. 3, 5), (Николов 1988, 43).

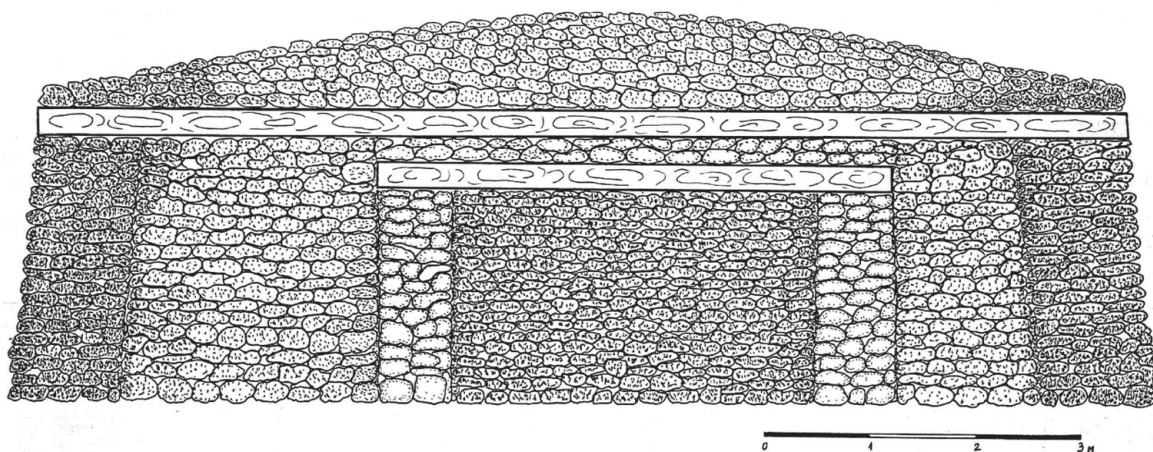
Липсата на подробна информация не позволява да се възстанови планировката на гробницата и да се установи как е изградена. В настоящето изследване е предложена една версия, съобразена със сведенията, които са известни за съоръжението. Твърдението за наличието на цялостна дървена конструкция, оградена от външната си страна с каменен зид е неприемливо. В хода на проучването не са открити железните клинове и гвоздеи, служещи за свързването на отделните и части. В инвентарната книга на историческия музей във Враца има информация само за скрепителните железни елементи, намерени в другите две съоръжения – кат. № 5-9, 110-115, табла I/1-6, II/1-6. Явно стените на Гробница I представляват зид, очертаващ фигура, подобна на окръжност. Той е издигнат на нивото на античния терен, който вероятно е предварително подравнен. Няма сведения, че пода на гробницата е с каменно покритие, явно само е трамбован (обр. 3, 5-6).

Единствено в дневника има информация за начина на изграждане на съоръжението. На 11, 12, 17 и 23 април 1966 г. Богдан Николов отбелязва, че зидът е запазен в някои участъци на 0, 5 м височина. Неговият банкет и първите няколко реда са съставени от необработени, едри и добре подредени речни камъни, които наподобяват квадри, а по-нагоре са използвани по-дребни. В отделните публикации археологът не изказва тези свои наблюдения. Необходимо е те да бъдат анализирани. При построяването на зида са употребявани речни камъни. Река Лева образува в околностите на сегашния град Враца пролом в скалния масив и такъв строителен материал е в наличност. Камъните са предварително подбрани по форма и големина и са пренесени на мястото, където трябва да се издигне гробницата. По-големите и по-добре оформените са в употреба в началото при полагането на банкета и изграждането на първите няколко реда. Той очертава окръжност – така отпада необходимостта, да се осъществява здрава връзка при ъглите – задължително условие при строежа на сгради с правоъгълен или квадратен план. Това обстоятелство позволява да се използва за построяването на гробницата със зидария без спойка. Зидът е без субструкция – неговата здравина е гарантирана допълнително от земния насип, струпан от външната му страна. Камъните са зидани успоредно с насипването на пръстта. Издигнат е зид на определена височина и от външната му страна е струпана пръст, която е трамбована. След това е изграден втори пояс и отново е насипана земна маса. По този начин строежът на съоръжението върви успоредно с издигането на могилния насип. Не е възможно да се определи височината на зида. Вероятно тя надвиша 2 м, но не е повече от 3 м – майсторите се съобразяват с обема на гробната камера. Те увеличават външния диаметър на зида за сметка на неговата височина. В дневника и публикациите липсва информация за дебелината му – тя вероятно е над 1 м. От запазения чертеж личи, че камъните при разрушаването на зида вследствие натиска на могилния насип, очертават струпване, имащо на места минимална ширина 1 – 1, 5 м (обр. 3).

В хода на проучването не са открити каменни страници. Не са намерени и железни елементи от пантите и обкова на дървена каса с врата. Явно входът на гробната камера е с правоъгълна форма и зидът от двете му страни е само удебелен. Върху зидарията са сложени две или повече дървени греди, играещи ролята на носачи (трегери). Върху тях са поставени един или два реда камъни. След като са извършени погребалните обреди, входът на гробницата е зазидан и засипан с глина и пръст. Може да се предположи, че този допълнителен зид е направен на около един метър по-навътре от входа, за което свидетелства, обозначеното на чертежа, каменно струпване, получено вследствие на разрушаването на гробницата от натиска на могилния насип (обр. 3, 11). То създава погрешната представа, че гробницата е с кридор (дромос). На 25 юли 1966 г. в дневника е отбелязано следното: “Очертахме един коридор, но по всичко личи, че няма да открием следи от вътрешното лице на зида, тъй като камъните са без спойка и са срутени навътре”. Богдан Николов, не приема в своите публикации това първоначално предположение, явно той го отхвърля като несъстоятелно. Възможно е гробната камера да не е окончателно затворена след извършването на погребалния обред. По време на строителството са поставени в двете разширения на зида около входа къси дървени греди и техните чела представляват клепета. За тях с помощта на гвоздеи са поставени каса и врата, направени от дърво, които по-късно са демонтирани и входът е зазидан (обр. 3, 11).

Върху зида на изградената гробна камера е поставена покривна конструкция, която допълнително е усилена с дървени подпори, чиито основи опират в пода. Тя е съставена само от греди, подредени успоредно една на друга, като краищата им лягат плътно върху зидарията, без да се подават навън (обр. 3, 11). В дневника е отбелязано, че част от техните легла са разкрити на 17 и 25 май 1966 г. Подпорите не са закрепени с клинове и гвоздеи към покрива – такива в хода на проучването не са открити. Това е една от причините той да рухне. На 12 април 1966 г. Богдан Николов отбелязва в дневника си, че в могилния насип над гробницата се наблюдават “различни по форма празноти”. Археологът намира правилно обяснение за тяхната поява – “след изгниване на дървените подпори и тавана глиненият насип запълва кухините на гробницата и се причинява вторично слягане на могилата...” Изказаното от Богдан Николов на 26 юли 1966 г. предположение, че в средата на гробното съоръжение е издигната каменна колона, служеща за опора на гредите от покрива е несъстоятелно. Колона, направена от камъни без спойка, не би поела тежестта на покривната конструкция и насипа.

Върху дървения, плосък покрив, са подредени камъни, които образуват купол (обр. 11), върху който е натрупана пръст – така могилния насип е оформен изцяло. Богдан Николов съобщава, че върху всяка една от гробниците е насипана глина (Николов 1976а, 46, 53-54), която е трамбована. Нейното предназначение е да не позволява на водата при проливни дъждове и при топенето на сняг да проникне в гробната камера. Не трябва да се изключва и възможността с нея да е измазана и външната повърхност на зида. Така е изградено гробно съоръжение, подобно на куполните гробници, открити в Древна Тракия. То е по-примитивно в сравнение с тях, но изпълнява успешно същата роля (обр. 3, 11). Гробната камера е ограбена още през древността, вероятно преди рухването на покривната конструкция. От двете страни

Обр. 11. Гробница I – примерна реконструкция.

на входа има два участъка, където каменното струпване е прекъснато. Вероятно именно там е нарушена целостта на зида, като грабителите изнасят камъните, за да не им пречат. Явно в ограбването участват местни хора, които добре знаят къде той има по-малка дебелина (обр. 3, 11).

Планът на Гробница I, както и начинът и на строителство, не са случайно явление в Древна Тракия – разкрити са гробове, върху които са положени камъни така, че наподобяват могила. Те са засипани с пръст и така се оформя насипът (Агре 1990, 17; Божкова/Агре 1995, 32, обр. 7; Китов 1972, 48-49, 56). Подобно е и гробното съоръжение, разкрито в местността “Червенковец”, край Стрелча, Пазарджишко, което се отличава с оригиналния начин на изграждане. Погребението е извършено в издълбана в материка правоъгълна яма. Посредством няколко греди е оформена примитивна гробна камера, над която са нахвърляни обли речни камъни и е образувана могила. В нея е открит разнообразен инвентар, включително и един сребърен ски-

фос (Китов 1979а, 27-28; Китов 1979б, 14, обр. 16). Между тези гробни съоръжения, използвани през IV в. пр. Хр. и Гробница I съществува известно сходство. Нейният груб градеж и поставените върху дървената покривна конструкция камъни придават на съоръжението външен вид, подобен на каменна могила. Явно развитието и усложняването на погребалния обред намира израз в планировката на гробницата от Могиланската могила. Тя не е единичен случай в строителната практика в този дял на тракийските земи. Подобна е открита в Михалкова могила, разположена в околностите на село Галатин, Врачанско. Богдан Николов констатира, че е разкрит от иманярите каменен купол с диаметър като този на Гробница I – 9 м. Той смята, че гробната камера е изградена от греди и върху нея са натрупани камъните, които образуват кожух, служещ за предпазване от ерозията (Николов 1990, 14-15). Отделните части от дървената конструкция не са скрепени помежду си с железни клинове и гвоздеи, такива не са намерени в насипа на могилата. Богдан Николов не може да установи кога е построено и използвано това съоръжение, тъй като е ограбено от иманяри. Откритият меч-акинакес (Николов 1990, 15, обр. 2а) свидетелства, че то вероятно е по-ранно от Гробница I – такива оръжия се датират обикновено в рамките на VI-IV в. пр. Хр. (Буюклиев 1995, 3-14). Явно трансформацията от каменното струпване към зиданата гробна камера с кръгла основа е осъществена преди изграждането на гробницата от Могиланската могила. Нейното построяване бележи крайния етап в развитието на този тип гробни съоръжение в северозападните тракийски земи. Следващите гробници, каквито са останалите две, разкрити в могилата, са с правоъгълен план.

Гробница II. През есента на 1965 г. археолозите откриват гробно съоръжение, но не могат да определят неговата планировка и начина му на изграждане. Иван Венедиков констатира, че е разкрит един неравномерен пласт от камъни. Той в централната част на насипа е на места по-висок, а другаде по нисък, но в периферията навсякъде има обща височина 0,60 м. Намерените железни скрепителни елементи са от дървена конструкция (Венедиков 1966а, 7). Богдан Николов изказва предположението, че тя е с две стрехи, наподобяваща каменна гробница (Николов/Воденичарски, 1965). Повече информация се съдържа в дневника, тъй като окончател-

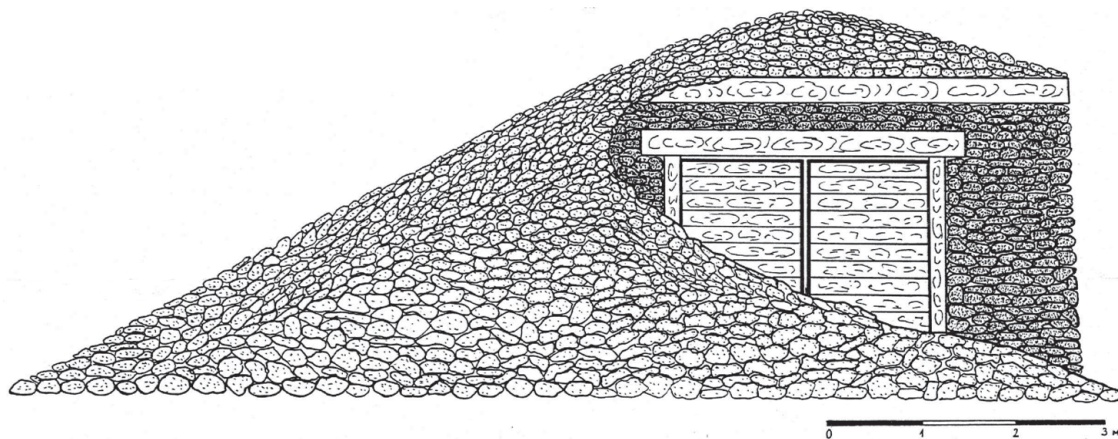

*Проучване на гробница № 1 – дневник, Гробница II – публикации, 1965 г.,
Иван Венедиков е на снимката в дясно.*

ното проучване на съоръжението е осъществено през следващата година. На 31 март 1966 г. е отбелязано, че е разкопан неговия “южен ограден зид”. Той е “нещо като облицовка в долната част на една по стара могила”. През следващите дни е разкрита цялата гробница. На 16 април 1966 г. е проучена “северната стена”, а на 6 юни 1966 г. е разчистена “глината от към източната страна” на гробното съоръжение с цел да установи дали то има вход. На следващия ден археологът констатира, че гробницата “завърши в източната си страна. Нейният завършек, поточно началото и, има една стеснена правоъгълна форма, която от юг и изток е запазена много добре, но откъм север е разрушена още през ноември 1965 г...” по време на сондажното проучване (обр. 2, 5).

Натрупаната информация е обобщена в статията на Богдан Николов от 1967 г., след като разкопките на цялата могила приключват. Той съобщава, че проучената от него Гробница III, представлява правоъгълна каменна постройка с дървен покрив. По същия начин, според автора, е направена гробната камера, разкрита през ноември 1965 г. Тя е построена върху съществуващия отпреди могилен насип и затова южната му част е укрепена със зид и блокаж от необработени речни камъни (обр. 2, 5). В статията е допусната печатна грешка – думата “укрепена” е заменена с “украсена” (Николов 1967, 12). Археологът дава по-систематизирани сведения едва през 1976 г. в историята на град Враца. Той отбелязва, че съоръжението е с правоъгълен план и е иззидано от необработени камъни без спойка. Покривът му е направен от дебели дървета, заковани с големи железни гвоздеи. Гробница II има дължина 11 м и ширина 4 м. Тя е разделена на две помещения, като едното от тях – източното, е с по-големи размери (Николов 1976а, 47). Години по-късно – през 1988 г., Богдан Николов отново пише за това съоръжение. Той съобщава същото за размерите му, но променя становището си за начина на строителство. Според него то е направено от дървени греди, образуващи стените и покрива. Около него е издигнат предпазен зид от необработени камъни без спойка (Николов 1988, 43).

Сведенията за гробницата са непълни. Нейната планировка е установена, но не е детайлно разгледан проблемът за начина на изграждане. В публикациите са изказани две различни

Обр. 12. Гробница II – примерна реконструкция.

становища относно построяването на съоръжението. Нито едното, нито другото могат да бъдат отхвърлени като невъзможни за реализация и в настоящата глава ще бъдат разгледани последователно.

В история на град Враца е отбелязано, че гробницата е иззидана от необработени камъни без спойка и банкетът и очертава правоъгълник (Николов 1976а, 47). Гробното съоръжение е издигнато в южната част на могилния насип (обр. 5), като е оформена специална площадка. Пръстът е трамбован, за да се сведе естествения процес на нейното слягане до минимум и да се предотврати опасността подът да хлътне и да се разрушат стените. Майсторите вграждат гробното съоръжение в издигнатата по-рано могила. Начинът на строителство гарантира здра-

вината на зида, който е без субструкция. Южната част на площадката и югозападната и югоизточна стени са с каменен блокаж от по-дребни камъни – неговото предназначение е да укрепи допълнително стените. Иззиждането и натрупването на блокажа са извършени заедно. Той е продължен в северозападна и североизточна посоки извън очертанията на гробницата и така е стабилизирал могилния насип, поддържащ югоизточната къса стена на помещението. Каменният блокаж изпълнява и защитна роля срещу посегателствата на грабители. Те трябва да го разрушат, за да проникнат в гробницата. Благодарение на него тя не е ограбена, за разлика от останалите две съоръжения. Изграждането на северозападната и североизточна стени на правоъгълното помещение е улеснено от обстоятелството, че площадката е оформена в този участък, като насипът е изкопан и вертикално шарпиран. Камъните при иззиждането са поставяни плътно до неговите стени и така зидът получава от външната си страна надеждна опора. Той не надвишава 2 м, дебелината му е над 1 м (обр. 2, 5, 11). Възможно е при неговото изграждане да са използвани дървени греди (сантрачи) – те го стабилизират допълнително. Този начин на строителство е познат в Древна Тракия – така са построени стените на коридора (дромос), който води към камерата на една от гробниците, открити в Казанлъшко. Тя е построена и използвана през третата четвърт на III в. пр. Хр. (Цанова/Гетов 1973, 17, 27, обр. 2). Може да се предположи, че по-рано – през IV в. пр. Хр. също са използвани дървени греди при построяването на гробни съоръжения.

Покривът на гробната камера вероятно е плосък – подобен на този на Гробница I (обр. 11). С такава дървена покривна конструкция са и други гробни съоръжения от V-IV в. пр. Хр., открити в България (Велков 1932а, 6, обр. 6; Китов 1995, 54, обр. 1-2; Миков 1950, 147). Възможно е той да е двускатен – преимуществом му в сравнение с плоския се състои в това, че тежестта на струпания върху нея товар – камъни и пръст се разпределя върху по-голяма площ (с акцент върху стените) и той е по-устойчив (обр. 2, 12). Увеличена е кубатурата на гробницата и тя е по-просторна.

Този начин на строителство е познат в Древна Тракия – едно съоръжение със значително по-малки размери е открито в околностите на Панагюрище. То е с правоъгълна планировка и е изградено от грубо обработени камъни без спойка. Разположено е на значителна височина в могилния насип (Теодосиев 1994, 2-3, обр. 7-8). Различие има в покривната конструкция. При гробницата от Панагюрище тя е направена от няколко каменни плочи, наредени върху зида една до друга (Теодосиев 1994, 2-3).

Богдан Николов изказва и друго становище относно строежа на Гробница II, според което нейните стени и покривът са направени от дърво и около тях е издигнат предпазен зид от необработени камъни без спойка (Николов 1988, 43). От практическа гледна точка е напълно възможно тя да е направена изцяло от дървен материал. Югозападната и югоизточната стени са укрепени с каменни зид и блокаж. Останалите две – северозападната и североизточната се отличават по това, че пространството между тази постройка и насипа е запълнено с камъни, подредени така, че изпълняват ролята на изолационен пълнеж. Дървената конструкция не подлежи на реконструкция. Вероятно тя се състои от опорни греди, които стъпват върху трамбования под – няма информация, че са вкопани в него. Към тях са приковани, подобни, но с по-малка дебелина – те оформят покрива. За гредите са скрепени с помощта на гвоздеи дъски, придаващи завършен вид на помещението, която е с дървена врата. Ако съществува преграда, която го разделя на две, то тя също е от дървен материал.

Подобна строителна практика се налага в Древна Тракия още през втората половина на V в. пр. Хр. При разкопаването на две могили при Брезово и Дуванли, Пловдивско са разкрити съоръжения с по-малки размери, направени от дърво и оградени с каменен зид (Велков 1935, 4, обр. 1-2; Филов 1933, 255, обр. 41). Подобна е и гробницата при Копривец, Русенско (Станчев 1994, 173-174). Богдан Николов изказва твърдението, че този начин на строителство съществува на север от Стара планина още в края на четвъртото и началото на третото хилядолетие пр. Хр. (Николов 1976б; Николов 1988, 43; Николов 1990, 14). Сходството между Гробница II и гробните съоръжения от ранната бронзова епоха, разкрити при Търнава и Кнежа, Вра-

чанско, е случайно, то не е резултат от наличието на приемственост.

Богдан Николов отбелязва, че Гробница II се състои от две помещения, като източното е с по-големи размери (Николов 1988, 43). От запазените чертежи става ясно, че те не са отделени едно от друго чрез зид с направен в него вход (обр. 2) – явно са с дървена преграда, която впоследствие изгнива и се разрушава. Възниква въпросът от къде Богдан Николов съди, че съществуват две помещения – преддверие и гробна камера? Основание за подобно твърдение дава единствено обстоятелството, че гробните дарове са групирани около два центъра, за които споменава и Иван Венедиков (Венедиков 1966а, 9-12). Възможно е, покойниците да са погребани в едно помещение заедно с колесницата и трите коня – два впрегатни и един яздител. В една от гробниците, разкрити при Шипка, Казанлъшко, бе констатирана подобна погребална практика. В гробната камера, изградена в средата или втората половина на III в. пр. Хр., са намерени костите на човек и на кон – местния владетел е погребан заедно с любимото му животно – погребението е от първата половина на II в. пр. Хр. (Китов 1996б, 13, 18, 20). В могила, проучена също край Шипка, е открита каменна грамада с колективен гроб от III или II в. пр. Хр. на млад мъж, две жени, три момчета и кон (Китов 1995, 57). Възможно е подобни погребални обреди да съществуват и през четвъртото столетие.

В публикациите на Богдан Николов не е споменато, къде е входът на Гробница II. Вероятно той е разположен там където на чертежа е показано, че липсва стена (обр. 2). Явно след извършването на погребалните обреди не е зазидан, а на северната и северозападна стена са монтирани каса и врата, направени от дърво. Възниква въпросът как погребалното шествие влиза в съоръжението, при положение, че то се намира високо в могилния насип? Явно трасето, по което трябва да премине колесницата с впрегатните в нея два коня, е предварително оформено от трамбована пръст и е с лек наклон, увеличаващ се постепенно от нивото на терена. Това трасе изпълнява своята функция само по време на погребалната церемония и след това е заличено, а входът на гробницата е затрупан.

*Проучване на гробница № 2 – дневник, Гробница III – публикации, 1966 г.,
Богдан Николов е на снимката вдясно.*

Гробница III. Сведенията за нейните планировка и начин на строеж са по-подробни, тъй като в дневника се съдържа богата информация. Още на 18 февруари 1966 г., когато е разкрита само част от гробницата, Богдан Николов съобщава, че тя е “представлявала продълговата от юг на север постройка”. На 25 февруари той констатира, че “западната стена” на съоръжението е изградена от речни камъни без спойка – “суха зидария” и достига на височина 1,3 м. При тяхното подреждане в зида са използвани подложки за укрепяване. В “южна посока” той “е засипан в основата си от речни камъни, които са служили за дренаж и подпора отвън”. На 29 юли е направен сондаж “от вътрешната страна на западния зид на гробницата” и е установено, че “основата на зида също е била вкопана на дълбочина от 0,30-0,40 м”. В дневника е приложена скица на съоръжението с разрез и профил. То е разделено от един напречен зид на две правоъгълни отделения, които са почти еднакви по размери. Археологът отбелязва за него следното: “под нивото на пода – на около 30-40 см е изкопан напречен на гробницата ров – с ширина 0,50 м, който е запълнен с камъни, служили за основа на преградния зид. В средата този изкоп за основа е прекъснат на разстояние от около 1 м – където е била вратата за влизане от предверието в камерата”. В хода на проучването е установено, че гробницата е с дървена конструкция. Богдан Николов констатира на 29 март, че върху “северната и североизточната и стена” личат следи от дърво. Той пише следното: “отвътре на дървените греди се разкриха отпечатъци от дъски, които също са апликирани с тънки бронзови пластинки” (обр. 1, 5, 7-8).

Тази информация е обогатена в статията от 1967 г. с нови сведения. Гробницата е с правоъгълен план и е дълга 13,5 м, широка е 6 м и е ориентирана от югоизток към северозапад. Тя е разделена от един напречен зид на две правоъгълни отделения, които са с почти еднакви размери. Покривът на гробното съоръжение е от дървета, скрепени едно за друго с помощта на ковани железни гвоздеи. Най-големите от тях – с дължина 0,45 м, са намерени при ъглите, отгоре върху зида. Върху окислената им повърхност добре са запазени налепи от изгнила дървесина. Нейните нишки са разположени по дължина върху едната половина на тези гвоз-

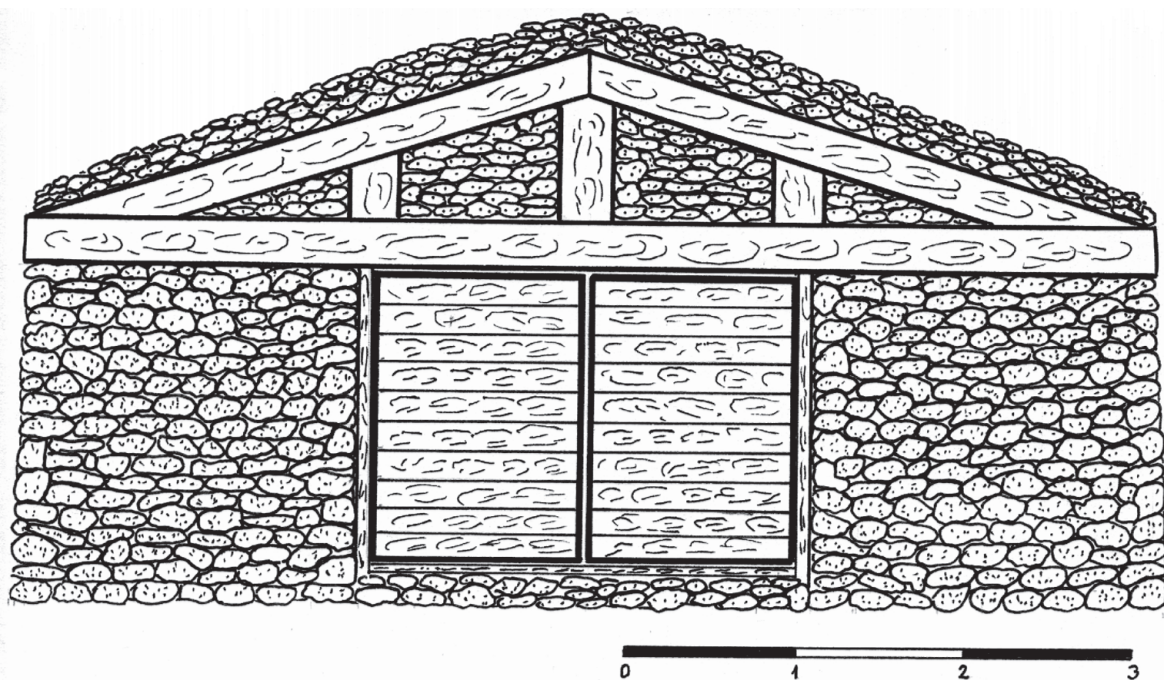

Гробница III, 1966 г.

деи, а върху другата – по ширина. Следователно с тях са заковани под прав ъгъл краищата на две греди, които са с дебелина около 0,20 м. По този начин е създадена здрава дървена основа, която ляга върху зида. Върху нея е разположена конструкцията на покрива. Според автора, гробницата представлява една правоъгълна каменна постройка с дървен покрив (обр. 1, 5, 7-8), (Николов 1967, 11-12). В история на град Враца сведенията за гробницата са систематизирани и изложени в сбит вид – тя е с правоъгълна основа и се състои от две помещения. Иззидана е от необработени камъни без спойка и е със субструкция. Нейният покрив представлява дървена конструкция, монтирана върху стените (Николов 1976а, 53). В статията си от 1988 г. Богдан Николов изказва друго становище относно Гробница III. Според него тя, както и другите две, разкрити в могилния насип, е направена изцяло от дърво. Около нея е издигнат предпазен каменен зид (обр. 1, 5, 7-8), (Николов 1988, 43-44).

Подробните сведения дават възможност да се определи със сигурност планировката на гробното съоръжение. Тя е същата като тази при Гробница II. Разликата се състои в това, че то е разделено на две части от каменен зид, за който вероятно е монтирана дървена врата (обр. 1, 7-8). Налице е еволюция в развитието на местното строителство – преход от еднокамерна каменна гробница в такава, при която са налице две отделения. Откритите човешки кости и остатъци от погребално ложе дават основание на Богдан Николов да предположи, че северозападното помещение е гробната камера, а другото югоизточното е предверието. Върху чертежа не е обозначен входът на съоръжението (обр. 1, 7-8). Вероятно той е разположен на късата външна югоизточна стена, използван е само по време на погребалната церемония и след това е зазидан (обр. 1, 13).

Не е целесъобразно да се приеме само един вариант за предполагаемия начин на изграж-

Обр. 13. Гробница III примерна реконструкция.

дане на това гробно съоръжение, тъй като Богдан Николов в своите публикации изказва противоречиви становища. Могат да бъдат изградени две предположения, аналогични на тези за Гробница II – каменно помещение с покрив от дърво и дървена конструкция, оградена със зид от необработени камъни. Те няма да бъдат разгледани подробно – това вече е направено по-горе в изследването. Ще бъдат отбелязани само съществуващите различия. Гробница III е със субструкция от речни камъни без спойка, достигаща до значителна дълбочина 0,4 м (обр. 8).

Извършен е преходът от изграждането на зид, който е само с банкет и суперструкция към такъв със субструкция. При строежа на съоръжението също е използван каменен блокаж. В моята статия не бе отбелязана неговата наличност поради липса на достатъчно информация. Той не е с такива размери като този при Гробница II, тъй като стените на помещенията са със субструкция и са по-стабилни, освен това те са изградени върху античния терен, а не в могилния насип. Каменният блокаж ги предпазва от ерозията и от посегателствата на грабители. Измененията в начина на изграждане на гробното съоръжение не предизвикат промяна при дървената конструкция. Железните скрепителни елементи – кат. № 110-115, табло II/1-6, са сходни с тези от Гробница II – кат. № 5-9, табло I/1-6. С тях са свързани дървени греди с почти една и съща дебелина.

Не е известно от територията на древна Тракия съоръжение подобно на Гробница III. Налице е известно сходство с откритото при Борово, Русенско. То също е с правоъгълна основа и е разделено на две помещения – предверие и гробна камера. Изградено е от ломени камъни с кална спойка. Покривът е плосък и е направен от дебели дървени греди, върху които са наредени каменни плочи с неправилна форма (Станчев 2000, 114-118). Липсата на точен аналог може да бъде обяснена с многообразието на тракийските погребални практики, водещи до появата на гробни съоръжения с различни планировка и строителство.

В едното помещение на Гробница III са намерени остатъци от дървено погребално ложе. Сведения за него се съдържат единствено в дневника. Богдан Николов съобщава на 26 март, че до “западната стена на гробница № 2, от вътре”, са открити части от човешки скелет. По време на внимателното им разчистване, се оформя правоъгълна площадка с дължина 1, 7 м и ширина 0, 60 м. Върху нея личат отпечатъци от изгнило дърво, върху което са апликирани тънки бронзови пластини, приковани с бронзови гвоздеи. Археологът констатира, че кости от черепа и крайниците са разпръснати и върху площадката. В “северната” и част заедно с фрагменти от скелета са намерени златна висулка и сребърно копче (обр. 1, 8). Погребалното ложе не е фотодокументирано – на 26 март времето е лошо – дъжд и мъгла. Тези оскъдни сведения не позволяват да се направи реконструкция. Явно ложето се различава от леглата използвани в ежедневието от представителите на аристокрацията и поставени в гробните съоръжения като инвентар. Части от такова дървено легло с дължина 1, 37 м и ширина 0, 5 м са открити в Лозарската могила при Дуванли, Пловдивско в гроб, който според Богдан Филов трябва да се датира не по-късно от средата на V в. пр. Хр. Рамката му е направена от дебели четвъртити греди, в които са оформени отвори и през тях преминава конопена мрежа. То е с четири крака, работени на струг, всеки един от които е съставен от отделни части (Филов 1933, 251, 275, обр. 35-38). Ложето от Гробница III е доста примитивно и вероятно е изработено специално за погребалната церемония.

Сведенията в дневника за оградния зид (крепида) са непълни. На 18 юли 1966 г. Богдан Николов проучва “североизточната периферия на могилата” и отбелязва, че там “по-рано” са се “показали” големи дялани камъни от “стара турска къща” и “източно” от нейния зид е регистрирано каменно струпване. Няколко дни по-късно, на 24 юли, е разкрита “стена” с лице, иззидано от едри одялани камъни от бял шуплест варовик, който са без спойка. Повече информация се съдържа в “История на град Враца”. Богдан Николов отбелязва, че цялата могила е оградена “с един четириъгълник от масивен каменен зид”. Крепидата е запазена по-добре в североизточната част на насипа. Тя е иззидана от масивни каменни блокове без спойка и е с пълнеж от необработени камъни. Зидът е със значителна дебелина, достигаща от 8 м до 10 м. Лицевата му част е облицована от дялани камъни, които са разположени стъпаловидно. В отделни участъци са запазени до дванадесет стъпала (обр. 4-6). Богдан Николов смята, че владетелите, погребани в могилата, са обявени за херои и са им отдавани религиозни почести (Николов 1976б, 54-55). Наличието на крепида свидетелства за култовото предназначение на Могиланската могила и след окончателното затваряне на входовете на гробниците. Възможно е върху могилния насип да са издигнати олтар или масивна сграда, които допълват архитектурата.

турния облик на стъпаловидния ограден зид. Такава постройка е изградена върху Жаба могила, край Стрелча, Пловдивско (Китов 1979б, 7).

Не е известен до момента гробничен комплекс с крепида като тази от Могиланската могила. Оградният зид на могилата Мал-тепе до Мезек, Свиленградско е построен от ломен камък и каменни блокове, поставени от външната страна за облицовка. Той е разрушен без да е прецизно документиран (Филов 1937, 2, 7, обр. 3) и е невъзможно да се направи реконструкция. Археологическият екип на Георги Китов разкри крепида при Старосел, Хисарско, която се различава по планировка и начин на строеж. Тя не е стъпаловидна, има кръгла форма и е изградена от гранитни блокове (Китов 2002б, 5; Kitov 2003, 506, 509, fig. 4).

Материалният запис за погребалните обреди може да бъде систематизиран по-подробно единствено за комплекса, проучен през 1965 и 1966 г. Гробница II продължава местната строителна традиция. Извършен е преход от гробно съоръжение с кръгъл план – Гробница I, генетически свързано с каменното струпване над погребания (Агре 1990, 17; Божкова/Агре 1995, 32, обр. 7; Китов 1972, 48-49, 56), към такова с правоъгълен. Същевременно изграждането на Гробница II, за което са предположени два варианта, е сходно с това на подобни съоръжения от Древна Тракия (Велков 1935, 4, обр. 1-2; Теодосиев 1994, 2-3, обр. 7-8; Филов 1933, 255, обр. 41). Следователно тя се вписва в цялостното развитие на строителната практика в тракийските земи. Съоръжението е вградено в насипа – явно погребаните са родствено свързани с тези от Гробница I. Местната традиция налага то да бъде построено в южната част на могилата. Същото важи и за Гробница III, която е издигната върху античния терен. Преценено е, че тя не може да бъде вместена в насипа, без да се засегнат останалите две.

Информацията за останките на погребаните са непълни. Иван Венедиков, който оглавява разкопките, е категоричен, че са намерени само два човешки скелета. Единият е разкрит до яздитния кон и колесницата, а другият до богатите гробни дарове – венец и обици. Липсата на приемливо обяснение води до появата на вестникарската формулировка, че в гробницата е погребана “тракийска принцеса” (Данкин 1965; Искърски 1965; Николов/Воденичарски 1965). Антропологичните изследвания свидетелстват, че скелетът с накитите е на млада жена. Петър Боев отбелязва, че костният материал е в лошо състояние и реставрацията е невъзможна. По-добре са запазени два черепа – на “тракийската принцеса” и на нейната “прислужница”. Според антрополога “тракийската принцеса” е млада момиче в началото на ювенилис – юношество. Нейният череп понастоящем се намира в Института по експериментална морфология и антропология към Българската академия на науките – кат. № 663. Той първоначално е реставриран от Милко Балан. По инициатива на Тинка Павлова – директор на музея във Враца и Богдан Николов е направена пластична антропологическа реконструкция на главата. Тя е ось-

Антропологическа реконструкция на главата на младата жена с венеца и обиците.

ществена от Йордан Йорданов, който допълнително укрепява черепа, тъй като липсва почти цялата му дясна половина. При изследването не са използвани останки от други кости на скелета. Определянето на пола е улеснено, поради отчетливо личащите белези. Максималната възрастова граница на жената е 17, а минималната 15 години. Тя притежава белезите на грацилния медитерански расов тип. Една от особеностите е следата от изкуствена деформация, получена в резултат от целенасочено или несъзнателно действие – носене на лентова превръзка под формата на шапка, панделка, накит или специално приспособление. Антропологичната реконструкция представя визуалния образ на млада жена, принадлежаща на знатна фамилия. Челото е високо и леко издадено, носът е фин с правилни черти, устните са неголеми, а брадичката е волева. В палатата на България по време на “Експо – 2000” в Хановер, Германия е изложена пластичната реконструкция заедно с оригиналните накити (Йорданов 2003, 43-53).

Разнообразието на гробният инвентар, открит в съоръжението, позволява той да бъде разделен на три групи. В първата влизат предметите, които са в пряка връзка с идеологическите разбирания за царската власт. Златният венец от Могиланската могила – кат. № 31, табла VI/1, XIX/1, подобно на другите екземпляри, открити в Древна Тракия, изпълнява функция на инсигния и е носител на определено идеологическо значение (Маразов 1980, 23, обр. 39). Той символизира пълното господство над държавната територия и поданиците, узаконено с волята на боговете. Неслучайно върху наколеника от Могиланската могила, е представена Великата тракийска богиня със златен венец на главата – кат. № 59, табла VIII, XXI. Царят е върховен предводител и цялата военна мощ на държавата е под негово пряко ръководство.

Затова върху сребърните шлемове от Перету (Moscalu 1989, 141-144, № 13, Abb. 7-8, Tafel 42-45) и Аджигьол (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 242; Berciu 1974, 46-52, fig. 5-7) и един с неизвестно местонамиране (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 240-241; Berciu 1974, 93-97, fig. 47) са изобразени растителни орнаменти, наподобяващи златен венец. Сред траките е широко разпространена ритуалната практика царят да бъде хероизиран след неговата кончина. Поставянето на златен венец в съоръжението е част от този обред. Като доказателство могат да бъдат използвани изображенията от люнетата на северната стена на гробницата от Свещари, Разградско. Представена е фигурата на висока жена-богиня, която подава с дясната си ръка златен венец към пристъпващият конник – цар на гетите (Чичикова 1983, 28). Хероизирането на владетелите през Елинистическата епоха е характерно и за съседните райони от античния свят. За това свидетелства стенописът, разположен над входната врата на една царска гробница, разкрита при Вергина, Северна Гърция и датирана през първата половина на III в. пр. Хр. Представена е изправена женска фигура на богиня, която предлага златен венец на мъж, облечен в бойно снаряжение. Явно върху стенописа е изобразен погребаният в съоръжението (Andronicos 1989; 35-37, фиг. 15-16; Drougou/Saatsoglou-Paliadeli 1999, 65-71, fig. 90, 93-94). Обожествяването на мъртвия владетел има важно политическо значение, чрез този обред неговия законен наследник утвърждава неограничената власт на династията. Сребърният наколенник – кат. № 59, табла VIII, XXI, който е съставна част от царското въоръжение, също представлява инсигния. Такова е значението и на сребърния сервиз. Каната – кат. № 68, табла XI/1, XXIII/1, ритонът – кат. № 69, табла XI/2, XXIII, 2 и фиалите – кат. № 64-67, табла X/1-2, XXII/1-2 имат идеологическа функция – царят заема йерархическото положение на домакин и виночерпец (Маразов 1992, 359-361, 385). Лъкът със стрели – кат. № 61, табло IX/1 и копията – кат. № 63, табло IX/6-9, не са единствено съставна част от нападателното въоръжение – те са в основата на инвеститурата на владетеля (Маразов 1992, 357-359). Колесницата – кат. № 10-16, табло III/1-7 и сребърните апликации – кат. № 20-28, табла IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-

Йордан Йорданов показва възстановената глава на младата жена с венеца и обиците.

3 от сбруята на яздитния кон обуславят неговата ролята на върховен господар и военачалник. Втората група предмети включва златните обици – кат. № 32, табла VI/2, XIX/2, пластините – кат. № 35-37, табла VII/1-3, XX/1-3, тоалетните принадлежности – кат. № 33-34, табла VI/3-4, XIX/3-4 и стъклените мъниста – кат. № 51-58, табло VII/15. Те са притежание на жена и фиксират нейния статут – тя е царска съпруга. Към третата група могат да бъдат причислени, вещите, употребявани в домакинството – железният канделабър – кат. № 106, табло XII/5 и керамичните и бронзови съдове – кат. № 70-81, табла XII/1-4, XIII/3-4, 6-7, XIV/3-5, XXIV/1.

Поставянето в гробницата на предметите от трите групи свидетелства, че в нея е погребан владетел. Той се преселва в задгробния живот с инсигните на своята власт, обозначаващи социалната му позиция. Чрез тях трябва да бъде разпознат в отвъдното. Те облекчават неговия достъп – част от тях са от злато, а то по своята природа е медиатор между двата свята (Маразов 1992, 416). Царят е придружен от съпругата си, която е погребана със своите накити. Към гробния инвентар са присъединени и останалите предмети от третата група – покойният има нужда в отвъдното от всички вещи, които му служат в ежедневието.

Как ще се обясни липсата на скелет на мъж в гробното съоръжение? Отсъствието на тялото на починалия по време на обряда е оправдано при определено обстоятелство. Царят е убит и практически е невъзможно неговите тленни останки да бъдат транспортирани до некропола. Провеждането на погребалната церемония в присъствието на поданиците е продиктувано не толкова от религиозни, колкото от политически причини. Тя фиксира края на царуването на владетеля и преминаването му в отвъдното, като същевременно легитимира управлението на неговия приемник. В такъв случай венецът от Гробница II определя единствено статута на жената като царска съпруга. Това предположение косвено се подкрепя и от характера и местоположението на инвентара, разкрит в съоръженията от Голямата могила при Вергина, Северна Гърция. В едното помещение на гробницата, датирана в третата четвърт на IV в. пр. Хр. – 350-325 г. пр. Хр., е намерено златно ковчеже-урна с костите на мъж, вероятно на Филип II. Върху тях е поставен златен дъбов венец, който свидетелства, че е погребан македонски владетел. В другото помещение е открито подобно ковчеже с диадема и костите на млада жена – неговата съпруга. В непосредствена близост до него е положен върху пода златен миртов венец (Андроникос 1990, 110-123; Andronicos 1989, 62-83, 168-171, 191-197, 218-235; fig. 35, 40, 42, 136-139, 154-155). От друго съоръжение от същата могила произхожда сребърна хидрия с костите на млад мъж. Златен дъбов венец обхваща шията на съда. Предполага се, че е погребан синът на Александър Велики – Александър IV, който е убит 310-309 г. пр. Хр. (Андроникос 1990, 124-126; Andronicos 1989, 198-217, 218-235, fig. 161, 165, 183-184). В гробната камера не е разкрит костен материал на жена – починалият не е встъпил в брак. Обредът в гробниците при Вергина е извършен чрез трупоизгаряне. То позволява владетелят да бъде кремиран на мястото, където умира и костите да се пренесат до некропола. В Могиланската могила обредът е чрез трупополагане – той налага тялото на царя да бъде погребано там където го застига смъртта. В гробното съоръжение е извършено неговото символично погребение. Важен елемент от церемонията е жертвоприношението на съпругата му, която трябва да го последва в задгробния свят, заедно с накитите, които определят нейния статут.

Възниква веднага следващият въпрос – кой ръководи обредните действия? Вероятно това задължение е поето от царските “приятели”. Те са доверените лица на владетеля и тяхната дружба с него е скрепена с клетва (Маразов 1992, 380-381). В такъв аспект трябва да бъде разглекувано и сведението на Херодот, който отбелязва, че когато някой тракиец умре, приятелите му полагат големи усилия да узнаят, коя от жените му е най-любима. Тази, на която се признае тази чест, тържествено се принася в жертва от най-близкия си роднина и той я погребва заедно с мъжа ѝ. Спорът между царските “приятели” и тяхното решение могат да бъдат разглекувани като сватбен ритуал, в който се “откупува” най-достойната невеста, която след своята насилствена смърт се присъединява към бившия си и бъдещ съпруг в отвъдното (Маразов 1992, 417-418). Само така тя може да се пресели в страната на вечното блаженство – чрез този “втори” брак е посветена в мистериите, които владетелят познава приживе и които му дават знанието да осъществи прехо-

да между световете (Маразов 1992, 342-343). Прякото участие на най-близките съратници на царя в ритуала е продиктувано и от друга причина, която има политическо естество – така те засвидетелстват своята подкрепа на следващият представител на династията, тъй като погребението поставя началото на неговото управление. Вероятно ритуално убийство на съпругата на мъртвия владетел е продиктувано и от други съображения. Царят не оставя пряк наследник и представителите на местната аристокрация избират приемник. Съпругата на покойника е елиминирана, като е използвано местното обичайно право.

Възможно е да бъде възстановена приблизителната последователност на обредните действия.

Изграждане на гробница в могилния насип от местното население. То е придружено с ритуални пиршества, които са извършвани през нощта и са палени огньове и факли.

Погребално шествие до гробното съоръжение – в него участват съпругата, която ще бъде принесена в жертва, представители на аристокрацията и местното население. Важна роля е отредена на колесницата – тя е превозното средство с което владетелят ще пътува за задгробния свят. Изказано е предположението, че тя е разглобена и така е вкарана в гробното съоръжение (Маразов 1992, 416). Колесницата е съпътствана от яздитният кон, който също трябва да придружи владетеля в отвъдното.

Погребална церемония в гробницата – в нея вземат участие ограничен кръг хора – царските приятели, престолонаследникът и любимата жена на владетеля. Принесени са в жертва слугинята и трите коня – двата, впрегнати в колесницата, и третият – яздитния. След това в гробното съоръжение – сакрално затворено пространство, отделено от външния свят, се състои угощение, последвано от ритуалното убийство на съпругата на царя.

Състезания и пир за аристокрацията и местното население в памет на покойника. Новият владетел организира тържеството и раздава наградите на победителите, така той легитимира своята власт и дава възможност на простолюдието да засвидетелства верноподаничеството си.

В основата на тази последователност лежат традиционните погребални вярвания. Вероятно през Елинистическата епоха тя придобива протоколен характер при царските погребения в Северозападна Тракия. В обряда участва приемникът на властта и е поставено началото на неговото управление. Така се достига до приемственост, нарушавана единствено от политически преврати, които водят до прекъсването на династията и поругаване на погребаните.

Обредните действия вероятно са сходни с тези, които са извършени при останалите два погребални комплекса и може да се направи предположение за цялостното изграждане на могилата в определена хронологическа последователност и пространствени рамки.

Първи погребален комплекс. Издигане на Гробница I, погребване на мъртвия чрез трупополагане и поставяне на гробен инвентар. Натрупване на могилен насип, свързано с вярванията на местното население в задгробния живот. Според тях могилата наподобява “свещената планина”, през която преминава световната ос, свързваща долния и горния свят (Маразов 1992, 415).

Втори погребален комплекс. Вграждане на Гробница II в южната част на могилния насип, погребване на мъртвите чрез трупополагане, придружено с внасянето с многоброен и богат гробен инвентар. Натрупване върху съоръжението на пръст, придружено с ритуални действия и пиршества – открити са глинени съдове.

Трети погребален комплекс. Изграждане на Гробница III върху античния терен, в непосредствена близост до южната периферия на могилния насип, погребване на мъртвите чрез трупополагане, оставяне на разнообразен гробен инвентар. Засипване с пръст, съпроводено с обредни действия, вероятно и през нощта – открити са съдове и трамбована площадка от глина и натрошени въглища. Съществуват и други примери от северозападните тракийски земи за подобни ритуални действия. Огнища с керамични фрагменти, включително и такива от червенофигурен скифос, са разкрити при археологическото проучване на Косматата могила, намираща се в околностите на град Враца. Тази традиция се запазва и през следващите столетия. Цели и натрошени съдове са намерени в насипа над гробовете от края на II и I в. пр. Хр. при Търнава, Врачанско (Теодосиев/Торбов 1995).

Издигане на ограден зид (крепида). Той се е явява обединяващо звено между трите погре-

балните комплекси и превръща могилата в култов център. Така е преодоляна пречката, породена от местната строителна традиция, която не позволява те да бъдат използвани постоянно. Нейното изграждане бележи развитието на религиозните вярвания от преклонение пред могила от струпана пръст към култови действия пред цялостно съоръжение, при което насипът е с монументална каменна стъпаловидна ограда.

Погребалните обреди, извършени в Могиланската могила са в пряка връзка с религиозните вярвания на местното население. Информацията за поселищния живот в близката околност е оскъдна и противоречива. Тя не може да бъде обогатена поради обстоятелството, че през 60 и 70 години на миналия век градът променя своята структура и се разраства. Районите, за които се предполага, че са обитавани през желязната епоха са застроени. Селище, което не е засегнато, е разкрито в местността Гламея източно от града. Керамичните фрагменти свидетелстват, че то е от ранножелязната епоха (Николов 1976а, 44). Не са извършени археологически проучвания и неговата хронология е неясна. При прокопаване на канал в същата местност от Химкомбината към река Дъбника са унищожени погребения извършени чрез трупозгаряне – пепелта е поставена в глинени урни (Николов 1976а, 44). Вероятно те са от некропола на селището, съществувало и по-рано в края на бронзовата епоха. Подобни погребения са разкрити от Богдан Николов в околностите на село Градешница, Врачанско (Николов 1978).

Селището, което съществува през IV в. пр. Хр. – по време на издигането на Могиланската могила, е разкрито в района на прохода Вратцата, (карта II, 8). През 1963 г. е извършено сондажно проучване и е установено, че то е обитавано продължителен период от време – от края на бронзовата епоха до българското средновековие (Николов 1976а 44). Част от неговото местонахождение е локализирана. При построяването на Алпийски дом, непосредствено преди прохода Вратцата на десния бряг на реката, е разкрита субструкцията на правоъгълни постройки, зидани от ломени камъни, които са споени с кал. На същото място са намерени и две тракийски бронзови монети. Едната от тях е на Аматок (359-351 г. пр. Хр.), а другата на Севт III (330-300 г. пр. Хр.), (Николов 1976а, 58-59). Те фиксират по-точни хронологически рамки и са най-сигурното указание, че издигането на Могиланската могила е пряко свързано със съществуването на селището. Не са извършени редовни археологически разкопки по време на строителството на алпийския дом. Районът около него е превърнат в паркова зона. Могиланската могила вероятно е част от некропола на селището, (карта II, 1-8). Към него принадлежат могили, които са се намирали при училище “Христо Ботев” (карта II, 2), при сградата на Противопожарната служба (карта II, 3), при железопътната гара (карта II, 4), при училище “Васил Левски” и жилищните блокове построени до него (карта II, 5) и на улица “Софроний Врачански” (карта II, 6), (Николов 1976а, 45). Вероятно в източна посока некрополът включва и могилата в местността Кални дол, намираща се на 2 км източно от града. Тя е разрушена от иманяри през пролетта на 1966 г. Разкрити са камъни от гробно съоръжение, натрошена керамика и разпилени кости от човешки скелет (Николов 1976а, 45). В северозападна посока некрополът се простира до могилата до затвора, (карта II, 7). При строеж на съвременна сграда са използвани тухли, направени с пръст от могилния насип и в тях са открити шест тетрадрахми на Александър Велики (Герасимов 1950, 319). Могилата е използвана за укритие на стрелбище – изкопана е дълбока траншея и стените и са бетонирани. В непосредствена близост е изграден полигон за шофиране. Могилният насип е проучен през периода 1993-2001 г. Северозападната периферия на насипа е с ограден зид от ломени камъни без спойка. Не е намерен гроб, разкрити са само няколко огнища с натрошена керамика. От тях произхождат фрагменти от червенофигурен скифос, подобен на този от Гробница I.

Възниква селище и в района, където сега е построен Химкомбинатът, (карта II, 9). Разкрити са постройки от камъни, споени с кал. Намерените керамични фрагменти са от III-II в. пр. Хр. (Николов 1976а, 57-58). Възможно е поселението, да е създадено по-късно и да съществува паралелно с това от местността Вратцата. Вероятно могили, които са били разположени до стария железопътен прелез на шосето за село Косталево, са от некропол му. Те са унищожени и няма сведения за погребалните комплекси. Към него принадлежат и двете могили,

разположени до разклона на шосето Враца-Мездра за село Паволче, които са разкопани от иманяри. В едната от тях е открит среднолатенски меч – La Tène C1 (Николов 1965, 179-180, обр. 21а, д; Николов 1976а, 58; Megaw/ Megaw/Theodossiev/Torbov 2000). В другата са намерени археологически материали, от края на II- I пр. Хр. (Николов 1965, 182, обр. 22а; Николов 1976а, 58; Торбов 2000, 13-25, обр. 21). Съществуването на поселищен живот в този период от време е потвърдено и от монетни находки. Римски републикански денари и монети от Дирахион са открити през 1964 г. в местността Старата могила, на 5 км, северно от града. Втора монетна находка е намерена през 1956 г. на 2 км, източно от Враца. Тя също се състои от монети от Рим и Дирахион – II – I в. пр. Хр. От самия град произхожда трета находка от сребърни тетрадрахми от римската провинция Македония, сечени през 89 г. пр. Хр. от името на квестора Езилас (Машов 1976, 61).

Вероятно поселищният живот не прекъсва в един продължителен период от време – IV-I в. пр. Хр. Явно селището в местността Вратцата (карта II, 8), е династичен център, за което свидетелства инвентарът на погребаните в Могиланската могила, представляваща част от некропола му. Неговият разцвет през Ранноелинистическата епоха е тясно свързан със стопанското развитие на северозападните тракийски земи. На територията, заключена между Стара планина и реките Тимок, Искър и Дунав, са открити тринадесет монетни находки, датирани от средата на IV – до средата на II в. пр. Хр. Монетните типове, застъпени в тях, са от владетелите Аматок, Севт III, Филип II, Александър III, Филип III Аридей, Лизимах, Антиох I и Селевк I (Белитов 1991, 10-15, 17). Монетната циркулация е доказателство за наличието на пълнокръвен икономически живот. Той осигурява богатството и благополучието на погребаните в Могиланската могила.

ТРЕТА ГЛАВА

НАКИТИ И ТОАЛЕТНИ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ

Водещо място сред накитите, открити в Могиланската могила, заема златният лавров венец, който е шедевър на античното ювелирно изкуство – кат. № 31, табла VI/1, XIX/1. Листата, направени от фолио, са обработени допълнително така, че върху тях личат тънки жилки. Всеки от плодовете завършва с малка халка, която е закачена за друга, оформена върху някои от клонките. Двете части на венеца са свързани неподвижно със златна тел, а закачането им на челото става с кукички. Той се е състоял от две клонки с по осемдесет листа и по четиринадесет топчести плодове. Вследствие на нееднократно небрежно транспортиране и последвалата след това непрофесионалната реставрация част от листата липсват и броят на плодовете върху клонките е произволно променен. Умелата направа подсказва, че венецът е изделие, на специализирано елинско ателие, чието локализиране е невъзможно.

Златни венци са намерени на остров Родос в отделни гробове от края на VIII до VI в. пр. Хр. в некрополите в Камирос и Ялисос (Младенова 1963а, 288). Ювелирното изкуство в Древна Гърция бележи разцвет през V-IV в. пр. Хр. и тези изделия намират разнообразно приложение. Инвентарните списъци на гръцките храмове и светилища дават информация за наличието на голям брой венци с различно тегло. Те са дарени от високопоставени представители на отделна държава, определени политически сили или официални лица в края на срока на тяхната служба. Златни венци са носени на фестивални процесии. С тях са награждавани и победителите в спортни състезания (Williams/Ogden, 1994, 34).

Вследствие на засиленото елинско културно влияние златните венци стават неделима част от комплекта накити на владетелските династии. За част от известните екземпляри липсва информация за местонамирането им и датировката им е доста произволна. Такъв е случаят със златния венец, съхраняван в Бруклинския музей в Ню Йорк и датиран IV-III в. пр. Хр. (Davidson/Oliver 1984, 35-36, kat. № 33). В настоящето изследване са посочени като аналози, произхождащите от гробни съоръжение, проучени в райони, които са съседни на тракийската територия. Два златни маслинови венци са открити в могилини гробове в некрополите Кекуватски Курган (Artamonov 1970, 133, Taf. 268-269; Williams/Ogden 1994, 165, kat. №105) и Болшая Близница (Artamonov 1970, 133, Taf. 271; Williams/Ogden 1994, 181, kat. № 115) на Кримския и Таманския полуострови на Черно море. Единият от тях е произведен и използван около 350 г. пр. Хр., а другият – в хронологическите рамки 330-300 г. пр. Хр. Златни венци са известни и от районите на Балканския полуостров, където е установена македонска власт. Такива са намерени в некропола на античния град Пидна. Единият от тях е миртов и е от погребение, извършено около 330 г. пр. Хр. (Tsigarida/Ignatiadou 2000, 64-63, fig. 59). Другият е от околностите на Севасти и се различава от останалите, тъй като е бръшлянов (Tsigarida/Ignatiadou 2000, 64-65, fig. 62). Двата златни миртови венци от Дервени са от гробници, датирани в края на IV в. пр. Хр. (Tsigarida/Ignatiadou 2000, 69-82, fig. 68, 71). Екземплярът от Касандреа е от гроб от III-II в. пр. Хр. Той е маслинов и е украсен с хераклов възел и скъпоценен камък (Tsigarida/Ignatiadou 2000, 89-91, fig. 94). Златни венци са открити и в гробниците от Голямата могила при Вергина, в която са погребани представители на македонската царска династия. (Андроникос 1990, 118-119, 125; Andronicos 1989; 171, 191, 212, fig. 137, 154; 214-215; Drougou/Saatsoglou-Paliadeli 1999, 56-58, fig. 77, 80). Венецът от Гробница II от Могиланската могила се нарежда до най-добре изработените и богато украсени екземпляри, изброени по-горе. Той не се различава от тях по начин на изработка и като изделие притежава характерните особености на наложилата

се през ранната Елинистическа епоха тенденция в развитието на ювелирното производство.

Накитът от Могиланската могила не е единственият екземпляр, произхождащ от тракийските земи. Фрагменти от златни венци са намерени в четири могилни гроба при Розовец (Рахманли), Пловдивско (Филов 1934, 159, 163, обр. 180, 164; Шкорпил/Шкорпил 1898, 124-128). Две от погребения са датирани в края на V или първата половина на IV в. пр. Хр. (Филов 1934, 231). В една гробница от края на IV или началото на III в. пр. Хр. от околностите на Созопол, Бургаско също е открит златен венец (Младенова 1963а, 288). Подобен накит е известен и от могилен гроб от IV в. пр. Хр. от околностите на Стрелча, Пловдивско (Китов 1979б, 3; Младенова 1963а, 288). От археологическите материали е публикувана само една желязна юзда. (Венедиков 1957, 189, № 26, обр. 11). Златно листо от бръшлянов венец е познато от гробната находка от Ресилово, Станкедимитровско. Подобен е изобразен върху наколенника от Гробница II – кат. № 59, табла VIII, XXI и съда от Рогозенското съкровище с кат. № 163 (Тонкова 1992, 137-138, обр. 2, 8-9). Златен дъбов венец е открит през 2004 г. от екипа, ръководен от Георги Китов, при проучване на гробницата в могилата Голяма Косматка край Шипка, Казанлъшко. Гробният инвентар поднесе богата научна информация и доказва, че тракийските владетели са равностойни по богатство и власт с най-могъщите царе, управлявали през античността. Дъбов венец от злато, датиран в хронологическите граници 350-300 г. пр. Хр., е намерен край Дарданелите – Южна Тракия и понастоящем се намира в Британския музей (Маразов 1980, 23; Williams/Ogden 1994, 106, kat. № 60). Не може да се установи дали той е от тракийско царско погребение. Същото се отнася и за екземплярът, съхраняван в частната колекция на Васил Божков. Необходимо е да се отбележи, че златният венец от Могиланската могила е по-представителен и с по-пищна украса от останалите, открити в България. Умелата му изработка издава почерка на висококвалифициран елински майстор – неговото изделие е равностойно на най-добрите образци на античното ювелирно изкуство. Присъствието на този накит в Тракия доказва, че тя е неделима част от Елинистическия свят. Вероятно той е произведен в ателие, което функционира в производствените центрове, разположени по Егейското крайбрежие. Златният венец от Могиланската могила има символично-ритуално значение и неговата поява в северозападните тракийски земи не е в резултат на модни увлечения. Тя свидетелства за наличието на активни контакти на местната династия с ранноелинистическите владетели и други

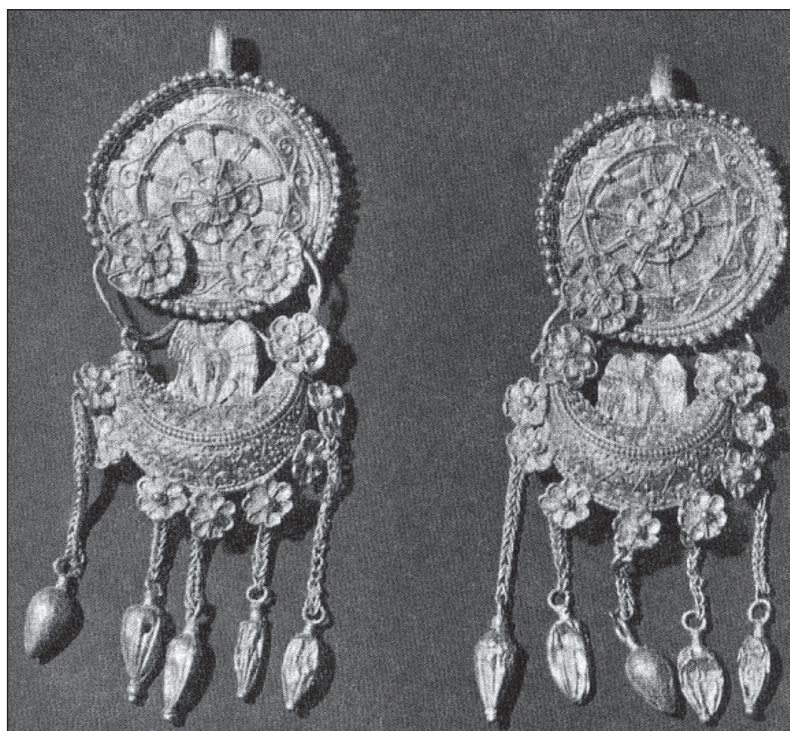

*Златен венец от района на Дарданелите, Югоизточна Тракия,
(Williams/Ogden 1994, 107, kat. № 60).*

политически сили от района на Егея (Tonkova 1997a, 22-27).

Златните обици от Могиланската могила – кат. № 32, табла VI/2, XIX/2, са с форма и украса, характерни за луксозните антични накити. Всяка обица се състои от диск и ладия, които са богато орнаментирани чрез техниките на филигран и грануляция. Под тях има верижки с висулки, определени като жълъди (Венедиков/Герасимов 1973, 374, обр. 196). Една от висулките е загубена по-късно при неизвестни обстоятелства. Познати са три основни типа обици – дисковидни, ладиевидни и спирални. Те са закачвани с кукичка през отвор в ухото – не са известни екземпляри с клипсове. Обиците са украсявани допълнително с по-малки дискове и розети, от които висят висулки. Самите висулки са ладиевидни или във форма на обърната пирамида. При някои накити те са фигурални – изобразени са божества или фантастични същества. Наличието на голямо разнообразие от комбинации на отделни елементи, включени в изделието, му придават не само завършен вид, но и известна индивидуалност. През Елинистическата епоха се налагат по-различни типове обици – те представляват незатворени халки, завършващи с животински глави (Димитрова, 1989; Williams/Ogden 1994, 34). В елинския свят обиците са характерен накит за жените. В източно-гръцките градове под влиянието на околните народи, мъжките накити са обичайно явление. Чрез носенето им е демонстрирано богатство и благополучие (Williams/Ogden 1994, 71-80). В тракийските земи не са открити обици, за които е установено със сигурност, че са притежание на мъже. Явно през IV в. пр. Хр. те са използвани единствено от жените.

Накитът от Могиланската могила е представител на йонийския вариант на ладиевидния тип обици, които се отличават с пищна украса (Tonkova 1997a, 23). Те намират разпространение в районите на Северното Черноморие. Най-голямо сходство е налице при екземплярите, датирани около 350 г. пр. Хр., от Теодосия (Artamonov 1970, 137, Taf. 326-328) и некрополите от Кул Оба до Керч (Artamonov 1970, 130, Taf. 221-223; Williams/Ogden 1994, 165, kat. № 105) и Болшая Близница на Таманския полуостров (Artamonov 1970, 130, Taf. 304; Williams/Ogden 1994, 149, kat. № 89). Тези обици са с богато орнаментиран диск, под който е разположена ладия с верижки с висулки. Известно сходство има и с накитите от некрополите Кул-Оба (Artamonov 1970, 129, Taf. 214-215; Williams/Ogden 1994, 144, kat. № 87), Павловски курган (Artamonov 1970, 133, Taf. 273; Williams/Ogden 1994, 170, kat. № 107) и Болшая Близница (Artamonov 1970, 135-136, Taf. 296, 300 309a; Williams/Ogden 1994, 181, 186, kat. № 116, 120).

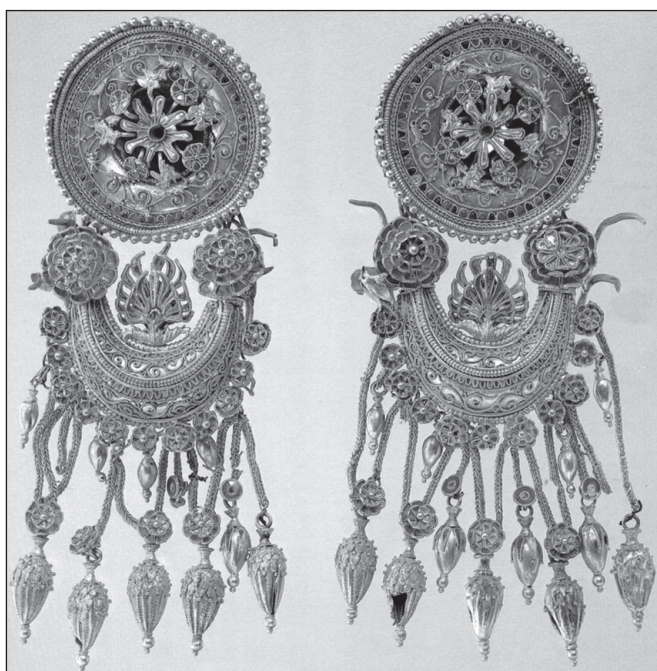
*Златните обици –
кат. № 32, табла VI/2,
XIX/2 след намирането
им, 1965 г., (Николов 1968,
кат. № 55).*

Те също са датирани в IV в. пр. Хр., но дискът и ладията не са съчетани като елементи от едно изделие.

Съществува прилика и с накити, произхождащи от други райони на античния свят. В Медитос до Галиполи са открити чифт обици от 330-300 г. пр. Хр., които са със същото устройство и украса (Williams/Ogden 1994, 110, kat. № 63). Подобни произхождат от Гробница Z при Дервени, Северна Гърция в погребение от края на IV в. пр. Хр. (Tsigarida/Ignatiadou 2000, 69-82, fig. 74). Накит със същата форма и датирани приблизително около 300 г. пр. Хр. е намерен в Мала Азия (Williams/Ogden 1994, 120, kat. № 70). Сходни са и чифт обици от 420-400 г. пр. Хр. от Еретрия на остров Евбея – те са с голяма розета вместо диск (Williams/Ogden 1994, 57, kat. № 9). По-опростени – само с диск или ладия, но също с богата украса са известни от Родовани, на остров Крит, Калимос, до брега на Мала Азия, Киме, на малоазийския бряг в Лидия, Таранто, Южна Италия, Коурион, остров Кипър (Williams/Ogden 1994, 66-67, 87, 96, 98, 214, 240, kat. № 20, 38, 49, 51-52, 147, 175). Към тях могат да бъдат прибавени и два екземпляра от Италия, чието точно местонамиране не може да бъде локализирано (Williams/Ogden 1994, 211, 217, kat. № 144, 150).

Сходството във формата и украсата е породено от широкото териториално разпространение на накити, идентични на тези от Могиланската могила през ранната Елинистическа епоха. Произходът им е трудно установим, но може да бъде определено приблизителното местоположение на водещите златарски ателиета. Обиците от Гробница II, както и другите ювелирни изделия от тракийските земи, притежават стилови особености, които дават основание да се предположи, че са изработени в центрове, намиращи се на Егейското крайбрежие. В тях са произведени и накитите, открити в районите на Северното Черноморие – това обстоятелство определя съществуващите прилики (Tonkova 1997a, 25-27).

Обици с форма, като тази на екземпляра от Могиланската могила, не са известни от територията на Древна Тракия. Открити са украшения, които са с висулки, сходни на накита от Гробница II. Те, като декоративен елемент, се появяват в по-ранни ювелирни изделия. С висулка е огърлицата от Кукова могила, при Дуванли, Пловдивско. Чернофигурният киликс от гробния инвентар е от първата четвърт на V в. пр. Хр. – неговото датирание е *terminus post quem* за времето, през което е извършено погребението (Tonkova 2002, 496). С такива е украсен и нагръдникът от могилата Мушовица. Иван Велков смята, че погребението е извършено в края на VI и началото на V в. пр. Хр. (Велков 1932a, 38-39, 42, табло X/1-4). Предложена е по-прецизна датировка – първата четвърт на петото столетие (Tonkova 2002, 498). Нагръдникът предс-

*Златни обици от Кул Оба,
Северно Черноморие,
(Williams/Ogden 1994, 146-147,
kat. № 88).*

тавлява златна пластина, към която са закачени с помощта на фибули верижки, завършващи с висулки (Велков 1932а, 38-39, 42, табло X/1-4; Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 214; Тонкова 2002, 496, 498, фиг. III, 1). Най-близкият аналог в териториално отношение е сребърният накит от съкровището, намерено при Букьовци (Мизия), Врачанско. Той е богато украсен с апликации с форма на човешка глава, розети и висулки. Изработен е през последните десетилетия на IV в. пр. Хр. (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 210-212; Тонкова 2003, 217-218, обр. 2-4).

Розетата има широко приложение като елемент от украсата на ювелирните изделия, намиращи разпространение в тракийските земи. С такива са декорирани златните огърлици от Дуванли, Пловдивско (Дякович 1925, 116, обр. 12, табло I/4; Тонкова 2002, 496-498, фиг. II; 1-2; Филев 1927, 52). Накитите от Арабаджийска могила са от първата половина или средата на V в. пр. Хр. Чернофигурният килилс от Кукова могила е от първата четвърт на столетието и неговата датировка е *terminus post quem* за погребението (Тонкова 2002, 496, 498). С розети е украсен и сребърният накит от Букьовци (Мизия), както бе отбелязано по-горе (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 210-212). Златни мъниста с такава форма са известни и от съкровището от Владия, Ловешко, датирано в хронологическите рамки края на V – средата на IV в. пр. Хр. (Димитрова 1966, 115, 124, 131, обр. 17). Златни пластини и бронзова брошка с розети са намерени в Могила № 10 при Браничево, Шуменско. Погребението, извършено в нея, е от края на IV в. или първите десетилетия на III в. пр. Хр. (Дремсизова 1958, 454, 456, обр. 13а, в).

Посочените примери свидетелстват, че приликата между изделията с декоративни елементи висулка и розета, е породена от тенденцията основните типове на по-ранните накити да се запазят и през Ранноелинистическата епоха (Тонкова 1997а, 18-22). Широкото разпространение сред местната аристокрация на луксозни предмети е резултат от развитието на ювелирно изкуство през елинизма. Типичен техен представител са обиците от Могиланската могила.

Пластинката, разположена над ладията, е с изображение на сфинкс. То е използвано при украсата и на античните накити. За това свидетелства една златна обица от IV-III в. пр. Хр. с неизвестно местонамиране. Горната и част не е оформена като диск а представлява пластина с релефен образ на сфинкс. Той стои върху постамент, за който са окачени висулки (Davidson/Oliver 1984, 65, кат. № 63). При обиците от Еретрия на остров Евбея, датирани 420-400 г. пр. Хр., изображението на това фантастично същество е разположено на същото място като при екземпляра от Гробница II – над ладията (Williams/Ogden 1994, 57, кат. № 9). Сфинксът е познат и от други изделия на античната металопластика. Три бронзови апликации от края на VI в. пр. Хр. са с такава украса. Те произхождат от плоските гробове от Требенище, Македония (Поповић 1994, 110-111, кат. S53-55).

Сфинксът като декоративен елемент се среща рядко в Древна Тракия. Най-ранното изображение е от златният медальон от VI в. пр. Хр., открит в околностите на Пазарджик (Венедиков/Герасимов 1973, 372, обр. 175; Filov 1925, 15, fig. 10). Четири сребърни апликации с подобна украса са известни от съкровището от Луковит, Ловешко, което е от края на IV в. пр. Хр. (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.) 1987, 230-231, № 403-404). Златен пръстен с гравирани сфинкс е намерен от екипа на Георги Китов в Маврова могила при Старосел, Хисарско (Китов 2002б, 19-20; Die Thraker...2004, 165, кат. №222b). Чифт обици с такъв образ произхождат от един могилен гроб от края на I в. пр. Хр. или самото начало на I в., проучен до Поморие. Налице са определени черти в трактовката на лицето, прическата и тялото, характерни за елинизма (Балабанов 1976, 30, 31; Tonkova 1997b, 92-93, pl. VI, 3). Сфинксът е познат и от произведения на торевтиката – единият от ритоните от Борово, Русенско е с такава протоме (Bernier (ed.) 1987, 206, №339).

Това фантастично същество не намира трайно място в митологическите представи на местното население. Трудно е да се обясни от какво е предизвикана неговата употреба като декоративен елемент в посочените по-горе изделия. Тя явно е породена от естетическите предпочитания на клиенти, свързани с елинските традиции. Наличието на изображения на сфинкс в Йония е обусловена от неговата връзка с главния бог на местното гръцко население – Аполон.

Съществува стилова близост в оформянето на тялото и крилата от ритона от Борово и сфинксовете, украсяващи перилата около свещения извор в адитона на Аполоновия храм в Дидима (Стоянов 1999, 76-77). Вероятно появата на обиците и венецът от Гробница II в северозападните тракийски земи е резултат от династичен брак – потеклото на погребаната произхожда от аристократична фамилия от Мала Азия. За това свидетелстват антропологичните особености на нейния череп. Не трябва, обаче, да се отхвърлят и останалите предполагаеми варианти – импорт, царски подарък, военна плячка.

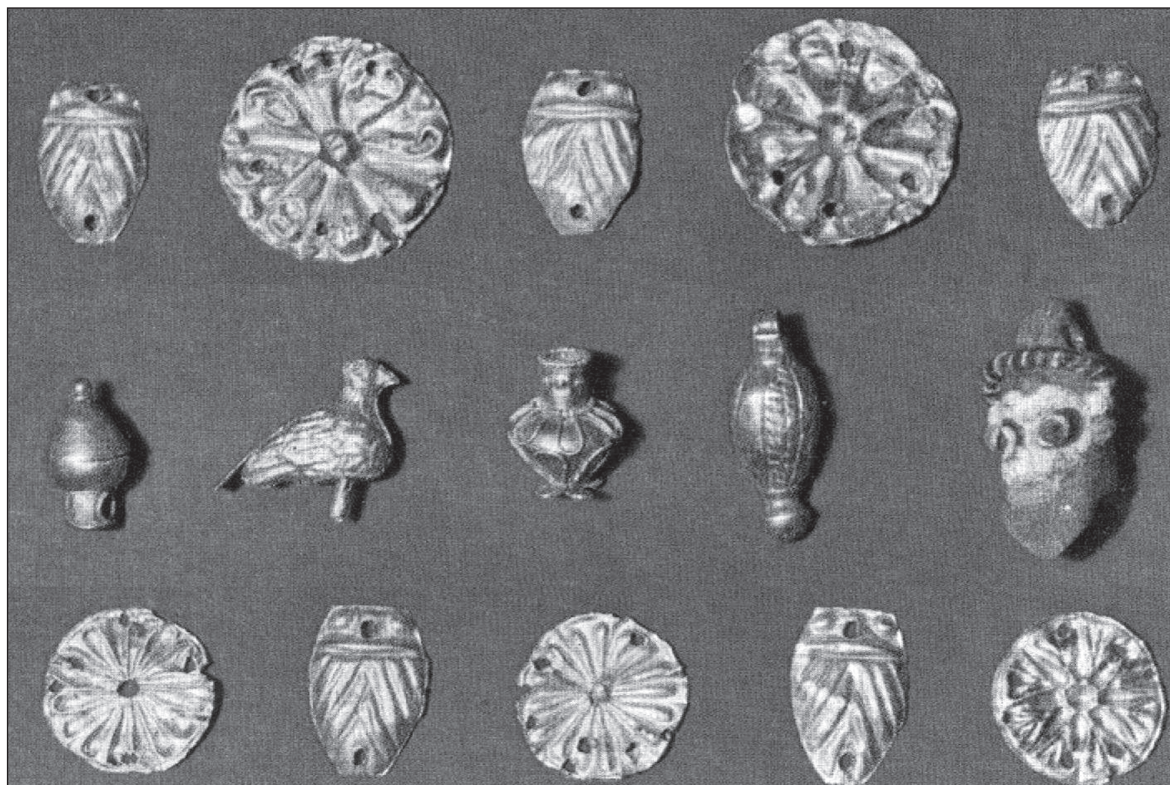
В Могиланската могила са намерени три златни висулки – кат № 38-39, 116, табла VII/4-5, 7, XX/4-5, 7, които са част от накити, чиято форма не подлежи на определяне поради голямото разнообразие в асортимента на златарското производство през античността. В Гробница III проникват иманяри, инвентарът е плякосан и остава само висулката с кат. № 116, табла VII/5, XX/5. Не може, обаче, да се намери приемливо обяснение за другите две – кат. № 38-39, табла VII/4, 7, XX/4, 7, тъй като Гробница II не е подложена на ограбване. Вероятно при провеждането на обряда умишлено не е поставен целият накит. Една от висулките е с удължена сферична форма и е украсена с резки – кат. № 38, табла VII/4, XX/4. Тя е сходна с тези от обиците от същото гробно съоръжение и за нея важи отбелязаното по-горе – висулката като декоративен елемент влиза трайно в ювелирните изделия, намиращи разпространение в тракийските земи. С особено майсторство са изработени останалите две, които имат сферично тяло с къса шийка и наподобяват античен съд – кат. № 39, 116, табла VII/5, 7, XX/5, 7. Едната е украсена с филигранови нишки, образуващи розети, а на дъното и е поставена пластина с форма на цветче с четири листа – кат. № 116, табла VII/5, XX/5. Демонстрирана е съществуващата тясна връзка между ювелирното производство и торевтиката – художествено изработване съответно на накити и съдове. Мотивите са сходни, но са изпълнени чрез различна техника. При съдовете се използва най-често отпечатването с матрица или печат, а при накитите е в употреба гранулацията и филигран.

Висулките с такова оформление са използвани често при украсата на накитите. Подобна, датирана в V в. пр. Хр., е намерена в Казанлъшко. Тя е с форма на малка кана с канелюри, а дръжката ѝ е с розета (Венедиков/Герасимов 1973, 374, обр. 205). Златен накит с висулки, датиран през втората половина на IV в. пр. Хр., е открит при Капиново, Великотърновско (Тонкова 2003, 216-217, обр. 1; Marazov (ed.) 1998, 198, № 139). Един екземпляр е известен и от Гроб № 2 в “Мал тепе могила” до Мезек, Хасковско. Според Богдан Филов погребението е от времето на управлението на Александър Велики (336-323) или по-късно до края на IV в. пр. Хр. (Филов 1937, 76-77, 90-91, обр. 84,2; Vernier (ed.) 1987, 218, № 370). Предложена е и друга датировка на откритите археологически материали – края на първата четвърт на III в. пр. Хр. (Домарадски 1998, 51). Златна огърлица с две висулки, използвана през последните десетилетия на IV в. пр. Хр., произхожда и от Малката могила край Шипка, Казанлъшко (Тонкова 2003, 218-219, табло II/1-3; Marazov (ed.) 1998, 96, №3). Малко съдче, украсено с филигран, е познато и от Могила IV при Кьолмен, Шуменски окръг (Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, табло II/5). Погребенията са от периода – втората половина на IV в. до началото на III в. пр. Хр. (Дремсизова-Нелчинова 1970, 228). Висулката с филигранов зигзаговиден орнамент от Могила № 10 при Браничево, Шуменско е от погребението от края на IV в. или първите десетилетия на III в. пр. Хр. (Дремсизова 1958, 453, 456, обр. 4в). По-късни в хронологическо отношение са двете златни обици от гробница 15/52 от III в. пр. Хр. от Несебър. Обръчът за закачане на всяка от тях, завършва с Пегас, а висулката представлява амфора (Венедиков/Герасимов 1973, 373-374, обр. 195; Гълъбов 1955, 134-135, 141, обр. 15а-б). Накитите с елемент на украса, оформен като съд, са особено популярни сред тракийската аристокрация през Елинистическата епоха. Появата им е резултат от повишените естетически изисквания вследствие на трайния контакт с елинския свят. Двете висулки – кат. № 39, 116, табла VII/5, 7, XX/5, 7 от Могиланската могила маркират неговото наличие в северозападните тракийски земи.

Златната фигурката на птица е куха и се състои от две отделни части, съединени помежду си – кат. № 117, табла VII/6, XX/6. Тя също е част от накит – в долния и край е оформено краче

посредством, което е закрепена към него. Една златна игла за коса от некропола Кул-Оба, Северното Черноморие е украсена в горния си край с птица, оформена като тази от Могиланската могила (Artamonov 1970, 132, Taf. 249). Вероятно крачето на фигурката от Гробница III е използвано за поставяне върху подобна.

Златната лъжичка – кат. № 34, табла VI/4, XIX/4, е със специфична форма. Тялото, което е с квадратно сечение, е усукано в средата и единият му край е извит като кука. Такава лъжичка е открита в надгробната могила край Езерово, Първомайско (Филов 1913а, 207, табло III/7). Тя произхожда според Богдан Филов от първичното погребение, датирано през първата половина на V в. пр. Хр. (Филов 1913а, 209, 217-218). Фрагменти от лъжичка са намерени в гробницата при Староселка, Шуменски окръг. Погребението е извършено през последните десетилетия на IV и най-късно до третото десетилетие на III в. пр. Маргарита Тачева-Хитова смята, че лъжичката е с медицинско, а може би и с култово предназначение. Наличността на определени предмети в могилените гробове от Дуванли, Староселка, Враца и Кьолмен свидетелства за ритуал на тракийско култово общество с чието ръководство или състав са свързани погребаните жени (Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 15 г). Долна част от малка сребърна лъжичка е известна от гроб от края на II и началото на I в. пр. Хр., проучен в некропола на античния Одесос в морската градина на Варна. Според Горанка Тончева тя наподобява на лекарския инструмент *ligula*. Погребаната жена приживе се е занимавала с баене и вероятно е лечителка (Тончева 1961, 30). В писмените извори няма категорични свидетелства за култови действия, разпространени при траките, при които лъжички от благороден метал да са в практическа употреба. Едва ли екземплярът от Могиланската могила е с медицинско предназначение. Хирургическият инструментариум през античността е изработван от сребро или други метали и сплави. Вероятно лъжичката е тоалетна принадлежност. Приведените по-горе примери доказват, че подобни на нея са използвани през продължителен период от време. Те са периодично

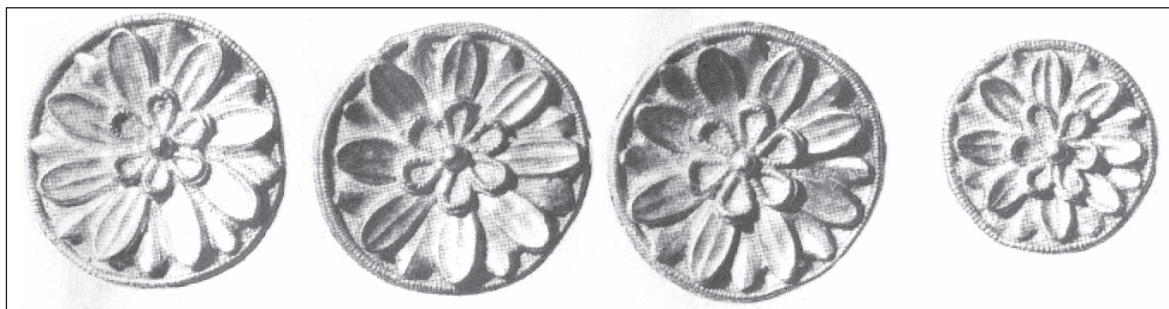

*Златните накити — кат. № 35-39, 116-117, табла VII/1-7 и XX/1-7
стъкленото мънисто — кат. № 51, табло VII/15
след откриването им, 1965-1966 г. (Николов 1968).*

вносяни от елинския свят и свидетелстват за наличието на модни влияния. Същото важи и за златния предмет с кат. № 33, табла VI/3, XIX/3, чийто размери са като тези на лъжичката. Той е с квадратно сечение, единият му край е сплеснат, а другият е закривен като кука.

По-голяма част от златните апликации от Гробница II са кръгли и са с шамповано изображение на розета или на звезда с осем лъча – кат. № 35-36, табла VII/1-2, XX/1-2. Останалите имат издължена форма и върху лицевата страна са изчукани канелюри, имитиращи палмета – кат. № 37, табла VII/3, XX/3. Всички екземпляри са с отвори, чрез които са закрепени към някакъв предмет. Подобни пластини са използвани при декорацията на дървени ковчезета, служещи за съхранение на скъпоценности. Двадесет златни апликации са открити Гробница A при Катерини, Северна Гърция, датирана 375-300 г. пр. Хр. Те са поставени върху дървена кутийка за накити (Tsigarida/Ignatiadou 2000, 59-60, fig. 54). Със сходна орнаментация са и двете златни ковчезета, намерени в една от гробницата при Вергина в Северна Гърция, датирани с останалия инвентар в периода 350-325 г. пр. Хр. Смята се че в по-голямото от тях са положени кремираните кости на македонския владетел Филип II (Андроникос 1990, 123; Andronicos 1989, 168-171, 191-197, fig. 135-136, 155; Drougou/Saatsoglou-Paliadeli 1999, 41-53, fig. 57-58). В дневника и научните публикации, отразяващи проучването на могилата във Враца, липсва информация за наличието в Гробница II на фрагменти от дървени ковчезета. Явно пластините са защити към дрехата на погребаната. Иван Венедиков изказва предположението, че жената е с було, покриващо челото и косата и те са апликирани към него (Венедиков 1966б, 4; Венедиков 1966в, 40). Декорирането на облеклото с пластини (пайети) е повлияно от съществуващата модна тенденция в източните и североизточните региони на античния свят (Williams/Ogden, 1994, 34).

Апликации с орнаментация, подобна на тази от пластините от Могиланската могила, се появяват в Древна Тракия още през V в. пр. Хр. и намират разпространение през следващото столетие и първата половина на III в. пр. Хр. Те са открити в могилните гробове при Браничево, Шуменско (Дремсизова 1958, 454, 456, обр. 13а), Мумджилар (Свещари), Исперихско (Фехер 1934, 111, 114, обр. 92/1), Калояново, Сливенско (Чичикова 1969, 59-60, 88, обр. 15), Мезек, Хасковско (Венедиков/Гертасимов 1973, 386, обр. 309; Филов, 1937, 31-32, 90-91, обр. 27/3, 28/3, 29), Шипка, Казанлъшко (Marazov (ed.). 1998, 100, 103, № 9, 13) и Кралево, Търговишко (Гинев 1983, 13, обр. 30-31; Bernier (ed.). 1987, 246, № 441). Апликации с розети произхождат и от съкровището от Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 223, 230, № 383-384, 401-402). Сходни орнаменти са използвани и в торевтиката, художествен занаят тясно свързан с ювелирното изкуство. Прилагана е една и съща техника при украсяването на апликациите и съдовете. Изображението е нанасяно върху тях с помощта на матрица или печат от бронз. Често пъти украсата е изпълнявана само чрез гравирание. Така тя е изпълнена при сребърните чаши, намерени в гробовете при Требенище, Македония, които са от края на VI в. пр. Хр. (Филов 1932, 54). Подобни на тях произхождат от гробницата при Дълбоки, Старозагорско, използвана през втората половина на V в. пр. Хр. (Филов 1932, 47-49, 54, обр. 36, 38-39). Една от сребърните фиали от Върбица, Преславско, която е от втората

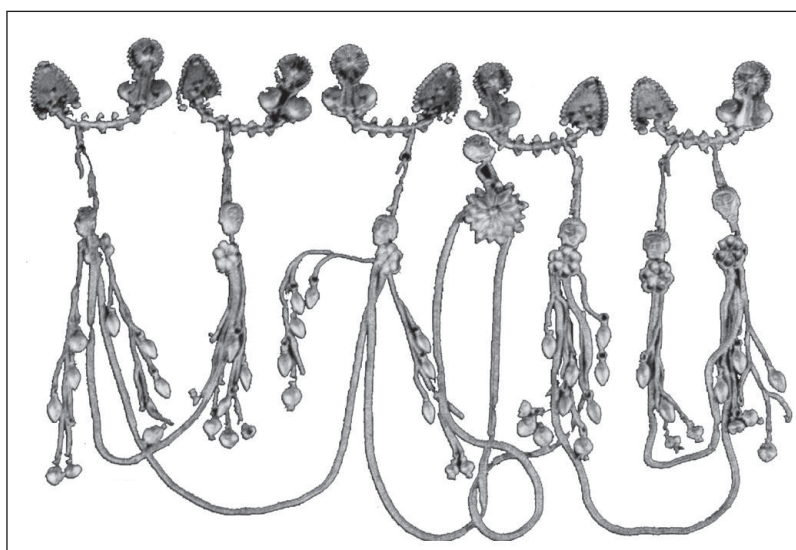
*Златни розети от гробницата при Мезек, Хасковско,
(Bernier (ed.). 1987, кат. № 368).*

половина на IV в. пр. Хр., е с релефна розета (Венедиков/Герасимов 1973, 369, обр. 144), при нейното изработване е използвана матрица.

Голямо сходство с формата и украсата на екземплярите от Гробница II е налице при една златна апликация от Неврокопско, произхождаща вероятно от гроб от втората половина на IV в. пр. Хр. Тя е намерена с дъговидна златна обица в единият край, на която има лъвска глава. Върху пластината е изобразена звезда с осем лъча (Велков 1933, 418, обр. 176). Толкова са на брой те и при пластините от Могиланската могила и имат същата форма. Съществуващото сходство е определено от обстоятелството, че звездата е използвана като орнамент. Възможно е тя да представлява символ, имащ определено съдържание – апликациите са поставени в гробни съоръжение, в които са погребани представители на тракийската аристокрация. Той не притежава политически смисъл и не е свързан с македонската царска династия. Показателни в това отношение са златните пластини от Калояново, Сливенско. Те са изработени от местен майстор – върху всяка от тях е представена съвсем схематично изображението на звезда. При една апликация върху първоначално направения орнамент е препечатана палмета (Чичикова 1969, 59-60, обр. 15).

Относно произхода на кръглите апликации, намерени в Гробница II, може да бъде направена следната констатация. В тракийските земи са произвеждани през Елинистическата епоха подражания на златни импортни накити, като майсторите се стремят техните изделия по форма и украса да са сходни с модела. Тези подражания се различават по качество на изработка, а в повечето случаи и по стила, в който личи почеркът на местния производител. Наред с накитите, са изработвани и множество характерни за Тракия миниатюрни детайли, включително и златни пластинки. Те са изпълнени в една техника и мотивите често са идентични, за направата им е необходим същият инструментариум и професионални умения (Tonkova 1994, 188-190). Вероятно по-малките пластини – кат. № 36, табла VII/2, XX/2, са произведени в елинско ювелирно ателие, намиращо се на егейското крайбрежие (Tonkova 1997a, 25). Те или подобни на тях служат като модели за направа на другите две – кат. № 35, табла VII/1, XX/1, които са с по-големи размери и с по-груба украса.

Розетата като декоративен елемент намира широко разпространение в района на Северното Черноморие. За това свидетелстват редица находки от некрополите – Келермес, Могила 3 (Artamonov 1970, 102, Abb. 10), Нимфеон, Могила 24 (Artamonov 1970, 104, Abb. 35c), Седем братя, Могила 2 (Artamonov 1970, 105, Abb. 51), Чертомлик (Artamonov 1970, 109, Abb. 104c) и Большая Близница (Artamonov 1970, 112, Abb. 149). Съществуващата прилика с пластините от Могиланската могила не е породена от скитско влияние. Появата в тракийските земи на апли-

Сребърен накит от Букьовци (Мизия), Врачанско, (Nikolov 1988, 12).

кации с такава орнаментална украса, изработени и внесени от елински производствени центрове, води до възникването на техни имитации. Тези местни изделия по стил на украса са сходни с направените в скитските земи, където е налице същият процес на копиране на вносни образци.

Издължени пластини, подобни на екземплярите от Могиланската могила – кат. № 37, табла VII/3, XX/3, са намерени при Калояново, Сливенско в погребение от втората четвърт на IV в. пр. Хр. (Чичикова 1969, 88). Предложена е и друга датировка, според която то е извършено в края на столетието (Домарадски/Танева 1998, 49-50). При една от пластините палметата е препечатана върху друг орнамент и свидетелства за наличието на местно производство. Според Мария Чичикова украсата на апликациите от Калояново е изпълнена твърде небрежно и не може да има съмнение, че те са направени от тракийски майстор (Чичикова 1969, 59-60, обр. 15). Вероятно издължените пластини от Могиланската могила също са дело на местен златар.

Златните копчета от Могиланската могила – кат. № 40-43 са с опростена полусферична форма и само едно от тях – кат. № 42, е украсено със зрънчест орнамент. Подобни екземпляри се появяват в тракийските земи през първата половина на IV в. пр. Хр. и намират по-широко разпространение през Елинистическата епоха. Те са произведени в ювелирни ателиета, разположени на егейското крайбрежие (Тонкова 1997а, 25). Златни копчета произхождат от гробницата “Мал тепе могила” до Мезек, Хасковско (Филов, 1937, 34, 78, 90-91, обр. 33,1-4). Два екземпляра от злато са известни от могилените погребения при Кьолмен (Дремсизова-Нелчинова 1970, 210, табло I/3) и Браничево (Дремсизова 1958, 454, обр. 136), Шуменско. Тринадесет копчета са намерени в могиления гроб при Капиново, Великотърновско (Тонкова 2003, 216-217).

От бронзовото огледало от Могиланската могила е запазена само кръглата част. Тя е счупена на няколко части и отделни фрагменти липсват. Дръжката, която вероятно е от кост, не е намерена – кат. № 45. Налице е сходство между екземплярът от Гробница II и архаичните гръцки огледала. Откритите на територията на Древна Тракия са произведени вероятно в Коринт или направени по техен образец. Основни отличителни белези са тънко изработеният кръг със слаба изпъкналост, четвъртития издатък, който го свързва с дръжката и липсата на украса (Велков 1932а, 28-29, обр. 26; Филов 1913а, 207-208, обр. 115; Филов 1933, 263-264, обр. 48). Няколко огледала произхождат от тракийските могиленни гробове при Дуванли, Пловдивско. Един екземпляр е открит в могилата Мушовица. Иван Велков смята, че погребението е извършено в края на VI и началото на V в. пр. Хр. (Велков 1932а, 28-29, 42, обр. 26; Bernier (ed.). 1987, № 145). Милена Тонкова отбелязва, че то е от първата четвърт на V в. пр. Хр. (Тонкова 2002, 498). Огледало със същата големина е намерено в гробницата от Кукова могила, която според Богдан Филов е от първата половина на V в. пр. Хр. (Филов 1927, 31, 52). За *terminis post quem* на погребението служи датировката на чернофигурния киликс – първата четвърт на петото столетие (Тонкова 2002, 496). Подобен екземпляр е познат и от погребението в Арабаджийската могила, което според Богдан Филов е не по-късно от края на V в. пр. Хр. (Филов 1933, 263-264, 275, обр. 48). Изказано е предположението, че накитите от гробния инвентар могат да бъдат отнесени към първата половина или средата на V в. пр. Хр. (Тонкова 2002, 498). Бронзово огледало с такава форма е открито и в могилата край Езерово, Първомайско (Филов 1913а, 207-208, 218, обр. 115). То е от първичното погребение, извършено най-късно в V в. пр. Хр. (Филов 1913а, 209, 217-218).

Екземпляри, подобни на този от Могиланската могила, намират разпространение през втората половина на IV и първите десетилетия на III в. пр. Хр. и в други райони на Древна Тракия (Дремсизова 1958, 453, 456; Дремсизова-Нелчинова 1970, 215, 228, табло II/7). Възможно е те да са дело на местни майстори, които първоначално изработват подражания на елински образци. Опростената форма и липсата на украса улесняват тяхното производство. Вероятно през следващото столетие то е преустановено. Сред тракийската аристокрация намират прием изделия с по-сложна форма и богата украса, които носят белезите на

Елинистическата металопластика. Такова е огледалото от моголния гроб от III в. пр. Хр., разкрит при Брезово, Пловдивско. От него е запазена една тънка бронзова пластина с изображението на богинята Афродита (Велков 1938, 277-279, обр. 84).

Три от фрагментираните фибули – кат. № 47, 119, табло VII/9-11, принадлежат към определения от Васил Миков тракийски тип (Миков 1932, 172, обр. 149). Само при една от тях е запазена част от крачето (продължителя) на иглодържателя – кат. № 119, табло VII/11. То и иглата са били цели (Kull 1997, Abb. 27b, 10), но по-късно са се разпаднали – фибулата не е подложена на консервация. Екземплярът от Гробница III е от Тип III. Основния белег за определяне е формата на крачето – обърнат конус или пирамида. Фибулата е от Вариант 302, при който то е украсено с врязани геометрични мотиви и притежава кръгло или овално сечение. Лъкът е с еднаква дебелина без орнаментация. Екземплярите от този тип са местно производство и намират разпространение в северозападните тракийски земи (Домарадски 1997, Домарадски, 2000, 213, обр. 7). Това твърдение се потвърждава от големия брой фибули, открити при археологически разкопки (Божкова/Агре 1995, 32, 34-35, кат. № 4-12, обр. 3-4). Типичен представител е сребърният накит, намерен в Могила № 1 от некропола край село Скравена, Ботевградско (Агре 1990, 18-19, обр. 2а-б). Отделни екземпляри произхождат от долините на реките Струма и Марица. Намират разпространение и в територията южно от Дунав (Домарадски 2000, 214), за което свидетелства и фибулата от некропола на античната Истрия (Teleaga/Zirra 2003, 75-76, Taf. 19/4). Те се срещат и по поречието на Морава и Вардар – подобна е намерена и в района на Катланово, Македония (Vasić 2000, 18, fig. 3). Този тип се появява през втората половина на IV в. пр. Хр., бележи развитие главно през III в. пр. Хр, а в комплексите от Зимнича, Румъния се среща и през II в. пр. Хр. (Домарадски 2000, 214).

Четвъртата фибула – кат. 46, табло VII/8, се различава от останалите три. Иглодържателят и иглата липсват и е трудно да бъде възстановена нейната форма. Вероятно фибулата е от тесалийски тип (A IV 4, 5). Около средата на VII в. пр. Хр. той се налага в северозападните тракийски земи. Неговото изменение води до оформянето на “тракийския” тип фибули (Гергова 1977, 52). Отделни екземпляри, подобни на накита от Могиланската могила и датирани през V в. пр. Хр., произхождат от Долище, Варненско (Тонкова 2002, 502, фиг. III, 6) и Нови пазар, Сърбия (Поповић 1994, кат. № 217-218). Присъствието на фибулата с кат. 46, табло VII/8 в гробното съоръжение е наложено от погребалните обреди, извършени в него.

В Гробница II и Гробница III са открити три бронзови пръстена – кат. № 48, 118, табло VII/12-14. Възможно е те да са използвани като печати – върху елипсовидните им плочки са гравираны изображения, повредени от окиса. Вероятно върху един от тях – кат. № 118, табло VII/14, е изобразена птица с грациозно извита шия и дълъг клюн. Трите пръстена са фрагментирани и е трудно да се определи от кой тип са. Те са подобни на златните и сребърни екземпляри от Тип IX по типологията на Джон Бордман, които са използвани през втората половина на IV в. пр. Хр. (Bordman 1970, 214).

Голямото разпространение на пръстените в тракийските земи е резултат от влиянието на елинската култура (Агре 2001, 52, обр. 3/3-4; Домарадски 1995, 65, обр. 2, 6). Формата и украсата им са характерни за развитието на ювелирното производство през V-IV в. пр. Те са притежание на представители на местната аристокрация. Златни пръстени с разнообразни изображения произхождат от моголните гробове при Дуванли, Пловдивско (Тонкова 2002, 498, фиг. III, 4; Филов 1927, 40, обр. 21а-б; Филов 1933, 225-228, 257-259, обр. 10-11, 42; Marazov (ed.). 1998, 180, № 113-114), Брезово, Пловдивско (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 209; Филов 1919, 5, 14, табло I/1), Гложене, Ловешко (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 208, Vernier (ed.). 1987, 191, № 302), Шипка, Казанлъшко (Marazov (ed.). 1998, 97, №5), Ресилово, Станкедимитровско (Тонкова 1992, 135-137, обр. 1), Големани, Великотърновско (Тонкова 2002, 501, фиг. III, 5) и Старосел, Хисарско (Китов 2002б, 18-19). Към тях може да бъде прибавен един накит с неизвестно местонамиране, датиран от края на IV и началото на III в. пр. Хр. (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 207; Герасимов 1955а, 589-590, обр. 1). През 2004 г. екипът на Георги Китов откри в моголата “Светицата” край Шипка, Казанлъшко още един екземпляр,

който се отличава със своята масивност и реалистично изображение.

В тези широки хронологически граници намират разпространение и бронзовите пръстени, които явно са местно производство. Такива са открити край Етрополе (Божкова/Агре 1995, 31-32, 35, обр. 3/13), Кьолмен, Шуменско (Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, 228, табло III/6), Скалица, Ямболско (Иванов 1960, 44, 46, обр. 2), Крушуна, Ловешко (Джамбазов 1962, 57-58, обр. 3-4), Брестовица, Русенско (Станчев 2004, 155, табло II/1-2) и Тутраканци, Варненско (Лазаров 2001, 31, кат. № 30). Три екземпляра с неизвестно местонамиране се съхраняват в историческия музей в Пазарджик (Катинчарова 2004, 163-168, обр. 1-4). Върху елипсовидната плочка на единия пръстен от Крушуна, Ловешко е представена човешка фигура, седнала на стол с венец на главата (Джамбазов 1962, 57-58, обр. 3а). Това изображение вероятно е копие на изделие от злато, принадлежащо на местен владетел. Възможно е образите от пръстените от Могиланската могила също да са заимствани от златни накити, символизиращи царската власт на погребаните в гробните съоръжения.

В Гробница II са намерени няколко стъклени мъниста с разнообразна форма – кат. № 52-54, 56-58 и едно от жълт кехлибар – кат. № 55. Те са предмети на лукса поради твърде сложната техника на изработване (Младенова 1963б, 309). Мънистото с кат. № 54 е с кръгли орнаменти от разноцветно стъкло, определени образно в научната литература като “очи”. Не е даден задоволителен отговор на въпросите къде тези изделия са произведени и как попадат на територията на Древна Тракия. Първите стъклени мъниста, украсени с орнаменти, подобни на “очи”, се появяват в Египет около 1500 г. пр. Хр., а тези, които са мелон – по-късно около 1400 г. пр. Хр. Различни са становищата за производството им в други райони на античния свят. Предполага се, че изделия от стъкло са правени в Сирия още през време на египетското владичество (2700-1200 г. пр. Хр.), но едва през VI в. пр. Хр. местните занаятчийски центрове работят по-интензивно. Стъклени предмети са изработвани и на островите Лесбос и Родос през IV в. пр. Хр., вероятно работилниците са притежание на египтяни (Младенова 1963б, 307-308). Мънистата от Могиланската могила не могат да бъдат свързани със строго определен занаятчийски център. Наличието на известно сходство е резултат от преки или косвени влияния – подражание от оригинални образци или съвпадение, породено от творческите търсения на майсторите (Джингов 1965, 14, обр. 6).

Значителен брой стъклени мъниста произхожда от тракийските земи. Две са открити при Дуванлии в Арабаджийската могила. Според Богдан Филев погребението е от края на V в. пр. Хр. (Филев 1933, 271-272, 275, обр. 56/20-21). Милена Тонкова смята, че накитите от гробния инвентар са от първата половина или средата на V в. пр. Хр. (Тонкова 2002, 498). Други две са намерени случайно от Рафаил Попов край Езерово, Първомайско в изкопаната пръст от могилен гроб, датиран от Богдан Филев най-късно от V в. пр. Хр. (Филев 1913а, 204, 209, 217-218). Голямото разпространение на мънистата се доказва и от гробния инвентар от “Мал-тепе могила” до Мезек, Хасковско. Три екземпляра са известни от гробницата с първичното погребение, извършено според Богдан Филев не по-рано от първата половина на IV в. пр. Хр. и не по-късно от средата на същото столетие (Филев 1937, 73-74, 90-91, обр. 31/ 1, 80, 85/10). Две мъниста са от Гроб 2, който е най-късно от края на IV в. пр. Хр. и е разкрит под каменния под на едно от отделенията на съоръжението (Филев 1937, 78, 90-91, обр. 31,3). Мечислав Домарадски предлага друго датиране на погребенията. Последната четвърт на IV в. пр. Хр. е *terminus post quem* на археологическите материали от куполното помещение, към които принадлежат три мъниста. Гроб 1 и Гроб 2 са от края на първата четвърт на III в. пр. Хр. (Домарадски 1998, 51-53). Мъниста са познати и от други погребални комплекси (Гинев, 2002, 38; Гълъбов 1955, 143; Дремсизова-Нелчинова 1965, 55-65, обр. 6/6; Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, 228, табло III/6; Филев 1909, 597-598; Чимбулева 1964, 58-59, 61, обр. 8а-б, г-д). Отделни екземпляри са намерени и в двата некропола на Аполония – в местността Калфата и в Морската градина. Погребенията от Калфата са от втората половина на IV и III в. пр. Хр., а тези от Морската градина от III в. пр. Хр. Мънистата се различават по вид и качество – явно те не са продукт на един и същи занаятчийски център (Младенова 1963б, 308-309). Цял наниз произхожда от гроб

от Варна, датиран в края на II и началото на I в. пр. Хр. (Тончева 1961, 27-30, табло I). Осем екземпляра са открити случайно в местността Кемер дере също край Варна (Георгиева 1992, 74-75, обр. 2). Невъзможно е да бъде дадена със сигурност една по-прецизна датировка на мънистата от Могиланската могила, тъй като те не се различават от изброените по-горе.

Двете маски-мъниста от Гробница II и Гробница III са сходни по форма – кат. № 51, 124, табло VII/15. Подобни украшения са рядкост за тракийските земи, тъй като са чужди на местните традиции в занаятчийското производство. Тяхното разпространение е следствие на определена модна тенденция. Голямо сходство е налице единствено с маската-мънисто от Крушуна, Ловешко, която е от могилен гроб, датиран в края на IV и началото на III в. пр. Хр. (Джамбазов 1962, 58, обр. 5). Стъклено мънисто с цилиндрична форма, върху което са представени три глави чрез различно оцветяване и релефно очертане, е открито в гроб в Могила IV при Кьолмен, Шуменски окръг (Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, табло III/2). Погребението е от периода от време – втората половина на IV до началото на III в. пр. Хр. (Дремсизова-Нелчинова 1970, 228). Находките от тези три гробни комплекса определят първоначалната поява на тези маски през втората половина на IV в. пр. Хр. в територията, разположена на север от Стара планина и то в райони, отдалечени от Черноморското крайбрежие. Тяхната употреба в земите на юг от Балкана е фиксирана от екземпляра, открит при Старосел, Хисарско (Китов, 2002б, 20; Die Thraker...2004, 165, kat. №222a). Подобни накити са известни и от елинските колонии по черноморския бряг. Едно мънисто е намерено в гробница, проучена в Несебър, която е от втората половина на III в. пр. Хр. То е с цилиндрична форма и са изобразени две човешки лица, поставени срещуположно, подобно на херма (Чимбулева 1964, 58, 61, обр. 8a). Украшение с форма на глава е познато от един гроб от края на II и началото на I в. пр. Хр., разкрит във Варна в Морската градина (Тончева 1961, 28-30, табло Iб). Маска-мънисто произхожда и от Извор, Бургаско – тя е случайна находка и не подлежи на датироване (Младенова 1963б, 308).

Неизвестни са търговските пътища, по които стъклените изделия попадат в северозападните тракийски земи. В елинските черноморски колонии те се появяват едва през втората половина на IV в. пр. Хр., но броят им е незначителен в сравнение с другите вносни артикули (Младенова 1963б, 309). Изказано е предположението, че по-ранните мъниста от Дуванли са доставени по долината на Струма (Младенова 1963б, 309; Филев 1934, 235). Вероятно този търговски път служи за снабдяване и на Северозападна Тракия със стоки. Възможно е той да е използван и при вноса на стъклените предмети.

Разкритите в Могиланската могила накити и тоалетни принадлежности свидетелстват за големите материални възможности и естетически изисквания на местната аристокрация. Тя попада под културното влияние на елинския свят – неговото въздействие става особено осезаемо през Елинистическата епоха. Не могат да се очертаят пътищата, по които изделията от ателиетата, разположени на егейското крайбрежие, достигат до северозападните тракийски земи – импорт, дар в знак на приятелство или военна плячка. За някои от накитите може да се предположи, че са дело на местни ювелири, изработени чрез копиране на елински образци под въздействие на съществуващата модна тенденция. Възможно е венецът – кат. № 31, табла VI/1, XIX/1, обиците – кат. № 32, табла VI/2, XIX/2, тоалетните принадлежности – кат. № 33-34, табла VI/3-4, XIX/3-4, апликациите – кат. № 36, табла VII/2, XX/2 и огледалото – кат. № 45 да образуват комплект. Неговата поява в Северозападна Тракия е резултат от династичен брак. Погребаната е от чужд, вероятно елински произход.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ВЪОРЪЖЕНИЕ И СНАРЯЖЕНИЕ

Една от най-значимите находки от Могиланската могила е сребърният наколенник (кнемида) – кат. № 59, табла VIII, XXI. Той е изкован от цял сребърен лист. Украшен е с позлатени релефни животински изображения и орнаменти. В горната му част е представена женска глава с бръшлянов венец. Едната половина на лицето е покрита с паралелни ленти. Под нея са изобразени два лъва и две фантастични животни с тела на змии, които изпъзвяват от черупка на охлюв. Показани са и два грифона със змийски тела – единият от тях е с крила, а другият е хванат от хищна птица, която е забила нокти в тялото му. Двете страни на наколенника са с релефни орнаменти, всеки от които представлява стилизирано птиче крило.

Той е част от парадното въоръжение на тракийски владетел, за разлика от бронзовите екземпляри, използвани от обикновени воители (Стоянова-Серафимова 1975, 44, 48, обр. 8; Bernier (ed.). 1987, 235, №416). В отделна монография е направен подробен стил и семантичен анализ (Маразов 1980, 33-83). В настоящето изследване е очертано единствено неговото идеологическо значение на инсигния. Наколенникът е украсен в типичния за местните ателиета стил, подчинен на определена концепция – представя в синтезиран вид значението на царската власт, в която тясно се преплитат функциите на владетел, военачалник и жрец. Върху него е изобразена Великата тракийска богиня, носеща на главата си златен венец. Царят, притежаващ кнемидата, е единственият неин представител, пред който поданиците трябва да се подчиняват безпрекословно. Подобна функция изпълняват и наколенниците от могилата Голяма Косматка при Шипка, Казанлъшко и Аджигьол, Северна Добруджа (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 236; Vergiu 1974, 52-55, fig. 8-9). Показателни в това отношение са антропоморфните изображения върху единият от тях. Представени са тракийският бог-конник и седналият под него на своя трон владетел, държащ в едната си ръка ритон, а в другата, птица (Vergiu 1974,

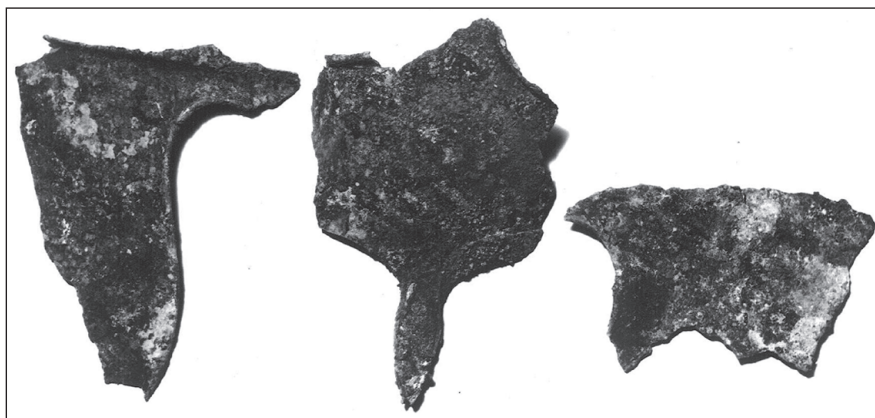
Сребърният наколенник — кат. № 59, табла VIII и XXI по време на откриването му, 1965 г.

52-54, fig. 8). Със сходно идейно съдържание е и образът на божеството върху сребърните апликации за конска сбруя от Летница, Ловешко и Старосел Хисарско – то е с наколенник, подобен на този от Могиланската могила (Китов 2002б, 14-15; Bernier (ed.). 1987, 201, № 325).

Същото важи и за парадните шлемове от Аджигьол, (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 242; Berciu 1974, 46-52, fig. 5-7), Коцофени (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 237, 239; Berciu 1974, 85-92, fig. 40-46) и Перету (Moscalu 1989, 141-144, № 13, Abb. 7-8, Tafel 42-45), открити на територията на днешна Румъния и този, чието местонамиране е неизвестно и се съхранява понастоящем в Детройт, САЩ (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 239-241; Berciu 1974, 93-97, fig. 47). Върху някои от тях са изобразени растителни орнаменти, подобни на венеца с който е Великата богиня от кнеמידата (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 240-242; Berciu 1974, 46-52, 93-97, fig. 5-7, 47; Moscalu 1989, 141-144, № 13, Abb. 7-8, Tafel 42-45). Липсата в Гробница II от Могиланската могила на такъв шлем може да бъде обяснена с това, че е поставен наколенникът, който изпълнява ролята на инсигния. Вероятно присъствието му е задължително при обредните действия на хероизиране. В основата на идеологическата обосновка за обожествяването на царя стоят не толкова неговите добродетели на мъдър държавник, колкото качествата му храбър и безмилостен воин. Наколенникът олицетворява именно тези качества на покойния владетел, които му отреждат приживе място на военен предводител.

Фрагментите от бронзов шлем – кат. № 60, табло IX/10, свидетелстват, че е от халкидски тип (Велков 1929, 41-45, обр. 58; Гинев, 2002, 37-38, обр. 7; Дремсизова 1958, 446-447, 456, обр. 2; Иванов 1972, 51-55, обр. 2-6, 8-9; Китов 2002б, 15; Чичикова 1969, 66-68, 88, обр. 19; Bernier (ed.). 1987, 166, № 244). Той покрива изцяло главата и тила, като оставя лицето и ушите свободни. Бузите са защитени с неподвижни пластинки, изработени заедно с шлема. Горната му част завършва с релефен ръб, който образува над челото остър ъгъл. Изрезите за очите преминават в наносник и са с удебеления, наподобяващи вежди. Този шлем притежава характерната особеност за халкидския тип – отвесна ивица, която започва от тила, преминава към челото и образува фронтон. В нея се връзват отворите за ушите, но не достигат до ръба на калотата (Василев 1979, 67). Може да се предположи, че екземплярът от Могиланската могила е представител на “тракийската група” в халкидския тип. Шлемовете, влизащи в нея, са с леко наклонен отстъп към тилната част. Натилният предпазител е извит и завършва с удебелен ръб, който продължава над изрезите за ушите и завършва в задната част на набузниците. Двата странични края на натилника са заоблени и извити надолу. Калотата е висока и наподобява заоблен конус (Василев 1979, 66-70, обр. 1, 3-4).

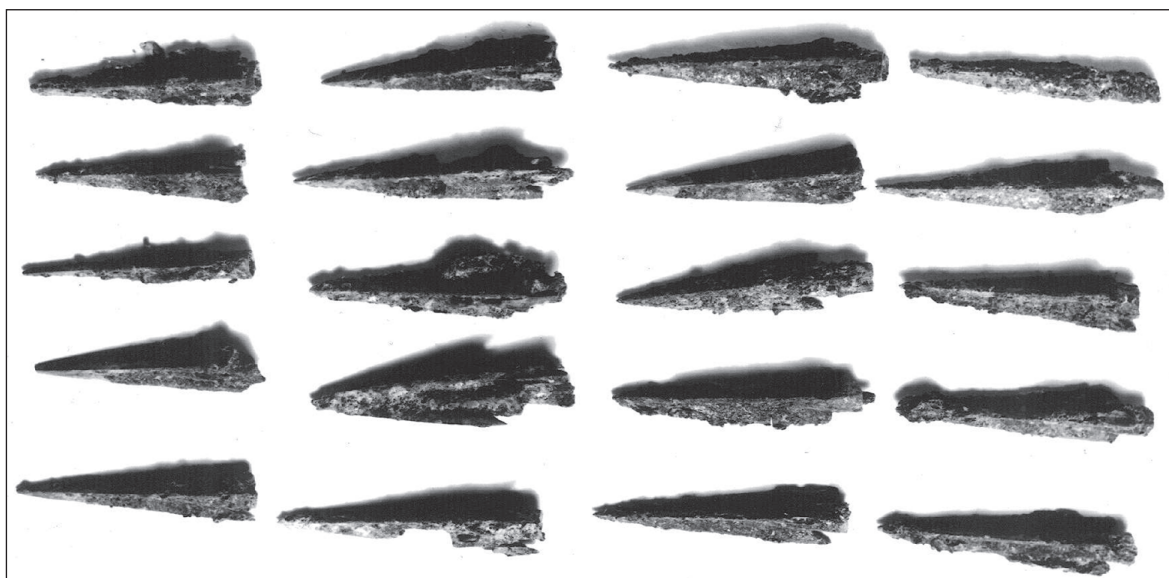
Екземплярът от Могиланската могила не подлежи на датиране поради обстоятелството, че е фрагментиран. Възможно е той да е произведен, подобно на този от Върбица, Преславско през V – началото на IV в. пр. Хр. Шлемовете имат продължителна употреба, те често са поправяни и едва след пълното им износване са поставяни в гробовете (Василев 1979, 70). В такова състояние е бил и екземплярът по време на погребалните обреди в Гробница II, за което

Фрагменти от бронзовия шлем – кат. № 60, табло IX/10 след откриването му, 1965 г.

свидетелстват понастоящем неговите фрагменти. Трудно е да се даде конкретен отговор на въпроса къде той е произведен. Изработката на шлемовете от “тракийската група” е осъществена от занаятчийски център в гръцките черноморски колонии. Възможно е част от тях да са дело на пътуващи или местни майстори (Василев 1979, 71).

В гробните съоръжения на Могиланската могила са намерени бронзови триръбни върхове от стрели – кат № 61, табло IX/1. Тяхната форма е традиционна за тракийското нападателно въоръжение. Най-ранните екземпляри от желязната епоха са датирани в хронологическите рамки VIII-VII в. пр. Хр. (Bernier (ed.). 1987, № 192). Подобни на тези от Могиланската могила, са използвани през V-IV в. пр. Хр, за което свидетелства инвентарът от погребенията от Башова могила при Дуванли, Пловдивско (Велков 1932а, 10, 25), Чернозем, Пловдивско (Кисъов 2005, 56-57, 61, обр. 31, 41, табло XVI), Юруклер (Руец), Търговищко (Велков 1929, 47, 49-50, обр. 64) и Старосел, Хисарско (Китов 2002б 15-16). Стрелите с бронзов връх не са използвани само от траките, те влизат в състава и на скитското нападателно въоръжение (Ме-

*Бронзови върхове за стрели – кат. № 61, табло IX/1,
след откриването им, 1965 г.*

люкова 1964, 14-32, рис. 1, табла 8-9, табла II-IV; Artamonov 1970, 133, Taf. 270; Vickers 1979, 7-9, 34-35, pl. Ia-b).

Екземплярите с прави режещи ръбове и втулки с различни дължини – табло IX/1а, са преобладаващото количество в Гробница II. Те могат да бъдат отнесени към триръбните стрели Тип 4, Варианти 6-8, влизащи в състава на скитското въоръжение. Тези екземпляри принадлежат на третата (втората половина на V – началото на IV в. пр. Хр.) и четвъртата (IV – III в. пр. Хр.) хронологически групи (Мелюкова 1964, 23-32, рис. 1, табла 8-9, табла III-IV). Няколко върха за стрели, открити в това съоръжение, са с по различна форма. Те са с режещи ръбове, които са дъговидно извити, втулките им са къси, но добре изразени – табло IX/1б. Почти всички екземпляри в Гробница III са именно с такава форма. Те са сходни на триръбните стрели от Тип 10, Варианти 8-10 и са характерни за третата хронологическа група (втората половина на V – началото на IV в. пр. Хр.), (Мелюкова 1964, 23-25, рис. 1, табло 8, табло III). И в двете гробни съоръжения са намерени върхове за стрели с прави режещи ръбове, но без втулки – те са се разпаднали от окиса. Съществуващото сходство между върховете за стрели от Могиланската могила и тези от скитските територии е резултат от възприемането на една обща форма – връх с три ръба. Нейното локално развитие води до обособяването на отделни типове и

техните варианти в зависимост от наложените традиции в оръжейното производство и уменията на местните майстори.

В Гробница II и Гробница III са намерени четири малки ножа – кат. № 62, 126, табло IX/2-5, които са местно производство. Подобни на тях произхождат от некрополите, датирани в края на VI и IV в. пр. Хр. при Равна, Добриня и Проф. Златарски, Варненско (Мирчев 1962, 123, 127, табла XXXII/1,2, XXXIII/1,2, XXXIV/16, в; Мирчев 1963, 12, обр. 7а, 9, 12а, 17; Мирчев 1965, 52-53, табла X-XI). Отделни екземпляри са известни от могилните гробове, от края на V – началото на III в. пр. Хр. (Велков 1929, 49-52, обр. 77; Дремсизова-Нелчинова 1965, 56, 65, обр. 7/3; Дремсизова-Нелчинова 1970, 213, 228, табло II/3; Филов 1909, 593-594; Чичикова 1969, 63-64, 88, обр. 18; Moscalu 1989, 152, № 81-82, Abb. 4/1,7). В една от ловните сцени от стенописите от гробницата при Александрово, Хасковско, които са от третата четвърт на четвъртото столетие, е представен мъж, който държи подобен нож (Китов 2004, 165, 171, фиг. 45). Характерна особеност във формата е дъговидно извитото острие. То се състои от режещ ръб и гръб, които се сливат и образуват неговия връх (Торбов 1997, 15-46). С подобно е само този с кат. № 62, табло IX, 2.

Екземплярите от тракийските погребения от IV-III в. пр. Хр. са разделени условно от Мария Чичикова на две групи. Към първата спадат ножовете с дъговидно извит гръб на острието, с максимална ширина в участъка, където то преминава в металната част на ръкохватката. Върху нея е прикрепена част от дърво или кост. Ножът с кат. № 68, табло IX/2 може да бъде отнесен към тази група. Металната част на неговата ръкохватка е заострена и в нея е забита дръжката, изработена вероятно от дърво. При втората група ножове гръбът на острието не извива дъговидно, а образува тъп ъгъл. Върху металната част на ръкохватката също са поставени дървени или костени дръжки (Чичикова 1969, 63-64). Необходимо, е да се направи известно уточнение – целесъобразно е да се подложат на класификация в зависимост от формата си ножовете от III-I в. пр. Хр., поради обстоятелството, че през този период от време те се налагат като нападателно оръжие. Те са с по-големи размери и особеностите в тяхната форма са ясно изразени. Това особено добре се забелязва при екземплярите, намерени заедно с мечове къснолатенски тип и датирани в края на II и I в. пр. Хр. (Торбов 1997, 15-46).

*Железни върхове за копия — кат. № 63, табло IX/6-9,
след откриването им, 1965 г.*

По-голяма част от върховете за копия – кат. № 63, са пострадали от корозията. Добре запазените са с инв. № 129, 132, 136-137, табло IX/6-9. Те са използвани като нападателно оръжие и са с острие, образувано от два режещи ръба, които тръгват от основата му, където завършва цилиндричната втулка и се сливат, образувайки върха му. Върховете за копия намират голямо разпространение през старожелязната епоха. Най-ранният е от погребение от X-IX в. пр. Хр., проучено в околностите на Топчий, Разградско, останалите са датирани в периода края на VIII – VI в. пр. Хр. (Буюклиев 1985). Тяхната форма намира развитие в екземплярите от V – III в. пр. Хр., които произхождат от могилни гробове (Велков 1929, 47, 49, 51-52, обр. 77; Герасимов 1963, 274, обр. 2; Дремсизова 1958, 449, 456, обр. 5; Дремсизова-Нелчинова 1965, 57, 65, обр. 7/1-2; Дремсизова-Нелчинова 1970, 212-213, 228, табло II/2; Николов 1965, 173, 201; Филов 1909, 592, 594; Филов 1919, 26, 29, обр. 25; Чичикова 1969, 64-66, обр. 18).

Мария Чичикова предлага типология на върховете за копия, датирани в хронологическите рамки V – III в. пр. Хр. Част от тях са с остриетата, оформени като лавров лист и образуват отделна група (Чичикова 1969, 65-66). Към нея принадлежи вероятно оръжието с инв. № 133, което е доста повредено от корозията. При втората група остриетата са с формата на дълъг лист с остър връх (Чичикова 1969, 65-66). Към нея могат със сигурност да бъдат причислени тези с инв. № 129, 132, 135-137, табло IX/6-9. В рамките на тази група Мария Чичикова обособява два типа – Тип I, листовидни върхове за копия с изпъкнал ръб по средата и Тип II, върхове за копия с плоско острие (Чичикова 1969, 65). Оръжието с инв. № 129-131, 136-137, 140, табло IX/6, 8-9 са от Тип I. Останалите не могат да бъдат определени тъй като са повредени от корозията. При Тип I е налице деление на отделни варианти (Чичикова 1969, 65). Екземплярите с инв. № 129, 132, 135-137, табло IX/6-9 са от Вариант б. Те са със заоблен лист на острието с най-голяма ширина в последната или третата четвърт (Чичикова 1969, 65) – в участъка, в който то започва да преминава във втулка. Върхът за копие с инв. № 131 се отличава от останалите. Режещите му ръбове не са гладки, а назъбени и при изваждането на острието от прободната рана се получава по-голямо разкъсване. Подобни оръжия са открити в Шуменско и имат по-широка употреба през следващото столетие (Атанасов 1995, 61, обр. 60).

Различните типове върхове за копия и техните варианти се срещат едновременно през V-III в. пр. Хр. Остриетата, типични за Първа група и Тип II от Втора група, не намират широко разпространение. Върховете за копия с дълъг и остър лист и средно ребро – Тип I са в масова употреба (Чичикова 1969, 65). Тяхната форма е подчинена на една трайна тенденция, която се налага окончателно през III-I в. пр. Хр. Нарастването на дължината на остриетата е продиктувано от необходимостта да се увеличи и тази на двата режещи ръба, с които се извършва рязането при нанасянето на прободните рани. Това изисква да се измени неговата ширината и то да бъде стабилизирано с два пластични ръба, които минават от двете му страни (Торбов 2003, 51-68). Върховете за копия от Могиланската могила следват тази закономерност.

Юздата от яздитния кон е с посребрени и профилирани странични лостове, завършващи със сфери – кат. № 19, табла IV/1, XVII/1. Тя е от Тип VI, Вариант В и формата и е характерна за четвъртото столетие. Подобна на нея произхожда от съкровището от Брезово, което е от края на V и началото на IV в. пр. Хр. Разликата се състои в това, че единият край на лостовите е оформен като лъвска глава (Филов 1919, 9-10, обр. 5-7; Bernier (ed.) 1987, 173, № 256; Werner 1988, 46 Tafel 22, 87 кат. № 155). Сходна е и юздата от Перету, Румъния, от която е запазен един фрагмент (Moscalu 1989, 150-151, № 26, Abb. 10, 1; Werner 1988, 46, кат. № 156). Тези екземпляри нямат масова употреба – изработвани са в тракийско ателие по поръчка. Те са използвани единствено от представителите на местната аристокрация.

Сребърните апликации – кат. № 20-28, табла IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-3, служат за украсата на кожени ремъци на сбруята на яздитния кон. В България са открити комплекти от V-III в. пр. Хр., изработени от злато, сребро и бронз. Към тях трябва да се прибави и този от могилата Голямата Косматка, при Шипка, Казанлъшко, открит от екипа на Георги Китов през 2004 г. Обемният археологически материал позволява да се въведе термина тракийски тип апликации за конска сбруя. Според Василка Владимирова всеки съвременен опит за точното

възстановяване на предпочитаната в Тракия система от украси е хипотетичен. Тя е компенсирана с помощта на интердисциплинарни дирения. Достоверен източник са сведенията на античните автори, изображенията върху предмети на металопластиката, стенописи, релефи и мозайки, както и научните изследвания за подобни екземпляри, открити в Скития, Иран, Персия, Гърция и Египет (Владиминова 1994, 45-52). Въз основа на този комплексен подход е натрупана достатъчно разнообразна по характер информация. Тя е обогатена след разкриването на стенописите от гробницата при Александрово, Хасковско, от които се добива по-пълна представа за мястото на поставянето на отделните апликации, тяхната форма и метала, от който са направени (Китов 2002а, 16-17; Китов 2004а, 47-48, обр. 7-8, 10; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48; Китов 2001, 18-29, fig. 7-8, 11, 14).

По големите пластини могат да бъдат разделени на три групи. Първата включва тези от тях, които са монтирани върху оглавника, втората, поставените върху гърдите на коня и третата, закрепените към хълбока (Владиминова 1994, 45-55). Класическият тип амуниция от Тракия се състои от седем елемента, украсяващи главата на яздитния кон. Стенописите от гробниците при Александрово, Хасковско и Казанлък илюстрират принципа им на подреждане (Владиминова-Паунова 2001, 29; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48). Може да бъде предложена една предполагаема схема за местоположението на отделните екземпляри от Могиланската могила върху кожените ремъци само върху оглавника.

Водещо място в украсата на конската сбруя, открита в Гробница II, заема апликацията с кат. № 20, табла IV/2, XVII/2. Тя представлява сребърна пластина с оформен отвор, през който преминава коженият ремък, с който е закрепена. Според Иван Маразов апликацията представлява нагръдно украшение (Маразов 1980, 24) – поставена е върху гърдите на яздитния кон. През последните години са открити подобни екземпляри и е установено, че те са монтирани върху оглавника. Пластината при част от тях е с равна задна повърхност и лежи, захваната с ремък, върху муцуната на коня, затова са наречени наносници. При останалите тя е дъговидно извита и е закрепена върху челото и те са наименовани начелници. При богато украсената конска сбруя е налице употребата и на двете апликации (Владиминова-Паунова 2001, 29; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48). Екземплярът от Могиланската могила е използван като начелник.

Иван Маразов смята, че неговата форма е типична за тракийското снаряжение. Той се състои от плоска и обемна част. Сребърната пластина притежава форма, наподобяваща на арабската цифра 8. Тя е украсена с волути и паламети, като периферията и е с пояс от къси резки – насечки. Обемната част е оформена като глава на лъв, нейната трактовка напомня стилизацията на релефното изображение от апликацията от Брезово, Пловдивско. Начелникът от Гробница II е изработен в работилница, намираща се на север от Стара планина и по отношение на качеството на изпълнение отстъпва в сравнение с тези, които са произведени на юг. Той се вписва в един ред от подобни изделия от съкровището от Крайова и погребението от Аджигьол, Румъния. Най-ранното от тях е от Брезово и носи белезите на ателиетата от южните тракийски земи. На север от Балкана трактовката на сходните мотиви е по-груба и по-схематична (Маразов 1980, 24-25, обр. 28, 44).

Това становище подлежи на корекция вследствие на натрупания археологически материал, в който влизат и находките, открити през последните няколко години. От територията, обитавана през античността от траките, произхождат голям брой апликации. Не е възможно да се открие точен аналог на начелника от Могиланската могила, тъй като изделията са изработени в различни ателиета от местни майстори, които влагат при направата им своите умения и художествени виждания. Налице е най-голямо сходство единствено при пластините. Те са със строго определено предназначение, което определя две основни форми, използвани паралелно – овална или подобна на арабската цифра 8. Вероятно първата е по-ранна, за това свидетелства бронзовият начелник от Софрониево, Врачанско, който е датиран VII в. пр. Хр. (Николов 1965, 170, обр. 8а-д; Bernier (ed.). 1987, 142, № 193). С течение на времето тя е изменена с две странични изрязвания. Украсата на пластините, включително и на тази от Могиланската

могила, носи характерните черти на самобитното тракийско изкуство. Тя е изпълнена чрез гравирание, като най-разпространените геометричните мотиви са волути, палмети и пояси от насечки, използвани още през ранно-желязната епоха и сходни с тези от изделията на тракийската торевтиката.

Върху начелника от Могиланската могила е изобразена релефна глава на лъв – кат. № 20, табла IV/2, XVII/2. Подобни апликации с разнообразни триизмерни изображения и датирани в хронологическите рамки V-II в. пр. Хр. са намерени при Бедняково, Старозагорско (Венедиков/Герасимов 1973, 381, обр. 270; Филов 1909, 593-594, табло II/4; Филов 1919, 30-31, обр. 28в), Кралево, Търговишко (Гинев 1983; Bernier (ed.). 1987, 246, № 440), Летница, Ловешко (Венедиков/Герасимов 1973, 384, обр. 292; Венедиков 1996, 9, фиг. 2-3), Мезек, Свиленградско (Велков 1937, 134-135, 137, обр. 124-125; Венедиков/Герасимов 1973, 381, обр. 273), Равногор, Пазарджишко (Китов 1988, 41, 46-47, обр. 2; Китов 1989, 29), Свещари, Разградско (Венедиков/Герасимов 1973, 380, обр. 257-258), Торос (Лазар Станево), Ловешко (Китов 1980, 8-10; Bernier (ed.). 1987, 184, № 283), Черни връх, Ломско (Герасимов 1950, 254-256, обр. 191-192), Шипка, Казанлъшко (Marazov (ed.). 1998, 98, № 6) и Старосел, Хисарско (Китов 2002б, 13-14, 21). Към тези изделия на тракийската металопластика може да бъде прибавен и един екземпляр, съхраняван понастоящем в частна колекция в Женева, Швейцария (Vladimirova-Raunova 1998, 46-47, fig. 13). Често срещаните изображения са тези на грифон и лъв. Те имат апотропейна роля – трябва да предпазят ездача и коня му от гибел по време на сражение. Пластини с грифон са открити при Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 220, 229, № 375, 399), Букьовци (Мизия), Оряховско (Велков/Данов 1938, 437, обр. 227; Венедиков/Герасимов 1973, 381, обр. 268; Тонкова 2003, 217-218, обр. 2-4), Оризово, Старозагорско (Венедиков/Герасимов 1973, 381, обр. 276) и Тетевен, Ловешко (Герасимов 1950, 254-255, обр. 191; Bernier (ed.). 1987, 181, № 277). Екземплярите с глава на лъв са от края на V и IV в. пр. Хр. и произхождат от Брезово, Пловдивско (Венедиков/Герасимов 1973, 380, обр. 259-260; Филов 1919, 8, табло I/3), Долна Козница, Кюстендилско (Marazov (ed.). 1998, 104-105, № 15-16) и Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Bernier (ed.). 1987, 220, № 376). Подобни са известни и от съкровището от Крайова, Румъния (Венедиков/Герасимов 1973, 385, обр. 303; Berciu 1974, 149, fig. 61/1) и частната колекция от Женева, Швейцария (Vladimirova-Raunova 1998, 44-46, fig. 6, 10).

Прилика в стила на изображението на лъвската глава е налице единствено при отделни екземпляри – тези от Брезово, Пловдивско (Венедиков/Герасимов 1973, 380, обр. 259-260; Филов 1919, 8, табло I/3), Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 220, № 376) и Долна Козница, Кюстендилско (Marazov (ed.). 1998, 104, № 16). Съществуващото сходство е породено от оформящият се постепенно през IV в. пр. Хр. художествен похват при трактовката на лъвската глава. Той не получава синтезиран и завършен вид в определен район, от който да бъде разпространен в останалите тракийски земи. Големият брой апликации с разнородни релефни изображения свидетелства за дейността на редица ателиета, разпръснати в териториално отношение и работещи през един дълъг период от време. Не е удачно да се твърди, че съществуват стилови различия между занаятчийските центрове, намиращи се на север от Балкана и тези от южните тракийски територии. Майсторите от всяка работилница се придържат към традиционния стил в тракийското изкуство в зависимост от своите умения. Тези от тях, които притежават по-голям опит и професионализъм успяват да предадат на изделията си по-съвършен естетически вид. Останалите произвеждат пластини, които са по-груби и с по-опростено релефно изображение. Апликацията от Гробница II е дело именно на такъв местен занаятчия, работещ вероятно в северозападните райони на Древна Тракия.

Начелникът – кат. № 20, табла IV/2, XVII/2, заема първостепенно място в украсата на оглавника – около него са разпределени останалите апликации – кат. № 21-24, табла IV, 3-4, V, 1-2, XVII, 3-4, XVIII/1-2, открити в Гробница II. При класическия тип амуниция от Тракия те са шест на брой. На презносовия ремък са нанизвани два еднакви наустника, оформени като трискел, свастика или диск. На вертикалните ремъци на бузите на конете са поставяни

две плочки – набузници с неправилна издължена, елипсовидна, правоъгълна и по-рядко кръгла форма. На начелния ремък, непосредствено върху слепоочията на коня, са окачвани наочници, които често са аналогични по-форма и изображения с наустниците. Апликациите имат определено място на поставяне върху оглавника, което не може да бъде произволно заменено (Владиминова-Паунова 2001, 29). Съществуващите различия във формата и украсата на десетте екземпляра от Гробница II дават основание да се твърди, че те образуват два комплекта, направени в отделни ателиета или дело на двама майстори, работещи на едно и също място, но в различни периоди от време. Те, обаче, са украсени в един стил – използвани са сходни геометричните мотиви – волути и полета от къси резки (насечки). Към първия принадлежат шест апликации – кат. № 21, 24, табла IV/3-4, XVII/3-4. Две от тях – кат. № 24, табла IV/4, XVII/4, са наустници, те са нанизани на презносовия ремък. Над тях на вертикалните ремъци на оглавника са прикрепени двете апликации с издължена форма – набузници – кат. № 21, табла IV/3, XVII/3. Останалите две са наочници – кат. № 24, табла IV/4, XVII/4 – поставени са на начелния ремък, в непосредствена близост до слепоочията на коня. Вторият комплект е съставен от четири апликации – две с неправилна елипсовидна форма – кат. № 22, табла V/1, XVIII/1 и две кръгли – кат. № 23, табла V/2, XVIII/2. Вероятно те са използвани първоначално. В наличност са били още две апликации с кръгла форма, които са повредени и е поръчан друг комплект. Пластините, използвани до тогава, са свалени от оглавника и са монтирани върху нагръдните ремъци.

Върху лицевата повърхност на набузниците – кат. № 21, табла IV/3, XVII/3, е представена сцената лъв напада бик или козел (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 281; Маразов 1980, 26, обр. 15). Фигурите са стилизирани и реалните форми са сведени до геометрични. Лъвските глави са оформени като лотосови цветове и са сходни на животинските изображения върху глинения съд от Болярско, Хасковско. Според Иван Маразов е налице чуждо влияние, тъй като този тип стилизация е характерен както за Изтока, така и за геометричното изкуство на Древна Гърция. Майсторът се стреми да предаде и някои детайли – той изобразява зъбите в устата на животните – така подчертава кръвожадността на схватката. Това е характерен похват за тракийската торовтика, за което свидетелстват апликациите от Летница и Луковит, Ловешко, златната кана от Гробница III – кат. № 127, табла X/3, XXII/3 и ритонът от Полтава (Маразов 1980, 26-27, обр. 11, 15). Могат да бъдат приведени още примери, които потвърждават, че украсата на двете апликации – кат. № 21, табла IV/3, XVII/3, е изцяло подчинен на традициите на тракийското декоративно изкуство. Четиринадесет от апликациите от съкровището от Крайова в Румъния, което е от първа половина на IV в. пр. Хр., са сходни в стилово отношение (Венедиков/Герасимов 1973, 384-385, обр. 296-301; Berciu 1974, 142-147, fig. 61/3, 62/1-3, 63/1-2, 64-66). Същото се отнася и за трите комплекта от частната колекция в Женева, Швейцария (Vladimirova-Paunova 1998, 44-48, fig. 9, 12a-b, 15-16).

Четиринадесет трираменни апликации – кат. № 24, табла IV/4, XVII/4, са украсени, като тези с кат. № 21, табла IV/3, XVII/3 – лицевата им страна също е с розети, волути и полета от къси резки (насечки). Върху нея са представени стилизирани изображения на грифони или птици със силно извит клон (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 279; Маразов 1980, 27-28, обр. 4, 12, 21-22). Трираменните и кръстовидните апликации, оформени като трискел и свастика, намират широко разпространение в тракийските земи, но е трудно е да се определи техния произход. Върху дъната на някои съдове от микенската епоха са изрисувани животински протомета, излизащи от кръгло умбо. През IX-VIII в. пр. Хр. на Балканския полуостров се появяват финикийски и анатолийски изделия от слонова кост, сред които има печати с подобно изображение. Върху ликийските монети от VI-V в. пр. Хр. са представени фигури, завършващи с животинска глава. Раменете имитират човешки крака – този символ е използван върху монетите на тракийското племе дерони. Сходен орнамент украсява и начелника от Софрониево, Врачанско, който е от VII в. пр. Хр. Вероятно изображенията от този тип имат соларна символика. Тяхната поява върху апликациите на конската амуниция в Тракия е обоснована от обстоятелството, че при траките, както и при други народи, конят е свещено животно, посветено на

бога на слънцето (Маразов 1980, 27-28, обр. 4, 12, 21-22).

Изказано е предположението, че четирите екземпляра с кат. № 24, табла IV/4, XVII/4 принадлежат към една от най-типичните форми на торевтиката в Северна Тракия. В стилово отношение те произхождат от апликациите от Летница, Ловешко, които служат за образец, тъй като са с по-фина изработка (Маразов 1980, 27-28, обр. 4, 12, 21-22). Необходимо е да бъде направено известно уточнение. Известни са доста апликации с форма на трискел, открити на територията на север от Стара планина (Венедиков/Герасимов 1973, 385, обр. 302, 304; Венедиков 1996, 10-11, фиг. 2, 6; Дремсизова 1958, 449-450, 456, обр. 46; Berciu 1974, 74-75, 141-142, fig. 30/3, 31/1, 61/4; Moscalu 1989, 152, № 57-60, Abb. 10/3-4, Tafel 54/4, 55/ 1, 56/1-2). Големият брой е обусловен от обстоятелството, че при Крайова и Перету, Румъния са намерени заедно няколко комплекта от украси за конска сбруя (Berciu 1974, 141-142, fig. 61/4; Moscalu 1989, 152, № 57-60, Abb. 10/3-4, Tafel 54/4, 55/ 1, 56/1-2). В тях, обаче, трискелите не са преобладаващи като бройка. От тридесетте пластини от гроба при Перету само четири са такива (Moscalu 1989, 151-152, № 57-60, Abb. 10/3-4, Tafel 54/4, 55/ 1, 56/1-2). Пресилено е да се твърди, че трираменните апликации са типични за северно-тракийските ателиета поради факта, че подобни произхождат и от райони, разположени на юг от Балкана (Велков 1937, 134, 137, обр. 123; Китов 2002б, 14, 21-22; Bernier (ed.). 1987, 170, № 249; Marazov (ed.). 1998, 99, № 8). Някои от тях са с орнаментация като тази на екземплярите от Могиланската могила. Вероятно в бъдеще ще бъдат открити и други комплекти от украси за конска сбруя и съотношението ще се промени. Трискели от сребро с позлата се съхраняват и в частната колекция от Женева, Швейцария (Vladimirova-Paunova 1998, 44-45, fig. 7-8). Възможно е те да са намерени на юг от Стара планина.

Същото важи и за апликациите с форма на свастика. Те се различават от трискелите по това, че са с още едно – четвърто рамо, но тяхната украса в стилово отношение е сходна. По-голяма част от тях са открити на територията, разположена северно от Балкана (Венедиков/Герасимов 1973, 381-382, 384, обр. 277, 295; Berciu 1974, 140-141, 76, fig. 31/2, 60, 61/2; Bernier (ed.). 1987, 222, № 381; Moscalu 1989, 151-152, № 31-54, Tafel 54/2-3, 56/3-4, 57/1-6, 58/1-7, 59/1-6). Големият им брой е обусловен от това, че повечето от тях са с малки размери и не служат за украса на оглавника, а на други ремъци от конската сбруя.

Трискелът и свастиката са универсални форми и апликациите за конска сбруя с три и четири рамене намират разпространение в различни райони на античния свят (Јовановић 1977, 25-27, сл. 4-5; Artamonov 1970, 111, Abb. 127). В тракийските земи те са произвеждани в ателиета с различно местонахождение, което не може да бъде локализирано. Качеството на изделията зависи от уменията на отделните майстори, украсяващи ги съобразно съществуващите традиции на тракийската металопластика и своите собствени творчески виждания. Изработвани са и апликации, които не притежават същата форма, но стилът им на украса е сходен. Такива са сребърните и бронзови пластини от съкровището от Луковит, Ловешко (Bernier (ed.). 1987, 222, № 380) и от могилния гроб при Бедняково, Чирпанско (Филов 1909, 593, табло II/3; Bernier (ed.). 1988, 188, № 292).

Четирите ажурно изрязани апликации от сребро са с богата зооморфна украса – кат. № 22-23, табла V/1-2, XVIII/1-2. Иван Венедиков дава кратко описание без да се ангажира с подробен стилистичен анализ. Той отбелязва, че върху лицевата елипсовидна повърхност на тези с кат. № 22, табла V/1, XVIII/1, е представено чудовище с четири крака, наподобяващо на гущер. Под него са изобразени животински глави, които са на птица или на грифон, на лъв-грифон и на лъв (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 282). Около умбото на другите две – кат. № 23, табла V/2, XVIII/2, са разположени изображения на три глави на чудовища с разтворена уста, а по периферията – три четирикраки животни (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 280).

Иван Маразов разглежда по-обстойно четирите апликации. Според него са изобразени лъвски глави и гущеро-подобни същества, третираны с една геометризираща стилизация. Всяка глава е обхваната от две дъгообразни ивици от насечки, които в краищата са завити като волути. Така са украсени апликациите от Панагюрище, Брезово, Пловдивско, Оризово, Хас-

ковско, Луковит, Ловешко и Аджигьол и Крайова, Румъния. Устата на лъва е отворена и обрамчена с пластичен контур, който в долната си част завива спирално. Този похват в тракийския животински стил се среща и в изображенията на лъва-грифон от матрицата, произхождаща от Гърчиново, Разградско. Намира приложение и в стилизацията на лъвските глави в трискелите от съкровището от Крайова, Румъния. Комбинацията на глава и три фигури на животни се забелязва и върху украсите за конска сбруя от Оризово, Хасковско, при които гладките части също се редуват с насечки (Маразов 1980, 25-26, обр. 9, 16). Към посочените от Иван Маразов примери могат да бъдат прибавени и други – апликациите от Бедняково, Старозагорско (Венедиков/Герасимов 1973, 381, обр. 274; Филов 1909, 593, табло II/2; Филов 1919, 30, обр. 28а), от Биньова могила при Шипка, Казанлъшко (Marazov (ed.). 1998, 99, № 7), от Славчова могила при Розово, Казанлъшко (Китов 1996а, 5, 7, обр. 9), от могилата при Долна Козница, Кюстендилско (Marazov (ed.). 1998, 107, № 21), от Тетевен, Ловешко (Герасимов 1950, 254-255, обр. 191; Bernier (ed.). 1987, 181, № 278) и от гроба от Перету, Румъния (Moscalu 1989, 152, № 55-56, Tafel 55/2-3), датирани най-общо в IV в. пр. Хр. Поразителна е приликата между апликациите с кат. № 23, табла V/2, XVIII/2 и тези, които са открити от екипа на Георги Китов в Пейчова могила при Старосел, Хисарско (Китов 2002б, 13-14). Многобройните аналози дават основание да се твърди, че четирите екземпляра от Могиланската могила са типични представители на тракийското приложно изкуство.

Василка Владимирова предполага, че главата, разположена в центъра на апликациите, не е на лъв, а на вълк. С такива изображения са голяма част от ажурните токи за колан от VI-IV в. пр. Хр. Тази схема се повтаря и при други паметници на тракийската торевтика – пластините от Могиланската могила и Летница, Ловешко. При тях образите на лъв и вълк се срещат паралелно. Те могат да бъдат разграничени въпреки сходното тълкуване и смесване на отделни черти. Вълкът се среща в ловни сцени и е представен като нападащ животно или самият той е жертва на конника-ловец. Тази двойствена функция на хищника – победител или жертва налага тезата, че той може да се отъждестви с Арес-Кандаон (Владиминова-Паунова 1995, 60-61). Той е божеството на войната и воините в митологията на траките (Маразов 1992, 157-219). Образът на вълка се появява най-рано на територията на север от Стара планина и се запазва трайно в паметниците на “северно-тракийската” металопластика. Ситуацията в съседните райони е различна – от V в. пр. Хр. все по-често се среща образът на лъв, докато вълкът остава неизвестен. Северозападната тракийска школа дълго време създава своите любими животински образи – вълк, елен сърна, лисица, орлов грифон, като остава консервативна към нови персонажи. През V-III в. пр. Хр. тя е слабо възприемчива към силното гръцко влияние. Нейните контакти са насочени предимно на север и северозапад и тя най-дълго време съхранява своя “варварски” почерк (Владиминова-Паунова 1995, 61-62). Безспорно е, че в северозападните тракийски земи съществуват местни ателиета. Те не успяват да сформират характерен стил в рамките на традиционното тракийско изкуство и да образуват школа с традиции в торевтиката. Това доказват и археологическите проучвания – апликации, сходни по форма и украса на тези от втория комплект от Могиланската могила, са открити и на юг от Балкана. Като конкретен пример могат да бъдат посочени част от украсите за конска сбруя от Пейчова могила при Старосел, Хисарско, които са същите като тези с кат. № 23, табла V/2, XVIII/2.

Двата предмета с кат. № 25 също принадлежат към конската сбруя. Те имат кръгла форма, като в средата са с отвор, около който е образувана къса шийка. През него вероятно преминава кожен ремък от оглавника или останалата част на амуницията. Две пластинки с такава шийка влизат в състава на съкровището от Луковит, Ловешко, което е от края на IV в. пр. Хр. Разликата се състои в това, че периферията на тези от Могиланската могила е украсена с резки, а при екземплярите от Луковит тя е с палмети (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 233, № 409). Подобни са открити при Перету, Румъния (Moscalu 1989, 149, № 24, Abb. 10,9, Tafel 61, 1) и гробницата при Браничево, Шуменско (Дремсизова 1958, 456 обр. 4г-д). В нея е намерена и бронзова апликация с форма на трискел. В центъра и е оформен цилиндър с отвор в средата (Дремсизова 1958, 449-450, обр. 4б). Изброените примери свидетелстват, че тези предмети имат

широка употреба при украсата на конската сбруя. Не е обърнато достатъчно внимание в научната литература на тяхното приложение. Липсва убедителен отговор на въпросите къде и как те са захванати за останалата част от снаряжението. Предполага се, че през отвора на всеки от тях преминава ремъкът с нанизани на него сребърни прешлени, подобни на тези с кат. 27 (Berciu 1974, 55-56, fig. 10; Moscalu 1989, 149, № 24, Abb. 10,9, Tafel 61, 1).

Същото се отнася и за двадесетте апликации от сребро с форма на човешка глава – кат. № 26, табла V/3, XVIII/3, които са закачвани посредством бронзова халка, поставена на обратната им страна. Според Иван Маразов те са изработени с една матрица и представляват женско лице, оброчно от коси, третирани в два вертикални реда чрез насечки (Маразов 1980, 28, обр. 13-14, 17-18, 20). Седем подобни пластини влизат в състава на съкровището от Луковит, Ловешко, което е от края на IV в. пр. Хр. (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 232, № 407). Пет апликации, обозначени като сребърни мъниста, произхождат от погребението в гробницата край Староселка, Шуменско, извършено през последните десетилетия на IV и най-късно до третото десетилетие на III в. пр. Хр. Халките над всяка глава са оформени така, че човешките образи при част от тях се виждат в анфас, а останалите в профил (Тачева-Хитова 1971, 47-48, обр. 16а-д). Пластините с форма и изображение на човешки глави са с местен произход. Те свидетелстват за наличието през IV в. пр. Хр. на важен етап в развитието на тракийската торевтика. Тяхната поява е синхронна с тази на антропоморфните образи от сребърните съдове. За пример могат да бъдат посочени отделни чаши (фиали) и кани от съкровището от Рогозен, Врачанско, върху които са представени митологични сцени (Маразов 1996, 48-50, 131-219, обр. 56-57, 111, 114-117, 122-123, 125, 127-129, 133, 135). Човешките глави са включени като декоративен елемент и при накитите. Със седем подобни е украсен сребърният накит с фибули от Букьовци (Мизия), Оряховско (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 210-212; Тонкова 2003, 217-218, обр. 2-4). С човешка глава е и златната огърлица от Малката могила край Шипка, Казанлъшко (Тонкова 2003, 218-220, табло II/1-3; Marazov (ed.). 1998, 96, №3-4). Основателно Иван Маразов заключава, че през четвъртото столетие антропоморфните мотиви се изравняват по популярност с образите от животинския стил (Маразов 1980, 28, обр. 13-14, 17-18, 20).

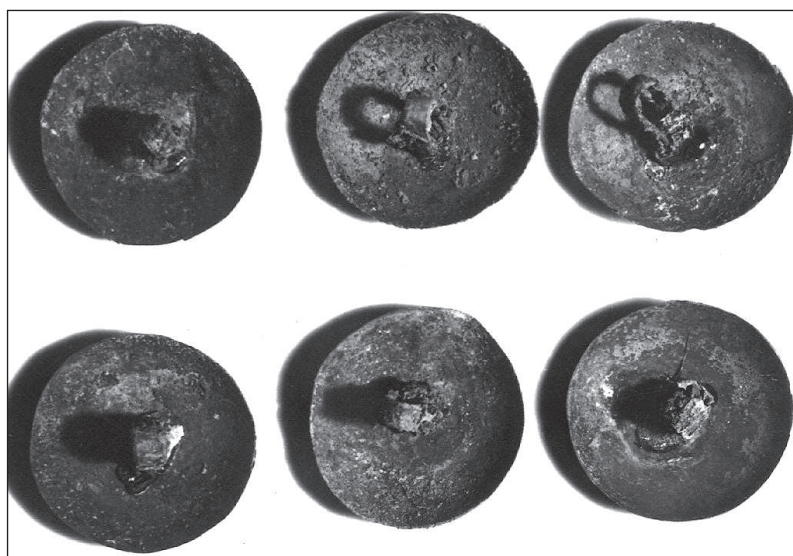
В гробница II са намерени кухи, цилиндрични прешлени (тръбички) от сребро, някои от които са затворени от едната страна – кат. № 27. Украсата им е съвсем пестелива – върху всеки са оформени три канелюра. Подобни прешлени са известни от съкровището от Луковит, Ло-

Сребърни апликации с човешки глави – кат. № 26, табла V/3 и XVIII/3 след откриването им, 1965 г.

вешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 233, № 410), както и от богатите гробове от Равногор, Брациговско (Китов 1988, 43; Marazov (ed.). 1998, 135, № 60), Перету (Moscalu 1989, 149-150, № 25, Tafel 61/1) и Аджигьол, Румъния (Berciu 1974, 55-56, fig. 10). Изказано е предположението, че те са съставни части от накит (Moscalu 1989, 149-150, № 25, Tafel 61/1). Елементите на огърлиците от IV в. пр. Хр. се отличават със своите изящни пропорции и съвършена изработка. Сребърните прешлени, които са с по-груба направа, украсяват единствено конската сбруя. Трудно е да се даде приемлив отговор на въпроса къде точно са поставяни. Вероятно са нанизвани на съвсем тънки ремъци, които са разположени върху гърдите на коня и нямат практическо приложение.

Подобна констатация може да бъде направена и за кръглите копчета от сребро – всяко от тях е с бронзова халка за окачване – кат. № 28. Те също заемат трайно място в традиционната украса на конската сбруя – пришити са върху някои от кожени ремъци. Подобни кръгли пластини произхождат от съкровищата от Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 223, 229, 231, № 382, 400, 405) и Крайова, Румъния (Berciu 1974, 150-151, fig. 68-69) и от гробните находки от Тетевен, Ловешко (Герасимов 1950, 255, обр. 191; Bernier (ed.). 1987, 182, № 279), Аджигьол (Berciu 1974, 76-78, fig. 32, 7-11) и Перету, Румъния (Moscalu 1989, 152, № 61-79, Abb. 10, 5-7, Tafel 60, 1-19). Доказателство за тяхната честа употреба дава и инвентарът на гроба от Жданец в Скопие, Македония, датиран в края на V в или първа половина на IV в. пр. Хр. (Микулчик 1991, 197) Само част от сребърните апликации са с халка за окачване и са прикрепени към оглавниците, останалите завършват отзад с гвоздеи и вероят-

*Сребърни апликации
с кръгла форма –
кат. № 28 след
откриването им, 1965 г.*

но са апликирани към дървения впряг на колесница, подобна на тази от Могиланската могила (Микулчик 1991, 191-192, сл. 10А-Б).

Към конската амуниция принадлежат токата – кат. № 29, табло V/4 и халката – кат. № 30, направени от сребро. За тях неправилно е посочено, че са от бронз (Торбов 1999, 55-56). Токата е с практическо приложение, с подобни са стягани ремъците, минаващи около хълбоците или под корема на коня (Владиминова 1994, 52, обр. 11а-б). Тя е с неправилна форма и част от нейното тяло е с осемстенно сечение. То е излято заедно с три крачета, чийто краища представляват сегмент от кълбо. Отделни екземпляри, изработени от бронз и желязо, са намерени в различни райони на Древна Тракия – при Кьолмен, Шуменско (Дремсизова-Нелчинова 1970, 209, 228, обр. 3), Панагюрище (Филов 1919, 26, 29, обр. 24), Мезек, Свиленградско (Велков 1937, 136-137, обр. 130; Филов 1937, 65, 90-91, обр. 70), Перету (Moscalu 1989, 151, № 29, Abb. 10, 10, Taf. 61,5), Аджигьол (Berciu 1974, 69, fig. 27/6-8) и Крайова (Berciu 1974, 151, fig. 63,3), Румъния. Те намират разпространение в периода – края на V – III в. пр. Хр. През следващите столетия тяхната форма се променя, но функцията им се запазва.

Към апликациите, украсяващи конската сбруя, може да бъде причислена и тази с кат. № 120, табло V/5. Тя е направена от бронз и се е разпаднала от окиса. Запазена е само част от нея, върху която личи релефно изображение на кон, но не може да бъде възстановена представената сцена. Лошото състояние на пластината не позволява да се определи нейното местоположение върху кожените ремъци.

Двата впрегатни коня са с юзди – кат. № 17, които са фрагментирани. Всяка от тях се състои от два странични лоста с форма на латинската буква S, захванати чрез ремъците на оглавника от двете страни на конската главата. Те са свързани помежду си чрез зъбалец – верига, поставена в устата на животното и за него е закачен поводът, с помощта на който то се управлява. Тези юзди са от Тип VI, Вариант А и са в употреба през IV в. пр. Хр. Характерна особеност при него е, че страничните лостове са с опростена форма и два отвора за смяна позицията на зъбалеца, който е верижен (Werner 1988, 45, Tafel 21-22, кат. № 150, 153-154). Близък аналог на екземплярите от Могиланската могила произхожда от Старо село, Врачанско (Николов 1990, 17-18, обр. 4а; Werner 1988, 45, Tafel 22, кат. № 154). Представители на този тип са открити в различни райони на Балканския полуостров (Werner 1988, 45, Tafel 21-22, кат. № 149-153). Те намират широко териториално разпространение, поради своята опростена конструкция. Юздите от Гробница II са местно производство и притежават универсална форма. Тя служи за основа, върху която се развиват през III-I в. пр. Хр. по-късните екземпляри, използвани в северозападните тракийски земи (Торбов 1998, 11-43).

В началото на проучването на Могиланската могила са открити части от колесница. Подлежат на реконструкция само колелетата – табло XVI – нейният кош е от нетраен материал и се е разпаднал под натиска на могилния насип. Към дървените наплати на всяко от тях са наковани чрез железни гвоздеи четири елемента – шини с дъговидна форма – кат. № 10, табло III/1. Намирането им дава основание на откривателите да констатират, че колесницата е четириколка. Наплатът е обхванат странично с железен обков, захванат към него с нитове – кат. № 11, табло III/2 и го предпазва от счупване. Колелото е било със спици от дърво, които са изгнили и техният брой не може да бъде определен. Неговите главини са обковани с железни обръчи и други елементи – кат. № 12, табло III/3. Те по форма са сходни на използваните дори и в наше време дървени коли, теглени от впрегатен добитък и не е необходимо да се дава допълнителна информация за тяхното предназначение. Останалите части вероятно са от дървения кош – кат. № 13-15, табло III/4-6. Същото се отнася и за шестте малки предмета от кост с форма на пресечен конус, които са с връзвания и са използвани за украса – кат. № 16, табло III/7. Предназначението им не е определено със сигурност. Сходни на тях са намерени в могилния гроб при Юруклер (Руец), Търговишко, който е от края на V и началото на IV в. пр. Хр. (Велков 1929, 47-48, обр. 68-69).

Възможно е да се определи диаметърът на отделните колела от колесницата, като се направи подбор и се сбират дължините на дъговидните шини – кат. № 10, табло III/1. В настоящето изследване са предложени два варианта:

Вариант 1. Четирите колела са с еднакъв диаметър;

Колело № 1 – 0, 71 м + 0, 71 м + 0, 68 м + 0, 65 м = 2, 75 м – обиколка;

Колело № 2 – 0, 71 м + 0, 67 м + 0, 68 м + 0, 69 м = 2, 75 м – обиколка;

Колело № 3 – 0, 71 м + 0, 69 м + 0, 67 м + 0, 69 м = 2, 76 м – обиколка;

Колело № 4 – 0, 71 м + 0, 69 м + 0, 69 м + 0, 65 м = 2, 74 м – обиколка.

Приблизителният диаметър на колелата е около 0, 88 м.

Вариант 2. Две от колелата – задните са с по-голям диаметър;

Колело № 1 – 0, 71 м + 0, 71 м + 0, 69 м + 0, 69 м = 2, 80 м – обиколка;

Колело № 2 – 0, 71 м + 0, 71 м + 0, 69 м + 0, 69 м = 2, 80 м – обиколка.

Диаметърът на по-големите колела е около 0, 90 м.

Колело № 3 – 0, 71 м + 0, 69 м + 0, 66 м + 0, 65 м = 2, 71 м – обиколка;

Колело № 4 – 0, 68 м + 0, 68 м + 0, 67 м + 0, 67 м = 2, 70 м – обиколка.

Диаметърът на по-малките колела е около 0, 86 м.

Следователно приблизителният диаметър е вариал от 86 до 90 см. Двете части от железния обков дават възможност да се определи ширината на дървения наплат, фиксирана от дължината на нитовете – 0, 04 м. Посочените по-горе цифри позволяват да се констатира, че колесницата е доста голяма и тежка и се отличава със здравина и устойчивост по време на движение по пътя.

Известните паралели не обогатяват информацията за формата на коша и неговите конструктивни особености. При колесниците-четириколки от Перету, Румъния (Moscalu 1989, 138-141, 155- 158, № 7-12, Abb. 5-6, 17-18, Tafel 62-63) и Скопие, Македония (Микулчик 1991, 187-189, сл. 4-5, 13) той също не е запазен. Известна представа може да се придобие от откритият при изкопни работи в Беломорска Тракия през 1917 г. мраморен релеф от Шаплъдере при устието на река Марица. Той представя погребална процесия – изобразена е колесница-четириколка, теглена от два коня, в която седят двама мъже – покойникът и коларят (Венедиков/Герасимов 1973, 362, обр. 56). Извършените по-късно проучвания установяват, че в района съществува античен некропол и Гавраил Кацаров дава описание на произхождащите от него археологически материали. Той смята, че релефът е свързан с останките от архитектурна поставка, лежащи недалеч от местонамирането му. Като паралел е посочен фризьт от саркофаг от V в. пр. Хр., открит при Ксантос, Гърция, на който е представено погребално шествие. Релефът от Шаплъдере е изработен през същото столетие и е дело на елински майстор (Аргирова 1968, 56). Богдан Филев възприема това становище и добавя, че той е част от голяма фризова композиция. По своя стил е сходен не само с фриза от Ксантос, но и със скулпторите от храма на Зевс в Олимпия (Аргирова 1968, 56-57; Филев 1929, 9-10, обр. 5). Относно времето през което е направен релефът е изказано и друго становище. Той е гръцко изпълнение на мотива “четириколка”, често използван и възпроизвеждан в Римската империя. Като аналози са посочени надгробни паметници, датирани в III в. и произхождащи от Панония и Галия (Аргирова 1968, 58-64, обр. 7-10). Може да се твърди, че датировката, предложена от Гаврил Кацаров и Богдан Филев е вярна. Вероятно колесницата от Могиланската и тази от релефа са сходни. Техният кош е масивен и обемен, но благодарение на конструктивното разположение на отделните елементи, изработени от дърво, притежава съразмерност. Тежестта му равномерно се разпределя върху колелата без да затруднява тяхното функциониране.

Възможно е колесницата от Могиланската могила да е местно производство. Със същата конструкция на колелата е колата, открита при Перету в Румъния в гроб, датирани в средата на IV в. в. пр. Хр. (Moscalu 1989, 138-141, 155- 158, № 7-12, Abb. 4-6, 17-18, Tafel 62-63). Части от подобна произхождат от некропола при Жданец, в южната част на Скопие (Микулчик 1991, 187-189, сл. 4-5, 13). Те са от погребение, датирани в края на V или първа половина на IV в. пр.

*Мраморен релеф от Шаплъдере, при устието на река Марица,
(Венедиков/Герасимов 1973, 362, обр. 56).*

Хр. (Микулчик 1991, 197). Явно през четвъртото столетие са в употреба транспортни средства от този тип, изработени за стопански нужди в определени занаятчийски центрове. Вероятно колесницата от Гробница II е използвана само по време на тържествени процесии. Това обуславя и поставянето и в гробното съоръжение – тя изпълнява важна роля в погребалните обреди при хероизирането на владетеля. Той заминава с нея за отвъдния свят, придружен от яздитния кон (Kull 1997, 269-281, Abb. 34-36). Такова предназначение има и колесницата, открита пред гробницата от Жаба могила край Стрелча, която е използвана според Георги Китов първоначално като мавзолей (Китов 1979, 4-6, обр. 5, 26, 29). С колата-четириколка е докаран знатен тракиец, вероятно владетел, който е погребан и двете камери са трайно затворени. Тя остава с впрегнатите в нея два коня и този на водача на погребалното шествие пред фасадата на съоръжението. Те са покрити с обработени каменни блокове, приготвени предварително за построяване на куполна гробница. Знатният тракиец умира преждевременно и е погребан в старото съоръжение (Китов 1979, 4-6, обр. 5, 26, 29).

Въоръжението и снаряжението, открити в Могиланската могила, свидетелстват за наличието на големи професионални умения при обработката на сребро и желязо. Украсата на отделните екземпляри носи чертите на самобитния тракийския художествен стил, които през четвъртото столетие бележи разцвет. Те са произведени в ателиета, чието локализиране в рамките на територията, заселена от траките, е невъзможно. Изделията са изработени съобразно професионалните умения и творческите виждания на отделните майстори.

ПЕТА ГЛАВА

СЪДОВЕ И ПРЕДМЕТИ С КУЛТОВО ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ

В Гробница II е открит сребърен сервиз за вино, в който влизат четири чаши (фиали) – кат. № 64-67, табла X/1-2, XXII/1-2. Всяка от тях е със заоблена долна част с омфалос в средата. Шията е къса и широка с обърнат навън ръб на устието. В специализираната литература са обособени два основни типа – гръцки и ахеменидски (Strong 1966, 74-77, fig. 20a-b). Съдовете от Могиланската могила са с форма която ги доближава до втория тип, но не трябва да бъдат причислени към него. Извършеното деление е условно – появата на фиалата в Гърция през IX-VIII в. пр. Хр. и употребата и през VII-VI в. пр. Хр. имат предистория в Егейско-Анатолийската област още през бронзовата епоха. Намерените на островите Евбея и Аморгос няколко екземпляра са с подобна форма и са датирани в хронологическите рамки 3000-2200 г. пр. Хр. Типологическото сравнение със съдовете от т. н. ахеменидски тип ги разкрива като явни техни предшественици. Фиалите са естествен продукт на формите, традиционни за целия огромен ареал от Анатолия до Иран на изток и до Египет на юг. За Балкано-Анатолийската област понятието “ахеменидски” тип чаша трябва да отпадне или да се употребява само условно (Стоянов 2003, 89-91).

Употребата на тези съдове започва доста късно в тракийските земи. Единственият пример от края на ранножелязната епоха е бронзовата фиала от Софрониево, Врачанско, която е от гроб от VII-VI в. пр. Хр. Появата на екземпляри с импортен характер от Древна Гърция и Мала Азия е регистрирана в по-късни гробни комплекси, датирани не по-рано от началото на V в. пр. Хр. Чашите с подобна форма, които произхождат от богатите погребения и находки, датирани в рамките на столетието също не са местни изделия. Усвояването от аристокрацията на обичая за използване на скъпи съдове за ритуални, трапезни и погребални цели води до производството им в тракийските ателиета. Неговото начало е поставено към първата половина на IV в. пр. Хр., но най-интензивно се проявява по-късно през Ранноелинистическата епоха. Тогава Древна Тракия е съставна част от елинистическото политическо и културно койне (Стоянов 2003, 91, 98).

Изработката на фиалите с кат. № 64-66, табла X/1, XXII/1, е подчинена на тази тенденция, за което свидетелства изчуканият върху тях със старогръцки букви надпис ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΒΕΟΥ (Венедиков 1966а, 12). Неговото разчитане позволява да се конкретизират периода от време, през който са направени. Първоначалното му тълкуване е в пряка връзка с това на надписите от няколко съда. Върху фиалата от Александрово, Ловешко се чете ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΓΝΙΣΤΩΝ (Венедиков/Герасимов 1973, 369, обр. 143; Филов 1934, 180-181, обр. 202; Bernier (ed.). 1987, 204, №334), върху тази от съкровището от Аджигьол – ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΒΕΟΥ (Berciu 1974, 57-59, fig. 14), върху трите ритона от колективната находка от Борово, Русенско – ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΒΕΟ и ΚΟΤΥΟΣ Ε ΒΕΟ (Bernier (ed.). 1987, 205-206, №338-339). Богдан Филов смята, че в надписът от чашата от Александрово са посочени лицето, притежаващо съда – Котис и името на тракийско племе (Филов 1934, 181-182, 185). Иван Венедиков излага друго становище, според което при двора на тракийския цар Котис работят двама майстори вероятно от източен произход, тъй като имената им ΕΓΓΝΙΣΤΩΝ – Енгейстон и ΕΤΒΕΟΥ – Етбеос не са нито тракийски нито гръцки. Фиалите са изработени по негово нареждане и са подарени на местни владетели (Венедиков 1972, 5). Това схващане е доразвито от Иван Маразов – според него одриският цар

Сребърна чаша (фиала) с надпис — кат. № 64, табла X/1, XXII/1 след откриването ѝ, 1965 г., (Николов 1968, кат. № 50).

Котис дарява със скъпоценни съдове владетелите на север от Балкана, като по такъв начин подчертава своето могъщество. Фиалата и ритонът имат за траките дълбок идеологически смисъл. Върху няколко пръстена, наколенника от Аджигьол и шлема от Бъйчени-Кукутени е представена сцената как героят получава ритон или фиала, като инсигния на своята царска власт, като залог за божествения ѝ произход. Вероятно в тракийските митологически представи владетелят Котис, като прави символични дарове, заема мястото на божеството (Маразов 1980, 16-17,3).

След откриването на Рогозенското съкровище е извършено по-подробно и аналитично тълкуване на надписа, тъй като върху част от съдовете са гравирани с пунктир или са връзани подобни на него. Маргарита Тачева констатира, че чашите, върху които е отбелязано името Котис, принадлежат на тракийския владетел, а Беос е топоним, който се свързва с името на пътната станция (mutatio) Бе(о)дидзос, засвидетелствано в Бурдигалския итинерарий (между Чорлу и Перинт), или Бедидзо в Равенския (между Редесто и Апри), (Тачева 1986, 18-25). Александър Фол изказва подобно становище – според него селището Беос е царска резиденция и светилище и може да бъде локализирано. Основата е съхранена в късно-античните топоними Ве-dizos=Be-o-dizos днешния Бунарлъ и Βέλάρá в Маричината област. В Кипертовата карта само Бедизос е локализиран при Бунарлъ, в района на Апри, а Беодизос – северозападно от Перинт. И двете локализации са в областта на Хиерон орос (Свещената планина, днешния Текир-даг), която е седалище на одриската хазна. Авторът разглежда и надписите от фиалата с кат. № 40 – ΚΟΥΘΟΣ ΕΕ ΒΕΟ и ΚΑΙΝΟ и смята че вторият е етноним и с него е обозначено тракийското племе кени. Следователно става дума за селището при днешния Бунарлъ в района на Апри, където по-късно е създадена стратегията Кенике (Фол 1987, 1-2).

С важно значение е надписът от чашата от Рогозенското съкровище с кат. № 29 – ΚΟΥΘΟΣ ΕΓ ΒΕΟ ΔΙΣΛΟΙΑΣ ΕΠΟΙΗΣΕ, който гласи: “Дислойас направи [този съд, който е притежание] на Котис [и който произхожда] от Беос” (Фол 1987, 1). Маргарита Тачева смята, че споменаването на името на производителя предполага обособяването на забогатели торевти и наличие на ново съсловие в тракийското общество – занаятчии, свързани с развиващите се стоково-парични отношения (Тачева 1987, 3). Съдовете от едно и също селище постъпват в царската хазна нееднократно като данък в натура от типа на “епиболе” (колективно данъчно облагане на цели общини) и дарителните надписи са своеобразен данъчен отчет на населеното място (Тачева 1986, 18-25). Маргарита Тачева свързва появата на фиалите във Гробница II и местонамирането на съкровището от Рогозен, Врачанско с военния поход на Филип II в земите на днешна Добруджа, проведен през 339 г. пр. Хр. По пътя си на север македонския владетел заграбва хазната на Одриската държава. Той преминава Стара планина, нанася поражение на скитите и се отправя към Македония през земите на трибалите. В завързалото се сражение Филип II загубва цялата си плячка, ранен е и окуцява, а мълвата го представя за убит. Така

фиалите с надпис Котис попадат в северозападните тракийски земи. Чашите от Могиланската могила не са царски дар и дипломатически израз на приятелство, а военна плячка. Част от съдовете от съкровището и тези от Гробница II са от късния IV в. пр. Хр. Те свидетелстват за силната политическа власт на царя на трибалите Сирм и след похода на Александър III в северозападните тракийски територии през 335 г. пр. Хр. Погребенията от Могиланската могила са доказателство за продължаването на династичната традиция и след смъртта на македонския владетел. По време на неговия приемник Лизимах или по-късно при нашествието на келтите през 280 г. пр. Хр. е укрито Рогозенското съкровище (Тачева 1986, 27-28, 30).

Иван Маразов също разглежда обстойно проблема за производството на чашите с надпис. Според него екземплярът от съкровището с кат. № 28, който също носи името Котис и топонима Беос, е с профил и размери, подобни на фиалите от Могиланската могила. Те образуват една и съща серия “съдове без украса”, произведена в едно одриско ателие. То функционира при двора на Одриската държава, като майсторите са пряко подчинени на владетеля и скъпоценният метал е негова собственост. Чашата, връчена на царя от селището, има само идеологически смисъл, тъй като то също му принадлежи. Предназначената за подарък фиала е отпускана от хазната и надписът е поставен в населеното място. В този смисъл съдът в действителност е на Котис и символизира принадлежността на селището, което само го надписва и подарява. Появата на фиалите от Гробница II в севернотракийските територии е следствие на културните и политически контакти на одриските царе с местните владетели (Маразов 1988, 12-13; Маразов 1996, 12-15, 20-23).

Проблемите за взаимоотношенията на царя на Одриската държава с останалите владетели и статута на майсторите-горевти в Древна Тракия са сложни и излизат извън рамките на настоящето изследване. Може да се приеме, че фиалите от Могиланската могила с надпис ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ, са направени по време на Котис I в ателие, разположено на юг от Балкана. Върху тях, освен неговото име, е отбелязано и това на тракийско населено място. Маргарита Тачева, разглеждайки съдовете от Рогозенското съкровище, определя царуването му в хронологическите граници 384/3-360/359 г. пр. Хр. (Тачева 1987, 2), а Иван Маразов посочва различен интервал от време – 390-359 г. пр. Хр. (Маразов 1996, 12). Трудно е да се определи със сигурност как се озовават съдовете от Могиланската могила на север от Стара планина. Ако се приеме, че те попадат в земите на трибалите като военна плячка след похода на Филип II, то погребението от Гробница II, трябва да се отнесе след 339 г. пр. Хр. Не трябва да се изключва и възможността фиалите да са дар от Котис на местния владетел – в такъв случай погребението може да бъде датирано доста по-рано.

Фиалата с кат. № 67, табла X/2, XXII/2 има същата форма, но се отличава от останалите три по това, че е с канелюри. Съдове с подобна декорация намират широко разпространение в тракийските земи. Подобна чаша е открита в гроба от Кукова могила при Дуванли, Пловдивско, датиран от Богдан Филов в началото на V в. пр. Хр. (Филов 1934, 51, обр. 60; Bernier (ed.). 1987, 151, № 210). Милена Тонкова смята, че датировката на чернофигурния киликс – първата четвърт на столетието, е *terminus post quem* за времето, в което е извършено погребението (Тонкова 2002, 496). Шест екземпляра влизат в състава на съкровището от Радовене, Ловешко (Филов 1919, 32-33, обр. 29-30). При един от тях периферията на омфалоса е украсена с два концентрични кръга от точки и зигзаговидна линия помежду им – орнамент, сходен с този на фиалата от Могиланската могила. Не е приета единна датировка за съкровището. Богдан Филов първоначално смята, че то е от III в. пр. Хр. (Филов 1913б, 333-334), но по-късно го датира в Ранноелинистическата епоха (Филов 1919, 32, 34, обр. 29-30). Иван Венедиков и Тодор Герасимов твърдят че находката от Радовене е от края на V или началото на IV в. пр. Хр. (Венедиков/Герасимов 1973, 369, обр. 142). Две фиали с канелюри са познати и от съкровището от Александрово, Ловешко, което е от първата половина на четвъртото столетие (Bernier (ed.). 1987, 204, № 334-335). От гробната находка от средата на IV в. пр. Хр., проучена при Перету, Румъния, произхождат две сребърни чаши с канелюри. (Moscalu 1989, 148, № 16-18, Abb. 11, 1-2, 12, Tafel 51-53). Два подобни съда са известни от погребението от Аджигьол, Румъния,

датирано първоначално в първата четвърт на IV в. пр. Хр. (Berciu 1974, 59-60, fig. 18-19). Предложена е по-приемлива датировка, според която гробният инвентар е от средата или втората половина на столетието (Sirbu/Florea 2000, 23, 25, 27-28, 32-33, 35, fig17, tab. 1; Sirbu 2002; Sirbu 2004, 41).

В състава на Рогозенското съкровище влизат най-голям брой фиали с такава повърхност. Чашите с кат. № 40-41, 43-47, 53, 57, 62, 104-105 образуват голяма група, при която декорацията е изпълнена от връзани линии, а не чрез пластично изчукани канелюри. Техните закръглени върхове са съединени с островърхи ъгълчета “ламбди”. По подобен начин са украсени и част от фиалите от Александрово, Ловешко и Перету, Румъния. Оформя се голяма група от съдове, украсени по един модел. Вероятно общият прототип е създаден в ателието на одриските царе, тъй като повечето са с надпис, в който фигурира името Котис. Към тях могат да бъдат прибавени и тези с кат. № 101-103, чийто омфалос е с образа на бог Аполон (Маразов 1988, 13-15, обр. 1-7; Маразов 1996, 15-18, обр. 7-14, 152, 154, 160, 162, 166). Фиалата от Могиланската могила се различава – нейните канелюри са пластично добре оформени. Разположеният около омфалоса орнамент е съвсем различен. Тя не е местно производство и има импортен произход. Същото важи и за чашата от Радовене (Bernier (ed.) 1987, 176, № 265) и съществуващите прилики между украсата дават основание да се предположи, че двете фиали са изработени в едно и също ателие. Техната поява е подчинена на тенденцията, при която съдовете с канелюри – импорт или местно производство, навлизат в употреба в земите на север от Балкана. Тя се заражда през първата половина на IV в. пр. Хр., но през следващите петдесет години става трайна.

От вътрешната страна на дъното на фиалата от Могиланската могила – кат. № 67, табла X/2, XXII/2, е запоена релефна украса, представляваща женска глава в профил – представена е вероятно богинята Афродита (Венедиков 1966а, 12, обр. 8; Маразов 1980, 30; Стоянов 2003, 87, обр. I. 1-2). Фиалите с релефно антропоморфно изображение от Древна Тракия могат да се разграничат морфологически на две основни групи. Към I група принадлежат екземплярите с човешка глава анфас или в профил върху омфалоса. Чашата от Могиланската могила влиза в отделна подгрупа (Стоянов 2003, 87, обр. I. 1-2). Този съд е произведение на елинско ателие и стилът на украса е сравним с монетни изображения от втората четвърт на IV в. пр. Хр. Технологиата на моделиране е реализирана чрез снемане на отпечатък от монети. Вероятно в началния етап на изработка е прилагано директно инкорпориране на сребърна монета върху дъното на съдовете (Стоянов 2003, 91-92; Vickers/Impey/Allan 1986, pl. 14). Това обстоятелство подсказва, че фиалата произхожда от значим производствен център с развито монетосечене. Изказано е предположението, че сребърните ритони от Борово, Русенско са направени в град Кизик. Той е една от най-ранните милетски колонии в южния бряг на Мраморно море. От края на VI в. пр. Хр. монетите на града заемат монополно положение в търговията в целия басейн на Черно море и загубват значението си на призната валута едва след установяването на хегемонията на Александър Велики в Мала Азия. Монетосеченето на Кизик е уникално – всяка емисия носи различни изображения, включително и на богове от гръцкия пантеон. На базата на сходство на някои от образите върху монетите са идентифицирани метални съдове, произведени в ателиетата на града или повлияни от тяхната качествена продукция (Стоянов 1998). Възможно е фиалата от Могиланската могила да е дело на ателие, намиращо се в Кизик. Вероятно тя попада в районите на север от Балкана като военна плячка или символичен дар. Едва ли са налице преки търговски контакти между милетската колония и северозападните тракийски земи.

Появата на този съд в Древна Тракия не е случайна. Тя е в пряка връзка с настъпващите промени в развитието на местната металопластика. Според Тотко Стоянов изображенията на глава на човек върху фиалите № 101-103 от Рогозенското съкровище свидетелстват за установяване на тенденция на украсяване на умбото, особено характерна за втората половина на IV в. пр. Хр. Оформен е един своеобразен “хоризонт” от гробните комплекси от Александрово, Мезек и Враца. Те са синхронни на формиране на част от Рогозенския комплект не само след

смъртта на Котис през 359 г. пр. Хр., но и след попадането на Тракия под македонски контрол в Ранноелинистическата епоха. Производството в Западна и Северозападна Тракия е тясно свързано с това на ателиетата, функциониращи в ранно-елинистически центрове като Севтополис, Филипополис и Кабиле, които са посредници във възприемането на нови форми, мотиви и технически похвати в украсата. Като продукт на златарско ателие в Севтополис би следвало да се интерпретира кръглата златна пластика с релефно изображение на мъжко лице в профил надясно с лавров венец, открита в некропола на града. То показва прилика с Аполон от златните статери на Филип II и именно от там е копиран. Пластинката типологически е близка до апликацията върху омфалоса на съда от Враца и също предполага пряката връзка с монетни модели (Стоянов 2003, 93, 97-98). Фиалата от Могиланската могила свидетелства за появата сред аристокрацията на нови естетически вкусове, породени от появата в Древна Тракия на елински съдове с антропоморфна украса върху омфалоса. Те налагат промяната в местното производство, свързана с налагането на изделия с нова орнаментация.

Златният съд с кат. № 127, табла X/3, XXII/3 е забележително изделие на античната торевтика. Той има сферично тяло и широка шийка, стесняваща се по средата. Дръжката му представлява Херкулесов възел. Ръбът на устието е завит навън и е орнаментиран. В основата на шийката обикаля пояс от палмети. Тялото е украсено с една по-голяма, около която са разположени изображенията на две колесници-двуколки, всяка от които е запрегната с четири коня и е управлявана от един мъж. Формата на съда не е типична за каните, изработени в тракийските земи – тя е със скъсени пропорции. Вероятно е определена от по-специфичното му култово предназначение. Дръжката е позната в тракийската торевтика – с подобна е екземплярът от Върбица, Шуменско (Филов 1934, 173-174). Мотивът “Херкулесов възел” става особено популярен в металопластиката в началото на елинистическата епоха. Изделията на ювелирното изкуство, декорирани с него, намират широко разпространение (Pfrommer 1990, 4-13, Abb. 2-5). Вероятно каната от Гробница II е произведена тогава (Theodossiev 2000). Начинът на закрепване на дръжката в гнезда, изработени върху нейното тяло, е с ахеменидски произход (Маразов 1980, 19-22, обр. 2, 49). При направата му е използван друг съд за модел.

Стиловите особености на изображението не поставят под съмнение местния, тракийски произход на каната. Иван Маразов отбелязва, че изображението издава ръката на местен майстор, работещ твърде опростено. Тялото на всеки от колесничарите представлява сумарен, пластично неартикулиран обем. Те са с ризници, изобразени чрез пресичащи се линии. Главите са в профил, който повтаря схемата за построяване на човешко лице, приложена в апликациите от Летница, Ловешко (Маразов 1980, 19).

Върху каната – кат. № 127, табла X/3, XXII/3, е изобразен бог Аполон (Венедиков/Герасимов 1973, 371, обр. 157). Според Иван Маразов е представена една хералдична композиция с огледално повторение на един мотив – типичен художествен похват за изкуството на Древна Тракия и Изтока. Палметата, разделяща двете изображения, често заменя дървото на живота и квадригите се срещат пред него. Аполон се отъждествява с Хелиос в елинските митологични представи и е изобразен, управляващ колесница – атрибут на слънчевото божество. Не случайно образът му е двоен – показан е нейният път през деня и през нощта. В Делфи наред с Аполон е почитан и Дионис, който заменя слънчевия бог през зимните месеци, когато той отива при “вратите на нощта”. Характерна особеност в тракийската митология е поемането на соларните функции от едно типично хтонично божество. В Древна Тракия слънчевият бог е Дионис и изображението върху каната показва именно тази негова двойствена същност. Изображението олицетворява идеята за вечния кръговрат на природата. Както двете златни нишки от дръжката на каната се сплитат в неразривен възел, така и разположените под тях божества се сливат в едно, за да се срещнат пред дървото на живота като два фактора, нужни за неговото съществуване. Божеството е облечено в ризница, атрибут на мъжа-войн и управлява колесница – символ на властта. Изображението изцяло е подчинено на определена идеологическа концепция – богът притежава функциите на цар. В конкретния случай божеството е в по-друга иконография и не е представено като конник. Тракийските владетели го почитат отделно от

останалия народ и извеждат от него своя произход. Възможно е композицията от каната да има и второ идеологическо ниво. Двете колесници символизират двата аспекта на царската власт – политическата и жреческата. В Древна Тракия фигурата на легендарния цар-жрец е образец за всеки владетел (Маразов 1980, 19-22, обр. 2, 49).

Изображението на божеството-войн, управляващо колесница с крила, намира своето място в рамките на тракийските погребални вярвания. Тя е неделим елемент от слънчевия култ и осигурява безсмъртие на покойника. Затова в гробните съоръжения, включително и в Гробница II, са поставяни колесници. Неслучайно върху съда с кат. № 157 от Рогозенското съкровище има изображение, донейде сходно с това от златната кана – представени са две квадриги теглени от крилати коне (Рехо 1989, 16, обр. 14).

Каната с кат. № 68, табла XI/1, XXIII/1 е с форма и украса, които са типични за тракийските съдове, направени от сребро (Маразов 1980, 17, обр. 10). Тялото ѝ е крушовидно с ниско столче. Шийката е висока и почти цилиндрична, а дръжка – висока и плоска. Ръбът на устието е орнаментиран, плещите на съда са с две венчета от позлатени овули, отделени едно от друго с тънък релефен пояс. Дръжката е украсена, горният и край завършва с две волути, а долният с палмета. В отделни райони на тракийските земи са открити подобни кани. С такава украса са екземплярите, датирани в IV в. пр. Хр., от Букьовци (Мизия), Врачанско (Bernier (ed.). 1987, 196, № 314), Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 227, № 396) и Върбица, Шуменско (Филов 1934, 173-174, №4, табло XI/2; Bernier (ed.). 1987, 204, № 334-335). Два съда от Рогозенското съкровище – кат. № 109, 111, заедно с каната от Могиланската могила влизат в една серия, произведена от ателие, функциониращо в северозападните тракийски земи. обстоятелството, че дръжката е прикрепена с нит, който минава през палметата, е указание за по-ранна дата на изработка – началото на IV в. пр. Хр. Изказано е предположението, че каната от Стрелча, Пазарджишко, която притежава същата форма, е изделие на

Сребърна кана – кат. № 68, табла XI/1, XXIII/1 след откриването ѝ, 1965 г., (Николов 1968, кат. № 53).

това ателие. Тя попада в територията на Одриската държава като дарение, направено от владетеля на трибалите (Маразов 1996, 70-71, обр. 83).

Сребърният ритон – кат. № 69, табла XI/2, XXIII/2, е с форма на шишарка. Шията му е висока и почти цилиндрична. Ръбът на устието е профилиран и украсен с орнамент. Не можах да намеря паралел на този съд. Известно сходство в стила на украса притежава един сребърен капак, който е намерен в надгробната могила при Басмачи в Анатолия (Özgen/Öztürk 1996,

Сребърен съд (ритон) — кат. № 69, табла XI/2, XXIII/2, след откриването му, 1965 г., (Николов 1968, кат. № 52).

237, № 227). Той е положен в каменен саркофаг, който е поставен в гробницата. Погребението е по-ранно от тези при Икицтепе, Топтепе, Актепе и Харта, за които се смята, че са извършени две-три десетилетия преди и след 500 г. пр. Хр. (Özgen/Öztürk 1996, 52-53, 64). Обстоятелството, че е капакът от гробницата от Басмачи, е доста по-ранен не позволява да се твърди със сигурност, че съдът от Могиланската могила е произведен под въздействието на малоазийско влияние. Съществува известна прилика с ритона от съкровището от Борово, Русенско и кана № 112 от Рогозенското съкровище. Вероятно яйцевидните съдове имат строго определено култово предназначение. Това обстоятелство определя тяхното спорадично разпространение (Маразов 1996, 63, обр. 70, 84). Бригите Кул изказва оригинално предположение, което, обаче, не е подкрепено със сериозен доказателствен материал. Според нея формата на шишарка е символ на живота, пряко свързан с лотоса и палметата. Той се налага в изкуството на Асирия и прониква през Урарту в скитските земи. Каната от Могиланската могила е негово своеобразно проявление (Kull 1997, 380-382, Abb. 87).

Сребърният съд с кат. № 128, табла XI/3, XXIII/3 притежава сферично тяло с канелюри и ламбди, къса и цилиндрична шийка, равно дъно и една вертикална плоска дръжка. Изказано е предположението че, тази кана принадлежи към друг тип изделия на тракийската торевтика, които са със скъсени пропорции и че тя и бронзовият съд от Пудрия, Врачанско са изработени в Северозападна Тракия в едно и също ателие (Маразов 1980, 17). Екземплярът от Гробница III притежава формата на сребърните и керамичните чернофирнисови тумбести атически чаши с малка дръжка “тип Фидий” (Pheidias shape), (Божкова 1989, 4, обр. 76). Съдовете от Башова могила при Дуванли, Пловдивско (Велков 1932а, 10, 20, обр. 14, 19; Bernier (ed.). 1987, 155, № 219) и Сърневец, Хасковско (Цончев 1943, 65, обр. 134) принадлежат към класическия вариант на тези чаши с вертикални канелюри по тялото. Техните паралели от Атинската агора и некропола на Апология Понтика ги отнасят най-общо към втората половина на V в. пр. Хр. (Божкова 1989, 4, обр. 76; Иванов 1963, 154, табла 81, №285). За наличието на единството във форма и украса между сребърните и керамичните екземпляри (Vickers/Impey/Allen 1986, pl. 2) свидетелства гробният инвентарът от Башова могила при Дуванли, Пловдивско (Велков 1932а, 20, 25, обр. 19; Bernier (ed.). 1987, 155, № 219). Към този тип атически чаши може да бъде присъединен и един от съдовете от сребърното съкровище от Букьовци (Мизия), Оряховско. Той е със същата форма и украса, разликата се състои в това, че канелюрите са прекъснати в средата на тялото от един гладък пояс,

очертан с насечки (Велков/Данов 1938, 436, обр. 224; Bernier (ed.). 1987, 180, № 276). Екземплярите с такава форма намират разпространение през IV в. пр. Хр. и в други райони на Древна Тракия. Чашата от Младово, Новозагорско е датирана с точен паралел от некропола Ериданос в Атина, Гърция в първата половина на столетието (Бацова/Кънчев 1974, 55, обр. 7а; Божкова 1989, 4, обр. 5). Вносните керамични образци са копирани от местните майстори, за което свидетелства съдът от сива глина от Тулово, Казанлъшко (Божкова 1989, 4; Табакова-Цанова 1961, 56, обр. 3/а, №9). Пълното сходство между формата на съда от Гробница III с чашите “тип Фидиев” свидетелства, че той не е местна имитация. Вероятно той влиза в сервиза на тракийските царе като дар от друг владетел или военна плячка.

Бронзовият съд за вода (хидрия) – кат. № 70, табло XII/1, е с яйцевидна форма. При него липсва третата вертикална дръжка и украсата му е съвсем опростена – устието е с фриз от овули. Хидриите се появяват в тракийските земи в края на VI в. пр. Хр, за което свидетелства екземплярът, открит в могилата Мушовица при Дуванли (Велков 1932а, 28, 42, обр. 25; Bernier (ed.). 1987, 145). Тази тенденция е характерна и за други райони на Балканския полуостров – такива съдове са открити при Требенище, Македония и при Нови пазар, Сърбия (Попович 1979, 8-9, 18, 46, кат. 95; Поповић 1994, 102, 114, кат. № 29, 63). Те намират широко разпространение през V в. пр. Хр. и влизат като постоянен елемент в инвентара на богатите тракийски погребения (Велков 1929, 38-39, 49, обр. 47-48; Велков 1932а, 25; Венедиков 1964, 79-81, 95-107, обр. 9-12; Венедиков/Герасимов 1973, 365-366, обр. 97-100; 102-104; Дякович 1925, 119-120, 129, обр. 15-17; Филов 1927, 31, 52; Филов 1932, 50-51, 54, обр. 40; Филов 1933, 243-245, 275, обр. 25). През следващото столетие хидриите се употребяват по-рядко и са използвани и като погребални урни в елинските черноморски колонии (Бацова/Кънчев 1974, 55-56, обр. 8а-в; Венедиков/Герасимов 1973, 79, 366, обр. 101, 103; Герасимов 1955б, 594-595, обр. 1; Кацаров 1911, 264-265, обр. 7; Чимбулева 1962, 38-41, обр. 1-6). Съдът от Могиланската могила е типичен представител на екземплярите от IV в. пр. Хр. – той е без вертикална дръжка и украсата му е съвсем опростена. Не може да се определи със сигурност местоположението на елинския център, в който е изработен през първата половина на столетието (Раупов/Torbov 2000, 165, fig. 1). В Могила № 1 край Чернозем, Пловдивс-

*Откриване на бронзовите съдове —
кат. № 70-71, табло XII/1-2, 1965 г.*

ко е открита подобна бронзова хидрия, която е атическо производство (Кисьов 2005, 35-37, обр. 22, табла III-IV). Вероятно екземплярът от Гробница II има същия произход. Прецизното датирание на тези съдове е затруднено от обстоятелството, че тяхната форма е неизменна. Налице е известно разнообразие единствено в украсата на дръжките, което е резултат от изработката в различни художествени центрове (Милчев/Китов 1972, 51). Скъпите бронзови съдове са в практическа употреба години наред преди да бъдат поставени в гробното съоръжение. Съдът, открит в Могила I край Градница, Габровско, е произведен към средата на втората половина на V в. пр. Хр. Гробът, в което е поставен, е от началото на втората четвърт на IV в. пр. Хр. Хидрията е в употреба продължително време – едната хоризонтална дръжка е загубена и е заменена с друга, направена в местно ателие – при нея липсва многолистната розета на мястото за прикрепване (Милчев/Китов 1972, 52-54).

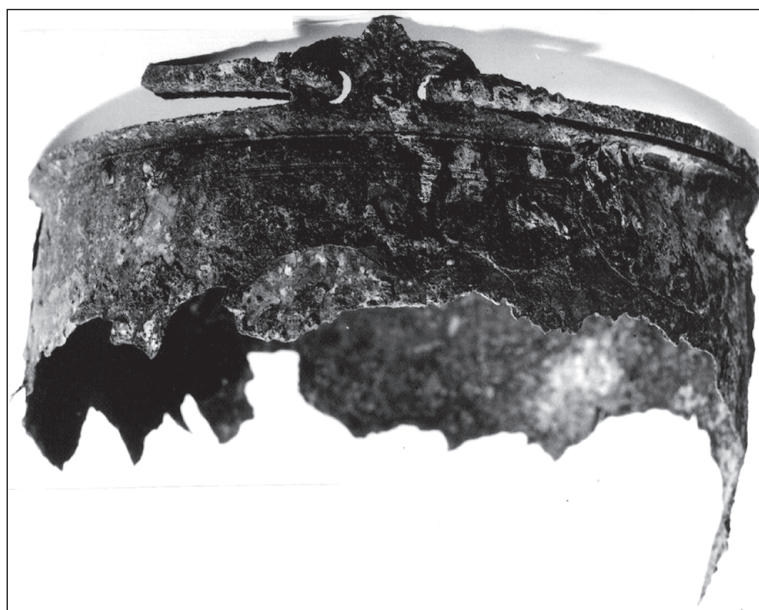
Бронзовата кана (ойнохое) – кат. № 71 табло XII/2, е с цилиндрично тяло, по-тънко в средната част, елегантно изтеглена шия и устие с форма на трилистник, украсено с орнамент. Долната част на дръжката завършва с палмета. На територията на Древна Тракия са намерени подобни съдове при Александрово, Ловешко, Шипка, Казанлъшко и Мезек, Свиленградско. Такива кани произхождат от различни райони на античния свят. Един екземпляр е открит в могилен гроб, датиран към 320 г. пр. Хр. и проучен в Зеленский курган на Таманския полуостров в Северното Черноморие. Четири съда са известни от Древна Македония. Единият е от края на IV в. пр. Хр. и е от надгробна могила при Арзос при долното течение на река Марица, Южна Тракия. Останалите са от района на Солун. Първият е от гробна находка от 350-320 г. пр. Хр. при Ставрополус. Вторият е от Дервени от Гроб А, който е от последната четвърт на IV в. пр. Хр. Третият е сребърното ойнохое от “гробницата на принца” при Вергина с вероятна датировка към 325 г. пр. Хр. Подобна кана, притежание на частен колекционер, е датирана по аналогия на екземпляра от Вергина в третата четвърт на IV в. пр. Хр. Намерените ойнохоета се отличават с елегантната си форма и качествена изработка. Те са наделима част от луксозните сервизи, използвани през целия IV в. пр. Хр. Екземплярът от Могиланската могила може да бъде отнесен към първата половина на столетието. Неизвестно е местонахождението на ателието, в което той е произведен (Paunov/Torbov 2000, 165, 169, fig. 2).

В Могиланската могила са намерени и две кофи (ситули) – кат. № 72-73, табло XII/3-4. Тялото на едната има камбановидна форма и е украсено с богат растителен орнамент. От другата е запазена само горната част с разширенията, за които са закачени дръжките. Подобни ситули произхождат от отделни гробове, датирани в края на V в. пр. Хр. (Велков 1929, 38-39, 49, обр. 50; Велков 1937, 135, 137, обр. 126; Венедиков 1964, 81, 106-107, обр. 16). Тези съдове имат честа употреба през четвъртото и третото столетия, за което свидетелстват редица екземпляри от гробни съоръжения (Венедиков/Герасимов 1973, 366, обр. 105-107; Герасимов 1963, 274, обр. 1; Дремсизова 1958, 451-452, 456, обр. 2; Жуглев 1952, 242, 255-258, фиг. 28/4, 33, 43/4, табло VII; Койчев 1958, 471-772, обр. 7; Николов 1965, 172, 14а, в-г; Филов 1919, 24, 29, обр. 21; Чичикова 1969, 68-71, 88 обр. 20). Ситулите от Могиланската могила са произведени вероятно през първата половина на IV в. пр. Хр. Не е възможно да бъде направена по-голяма конкретизация на тяхната датировка, заради обстоятелствата, споменати по-горе за хидриите – универсалност във формата и продължителна употреба на изделията (Paunov/Torbov 2000, 169-171, fig. 3-4).

Според Иван Венедиков и Тодор Герасимов в Древна Тракия се срещат три типа ситули. Най-разпространени са съдовете с яйцевидна форма, някои от които са богато украсени, като тези от Южна Италия. Част от тях са с разширения, подобни на уши, от които излизат двойните им превезла. Украсата се състои от един пояс от овули. Екземплярите от IV в. пр. Хр. са с изображения, изковани върху тялото на съда (Венедиков/Герасимов 1973, 80-81). Ситулата с кат. № 72, табло XII/3 е представител на този тип. Мария Чичикова предлага по-подробна типология. Към Група III тя отнася ситулите, които притежават камбановидна форма (Чичикова 1969, 68). Към нея може да бъде присъединена със сигурност тази с кат. № 72, табло XII/3. Украсата позволява да се обособят в рамките на третата група три отделни типа. Съдовете от

Тип I са с гладък или орнаментиран пояс под ръба на устието. Те се срещат в периода – края на V и първата половина на IV в. пр. Хр. (Чичикова 1969, 68). Вероятно ситулата с кат. № 73, табло XII/4, от която е запазена само горната част, принадлежи на този тип. Екземплярите с фигурална украса, разположена под орнаменталния пояс при дръжките, съставят Тип II. Релефните изображения представят Дионис, лежащ върху скала или върху гърба на скачаща пантера. Не е налице типологическа връзка със съдът с кат. № 72, табло XII/3, тъй като той е с релефен растителен орнамент, сходен с този от ситулите от могилата Мал тепе при Мезек, Свиленградско (Филов 1937, 57-60, обр. 60-61) и Помпей, Италия (Филов 1937, 59-60, обр. 62). Екземплярът с кат. № 73, табло XII/4 е от Тип III, при който разширенията за дръжките са украсени с палмети (Чичикова 1969, 68). Той е подобен на открития в гроб от IV-III в. пр. Хр. при Брезово, Пловдивско (Филов 1919, 11-12, 14, обр. 11). Двете ситули от Могиланската могила не могат напълно да се впишат в предлаганата от Мария Чичикова типология. Прецизното разделяне е затруднено поради голямото разнообразие в украсата. Не е целесъобразно наличието на определена орнаментация да бъде възприето като основен критерий за определяне. Вероятно съдовете с определена форма образуват един основен тип. Отделните майстори ги украсяват в зависимост от желанията на клиентите, на които се предлагат мостри.

Произходът на ситулите, открити на територията на Древна Тракия, не е изяснен. Изказани са различни и противоречиви становища за мястото на производство – същинска Гърция – Коринт, егейско крайбрежие, южния черноморски бряг, Йонийска Гърция – Кизик, Италия – Тарент (Чичикова 1969, 70-71). Предполага се, че такива съдове са правени и в гръцките колонии, създадени на тракийска територия по черноморското крайбрежие – Одесос, Месемврия, Анхиало и Аполония (Велков 1932б, 256). Мария Чичикова обобщава становищата и смята, че не изключено част от екземплярите да са изработени в Атика или Северен Пелопонес (Чичикова 1969, 68-71, обр. 20). Украсата на съда с кат. № 72, табло XII/3, която се отличава със съвършенството на орнаментата и прецизната изработка, също не дава конкретна информация за производствен център. Един от близките паралели е този от Прусас, района на Бурса, Турция. Друг екземпляр, при който е налице голямо сходство в изображението, е от Каламария в района на Солун, датиран към края на V в. пр. Хр. Изказано е мнението, че той е изделие на атическо ателие или е направен от майстори, обучени на този изящен стил в Атика. Вероят-

*Бронзов съд (ситула) – кат. № 73, табло XII/4,
след откриването му, 1965 г.*

но ситулата от Гробница II е произведена в този район на античния свят (Раупов/Торбов 2000, 169-171, fig. 3-4).

Петият бронзов съд – кат. № 74, е поднос (поданиптер). Той е нисък и широк с две дръжки. Подобни на него, но по-ранни – от края на VI в. пр. Хр., влизат в състава на съкровището от Нови пазар, Сърбия. Предполага се, че са използвани за култово миене на крака (Попович 1979, 8-9, 18, 47, кат. 97; Поповић 1994, 116-117, кат. № 66-68). Поданиптери са открити в могилните гробове от края на V и втората четвърт на IV в. пр. Хр. при Юруклер (Руец), Търговишко, Аязлар (Светлен), Разградско (Велков 1929, 45-46, 49, 51 обр. 63, 72) и Старо село, Сливенско (Венедиков 1964, 78-79, 94-95, обр. 5-6, 8). Един по-късен екземпляр е от инвентара на погребението при Копринка, Казанлъшко, датирано в края на IV или началото на III в. пр. Хр. (Жуглев 1952, 243, 259, 266, фиг. 36, 28,5, 43,5, табло VIII). С подобна форма на дръжките е сребърен съд, разкрит в района на Северното Черноморие при Чертомлик (Artamonov 1970, 123, Taf. 177-179). Универсалната форма не позволява поданиптерът от Гробница II да бъде по-прецизно датиран поради широките хронологически граници, в които намират разпространение подобни на него. Той образува с хидрията, каната и ситулите комплект и вероятно е изработен през първата половина на IV в. пр. Хр. (Раупов/Торбов 2000, 171, fig. 5).

Червенофигурният керамичен съд за пиене на вино (скифос) – кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1, притежава широко устие. Дръжките са разположени хоризонтално, а столчето му е пръстеновидно. Върху всяка от двете страни на тялото, разграничени с палмети, са представени две фигури на младежи, обърнати един срещу друг и облечени в дълги химатиони. Такива съдове са открити не само в елинските колонии по Черноморието, но и в тракийски селища и некрополи (Иванов 1960, 45-46, 6а-б; Рехо 1992, 30-33, табло IV; Филов 1909, 590-591, 594, табло II/1; Чичикова 1965, 36-37, обр. 6; Чичикова 1969, 81-82, 88, обр. 34б, 35а-б). Тези скифоси са от Атически вариант А и се появяват към средата на VI в. пр. Хр. Те получават традиционната си форма през първите години на следващото столетие и намират голямо разпространение (Рехо 1992, 30, табло IV). Тяхната форма се копира и от местни майстори, за което свидетелстват

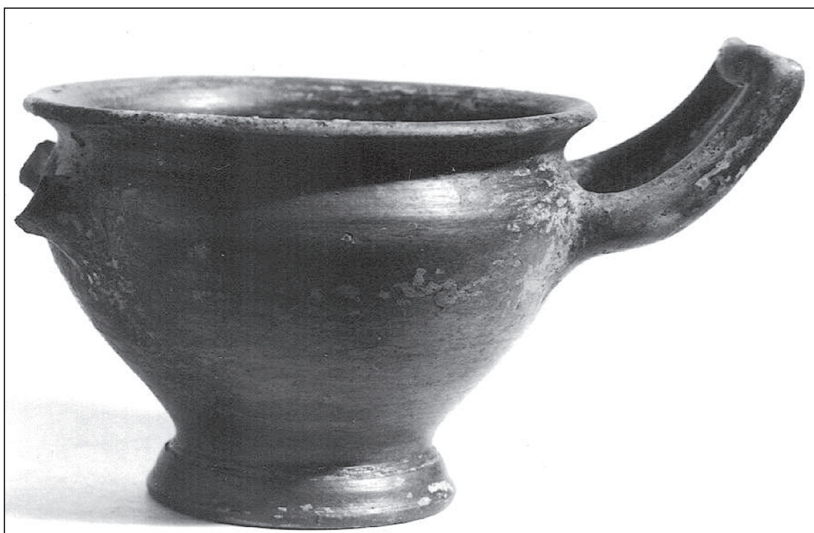
Глинени съдове — кат. № 1-4, табла XIII/1-2; XIV/1-2, след откриването им, 1966 г.

отделни екземпляри от сребро (Китов 1979а, 28-31; Николов/Машов/Иванов 1987, 121, кат. № 164, обр. 54) и глина (Чангова 1981, 88, обр. 42/1-2). Типичен пример е сребърният скифос, съхраняван в Националния исторически музей – София. Украсата му е изпълнена в типичния за траките художествен стил.

Съд, подобен на този от Могиланската могила, е открит в некропола на античната Аполония в Созопол, Бургаско и е датиран от края на втората четвърт на IV в. пр. Хр. Върху всяка от неговите страни също са представени двама младежи с дълги химатиони. Изпълнението на рисунките е доста небрежно и носи белезите на късния атически червенофигурен стил (Иванов, 1963, 199-200, табло 106; Рехо 1992, 31, № 24; Reho 1990, № 153). С аналогична украса е и екземплярът от Градешница, Врачанско (Николов 1984, 11, 74). Тези скифоси спадат към стилския кръг на художника на Дебелото момче (Fat boy) и се датират обикновено през втората четвърт на IV в. пр. Хр. (Рехо 1992, 31).

Двата съда за вино (киликси) – кат. № 2 и 75, табло XIII/2-3 са типични представители на античното керамично производство. Най-ранните импортни атически чернофирнисови съдове с подобна форма и с удебелено отвътре устие, открити в тракийските земи, са датирани в V в. пр. Хр. Те свидетелстват, че от втората четвърт на столетието е налице пълнокръвен търговски обмен със средиземноморските пазари (Божкова 2004). Голям брой киликси произхождат от некропола на античната Аполония (Созопол). Те са използвани като гробен инвентар от третата четвърт на V до началото на III в. пр. Хр. В зависимост от произхода си са разделени от Теофил Иванов на две групи: А – атически; Б – местни (Иванов 1948; Иванов 1963, 173-190, обр. 72-75, табла 99-104). В Северозападна Тракия киликсите също намират разпространение. Най-близкият в териториално отношение аналог е един бронзов съд от околностите на Мизия, Оряховско (Николов 1972, 61, обр. 8а).

Киликсът с кат. № 2, табло XIII/2 не е покрит с фирнис, тъмносив е на цвят и вероятно е местно производство – принадлежи към група Б. Налице е голяма прилика с два екземпляра от Тип VII – кат. № 431-432, открити в некропола на Аполония. Те също са тънкостенни с дълбоко и издуто тяло, от което излизат дръжките. Шията им е къса, устието е с извит навън ръб, а столчето е пръстеновидно и кухо. Тези два съда са атически по произход и са датирани във втората и третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, 185, обр. 74, табло 101). Вероятно екземплярът от Могиланската могила е местна имитация на кантаросодидните атически ки-

*Глинен съд за вино
(киликс) – кат. № 2,
табло XIII/2, след
откриването му, 1966 г.*

ликси. Той е в употреба през втората четвърт на столетието, тъй като е намерен заедно в червенофигурния скифос – кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1.

Чернофирнисовият съд – кат. № 75, табло XIII/3, се доближава по форма и украса до тези, които са от Тип VI. Те са направени от фина глина със светло-керемиден цвят. Тяхното тяло също е с дебели стени и наподобява на дълбока, почти полусферична купа. Устието е издадено

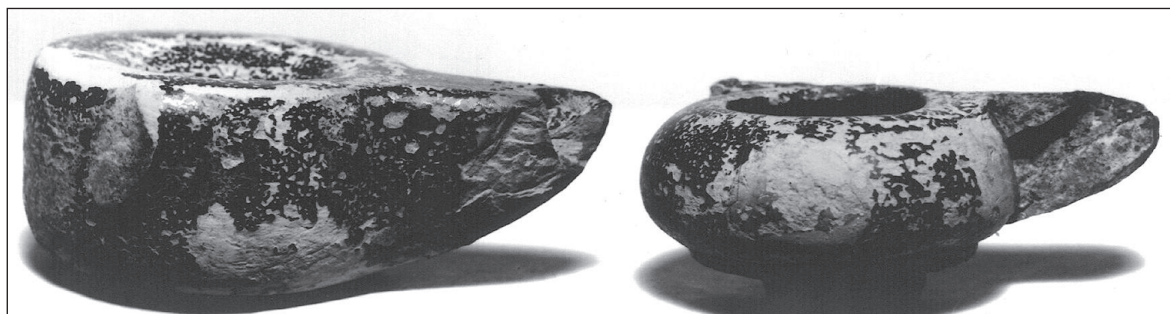
навън и завършва с доста плътен ръб. Дръжките започват от средата на тялото. Столчето е пръстеновидно и профилирано. Вътрешната страна на дъното е с подобна щемпелувана украса, състояща се от отпечатани палмети, овули и връзани кръгове и чертички.

Най-голямо сходство е налице между съда от Могиланската и четири атически киликса, открити в отделни гробове в некропола на Аполония. Първият – кат. № 424, е от първата половина на IV в. пр. Хр., вторият и третият – кат. № 425-426, са от средата или третата четвърт на столетието, а четвъртият – кат. № 427, е от втората половина на века (Иванов 1963, 184, обр. 73, табло 100). Дъното на екземпляра от Могиланската могила е с четирилистен печат, ограден от връзвания, разположени в две почти концентрични окръжности – табло XIII/3. С подобна украса е и този с кат. № 425 (Иванов 1963, 184, табло 100). Вероятно от същият период от време е киликсът от Могиланската могила, който е с атически произход. Предложена е и друга, по-ранна датировка на киликса с кат. № 75, табло XIII/3 – около 370 г. пр. Хр. (Teleaga 2005). Тя влиза в широките хронологическите граници, предложени за гроба от Аполония, в който е намерен съда с кат. № 424 – първата половина на IV в. пр. Хр. Съдовете с такава форма намират широка употреба през четвъртото столетие и не могат да бъдат използвани самоцелно при датирание на определено погребение.

Червенофирнисовата амфорка (амфориска) – кат. № 79, табло XIII/4, е използвана като декоративен съд. Тялото и е с удължена сферична форма и широко устие. Подобни на нея са открити в некропола на Аполония и са обособени в отделна група. По произход те са източногръцки, тасоски, хераклийски, родоски и местни (Иванов 1963, 257-258). Амфориската от Могиланската могила е вносно изделие. Нейната форма е съвсем опростена и е невъзможно да се конкретизират времето и мястото на производство.

Чернофирнисовата кутийка за накити (пиксида) е с цилиндрична форма, без украса и похлупакът ѝ липсва – кат. № 129, табло XIII/5. От некропола на Аполония произхождат няколко подобни (Иванов 1948, 42, обр. 49b; Иванов 1963, 145, табло 67), като най-голяма прилика е налице при тази с кат. № 259. Тя е от фина светло-керемидена глина, като отвън и отвътре е покрита с черен фирнис, а похлупакът е с изображение. Пиксидата е с атически произход и е от средата или третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, 145, табло 67). Долна част от чернофирнисова цилиндрична тоалетна кутийка, датирана в средата на същото столетие, е намерена и в античния град Севтополис до Казанлък (Чичикова 1965, 39, 41). Пиксидата от Могиланската могила е изделие на атическо керамично ателие, изработено вероятно в средата или третата четвърт на IV в. пр. Хр.

Всяка от чернофирнисовите лампи – кат. № 80-81, табло XIII/6-7, се състои от резервоар за маслото и фитилник, от който излиза пламъкът. Дръжките са отчупени и тяхната форма не може да бъде определена. Двата екземпляра принадлежат към групата на гръцките лампи, обхващаща периода от VII и I в. пр. Хр. – от Великата гръцка колонизация до края на Елинистическата епоха. Основен типологичен критерий е профилът им, тъй като в първия етап на производство – до III в. пр. Хр., те са изработвани само на грънчарско колело. Господства тенденцията към все по-изразено затваряне на резервоара, съпроводено с усложняване на

Глинени чернофирнисови лампи – кат. № 80-81, табло XIII/6-7, след откриването им, 1965 г.

бордюра около отвора за маслото. През класическата епоха широко се практикува полагането на фирнис както по външната, така и по вътрешната повърхност на лампите. През III в. пр. Хр. настъпват важни промени в тяхната формата, тъй като е въведена нова технология на моделиране в калпи и главен типологически показател е цялостният изглед на горната им повърхност. Откритите в българските земи екземпляри са включени в отделна типология въз основа на археологическия материал от Коринт, Атина и Делос (Кузманов 1992, 11).

Лампите от Могиланската могила са обичайни за вътрешността на Древна Тракия. Подобни на тях намират разпространение след средата на IV в. пр. Хр. Най-много са намерени в Севтополис до Казанлък (Божкова 1989, 6-7, обр. 12; Чичикова 1965, 40-41, обр. 14). Отделни екземпляри произхождат от Малкото кале при Созопол, Бургаско и Свещари, Разградско. Единствените местни имитации са известни от Севтополис (Божкова 1989, 6-7, обр. 12).

Лампата с кат. № 80, табло XIII/6 е от Тип IV – при нея резервоарът е цилиндричен, а фитилникът е удължен и има плоска горна повърхност. Този тип има атически произход и е широко разпространен през първата половина на IV в. пр. Хр. Хронологическите му граници се разширяват до последната четвърт на столетието (Кузманов 1992, 12). Лампата от Могиланската могила е с форма близка до откритата в некропола на Аполония, която е с кат. № 6 в монографията на Георги Кузманов. Тя е датирана в последната четвърт на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, с. 244, обр. 96, табло 125; Кузманов 1992, 12).

Втората лампа – кат. № 81, табло XIII/7, е със сплесната сферична форма и може да бъде отнесена към Тип III (Кузманов 1992, 12). Характерна особеност при неговите представители са стените на резервоара, които плавно преминават в заоблени плещи. Той е широко отворен с плоско дъно, а фитилникът е масивен и силно удължен. Този тип намира разпространение в широки хронологически граници – края на VI-IV в. пр. Хр., като през следващото столетие постепенно се променя (Кузманов 1992, 12). Екземплярът от Гробница II има най-близък паралел лампата с кат. № 4 по Георги Кузманов, намерена в некропола на Аполония. Тя е от средата на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, 244, обр. 96, табло 126; Кузманов 1992, 12) и същата датировка важи за тази от Могиланската могила.

Изказано е твърдението, че двете лампи от Могиланската могила са по-ранни. Екземплярът с кат. № 80, табло XIII/6, е произведен и използван около 370 г. пр. Хр., а този с кат. № 81, табло XIII/7 в периода 425-375 г. пр. Хр. (Teleaga 2005). За тези лампи, може да бъде отбелязано същото, което бе споменато по-горе за киликса с кат. № 75, табло XIII/3. Те имат универсална форма, намират разпространение в широки хронологически граници и не трябва едностранчиво да се използват за датирание.

Железният светилник (канделабър) – кат. № 106, табло XII/5, е намерен в гробното съоръжение заедно с двете лампи, които вероятно са поставени на него. Той е повреден от корозията и е трудно да се възстанови първоначалната му форма. В долния край на стеблото, което е с обло сечение, е запазен профилиран пояс и части от трикрака стойка. Известна прилика има при железния канделабър от гробницата от Калояново, Сливенско, датирана във втората четвърт на IV в. пр. Хр., когато е извършено и самото погребение (Чичикова 1969, 88). Тази датировка е прецизирана – то е от края на столетието (Домарадски 1998, 49-50). Светилникът е със стебло с подобно сечение и трикраката му стойка е обхваната от железен пръстен. В горния край са запазени части от два железни диска – горен и долен. Под върха са закрепени четири, кръстовидно разположени ребра, от които едното липсва. Техните краища са извити перпендикулярно нагоре като куки. Към канделабъра принадлежат и фрагментите от плитки железни съдове със заоблено дъно, пробито в средата. Върху малкия железен диск, прикрепен в горния край, е поставяна лампа. В краищата на четирите ребра са закрепяни железните съдове, служещи като поставки за лампи или за факли (Чичикова 1969, 73-75, обр. 24).

Два железни светилника с по-опростена конструкция произхождат от гробниците от Сърнегор, Брезовско и Дълбоки, Старозагорско. От единия е запазена долната част на канделабъра с форма на триножник и една железна стойка с кръгла поставка, която представлява горната. От другия са съхранени отделни фрагменти, от които личи, че е със сходно устройство.

Канделабри с подобни дискове на върха, от които се спускат две или повече кукички са намерени в гробове в Кипър и Етрутия (Чичикова 1969, 73-75). Вероятно светилникът от Могиланската могила е с такава опростена конструкция, за което свидетелства неговото относително късо и тънко стебло. Горният му край е бил с диск, върху който е поставяна едната от двете лампи, намерени в същата гробница. Възможно е да е имало и други елементи, с помощта на който е закрепена другата, но те са се разпаднали от корозията.

Бронзовите канделабри, открити в тракийските земи, са внос от елински производствени центрове (Чичикова 1969, 73). Такъв е богато украсеният светилник от Мал-тепе могила до Мезек, Хасковско (Филов, 1937, 38-56, обр. 37-46). Трудно е да се установи дали железните светилници, включително и този от Могиланската могила, са произвеждани от местни майстори. Най-ранният произхожда от гробницата при Дълбоки, Старозагорско, която е от втората половина на V в. пр. Хр. (Филов 1932, 54). Възможно е през следващото столетие производството на железни канделабри да е усвоено и в тракийските работилници по подобие на елинските вносни екземпляри.

Бригите Кул определя значението на светилника от Могиланската могила в контекста на погребалните обреди. Тя дава няколко примера за подобни на него, намерени в гробни съоръжения. Включването им в техния инвентар не е случайно. Канделабрите трябва да осигурят на погребаните светлина по време на “големия преход” в тъмното царството на сенките (Kull 1997, 373, 375, Abb. 82). Вероятно светилникът и двете лампи са поставени с такава цел в Гробница II. Те са пряко свързани с вярванията на местното тракийско население в задгробния живот.

По време на археологическото проучване на Гробница III са намерени фрагменти от няколко импортни съда. Те са счупени при срутването на покрива на гробното съоръжение, вследствие слягането на могилния насип. Явно запазените части – кат. № 131-133 са от един съд, който по форма е подобен на този с кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1. Те не могат да бъдат реставрирани и да се оформи цялостен профил – затова в каталога е предадена информацията от инвентарната книга на историческия музей във Враца. Останалите фрагменти – кат. № 134 са от друг чернофирнисов съд, който вероятно също е скифос.

В Могиланската могила са открити и няколко глинени съда, които са изделия на местен производствен център. Два са с по-големи размери от останалите и хидрии – кат. № 4, 76, табла XIV/2-3. Тялото на всеки от тях е с удължена сферична форма, шийката му е висока с профилиран ръб на устието, а дъното е пръстеновидно. Дръжките са дъговидно извити и са разположени хоризонтално. Третият от големите съдове – кат. № 3, табла XIV/1, е подобен, но е без дръжки и шийката му е ниска и широка. Два от екземплярите – кат. № 78, 130, табла XIV/5-6, са с форма, често срещана в тракийската керамика. Те са кълбовидни с равно дъно, широко устие и вертикалната дръжка. Съдът с кат. № 77, табла XIV/4, се различава от останалите по това, че е с форма на обърнат конус. Столчето му е високо и кухо и от вътрешната страна е украсено с пластичен орнамент. Описаните по-горе съдове не могат да бъдат датирани в рамките на четвъртото столетие. Обстоятелството, че са използвани за домакински нужди, определя масовото им разпространение. Близки паралели са известни от тракийския култов център в местността Багачина при Сталийска махала, Ломско (Бонев/Александров 1996, 45-47, обр. 80-83, 86, табла XXXVIII-XLIV).

От Гробница II и Гробница III произхождат малки глинени предмети с различна форма – кат. № 82-105, 135-157, табла XV/1-23, XXIV/2 и астрагалните кости – кат. № 108-109, 159. Част от тях са антропоморфни и вероятно са идоли. Този с кат. №. 82, табла XV/1, XXIV/2 представлява глава на човек с несиметрични черти на лицето. Тя отвътре е куха с отвор в горния си край. Човешката фигура – кат. № 83, табла XV/2, е несъразмерна и липсва шията. Очите са изобразени посредством две отверстия. Веждите и носът са загатнати чрез моделиране на глината. С връзване е указано мястото на устата. Само дясната ръка е изразена пластично. Тънка връзана вертикална линия показва мястото на краката. Релефно е представено ходилото на десния крак. При фигурката на мъж – кат. № 84, табла XV/3, главата е съедине-

Глинени култови предмети — кат. № 86-104, 137-157, табло XV/5-23, след откриването им, 1965-1966 г.

на с торса. Три отвора обозначават очите и устата. Веждите и носът са направени посредством прищипване на глината. Долната част на тялото е с къси крака, а над тях е фалосът. Идолът с кат. № 85, табло XV/4 се отличава по това, че е на жена. Три малки дупчици маркират мястото на лявото око, устата и половия орган. Една резка наподобява лявата вежда, носът е добре оформен. Дясната половина на лицето не е показана. При фигурката с кат. № 135, табло XV/14 две дупчици фиксират мястото на очите. Тя е с отвор и служи за амулет. С най-голям схематизъм се отличава идолът с кат. № 136, табло XV/15, отделните част на тялото са очертани като силует.

Предмети, подобни на тези от Могиланската могила, произхождат от отделни райони на Древна Тракия (Велков 1932а, 41; Гинев, 2002, 38; Дремсизова-Нелчинова 1965, 55, 58-59, обр. 4, 11; Дремсизова-Нелчинова 1970, 215-217, обр. 9, табла III/7-13, IV/6, V/1-3, 5, 7-8, 10; Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 18 а-к; Тонкова 2003, 216-217; Цончев 1959, 123-126, обр. 75-78, 83-86; Филов 1913а, 204, 212, обр. 127а-б; Филов 1933, 268-272, обр. 56/1-19, 22-24; Филов 1937, 76, 79, обр. 85/1-8) и намират разпространение в широките хронологическите граници IX-III в. пр. Хр. (Теодосиев 1990, 64). Отделни екземпляри се срещат и по-късно – такива са открити в един гроб при Поморие, Бургаско, който е от края на I в. пр. Хр. и средата на I в. (Балабанов 1979, 29-32, обр. 15а-б, 16а-б, 17). Явно те имат култов характер, но конкретното им приложение не може да бъде определено със сигурност. В могилния гроб от Поморие е намерена малка светлокафява купичка, в която са изгаряни някакви вещества. Вътрешната ѝ повърхност е украсена със стилизирани релефни човешки фигури (Балабанов 1979, 29, обр. 15а-б), някои от които са сходни с тези с кат. № 135-136, табло XV/14-15 от Могиланската могила. Васил Миков смята, че тези предмети са свързани с баяния за здраве и са слагани в гробовете на знахарки и лечителки (Миков 1958, 657-671, обр. 3, 5, 6, 8-11). Неговото твърдение е подложено на критика от Цветана Дремсизова. Тя предполага, че са използвани като детски играчки (Дремсизова-Нел-

чинова 1970, 215-217, 222, 228, обр. 9, табла III/7-13, IV/6, V/1-3, 5, 7-8, 10). Маргарита Тачева не възприема това становище и твърди, че те обслужват ритуалите на култови общества, в които ръководна роля имат жени-аристократки (Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 18 а-к). Никола Теодосиев определя тяхната функция на сакрални атрибути, служещи на тракийските орфици в техните свещени игри. Чрез тях владетелят осигурява благоденствие на природата и социума. Интердисциплинарният анализ позволява на автора да констатира връзката между тракийската царска доктрина и съществуващата обредна практика, от една страна, и елинският орфизъм и питагорейството, от друга (Теодосиев 1990, 64-78). Бригите Кул разглежда по-подробно глинени предмети, произхождащи от Могиланската могила. Тя дава паралели от тракийските земи и други райони на античния свят. Разглежда отделните твърдения за предназначение им без да даде категоричен отговор на въпроса за тяхната употреба. Възможно е те да не притежават еднозначна функция и да са свързани с играта, култа и огнището (Kull 1997, 343-344, 348-356, Abb. 68-74). Изказано е предположението, че глинена човешка глава – кат. № 82, табла XV/1, XXIV/2, е използвана като съд. Той влиза заедно с ритона от Перету и наколенника от Аджигьол, Румъния в отделна групата. Върху тях е представена човешка глава, чиято шия е украсена с накит от перли, оформени като амфори (Kull 1997, 361-364, Abb. 78-79). Разширението в долната част на фигурата с кат. № 82, табла XV/1, XXIV/2 е изработено грубо и не може със сигурност да се твърди, че е изобразено колие.

Малките глинени предмети, открити в тракийските земи, са разделени на шест самостоятелни групи (Теодосиев 1990, 64-78). Към тях могат да бъдат присъединени и находките от Могиланската могила. Необходимо е да се отчете, че някои от тях влизат едновременно в две, даже и в три групи. Първата включва глинени модели на световните елементи и природните начала. Тракийските орфици чрез прости аритметични действия описват и структурират заобикалящия ги свят (Теодосиев 1990, 67-68). Върху някои от екземплярите от Могиланската могила са обозначени числови стойности чрез вдлъбване на определен брой точки – кат. № 88, 92, 95, 102, 104, 140, 143, 150, табла XV/5, 8-9, 17, 19. Към втората група принадлежат предметите с различни геометрични форми, малките съдове и костите за игра, които също са свързани с тайнствата на Дионис-Загрей (Теодосиев 1990, 68-72). Такива са находките с кат. № 86-105, 108-109, 137-153, 155-157, 159, табла XV/5-13, 16-23. Третата група е събирателна за антропоморфни идоли и зооморфни персонификации на мъжкото и женското начало (Теодосиев 1990, 72-73). Подобни са тези с кат. № 82-85, 135-136, табла XV/1-4, 14-15. Макетите на култови предмети и съоръжения са от четвърта група (Теодосиев 1990, 73-74). Към нея могат да бъдат отнесени археологическите материали с кат. № 89-90, 142, табла XV/6-7, 16. Петата група е образувана от орфически таблички с фиксирани върху тях комбинации от сакрални числа (Теодосиев 1990, 74). В Могиланската могила не са открити такива. Шестата група е съставена от глинени мъниста (Теодосиев 1990, 75). Това са предметите, които имат отвор – кат. № 89-91, 94, 98-100, 102, 137-138, 141-142, 144, 146, 149, 151, 153, 155-156, табла XV/6-7, 10, 16, 18, 20-22. Към нея е отнесена и една астрагална кост, пробита в средата – кат. № 159.

Двете каменни брадви – кат. № 107, 158, табла XV/24-25 също са с култово предназначение. Поставянето на подобни сечива в могилни гробове е характерно и за други райони от Древна Тракия. Два екземпляра произхождат от погребението от Арабаджийската могила при Дуванли, Пловдивско. То е датирано от Богдан Филов не по-късно от края на V в. пр. Хр. (Филов 1933, 268-269, 275, обр. 54/1-2). Червенофигурната хидрия от гробния инвентар е от средата на столетието. Вероятно погребението е извършено през втората половина на века (Тонкова 2002, 498). Каменни брадвички са открити в Могила IV при Кьолмен, Шуменско (Дремсизова-Нелчинова 1970, 217, табла IV/6). Погребенията могат да се отнесат в периода – втората половина на IV до началото на III в. пр. Хр. (Дремсизова-Нелчинова 1970, 228). Най-късно засвидетелстваното присъствие на такива предмети е регистрирано в гроба от края на I в. пр. Хр и средата на I в. от Поморие, Бургаско. В него е погребана богатата тракийка, изпълняваща приживе обреди с религиозен характер (Балабанов 1979, 29, 31, обр. 13).

Съдовете и предметите с култово предназначение от Могиланската могила свидетелстват за наличието на развито занаятчийско производство в Северозападна Тракия. Нарасналите естетически изисквания на аристокрацията са задоволени от сребърни, бронзови и керамични съдове – дело на елински майстори. Те са импорт или са придобити като царски подаръци или военна плячка. Тяхната наличност не може да измести местните изделия, някои от които имат култово предназначение. Към тях се присъединяват и произведенията на металопластиката. Те притежават специфични форма и украса, подчинени на нормите на тракийското декоративно изкуство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучването на Могиланската могила протича на два етапа. Първият обхваща кратък период от време и разкопките имат сондажен характер. През късната есен на 1965 г. археолозите не могат да определят планировката и начина на изграждане на Гробница II. По време на втория етап, обхващащ пролетта и лятото на 1966 г., са разкрити и трите гробни съоръжения (обр. 1-3, 5-6). Определени са техните параметри и особеностите в изграждането им. Те очертават развитието на гробничната архитектура в Северозападна Тракия, в основата на която лежи каменната могила, струпана върху останките на погребания. То се характеризира с изменение от гробните съоръжения с кръгла планировка към такива, при които тя е правоъгълна. Вероятно Гробница III (обр. 1) бележи неговата крайната фаза в рамките на четвъртото столетие – тя е със субструкция и е разделена на две помещения – предверие и гробна камера.

Информация за погребалните обреди е налице единствено при Гробница II, тъй като останалите две съоръжения са ограбени. Не може да се установи дали изваждането на инвентара е дело на иманяри или те са осквернени – извършена е промяна в политическото управление и телата на погребаните владетели са подложени на поругание. Сведенията за местоположението на инвентара в Гробница II са недостатъчни поради липса на подробен чертеж. В изследването е предложена една хипотеза за извършения обред в съоръжението въз основа на информацията от публикациите на проучвателите, антропологическото изследване и характера на находките.

Иван Венедиков, който оглавява разкопките през есента на 1965 г., е категоричен, че са намерени само два скелета. По време на проучването през 1966 г. е определена планировката на гробното съоръжение (обр. 2), но не е фиксирано приблизителното местоположение на находките. Колесницата – кат. № 10-16, табло III/1-7, костите от яздитния и впрегатните коне и единият човешки скелет са разположени в единия край на гробницата. В другия са намерени богатите гробни дарове и вторият човешки скелет с накитите. Анализът на костния материал свидетелства, че той е на млада жена, погребана с венеца, обиците и другите накити и тоалетни принадлежности от злато, бронз и стъкло – кат. № 31-58, табла VI/1-4, VII/1-4, 7, XIX/1-4, XX/1-4, 7.

Част от предметите имат определено идеологическо значение. Златният венец – кат. № 31, табла VI/1, XIX/1 и наколенникът – № 59, табла VIII, XXI, са инсигнии на царската власт. С тях владетелят демонстрира пред поданиците своето превъзходство на представител на боговете. Сребърните съдове – кат. № 64-69, табла X/1-2, XI/1-2, XXII/1-2, XXIII/1-2, притежават подобна функция – царят заема йерархическото положение на домакин и виночерпец. Колесницата – кат. № 10-16, табло III/1-7 и сребърните апликации – кат. № 20-26 табла IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-3 от сбруята на яздитния кон обуславят неговата роля на върховен военачалник. Поставянето на тези предметите е подчинено на вярванията в задгробния живот. Владетелят се преселва в него с инсигниите на своята власт – те обозначават социалната му позиция и чрез тях ще бъде разпознат в отвъдното. Той е придружен от съпругата си, чийто висок статут е определен чрез венеца и от свое доверено лице. Към гробния инвентар са присъединени и останалите предмети – царят има нужда в отвъдното от всички вещи, които му служат в ежедневието.

Отсъствието на тялото на владетеля в гробницата може да бъде обяснено с обстоятелството, че е убит в отдалечен район и практически е невъзможно то да бъде транспортирано до некропола. Символичното погребение е извършено в предварително приготвеното съоръжение в могилния насип. Погребалната церемония има не само религиозно, но и политическо

значение. Тя фиксира преселването на мъртвия в отвъдното и поставянето на началото на управлението на неговия приемник.

Археологическите материали от Могиланската могила образуват две големи групи в зависимост от своя произход – произведения на елински занаятчийски центрове и местни изделия. Преобладаващото количество от накитите и тоалетните принадлежности съставляват първата група. Водещо място сред тях заемат златните венец – кат. № 31, табла VI/1, XIX/1 и обици – кат. № 32, табла VI/2, XIX/2, които са изработени от висококвалифицирани ювелири, работещи в ателиета, намиращи се на егейското крайбрежие. Произведения на тракийски златари са само част от апликациите – кат. № 35, 37, табла VII/1, 3, XX/1, 3. Накитите от Могиланската могила свидетелстват за формирането през ранната Елинистическа епоха на развит естетически вкус сред местната аристокрация. Той налага производството на изделия, направени по чужди модели.

Въоръжението и снаряжението са дело на тракийски майстори. С големи художествени достойнства се отличават наколенникът – кат. № 59, табла VIII, XXI и апликациите за конска сбруя – кат. № 20-26, табла IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-3. Подобни екземпляри са открити и на юг от Стара планина. Запазените части от колесницата четириколка – кат. № 10-16, табло III/1-7 доказват, че тя е произведена в местна работилница.

Разграничението между двете групи особено добре се забелязва при съдовете. Фиалите с надпис – кат. № 64-66, табла X/1, XXII/1, са от ателие, функциониращо под прекия надзор на царската администрация по време на управлението на одриския владетел Котис. Екземплярът с женска глава в профил е с чужд произход – кат. № 67, табла X/2, XXII/2. Каната с кат. № 68, табла XI/1, XXIII/1 носи белезите на тракийската торевтика, но другият съд – кат. № 128, табла XI/3, XXIII/3, е от чашите тип Фидий, намиращи голямо разпространение в Древна Гърция. Изображението върху златният съд – кат. № 127, табла X/3, XXII/3, е характерно за тракийския художествен стил и обогатява представите за тракийската митология. Закрепването на дръжките върху съда свидетелства за ахеменидско влияние. Бронзовите съдове – кат. № 70-74, табло XII/1-4, са изделия на елинската металопластика. С големи художествени достойнства се открояват едната от ситулите – кат. № 72, табло XII/3, която е украсена с релефен орнамент и бронзовата кана – кат. № 71, табло XII/2, притежаваща богато орнаментирана дръжка. Голяма част от керамичните съдове са дело на местни грънчари – кат. № 3-4, 76-78, 130, табло XIV/1-6. От трите гробници, обаче, произхождат изделия – кат. № 1-2, 75, 79-81, 129, 131-134, табла XIII/1-7, XXIV/1, които по форма и украса са сродни на произвежданите в елинските керамични центрове. Малките глинени предмети – кат. № 82-105, 135-157, табло XV/1-23, са в пряка връзка с религиозните вярвания на траките и това обуславя техния местен произход.

Не подлежат на локализиране елинските производствени центрове, в които са изработени накитите, тоалетните принадлежности и съдовете, открити в Могиланската могила. Те явно са изделия на ателиетата, разположени край егейския бряг. Не могат да се очертаят търговските пътища, по които проникват в северозападните тракийски земи. Вероятно керамичните изделия са внос от елинските колонии, създадени по Черноморското крайбрежие. Част от накитите, включително и стъклените изделия, са донесени от търговци, преминаващи през западните проходи на Стара планина. Не трябва да се изключва възможността скъпите накити и бронзови съдове да са военна плячка или дар от други тракийски владетели.

Изделията, изработени в местни работилници, не дават основание да се направи разграничение между тези, които функционират в Северозападна Тракия и останалите, работещи в тракийските земи. Въоръжението снаряжението и съдовете са изработени в духа на традиционната металопластика и съществуващите различия са породени от производствените умения на отделните майстори. Единствено фиалите с надпис – кат. № 64-66, табла X/1, XXII/1, са дело на ателие, работещо под прекия контрол на Одриската държава.

Разнообразните археологически материали позволяват на Богдан Николов да датира гробниците съоръжения. Гробница I – гробница № 3, според дневника, (проучена през 1966 г.), е

изградена на нивото на античния терен в началото на втората четвърт на IV в. пр. Хр. (обр. 3, 5-6, 9-10). Приблизително към същото време е извършено и погребението – 375-370 г. пр. Хр. Датирването е улеснено от атическият червенофигурен скифос – кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1, намерен в нея. Тя е засипана с глина и се образува могила. По-късно в южната част на насипа е изградена Гробница II – гробница № 1 според дневника, (разкрита през есента на 1965 и проучена допълнително през 1966 г.), (обр. 2, 5-6). Тя е датирана към средата на IV в. пр. Хр. и не по-късно от 350 г. пр. Хр. Това гробно съоръжение също е затрупано с глина и могилата увеличава своите размери. През втората половина на IV в. пр. Хр. отново в южната част на могилния насип, но този път на основата на античния терен, е изградена Гробница III – гробница № 2 според дневника, (разкрита през 1966 г.), (обр. 1, 5-6, 7-8). Погребението, извършено в нея е датирано в края на третата четвърт на IV в. пр. Хр. Гробното съоръжение е затрупано с глина и около могилата е издигнат ограден зид (крепида), (обр. 4-6), (Николов 1967, 11-18; Николов 1976а, 46-55; Николов 1988, 43-44).

Никола Теодосиев предлага по-различно датирание. Според него Могиланската могила е насипана на три етапа в продължение на около 50-70 години. Първоначално е изградено гробно съоръжение № 1, (Гробница I – по Богдан Николов). Погребението се датира от атическият червенофигурен скифос – кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1, който е характерен за втората четвърт на IV в. пр. Хр. Това съоръжение е издигнато в хронологическите рамки 375-340 г. пр. Хр. Гробна камера № 1, (Гробница II – по Богдан Николов), може да бъде отнесена към 350-320 г. пр. Хр. Най-ранни са трите фиали с надпис – кат. № 64-66, табла X/1, XXII/1, които са от времето на владетеля Котис (383-359 г. пр. Хр.) и се явяват сигурен *terminus post quem*. Най-късните, сигурно датирани, гробни дарове са от втората половина на четвъртото столетие. Гробна камера 2, (Гробница III – по Богдан Николов), е изградена през 330-300 г. пр. Хр. и в този период е извършено погребението. Златната кана – кат. № 127, табла X/3, XXII/3, не е по-ранна от времето на Александър Велики. Дръжката и е оформена като херкулесов възел – мотив, прекопиран от тракийския майстор. Той навлиза в ювелирното изкуство в началото на Ранноелинистическата епоха около 325 г. пр. Хр. (Theodossiev 2000).

Маргарита Тачева смята, че сребърните фиали с надпис – кат. № 64-66, табла X/1, XXII/1, които са открити в Могиланската могила, попадат в северозападните тракийски земи като плячка, отнегата от Филип II (Тачева 1986, 27-28, 30). Погребението е извършено в съоръжението след 339 г. пр. Хр. – годината, в която той организира военния си поход в тракийските земи. Може да се предположи, че Гробница II и Гробница III, както и археологическите материали, произхождащи от тях, принадлежат на ранната Елинистическа епоха.

Валериу Сирбу също разглежда находките от Могиланската могила. Той твърди, че и Гробница I е изградена през втората половина на IV в. пр. Хр. Предметите, поставени в гробните съоръжения, са изработени в различно време през цялото столетие (Sirbu 2004, 43-45, fig. 11-12).

Емилиан Телеага предлага по-ранна датировка само за Гробница I и Гробница II. Киликсът с кат. № 75, табла XIII/3 е датиран около 370 г. пр. Хр., едната лампата с кат. № 80, табла XIII/6 – около 370 г. пр. Хр., а другата – с кат. № 81, табла XIII/7 в периода 425-375 г. пр. Хр. (Teleaga 2005). Времето на използването на Гробница II е в рамките на 400-375 г. пр. Хр. Гробница I е по-късна – тя е от 375-350 г. пр. Хр. – за това свидетелства скифосът – кат. № 1, табла XIII/1, XXIV/1, който е в употреба около 350 г. пр. Хр. (Teleaga 2005).

Всеки от посочените автори разполага със свои аргументи, които са подкрепени с доказателствен материал, но фиксирането на датировката в границите на отделни десетилетия лесно може да бъде подложено на критика. Трябва да се има предвид, че голяма част от изделията, включително и керамичните съдове, са произведени в елински ателиета и не може да се определи със сигурност как попадат в северозападните тракийски земи – по търговски път, като царски подаръци или военна плячка. Следователно интервалът от време, включващ тяхното производство, употреба и поставянето им в съоръженията, не подлежи на определяне в по-конкретни рамки. Хронологическите граници на изграждането на съоръженията и на погре-

бенията, извършени в тях, не могат да бъдат прецизни. Приемлива е датировката, предложена от Никола Теодосиев, който разполага с повече информация за гробния инвентар. Може да се приеме, че Гробница I е изградена и използвана в десетилетията преди средата на IV в. пр. Хр. Останалите две съоръжение Гробница II и Гробница III са от ранната Елинистическа епоха. В края на столетието е изградена крепидата и могилата започва да изпълнява функцията на хероон. Тази хронология не е окончателна – задачата на настоящата монография е да предостави на колегите археолози и историци достатъчно информация и въз основа на нея те да предложат свои виждания по поставените в изследването проблеми.

Находките от Могиланската могила представляват неделима част от българското културно-историческото наследство. Те свидетелстват, не само за богатството на местната аристокрация, но и за нейните високи естетически изисквания. Умело представените върху тях изображения разкриват душевния мир на траките. Те дават важна информация за техните религиозни вярвания, включени в стройна митологическа система. Научните познания не могат да разкрият в детайли сложния и многообразен светоглед на нашите далечни прародители. Отделните изображения не позволяват той да бъде цялостно разгадан. Венецът, обиците, наколенникът и съдовете от злато и сребро, произхождащи от Могиланската могила, заемат водещо място сред тракийските съкровища от Рогозен и Букьовци (Мизия), Врачанско, Летница и Радовене, Ловешко, Луковит Плевенско, Борово, Русенско и пищните гробни дарове, разкрити в могилни погребения на юг от Стара планина. По-голяма част от накитите, съдовете и апликациите са органически свързани и бележат наличието на единен художествен стил в тракийското декоративно изкуство. Неговата поява и развитие са дело на местни майстори, които влагат в изработените от тях творения не само големите си професионални умения, но и своята богата душевност. За това и днес техните произведения будят не само възхищение, но и вълнение.

КАТАЛОГ

Археологическите материали, открити в Могиланската могилата, са заведени единствено във фондовете на Регионален исторически музей – Враца. Съставянето на каталога, в който са включени, е съобразено с последователността на изграждането на гробните съоръжения, откриването на находките и с общоприетия принцип на обособяване на отделни групи – накити, въоръжение, съдове и предмети с друго предназначение.

Използувани са следните съкращения: вис. – височина, гр. – грама, дебел. – дебелина, диам. – диаметър, дълж. – дължина, макс. – максимален, максимална, инв. – инвентарен, шир. – ширина, сантим. – сантиметра.

В каталога е дадено теглото само на златните предмети, което е посочено в инвентарна книга № I Б на Регионален исторически музей – Враца.

Находките, които не са публикувани от Иван Венедиков (Венедиков 1966а; Венедиков 1975) и Богдан Николов (Николов 1967; Николов 1968), са включени в каталог в отделна публикация (Торбов 1999, 51-68, табла I-X). Той послужи за основа при съставянето на настоящия.

Гробница I

Съдове

1. Червенофигурен съд (скифос) – инв. № Б 405, табла XIII/1, XXIV/1. Вис. – 0, 11 м, диам. – 0, 12 м.

Николов 1968, 16, обр. 47.

2. Съд от глина (киликс) – инв. № Б 406, табло XIII/2. Вис. – 0, 075 м, диам. на устието – 0, 103 м. Запазена е само едната от двете дръжки. Сивочерен цвят.

Николов 1968, 16, обр. 46.

3. Съд от глина – инв. № Б 403, табло XIV/1. Вис. – 0, 50 м, диам. – 0, 39 м. Кафявочервен цвят.

4. Съд от глина – инв. № Б 404, табло XIV/2. Вис. – 0, 59 м, диам. – 0, 37 м. Сивокафяв цвят.

Гробница II

Железни скрепителни елементи от дървена конструкция.

5. Два клина – инв. № Б 21, табло I/1-2. Дълж. – 0, 31 м и 0, 325 м. Горният край

на всеки от тях е със сплесната глава. Единият е дъговидно извит.

6. Два клина – инв. № Б 22, табло I/3-4. Дълж. – 0, 24 м и 0, 305 м. Горният край на всеки от тях е удебелен.

7. Четири гвоздеи – инв. № Б 26. Дълж. на единия от тях е – 0, 26 м. Останалите са повредени от окиса. Дълж. от 0, 075 м до 0, 085 м.

8. Два гвоздеи – инв. № Б 25, табло I/5-6. Дълж. – 0, 145 м и 0, 155 м. Всеки от тях е със заоблена глава и е дъговидно извит.

9. Девет гвоздеи – инв. № Б 23-24. Дълж. от 0, 10 м до 0, 187 м. Горният край на всеки от тях е удебелен.

Части от колесница

10. Шестнадесет елемента от железни шини на колела – инв. № Б 1-16, табло III/

1. Дълж. на пет елемента – 0, 71 м,
на пет елемента – 0, 69 м,
на два елемента – 0, 68 м,
на два елемента – 0, 67 м,
на един елемент – 0, 66 м,
на един елемент – 0, 65 м.

Макс. шир. – 0, 018 м, дебел. – 0, 015 м.

11. Две запазени части от железен обков от дървения наплат на колелата – инв. № Б 17, табло III/2. Дълж. – 0, 265 м и 0, 415 м, макс. шир. – 0, 05 м и дебел. – 0, 055 м.

12. Седем железни части от главините на дървените колела – без инв. №, табло III/3. Макс. дълж. – 0, 17 м, мерена дъговидно, шир. – 0, 062 м. Диамет. на две от тях, които не са пострадали от окиса – 0, 073 м и 0, 08 м.

13. Предмет от желязо – инв. № Б 12, табло III/4. Дълж. – 0, 10 м, диамет. на единия край, оформен като халка – 0, 02 м.

14. Предмет от желязо – инв. № Б 19, табло III/5. Дълж. – 0, 15 м, макс. шир. – 0, 01 м и дебел. – 0, 005 м.

15. Предмет от желязо – инв. № Б 27, табло III/6. Дълж. – 0, 07 м, макс. шир. – 0, 026 м и дебел. – 0, 007 м.

16. Шест предмета от кост – инв. № Б 20, табло III/7. Вис. на трите по-малки – 0, 01 м, а на по-големите – 0, 013 м. Диамет. на основите 0, 013 м и 0, 17 м. Единият от по-големите предмети е счупен и част от него е изгубена.

Снаряжение от желязо на впрегатни коне

17. Две юзди – инв. № Б 46-47. Дълж. на запазените части на двата странични лоста на първата юзда – 0, 13 м и 0, 095 м, а на зъбалеца – 0, 10 м. Дълж. на запазените части на страничния лост на втората юзда – 0, 095 м, а на зъбалеца – 0, 05 м.

18. Пет клина – инв. № Б 45. Дълж. им варира от 0, 033 м до 0, 85 м.

Снаряжение на яздитен кон

19. Юзда със сребърни странични лостове и железен зъбалец – инв. № Б 29, табла IV/1, XVII/1. Дълж. на страничните лостове – 0, 12 м., а на зъбалеца – 0, 17 м.
Венедиков 1975, 19, обр. 27.
20. Апликация от сребро (начелник) – инв. № Б 41, табла IV/2, XVII/2. Вис. – 0, 03 м, дълж. – 0, 065 м, шир. – 0, 045 м.
Венедиков 1975, 14-15, обр. 7-9; Николов 1968, 22, обр. 67.
21. Две апликации от сребро с неправилна форма – инв. № Б 30-31, табла IV/3, XVII/3. Дълж. – 0, 10 м, макс. шир. – 0, 055 м.
Венедиков 1975, 15-17, обр. 10-11; Николов 1968, 20, обр. 63.
22. Две елипсовидни ажурни апликации от сребро – инв. № Б 38-39, табла V/1, XVIII/1. Дълж. – 0, 085 м, макс. шир. – 0, 065 м.
Венедиков 1975, 18, обр. 14-15; Николов 1968, 21, обр. 64.
23. Две кръгли ажурни апликации от сребро – инв. № Б 36-37, табла V/2, XVIII/2. Диамет. – 0, 085 м.
Венедиков 1975, 17-18, обр. 12-13; Николов 1968, 21, обр. 66.
24. Четири апликации с форма на трискел – инв. № Б 32-35, табла IV/4, XVII/4. Приблизителен диамет. – 0, 07 м.
Венедиков 1975, 18-19, обр. 16-17; Николов 1968, 21, обр. 65.
25. Две кръгли пластинки от сребро – инв. № Б 40. Диамет. – 0, 03 м. Едната от пластинките е счупена и част от нея липсва.
Венедиков 1975, 19, обр. 18.
26. Двадесет елипсовидни апликации от сребро – инв. № Б 44, табла V/3, XVIII/3. Вис. – 0, 03 м, шир. – 0, 018 м. Пет апликации са счупени.
Венедиков 1975, 19, обр. 23-26; Николов 1968, 19, обр. 58.
27. Триста и седем цилиндрични прешлена от сребро – инв. № Б 42. Дълж. – 0, 11 м и диамет. – 0, 006 м.
Венедиков 1975, 19, обр. 19-20.
28. Четиредесет кръгли апликации от сребро – инв. № Б 43. Диамет. им варира от 0, 005 м до 0, 027 м.
Венедиков 1975, 19, обр. 21-22.
29. Тока от сребро – инв. № Б 48, табла V/4. Дълж. – 0, 065 м, шир. – 0, 0037 м.
Венедиков 1975, 20, обр. 27.
30. Халка от сребро с шестостенно сечение – инв. № Б 49. Диамет. – 0, 033 м.
Венедиков 1975, обр. 27.

Накити

31. Лавров венец от злато – инв. № Б 59, табла VI/1, XIX/1. Приблизителен диам. – 0, 24 м, тегло – 205 гр.

Венедиков 1966а 8, обр. 1; Венедиков 1975, 31-33, обр. 33; Николов 1968, 17, обр. 54.

32. Чифт обици от злато инв. № Б 60, табла VI/2, XIX/2. Вис. – 0, 075 м, диам. на диска – 0, 026 м, общо тегло – 37 гр.

Венедиков 1966а 9, обр. 2; Венедиков 1975, 33-34, обр. 34; Николов 1968, 18, обр. 55.

33. Предмет от злато – инв. № Б 61, табла VI/3, XIX/3. Дълж. – 0, 066 м, тегло – 2 гр. и 90 сантигр.

Венедиков 1975, 35, обр. 38.

34. Предмет от злато – инв. № Б 62, табла VI/4, XIX/4. Дълж. – 0, 064 м, тегло – 2 гр. и 75 сантигр.

Венедиков 1975, 35, обр. 38.

35. Две кръгли апликации от злато – инв. № Б 63, табла VII/1, XX/1. Диам. – 0, 023 м, тегло – 1 гр. и 40 сантигр.

Венедиков 1975, 34-35, обр. 36.

36. Тридесет и седем кръгли апликации от злато – инв. № Б 64, табла VII/2, XX/2. Диам. – 0, 015 м, общо тегло – 8 гр. и 90 сантигр.

Венедиков 1975, 34-35, обр. 35.

37. Осем апликации от злато с издължена форма – инв. № Б 65, табла VII/3, XX/3. Вис. – 0, 017 м, шир. – 0, 011 м, общо тегло – 1 гр. и 80 сантигр.

Венедиков 1975, 34-35, обр. 36.

38. Висулка от злато – инв. № Б 72, табла VII/4, XX/4. Вис. – 0, 022 м, диам. – 0, 008 м, тегло – 2 гр. и 5 сантигр.

Венедиков 1975, обр. 37.

39. Висулка от злато – инв. № Б 73, табла VII/7, XX/7. Вис. – 0, 014 м, диам. – 0, 007 м, тегло – 1 гр. и 20 сантигр.

Венедиков 1975, обр. 37.

40. Копче от злато – инв. № Б 74. Вис. – 0, 008 м, диам. – 0, 01 м, тегло – 61 сантигр.

Венедиков 1975, обр. 37.

41. Копче от злато – инв. № Б 75. Вис. – 0, 005 м, диам. – 0, 009 м, тегло – 20 сантигр.

Венедиков 1975, обр. 37.

42. Копче от злато – инв. № Б 76. Вис. – 0, 004 м, диам. – 0, 007 м, тегло – 20 сантигр.

Венедиков 1975, обр. 37.

43. Две копчета от злато – инв. № Б 77-78. Размерите и теглото на всяко от тях са като на това с кат. № 42.

Венедиков 1975, обр. 37.

44. Два предмета от сребро – инв. № Б 57. Дълж. – 0, 02 м и 0, 035 м. Шир. – 0, 008 м и 0, 007 м. Предназначението им не може да се определи.

45. Огледало от бронз – инв. № Б 50. Диамет. на кръглата част – 0, 15 м, дебел. – 0, 001 м.

46. Фибула от бронз – инв. № Б 51, табло VII/8. Дълж. на запазената част на лъка – 0, 044 м. Иглата и иглодържателят са отчупени и изгубени.

47. Две фибули от бронз – инв. № Б 52-53, табло VII/9-10. Дълж. на запазените части от лъковете – 0, 033 м и 0, 034 м.

48. Два пръстена от бронз – инв. № Б 56, табло VII/12-13. Дълж. на запазените плочки – 0, 016 м, макс. шир. – 0, 01 м. Халките на пръстените са се разпаднали от окиса.

49. Халка от бронз с кръгло сечение – инв. № Б 58. Диамет. 0, 025 м.

50. Седем халки от бронз с кръгло сечение – инв. № Б 55. Диамет. им варира от 0, 017 м до 0, 019 м. Едната е счупена на две части.

51. Мънисто от разноцветно стъкло, оформено като човешко лице – инв. № Б 90, табло VII/15. Вис. – 0, 025 м.

Николов 1968, 18, обр. 57.

52. Две мъниста от тъмносиньо стъкло – инв. № Б 82-83. Диамет. – 0, 005 м.

53. Мънисто от зелено стъкло с четири симетрично разположени петна от бяла стъклена маса – инв. № Б 84. Диамет. – 0, 009 м.

54. Мънисто от синьо стъкло със седем вдлъбнатини, запълнени с бяла стъклена маса, върху която са нанесени тъмносини точки – инв. № Б 85. Приблизителен диамет. – 0, 10 м. То е счупено.

55. Мънисто от жълт кехлибар с неправилна форма – инв. № Б 86. Диамет. – 0, 013 м.

56. Две мъниста от светлосиньо стъкло – инв. № Б 87-88. Диамет. – 0, 01 м.

57. Мънисто от тъмносиньо стъкло с осем канелюри – инв. № Б 89. Диамет. – 0, 012 м.

58. Мънисто от бяло стъкло – инв. № Б 91. Диамет. – 0, 011 м.

Въоръжение

59. Наколенник от сребро с позлата – инв. № Б 231, табла VIII, XXI. Вис. – 0, 46 м и макс. шир. – 0, 18 м. Той е раздробен в средата и липсват отделни късове.

Венедиков 1966а, 10, обр. 3; Венедиков 1975, 23-30, обр. 28-32; Николов 1968, 20, обр. 60-62.

60. Части от шлем от бронз – инв. № Б 232, табло IX/10.

61. Осемдесет и осем върхове за стрели от бронз – инв. № Б 143-230, табло IX/

1. Дълж. от 0, 025 м до 0, 038 м.

62. Части от два ножа от желязо – инв. № Б 126-127, табло IX/2-3. Дълж. – 0, 07 м и 0, 08 м, макс. шир. на острието – 0, 015 м и 0, 018 м.

63. Четиринадесет върха за копия от желязо – инв. № Б 129-142, табло IX/6-9. Дълж. им варира от 0, 125 м до 0, 35 м, запазената шир. на острието от 0, 035 м до 0, 045 м.

Съдове

64. Чаша (фиала) от сребро – инв. № Б 68, табла X/1, XXII/1. Вис. – 0, 046 м, диам. – 0, 10 м.

Венедиков 1975, 8-12, обр. 1-3.

65. Чаша (фиала) от сребро – инв. № Б 69. Вис. – 0, 055 м, диам. – 0, 13 м.

Венедиков 1975, 8-12, обр. 1.

66. Чаша (фиала) от сребро – инв. № Б 70. Вис. – 0, 044 м, диам. – 0, 12 м. Част от тялото ѝ е отчупена и изгубена.

Венедиков 1975, 8-12, обр. 1; Николов 1968, 16, обр. 50.

67. Чаша (фиала) от сребро – инв. № Б 71, табла X/2, XXII/2. Вис. – 0, 04 м, диам. – 0, 10 м.

Венедиков 1966а, 14, обр. 8; Венедиков 1975, 9-10, 12-13, обр. 4; Николов 1968, 16, обр. 48-49.

68. Кана от сребро – инв. № Б 67, табла XI/1, XXIII/1. Вис. – 0, 165 м, макс. диам. на тялото – 0, 09 м. Части от устието и дръжката са отчупени и реставрирани.

Венедиков 1966а, 5, обр. 7; Венедиков 1975, 13, обр. 5; Николов 1968, 17, обр. 53.

69. Съд (ритон) от сребро – инв. № Б 66, табла XI/2, XXIII/2. Вис. – 0, 14 м, макс. диам. на тялото – 0, 06 м.

Венедиков 1975, 13, обр. 6; Николов 1968, 17, обр. 52.

70. Съд (хидрия) от бронз – инв. № Б 233, табло XII/1. Вис. – 0, 38 м, макс. диам. на тялото – 0, 31 м, диам. на устието – 0, 16 м. Съдът е пострадал от окиса.

Раупов/Torbov 2000, 165, fig. 1a-b.

71. Кана (ойнохое) от бронз – инв. № Б 234, табло XII/2. Вис. – 0, 24 м, макс. диам. на тялото – 0, 15 м. Съдът е пострадал от окиса.

Раупов/Torbov 2000, 165, 169, fig. 2a-c.

72. Кофа (ситула) от бронз – инв. № Б 235, табло XII/3. Вис. – 0, 25 м, диам. на устието – 0, 215 м.

Раупов/Torbov 2000, 169, fig. 3a-b.

73. Кофа (ситула) от бронз – инв. № Б 236, табло XII/4. Вис. не може да се определи – той е пострадал от окиса. Диам. на устието – 0, 26 м.

Раупов/Torbov 2000, 169-171, fig. 4a-b.

74. Съд (поданиптер) от бронз – инв. № Б 237. Вис. не може да се определи – той е пострадал от окиса. Диам. на устието – 0, 31 м.

Paunov/Torbov 2000, 171, fig. 5a-c.

75. Чернофирнисов съд (киликс) – инв. № Б 246, табло XIII/3. Вис. – 0, 063 м, макс. диам. на тялото – 0, 091 м, диам. на устието – 0, 11 м.

76. Съд от глина – инв. № Б 245, табло XIV/3. Вис. – 0, 44 м и макс. диам. на тялото – 0, 32 м. Светлокафяв цвят.

77. Съд от глина – инв. № Б 241, табло XIV/4. Вис. – 0, 085 м, макс. диам. на тялото – 0, 143 м, диам. на устието – 0, 14 м, диам. на столчето – 0, 07 м. Светлокафяв цвят.

78. Съд от глина – инв. № Б 242, табло XIV/5. Вис. – 0, 081 м и макс. диам. на тялото – 0, 07 м, диам. на устието – 0, 64 м. Светлокафяв цвят.

79. Червенофирнисов съд (амфориска) – инв. № Б 243, табло XIII/4. Вис. – 0, 065 м и макс. диам. на тялото – 0, 054 м, диам. на устието – 0, 045 м.

80. Чернофирнисова лампа – инв. № Б 239, табло XIII/6. Вис. – 0, 034 м, дълж. – 0, 093 м, диам. на тялото – 0, 064 м.

81. Чернофирнисова лампа – инв. № Б 240, табло XIII/7. Вис. – 0, 023 м, дълж. – 0, 08 м, диам. на тялото – 0, 059 м.

Предмети от глина

82. Фигура на човешка глава – инв. № Б 244, табла XV/1, XXIV/2. Вис. – 0, 11 м, макс. шир. – 0, 075 м. Светлокафяв цвят.

83. Фигура на човек – инв. № Б 124, табло XV/2. Вис. – 0, 067 м, макс. шир. – 0, 030 м. Сивокафяв цвят.

Николов 1968, 18, обр. 56

84. Фигура на мъж – инв. № Б 122, табло XV/3. Вис. – 0, 045 м, макс. шир. – 0, 020 м. Сивокафяв цвят.

85. Фигура на жена – инв. № Б 123, табло XV/4. Вис. – 0, 058 м, макс. шир. – 0, 021 м. Сивокафяв цвят.

86. Предмет с форма на куб – инв. № Б 92. Дълж. на ръбовете варират от 0, 024 м до 0, 027 м. Върху едната основа са врязани две диагонални линии. Сивокафяв цвят.

87. Два предмета с форма на куб – инв. № Б 113-114. Дълж. на ръбовете на първия са от 0, 008 м до 0, 01 м, а тези на втория от 0, 014 м до 0, 017 м. Сивокафяв цвят.

88. Предмет с форма на паралелепипед с два малки отвора – инв. № Б 119, табло XV/5. Вис. на всеки от околните ръбове – 0, 008 м. Дълж. на страните на квадратната основа – 0, 016 м. Сивокафяв цвят

89. Предмет с форма на триъгълна пирамида, пробит в горния си край – инв. № Б 110, табло XV/6. Вис. – 0, 022 м, дълж. на всеки от основните ръбове – 0, 02 м. Тъглите заключени между околните и основните ръбове са оформени като три крачета. Сивокафяв цвят.

90. Предмет с форма на пресечена триъгълна пирамида, пробит в единия си край – инв. № Б 109, табло XV/7. Вис. – 0, 02 м, дълж. на всеки от основните ръбове – 0,

02 м. Ъглите сключени между основните и околните ръбове са оформени като три крачета. Сивокафяв цвят.

91. Предмет с форма на триъгълна призма, който е с отвор – инв. № Б 106. Вис. – 0, 015 м, дълж. на всеки от основните ръбове – 0, 015 м. Сивокафяв цвят.

92. Пет предмета с цилиндрична форма – инв. № Б 96-98, 103, 107, табло XV/8. Вис. от 0, 011 м до 0, 014 м, диам. на основите от 0, 023 м до 0, 027 м. Единият от кръговете на всеки от тях е вдлъбнат и върху него има пет отвора, разположени диаметрално. Сивокафяв цвят.

93. Предмет с цилиндрична форма – инв. № Б 105. Вис. – 0, 018 м, диам. на основата – 0, 018 м. Единият от кръговете е вдлъбнат. Сивокафяв цвят.

94. Пет предмета с цилиндрична форма – инв. № 118-121. Вис. от 0, 012 м до 0, 015 м, диам. на основите от 0, 012 м до 0, 015 м. Всеки е с отвор. Сивокафяв цвят.

95. Предмет с форма на пресечен конус – инв. № Б 95, табло XV/9. Вис. – 0, 016 м, диам. на първия кръг – 0, 035 м, на втория – 0, 030 м. По-малката основа е със седемнадесет отвора. Жълтокафяв цвят.

96. Предмет с форма на пресечен конус – инв. № Б 116. Вис. – 0, 016 м, диам. на основите 0, 022 м и 0, 015 м. По-малкият кръг е вдлъбнат. Жълтокафяв цвят.

97. Седем предмета със сферична форма – инв. № Б 101-102, 104. Диам. от 0, 011 м до 0, 022 м. Сивокафяв цвят.

98. Два предмета с биконична форма – инв. № Б 111-112. Вис. – 0, 019 м и 0, 021 м, макс. диам. на основите – 0, 013 м и 0, 012 м. Единият от тях е пробит. Сивокафяв цвят.

99. Два предмета с овална форма – инв. № Б 117. Дълж. – 0, 018 м и 0, 021 м. Всеки от тях е пробит. Сивокафяв цвят. Единият е счупен и част от него липсва.

100. Предмет с неправилна призматична форма с шест отвора – инв. № Б 108, табло XV/10. Вис. – 0, 028 м и макс. шир. – 0, 014 м. Той е пробит. Сивокафяв цвят

101. Предмет с кръстовидна форма – инв. № Б 99, табло XV/11. Дълж. на всяко едно от двете рамена – 0, 039 м. Сивокафяв цвят.

102. Предмет с форма на лунен сърп – инв. № Б 115. Вис. – 0, 015 м, дълж. – 0, 019 м, макс. дебел. – 0, 007 м. Върху лицевата страна има седем отвора. Чернокафяв цвят.

103. Предмет с форма на пръстен – инв. № Б 100, табло XV/12. Приблизителен диам.: външен – 0, 030 м, вътрешен – 0, 016 м. Макс. дебел. на кръглото сечение – 0, 012 м. Сивокафяв цвят.

104. Предмет с форма на паралелепипед, върху основата на който е моделиран елемент, оформен като пресечен конус – инв. № Б 93. Обща вис. – 0, 018 м, дълж. на всяка една от страните на основата от 0, 027 м до 0, 032 м. Диаметрите на основите на пресечения конус – 0, 017 м и 0, 012 м. Върху едната от тях има петнадесет отвора. Жълтокафяв цвят.

105. Предмет с форма на съд-цедилка с четиринадесет отвора – инв. № Б 94, табло XV/13. Вис. – 0, 023 м, диам. на устието – 0, 045 м. Сивокафяв цвят.

Предмети с различно предназначение

106. Светилник (канделабър) от желязо – инв. № Б 238, табло XII/5. Дълж. – 0, 52 м и макс. диам. – 0, 011 м.

107. Брадва от камък – инв. № Б 79, табло XV/24. Вис. – 0, 065 м и шир. в долната заострена част – 0, 043 м. Светлозелен цвят.

108. Астрагална кост – инв. № Б 80. Дълж. – 0, 030 м.

109. Астрагална кост, загладена от двете дълги плоски страни – инв. № Б 81. Дълж. – 0, 025 м.

Гробница III

Железни скрепителни елементи от дървена конструкция

110. Два клина – инв. № Б 247-248, табло II/1-2. Дълж. – 0, 425 м и 0, 45 м, макс. шир. – 0, 03 м. Горният край на всеки от тях е със сплесната квадратна глава, долният е извит.

111. Клин – инв. № Б 249, табло II/3. Дълж. – 0, 38 м, макс. шир. – 0, 035 м. Горният му край е удебелен.

112. Клин – инв. № Б 251, табло II/4. Дълж. – 0, 34 и макс. шир. – 0, 015 м. Горният му край е с широка сплесната глава, а долният е извит.

113. Два клина – инв. № Б 250, 252, табло II/5-6. Дълж. – 0, 255 м и 0, 31 м. Горният на всеки от тях е със сплесната глава.

114. Три гвоздеи – инв. № Б 254-255, 257. Дълж. от 0, 08 м до 0, 165 м, макс. шир. – 0, 01 м. Всеки от тях завършва в горния си край с удебеление. Един от гвоздеите е извит.

115. Шест гвоздеи – инв. № Б 253, 256, 258, 260-262. Дълж. от 0, 075 м до 0, 14 м. Те са повредени от корозията и тяхната форма не може да се определи.

Накити и снаряжение на яздитен кон

116. Висулка от злато – инв. № Б 393, табла VII/5, XX/5. Вис. – 0, 02 м, тегло – 1 гр. Николов 1967, 14, обр. 2; Николов 1968, 19, обр. 59а.

117. Фигурка на птица от злато – инв. № Б 394, табла VII/6, XX/6. Вис. – 0, 012 м, дълж. – 0, 02 м, тегло – 1 гр.

Николов 1967, 14, обр. 3; Николов 1968, 19, обр. 59.

118. Пръстен от бронз. – инв. № Б 268, табло VII/14. Дълж. на плочката – 0, 015 м, шир. – 0, 10 м. Халката му е счупена на няколко части, които са деформирани.

119. Фибула от бронз – инв. № Б 269, табло VII/11. Дълж. на лъка – 0, 03 м.

Иглата е счупена.

120. Пластина от бронз с релефно изображение – инв. № Б 273, табло V/5. Запазени дълж. – 0, 043 м и шир. – 0, 032 м. Тя е пострадала от окиса.

121. Копче от бронз с полусферична форма и халка за пришиване – инв. № Б 271. Приблизителен диам. – 0, 021 м. Повредено е от окиса.

122. Копче от бронз – инв. № Б 272. Диам. – 0, 017 м. Повредено е от окиса.

123. Три халки от бронз с кръгло сечение – инв. № Б 265-267. Диам. от 0, 013 м до 0, 017 м.

124. Мънисто от разноцветно стъкло, оформено като човешко лице – инв. № Б 395. Запазена вис. – 0, 012 м. То е счупено през средата и долната половина липсва.

Въоръжение

125. Седемдесет и шест върхове за стрели от бронз – инв. № Б 320-390, 396-400, табло IX/1. Дълж. от 0, 015 м до 0, 037 м.

126. Два ножа от желязо – инв. № Б 263-264, табло IX/4-5. Дълж. – 0, 09 м и 0, 015 м, макс. шир. на острието – 0, 015 м и 0, 020 м. Единият от тях е с отчупен и изгубен край, а другият е раздробен на три части.

Съдове

127. Кана от злато – инв. № Б 391, табла X/3, XXII/3. Вис. – 0, 09 м, макс. диам. на тялото – 0, 07 м, тегло – 240 гр.

Венедиков 1975, 36-40, 39-42; Николов 1967, 14, обр. 5-8; Николов 1968, 22, обр. 68-70.

128. Съд от сребро – инв. № Б 392, табла XI/3, XXIII/3. Вис. – 0, 08 м, макс. диам. на тялото – 0, 08 м.

Николов 1967, 14, обр. 4; Николов 1968, 17, обр. 51.

129. Чернофирнисова кутийка за накити (пиксида) – инв. № Б 278, табло XIII/5. Вис. – 0, 05 м, диам. на тялото – 0, 07 м, диам. на устието – 0, 065 м. Капакът липсва.

130. Съд от глина – инв. № Б 277, табло XIV/6. Вис. – 0, 08 м, макс. диам. на тялото – 0, 063 м. Светлосив цвят.

131. Пет части от червенофигурен съд – инв. № Б 280. Запазени са част от устието с дръжката.

132. Пет части от чернофирнисов съд – инв. № Б 401.

133. Части от чернофирнисов съд – инв. № Б 402. Запазени са почти цялото дъно, части от тялото и устието. Върху една от тях има отстъп от дръжка.

134. Две части от чернофирнисов съд – инв. № Б 279. Запазени са дъното и ръба на устието, което е с диам. – 0, 057 м.

Предмети от глина

135. Фигура на човек – инв. № Б 319, табло XV/14. Вис. – 0, 018 м, шир. – 0, 011 м. Жълтокафяв цвят.

136. Предмет с форма на стилизирана човешка фигура – инв. № Б 282, табло XV/15. Вис. – 0, 020 м, шир. – 0, 024 м, дебел. – 0, 004 м. Жълтокафяв цвят. Долната му част е отчупена.

137. Предмет с форма на куб – инв. № Б 303. Приблизителната дълж. на всеки от ръбовете му – 0, 011 м. Пробит е в средата. Сивокафяв цвят. Счупен е на две части.

138. Предмет с форма на правоъгълен паралелепипед – инв. № Б 294. Дълж. на основните ръбове – 0, 011 м и 0, 020 м, дълж. на околните 0, 012 м. Той е пробит. Жълтокафяв цвят.

139. Три предмета с форма на паралелепипед – инв. № Б 299-300, 306. Дълж. на страните на квадратните основи – 0, 010 м, 0, 012 м, 0, 013 м, на околните ръбове – 0, 007 м, 0, 009 м, 0, 010 м. Чернокафяв цвят. Единият от тях е с отчупен и изгубен ъгъл.

140. Три предмета с форма на правилна призма с основа равностранен триъгълник – инв. № Б 307-308, 313. Дълж. на основните ръбове – 0, 011 м, 0, 014 м, 0, 016 м, на околните – 0, 009 м, 0, 006 м, 0, 007 м. Основата на един от предметите е с четири отвора. Части от два от тях са отчупени и изгубени.

141. Три предмета с форма на пирамида – инв. № Б 295, 302. Вис. – 0, 01 м, 0, 015 м, 0, 016 м, дълж. на страните на квадратните основи – 0, 009 м, 0, 01 м, 0, 012 м. Два от тях са пробити. Тъмнокфяв цвят.

142. Предмет с форма на пресечена пирамида, пробит в единия си край – инв. № Б 319, табло XV/16. Вис. – 0, 021 м, дълж. на страната на квадратната основа – 0, 013 м. Четири от ъглите му са оформени като израстъци. Между тях, в средата на квадратната основа, е разположен още един – пети. Чернокафяв цвят.

143. Предмет с цилиндрична форма – инв. № Б 284, табло XV/17. Вис. – 0, 008 м, диам. на основата – 0, 021 м. Единият от кръговете му е с девет отвора. Жълтокафяв цвят.

144. Три предмета с цилиндрична форма – инв. № Б 285, 291. Вис. – 0, 006 м, 0, 008 м, 0, 019 м, диам. на основите – 0, 014 м, 0, 017 м, 0, 013 м. Те са пробити. Чернокафяв цвят. Един от тях е счупен на две части.

145. Четири предмета с цилиндрична форма – инв. № Б 286. Вис. от 0, 007 м до 0, 013 м, диам. на основите от 0, 011 м до 0, 014 м. Сивокафяв цвят.

146. Три предмета с конусовидна форма – инв. № Б 292-293, 310, табло XV/18. Вис. – 0, 017 м, 0, 018 м, 0, 022 м, а диам. на основите – 0, 014 м, 0, 011 м, 0, 009 м. Един от тях е украсен с три линии, врязани по коничната повърхност. В горната му част има отвор. Върхът е отчупен. Сивокафяв цвят.

147. Предмет с форма на пресечен конус – инв. № Б 283. Вис. – 0, 028 м, диам. на голямата основа – 0, 045 м, диам. на малката – 0, 025 м. Жълтокафяв цвят.

148. Четири предмета с форма на пресечен конус – инв. № Б 301, 319. Вис. от 0, 01 м до 0, 014 м, диам. на големите кръгове от 0, 015 м до 0, 025 м, диам. на малките от 0, 01 м до 0, 017 м. Основите на всеки един е с вдлъбнатина. Чернокафяв цвят.

149. Двадесет и седем предмета с форма на сфера – инв. № Б 305, 309, 311, 316-318. Диам. от 0, 004 м до 0, 017 м. Един от тях е пробит в средата. Част от него е отчупена и изгубена. Жълтокафяв и чернокафяв цвят.

150. Пет предмета с биконична форма – инв. № Б 287-289, 304, табло XV/19. Вис. от 0, 011 м до 0, 032 м, шир. от 0, 010 м до 0, 019 м. Два са счупени и част от тях липсва. Сивокафяв цвят.

151. Предмет с овална форма – инв. № Б 297. Вис. – 0, 013 м, диам. – 0, 011 м. Той е с отвор. Счупен е на две части. Сивожълт цвят.

152. Предмет с неправилна призматична форма – инв. № Б 315. Вис. – 0, 016 м, дълж. на страните на правоъгълната основа – 0, 011 м и 0, 005 м. Чернокафяв цвят.

153. Предмет с форма на вретено – инв. № Б 314, табло XV/20. Вис. – 0, 037 м, макс. шир. – 0, 013 м. Единият му край е с отвор. Сивочерен цвят.

154. Три предмета с форма, която не може да бъде определена, тъй като липсват части от тях – инв. № Б 312. Макс. вис. – 0, 016 м, 0, 018 м, 0, 019 м, дълж. на страните на квадратните им основи – 0, 017 м, 0, 015 м, 0, 014 м. Сивокафяв цвят.

155. Предмет с форма на неправилна пирамида – инв. № Б 298, табло XV/21. Приблизителна вис. – 0, 007 м, дълж. на страните на триъгълната основа – 0, 009 м, 0, 016 м, 0, 017 м. Жълтокафяв цвят.

156. Предмет с призматична форма – инв. № Б 296, табло XV/22. Вис. – 0, 011 м, макс. дълж. на основата – 0, 025 м, шир. – 0, 016 м. Той е пробит. Жълтокафяв цвят.

157. Предмет с призматична форма – инв. № Б 290, табло XV/23. Вис. – 0, 023 м, дълж. на страната на квадратната основа – 0, 01 м. Сивокафяв цвят.

Предмети с различно предназначение

158. Бравда от камък – инв. № Б 281, табло XV/25. Вис. – 0, 06 м, шир. на долната заострена част – 0, 04 м. Сив цвят.

159. Три астрагални кости – инв. № Б 274-276. Приблизителна дълж. – 0, 03 м. Една от тях е пробита в средата

БИБЛИОГРАФИЯ

КИРИЛИЦА

Агре, Д. 1990. Могила № 1 от некропола край село Скравена, Ботевградско. – Археология 32, 3, 17-31.

Агре, Д. 2001. Тракийски накити от района на Етрополе. – Археология 42, 3-4, 48-55.

Александров, С. 1997. Погребални практики и археология: история, теория, перспективи. – В: Човекът зад находките. Археологията днес и утре. София, 14-25.

Андроникос, М. 1990. Царские гробницы в Вергине. (Из истории раскопок). – Вестник древней истории 192, 1, 107-129.

Аргирова, А. 1968. Релефът от Шапльдере. – Археология 10, 1, 56-65.

Атанасов, Г. 1995. Тракийско въоръжение от фонда на Исторически музей – Шумен. – В: Въоръжение от Древна Тракия. Шумен. 29-91.

Балабанов, П. 1976. Оригинални накити от погребение на богата тракийка. – Изкуство 26, 4, 28-32.

Балабанов, П. 1979. Могилно погребение на богата тракийка от Анхиало. – Археология 21, 3, 23-32.

Бацова, Е./Кънчев, М. 1974. Новооткрити тракийски погребения в Новозагорско. – Археология 16, 1, 50-56.

Белитов, И. 1991. Историческа география на северозападните български земи от средата на IV до края на I в. пр. н. е. – Известия на музеите в Северозападна България 17, 9-20.

Божкова, Д. 1989. Атическа чернофирнисова керамика в Тракия (V-III в. пр. н. е.). – Археология 31, 2, 1-10.

Божкова, Д./Агре, Д. 1995. Тракийски могили в местността Ябланица край Етрополе. – Археология 37, 4, 28-36.

Божкова, Д. 2004. Атически чернофирнисови киликси с удебелено отвътре устие от българските земи. – Археология 45, 1-2, 52-60.

Бонев, А./Александров, Г. 1996. Багачина. Селище от късната каменно-медна епоха и тракийски култов център /III-I хилядолетие пр. Хр./. Монтана.

Борисов, И. 1966а. Врачанската могила разкрива своите тайни. – Работническо дело, бр. 82, 23 март.

Борисов, И. 1966б. Кога ще станат достъпни съкровищата от Могиланската могила? – Работническо дело, бр. 111, 21 април.

Бучински, Д. 1952. Могилен гроб при с. Лиляче. – Известия на Археологическия институт 18, 364-365.

Бучински, Д. 1966. Могиланската могила – музей! – Отечествен зов, бр. 56 (2094), 12 май.

- Буоклиев, Х. 1985. Тракийски върхове на копия от ранножелязната епоха в българските земи. – Археология 27, 2, 27-35.
- Василев, В. 1979. Шлемът от Върбица, Преславско и шлемовете от халкидски тип в Тракия. – Векове 8, 6, 65-71.
- Велков, И. 1927. Стари селища и градища по долината на Вит. София.
- Велков, И. 1929. Нови могилни находки. – Известия на Българския археологически институт 5, 1928-1929, 13-55.
- Велков, И. 1932а. Могилни гробни находки от Дуванлий. – Известия на Българския археологически институт 6, 1930-1931, 1-44.
- Велков, И. 1932б. Могилна гробна находка от Злокучене (Археологически вестник). – Известия на Българския археологически институт 6, 1930-1931, 251-256.
- Велков, И. 1935. Могилни гробни находки от Брезово. – Известия на Българския археологически институт 8, 1934, 1-17.
- Велков, И. 1937. Разкопките около Мезек и гара Свиленград през 1932-1933 год. – Известия на Българския археологически институт 11, 117-170.
- Велков, И. 1938. Могилни гробни находки от Брезово – Известия на Българския археологически институт 12, 259-280.
- Велков, И./Данов, Х. 1938. Новооткрити старини – Известия на Българския археологически институт 12, 433-449.
- Венедиков, И. 1952. Светилището при с. Лиляче. – Известия на Археологическия институт 18, 195-214.
- Венедиков, И. 1957. Тракийската юзда. – Известия на Археологическия институт 21, 153-201.
- Венедиков, И. 1960. Тракийската колесница. София.
- Венедиков, И. 1964. Находката от Старо село, Сливенско. – Известия на Археологическия институт 27, 77-109.
- Венедиков, И. 1966а. Новооткрито тракийско могилно погребение във Враца. – Археология 8, 1, 7-15.
- Венедиков, И. 1966б. Новооткрито тракийско погребение във Враца. – Музеи и паметници на културата 6, 1, 2-6.
- Венедиков, И. 1966в. Нов голям извор за проучване на тракийското изкуство. – Изкуство 16, 2, 37-42.
- Венедиков, И. 1972. Надписите върху тракийските фиали. – Археология 14, 2, 1-7.
- Венедиков, И./Герасимов, Т. 1973. Тракийското изкуство. София.
- Венедиков, И. 1975. Съкровището от Враца. София.
- Венедиков, И. 1996. Тракийското съкровище от Летница. София.
- Владиминова, В. 1994. Състав и предназначение на апликациите към конска сбруя в Тракия (V-III в. пр. Хр.). – Анали 1, 1, 45-58.
- Владиминова-Паунова, В. 1995. Ажурни коланни апликации от Тракия (VI-IV в. пр. Хр.). – Анали 2, 3-4, 54-69.
- Владиминова-Паунова, 2001. В. Колесницата на Дионис. – Анали 8, 3-4, 28-42.
- Ганецовски, Г. 1999. Раннонеолитно селище Оходен-Валога, Врачанско. (Предварително съобщение). – Известия на музеите в Северозападна България 27, 11-30.
- Георгиева, М. 1992. Гробни находки от околностите на Варна. – Известия на Народния музей – Варна 28 (43), 73-80.

Герасимов, Т. 1950. Археологически вести. — Известия на Археологическия институт 17, 253-256, 319.

Герасимов, Т. 1955а. Златен тракийски пръстен. (Археологически вести). — Известия на Археологическия институт 20, 589-590.

Герасимов, Т. 1955б. Старини от музея в гр. Тетевен. (Археологически вести). — Известия на Археологическия институт 20, 594-602.

Герасимов, Т. 1963. Тракийско могило погребение в Тетевенския балкан. — Известия на Археологическия институт 26, 272-274.

Гергова, Д. 1977. Развитие на фибулите в Тракия през старожелязната епоха (XI-VI в. пр.н.е.). — Векове 6, 1, 47-57.

Гинев, Г. 1983. Съкровището от Кралево. София.

Гинев, Г. 2002. Могила I от некропола при Кралево, Търговищко. — Археология 43, 1, 32-42.

Гълъбов, И. 1955. Каменни гробници от Несебър. — Сборник Гаврил Кацаров. Статии посветени по случай седемдесетгодишнината му. 4 октомври 1874 — 4 октомври 1944. Част втора. Известия на Археологическия институт 19, 129-147.

Данкин, В. 1965. Уникална находка. — Отечествен фронт, бр. 6602, 28 ноември.

Джамбазов, Н. 1962. Гробни находки от с. Крушуна, Ловешко. — Археология 4, 1, 56-58.

Джингов, Г. 1965. Древното стъкло и стъклопроизводството в България. — Археология 7, 4, 11-20.

Димитров, Д. 1957. Материална култура и изкуството на траките през ранната Елинистическа епоха IV-III в. пр. н. е. — Археологически открития в България. София, 61-92.

Димитрова, А. 1966. Сребърно съкровище от с. Владия, Ловешко. — Известия на Археологическия институт 29, 115-132.

Димитрова, М. 1989. Обици с лъвски глави от Елинистическата епоха (по материали от България). — Археология 31, 3, 1-14.

Домарадски, М. 1995. Емпорион Пистирос, 1. Трако-гръцки търговски отношения. Септември.

Домарадски, М. 1997. “Тракийски” тип фибули. — Анали 4, 1-4, 44-58.

Домарадски, М./Танева, В. 1998. Емпорион Пистирос, 2. Тракийската култура в прехода към Елинистическата епоха. Септември.

Домарадски, М. 2000. Фибули от късножелязната епоха в Тракия. Част I. Годишник на Департамент Археология 4-5, 202-224.

Дремсизова, Ц. 1955. Надгробни могили при село Янково. — Известия на Археологическия институт 19, 61-83.

Дремсизова, Ц. 1958. Надгробна могила при с. Браничево. — В: Изследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80-годишнината му. София. 445-457.

Дремсизова-Нелчинова, Ц. 1965. Могилен некропол при с. Друмево, Коларовградско. — Археология 7, 4, 54-65.

Дремсизова-Нелчинова, Ц. 1970. Тракийски могилни погребения край с. Кьолмен, Шуменски окръг. — Известия на Археологическия институт 32, 207-229.

Дякович, Б. 1925. Антична гробница в “Кукова могила” при с. Дуванлий, Пловдивско. — Известия на Българския археологически институт 3, 111-130.

Жуглев, К. 1952. Разкопки и проучвания на могила №1 — Копринка. — Го-

дишник на Философско-историческия факултет. Държавен университет – София 47, книга 2 (история), 217-289.

Иванов, Д. 1972. Колективна находка от антични бронзови шлемове от Русенско. – Археология 14, 4, 51-56.

Иванов, П. 1988. Археологически разкопки в местността Градището при Враца. – Известия на музеите в Северозападна България 14, 61-73.

Иванов, Т. 1948. Керамиката от некропола на Аполония. – В: Разкопки и проучвания II. Аполония на Черно море. София, 31-52.

Иванов, Т. 1960. Тракийско могилено погребение при с. Скалица, Ямболско. – Археология 2, 2, 40-47.

Иванов, Т. 1963. Антична керамика от некропола на Аполония. – В: Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947-1949 г. София, 65-273.

Иванова, В. 1946. Два надписа от Асеневици – Батошевският и Врачанският. – Известия на Българския археологически институт 15, 114-145.

Искърски, В. 1965. Изключителна археологическа находка. – Отечествен зов, бр. 142, (2027), 4 декември.

Йорданов, Й. 2003. Пътека към себе си. Поглед в миналото. София.

Јовановић, Б. 1977. Примерци животинског стила скитског и трачког гвозденог доба у Југославији. – Старинар, 27, 1976, 19-34.

Катинчарова, Д. 2004. Пръстени-печати от късножелязната епоха от фонда на Исторически музей – Пазарджик. – В: Панагюрското съкровище и тракийската култура. София, 163-170.

Кацаров, Г. 1911. Находка в Месемврия (Археологически вести). – Известия на Българското археологическо дружество 2, 264-265.

Кисъов, К. 2005. Тракия и Гърция в древността. Част I. Могилни гробници от класическата епоха в община Калояново. Пловдив.

Китов, Г. 1979а. Скифосът от Стрелча. – Изкуство 5, 27-31.

Китов, Г. 1979б. Тракийските могили край Стрелча. София.

Китов, Г. 1988. Свещени дарове в тракийска могила край Равногор в Родопите. – Изкуство 38, 7, 40-48.

Китов, Г. 1989. Куполните гробници при Равногор в Родопите. – Археология 31, 3, 28-41.

Китов, Г. 1995. Траколожка експедиция за могилни проучвания (ТЕМП) през 1992-1994 г. – Археология 37, 4, 54-61.

Китов, Г. 1996а. Славчова могила край с. Розово, Казанлъшко. (Монументална тракийска гробница). – Археология 38, 1, 1-9.

Китов, Г. 1996б. Сашова могила. (Монументална неограбена тракийска гробница между Шипка и Ясеново). – Археология 38, 2-3, 9-22.

Китов, Г. 2002а. Александрово – гробница-мавзолей със стенописи. – Проблеми на изкуството 35, 1, 15-17.

Китов, Г. 2002б. Тракийски култов комплекс в Старосел. Варна.

Китов, Г. 2004а. Нови наблюдения в Александровската гробница. – Археология 45, 1-2, 42-51.

Китов, Г. 2004б. Гробницата в Александрово. – Известия на Историческия музей Хасково 2, 2003, 149-175.

Койчев, Н. 1958. Могилни находки от Новозагорския музей. – В: Изследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80-годишнината му. София. 469-474.

- Кузманов, Г. 1992. Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София.
- Лазаров, Л. 2001. Исторически музей-Дългопол. Древен бронз. (Каталог). Варна.
- Маразов, И. 1980. Наколенникът от Враца. София.
- Маразов, И. 1988. “Одриския дял” в Рогозенското съкровище. — Археология 30, 4, 12-22.
- Маразов, И. 1992. Мит, ритуал и изкуство у траките. София.
- Маразов, И. 1996. Рогозенското съкровище. София.
- Машов, С. 1976. Враца до идването на славяните. Римско владичество. — В: История на град Враца от древността до Освобождението. София, 59-70.
- Мелюкова, А. 1964. Вооружение скифов. Археология СССР. Свод археологических источников. Москва.
- Миков, В. 1932. Тракийски тип фибули. — Известия на Българския археологически институт 6, 1930-1931, 171-182.
- Миков, В. 1950. Тракийски накитни предмети от V-IV в. пр. н. е. — Известия на Археологическия институт 17, 146-156.
- Миков, В. 1958. Народна медицина у старите траки. — В: Изследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80-годишнината му. София. 657-671.
- Микулчик, Г. 1991. Жданец, Скопје 1990, раноантичко погребуване. — Macedoniae Acta Archaeologica 12, 183-197.
- Милчев, А./Китов, Г. 1972. Тракийски могили край с. Градница, Габровски окръг. — Археология 14, 1, 46-61.
- Мирчев, М. 1962. Раннотракийският могилен некропол при с. Равна. — Известия на Археологическия институт 25, 97-164.
- Мирчев, М. 1963. Тракийски могилен некропол при с. Проф. Златарски. — Известия на Варненското археологическо дружество 14, 1-13.
- Мирчев, М. 1965. Тракийският могилен некропол при с. Добриня. — Известия на Народния музей — Варна 1 (16), 33-70.
- Младенова, Я. 1963а. Погребалните венци от некропола на Аполония. — В: Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947-1949 г. София, 287-292.
- Младенова, Я. 1963б. Предмети от стъкло и алабастр от некропола на Аполония. — В: Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947-1949 г. София, 305-312.
- Николов, Б. 1965. Тракийски паметници във Врачанско. — Известия на Археологическия институт 28, 163-202.
- Николов, Б./Воденичарски, Ц. 1965. Земята разкрива вековните си тайни. — Отечествен зов, бр. 145, (2030), 11 декември.
- Николов, Б. 1966а. Тракийската могила във Враца разкрива нови тайни. — Отечествен зов, бр. 35 (2073), 22 март.
- Николов, Б. 1966б. Врачанската могила разкрива нови тайни. — Отечествен фронт, бр. 6699, 23 март.
- Николов, Б. 1966в. Находките от Врачанската могила и тракийската култура. — Отечествен зов, бр. 37 (2075), 26 март.
- Николов, Б. 1966г. Врачанската могила разкрива нови тайни. — Народна култура, бр. 14, 2 април.
- Николов, Б. 1966д. Каква ще бъде съдбата на Могиланската могила? — Отечествен зов, бр. 128 (2166), 27 октомври.

- Николов, Б. 1967. Гробница III от Могиланската могила във Враца. – Археология 9, 11-18
- Николов, Б. 1968. Враца. Старо изкуство. София
- Николов, Б. 1972. Тракийски гробни находки от Врачанско – Археология 14, 3, 53-68.
- Николов, Б. 1976а. Враца до идването на славяните. Първи обитатели. Враца като тракийско средище. – В: История на град Враца от древността до Освобождението. София. 33-59.
- Николов, Б. 1976б. Могилни погребения от раннобронзовата епоха при Търнава и Кнежа, Врачански окръг.- Археология 18, 3, 38-51.
- Николов, Б. 1978. Некропол от късната бронзова епоха при с. Градешница, Врачанско. – Известия на музеите в Северозападна България 2, 17-29.
- Николов, Б. 1984. Криводол – древни култури. София.
- Николов, Б./Машов, С./Иванов, П. 1987. Тракийско сребърно съкровище от Рогозен. – Известия на музеите в Северозападна България 12, 11-133.
- Николов, Б. 1988. Тракийските гробници от Могиланската могила. – Музеи и паметници на културата 28, 3, 42-44.
- Николов, Б. 1990. Тракийски находки от Северозападна България. – Археология 32, 4, 14-26.
- Николов, Б. 1992. Периодизация на неолитните култури в Северна България – от Янтра до Тимок.- Известия на музеите в Северозападна България 18, 11-28.
- Панайотов, И. 1997. Погребалните обреди в археологията, понятия, структура и описание, тълкуване. – В: Човекът зад находките. Археологията днес и утре. София, 26-37
- Петров, П. 1976. Средновековна Вратица. – В: История на град Враца от древността до Освобождението. София. 72-92.
- Попович, Л. 1979. Гръко-илирийски съкровища от Югославия. София.
- Поповић, Л. 1994. Античка грчка збирка. Народни музеј Београд. Београд.
- Рехо, М. 1989. Атическа рисуванa керамика в тракийския погребален контекст. Наблюдения върху съдовете, открити в България. – Археология 31, 2, 11-19.
- Рехо, М. 1992. Атическа червенофигурна керамика в Националния археологически музей – София. София.
- Станчев, Д. 1994. Могилни гробници от Русенско. – В: “Надгробните могили в Югоизточна Европа”. Първи международен симпозиум “Севтополис”. Велико Търново, 173-178.
- Станчев, Д. 2000. Тракийска гробница до град Борово. – Известия на Регионален исторически музей – Русе 6, 114-119.
- Станчев, Д. 2004. Тракийски накити от Исторически музей-Русе. – В: Панагорското съкровище и тракийската култура. София, 149-162.
- Стоянов, Т. 1998. Съкровището от Борово в археологически и исторически контекст. – В: Seminarium Thracicum 3. Първи академични четения в памет на академик Гаврил Кацаров. София, 65-90.
- Стоянов, Т. 2003. За произхода на фиалите с антропоморфна пластична декорация. – В: Studia Archaeologica. Supplementum I. Сборник в памет на д-р Петър Горбанов. Годишник на Софийския университет “Св. Климент Охридски”. Специалност Археология. Том I, 1994, 87-104.
- Стоянова-Серафимова, Д. 1975. Въоръжение на тракиец от с. Плетна, Благо-

евградски окръг. — Археология 17, 4, 41-50.

Табакова-Цанова, Г. 1961. Антична керамика от Казанлъшкия музей — Археология 3, 1, 52-61.

Тачева-Хитова, М. 1971. Тракийско могилно погребение край с. Староселка, Шуменски окръг. II. Инвентар, ритуал и датировка на погребението от могилната гробница. — Археология 13, 3, 42-51.

Тачева, М. 1986. Проблеми и становища по историческата интерпретация на Рогозенското съкровище. — Исторически преглед 42, 12, 15-30.

Тачева, М. 1987. Археологически данни за датиране на Рогозенското съкровище. Проблеми и становища. — Археология 28, 4, 1-11.

Теодосиев, Н. 1990. Свещената игра на орфиците. — Култура 2, 2, 64-78.

Теодосиев, Н. 1994. Тракийски могилни гробници при Панагюрище. — Археология 36, 3-4, 1-6.

Теодосиев, Н./Торбов, Н. 1995. Тракийски могили от късноелинистическата епоха при Търнава, Белослатинско. — Известия на музеите в Северозападна България 23, 11-58.

Тонкова, М. 1992. Ранноелинистическа гробна находка от Ресилово, Станкедимитровско. — Годишник на Националния археологически музей 8, 133-143.

Тонкова, М. 2002. Аристократични накитни украси от V в. пр. Хр. в Тракия — *πιτύρη*. Изследвания в чест на проф. Иван Маразов. София, 494-505.

Тонкова, М. 2003. Произведения на тракийската ювелирна школа от втората половина на IV в. пр. Хр. — В: Пътят. Сборник в чест на Георги Китов. София, 216-214.

Тончева, Г. 1961. Гроб на тракийка от Одесос. — Археология 3, 2, 24-30.

Торбов, Н. 1993. Тракийски находки от Врачанско. — Известия на музеите в Северозападна България 21, 27-45.

Торбов, Н. 1997. Криви тракийски ножове от III в. пр. Хр. — I в., открити в Северозападна България. — Известия на музеите в Северозападна България 25, 15-46.

Торбов, Н. 1998. Тракийски юзди от III в. пр. Хр. — I в., открити на територията на Северозападна България — Известия на музеите в Северозападна България 26, 11-43.

Торбов, Н. 1999. Могиланската могила. История на проучването. Гробни съоръжения. Каталог. — Известия на музеите в Северозападна България 27, 31-72.

Торбов, Н. 2000. Мечове от II-I в. пр. Хр., открити в Северозападна България. — Известия на музеите в Северозападна България 28, 11-34.

Торбов, Н. 2003. Върхове и крайници за копия от Северозападна България (III-I в. пр. Хр.). — Известия на музеите в Северозападна България 29, 51-68.

Фехер, Г. 1934. Могилни находки от Мумджиляр. — Известия на Българския археологически институт 8, 106-115.

Филов, Б. 1909. Стари гробове в Чирпанско и Старозагорско — Периодическо списание 70, 21, 589-602.

Филов, Б. 1913а. Златен пръстен с тракийски надпис. — Известия на Българското археологическо дружество 3, 1912-1913, 202-223.

Филов, Б. 1913б. Новооткрити старини. — Известия на Българското археологическо дружество 3, 1912-1913, 328-339.

Филов, Б. 1919. Паметници на тракийското изкуство. — Известия на Българското археологическо дружество 6, 1916-1918, 1-56.

- Филов, Б. 1927. Нови находки от античната гробница при Дуванлий. – Известия на Българския археологически институт 4, 1926-1927, 27-60.
- Филов, Б. 1929. Глинена статуйка на Артемида от южна Тракия. – Известия на Българския археологически институт 5, 1928-1929, 1-12.
- Филов, Б. 1932. Античната гробница при с Дълбоки, Старозагорско. – Известия на Българския археологически институт 6, 1930-1931, 45-56.
- Филов, Б. 1933. Новооткрити тракийски гробници от Дуванлий. – Известия на Българския археологически институт 7, 1932-1933, 217-280.
- Филов, Б. 1934. Надгробните могили при Дуванлии в Пловдивско. София.
- Филов, Б. 1937. Куполните гробници при Мезек – Известия на Българския археологически институт 11, 1-116.
- Фол, А. 1987. Опит за локализация на селищата от Рогозенските надписи. – Археология 28, 3, 1-3.
- Цанова, Г./Гетов, Л. 1973. Тракийската гробница при Мъглиж. – Археология 15, 2, 15-29.
- Цончев, Д. 1943. Антична могила гробница при Сърневец. – Известия на Българския археологически институт 14, 1940-1942, 60-68.
- Цончев, Д. 1959. Сивата тракийска керамика в България.- Годишник на Народния археологически музей в Пловдив 3, 93-133.
- Цончев, Д. 1963. Археологически паметници по южните склонове на Панагюрска средна гора. София.
- Чангова, Й. 1981. Тракийското селище от I хил. пр. н. е. – В: Перник I, София.
- Чимбулева, Ж. 1962. Две новооткрити бронзови хидрии от Несебър. – Археология 4, 3, 38-41.
- Чимбулева, Ж. 1964. Новооткрита елинистическа гробница от Несебър. – Археология 6, 4, 57-61.
- Чичикова, М. 1965. Гръцката керамика от Севтополис. – Археология 7, 2, 34-42.
- Чичикова, М. 1969. Тракийска могилна гробница от с. Калояново, Сливенски окръг (IV в.пр.н.е.). – Известия на Археологическия институт 31, 45-90.
- Чичикова, М. 1983. Тракийската гробница край село Свещари. – Музеи и паметници на културата 23, 3, 25-30.
- Шкорпил, Х./Шкорпил, К. 1898. Могили. Пловдив.

ЛАТИНИЦА

- Andronicos, M. 1989. Vergina. The Royal Tombs and the Ancient City. Athens.
- Artamonov, M. 1970. Goldschatz der Skythen in der Eremitage. Prag-Leningrad.
- Berciu, D. 1974 Contribution a l'etude de l'art thraco-gete. Bucuresti.
- Bernier, J. (ed.). 1987. Gold of the Thracian Horsemen. Treasures from Bulgaria. Montreal.
- Biernacka-Lubanska, M. 1967. Grobowiec tracki z Wracy (Stara Planina). – Acta archaeologica carpatica 9, 91-95.
- Bordman, J. Greek gems and fingerings, Early Bronze Age to Late Classical. London.
- Davidson, P./Oliver, A. 1984. Ancient Greek and Roman gold jewelry in the Brook-

lyn museum. New York.

Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. 2004. Bonn-Mainz.

Drougou, S./Saatsoglou-Paliadeli, C. 1999. Vergina. Wandering through the archaeological site. Athens.

Kitov, G. 2001. Newly found Thracian Tomb with frescoes. – *Archaeologia Bulgarica* 5, 2, 15-29.

Kitov, G. 2003. A Thracian cult complex near Starosel. (Chetinyova Mogila in light of the investigations in 2000). In: Nikolova, L. (ed.). Early symbolic systems for communication in Southeast Europe. *British Archaeological Reports. Volume 2 (BAR). International Series (S1139)*. 505-518.

Kull, B. 1997. Tod und Apotheose. Zur Ikonographie in Grab und Kunst der jüngeren Eisenzeit an der unteren Donau und ihrer Bedeutung für die Interpretation von "Prunkgräbern". – *Bericht der römisch-germanischen Kommission. Band 78*, 200-466.

Marazov, I. (ed.). 1998. *Ancient Gold: The wealth of the Thracians. Treasures from the Republic of Bulgaria. Catalogue*. New York.

Megaw, R./Megaw, V./Theodossiev, N./Torbov, N. 2000. The decorated La Tene sword scabbard from Pavolche near Vratsa: Some notes on the evidence for Celtic settlement in Northwestern Thrace. – *Archaeologia Bulgarica* 4, 3, 25-43.

Moscalu, E. 1989. Das thrako – getische Fürstengrab von Peretu in Rumänien. – *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 70, 129-190.

Filov, B. 1925. *L'art antique en Bulgarie*. Sofia,

Özgen, I/Öztürk, J. 1996. *The Lydian treasure*. Istanbul.

Paunov, E./Torbov, N. 2000. The bronze vessels from tomb 2 in the Mogilanska Mogila tumulus at Vratsa (NW Bulgaria). – *Journal of Roman Archaeology. Suppl. vol. 34, Ann Arbor, Detroit, Michigan*.

Pfrommer, M. 1990. *Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks. Instambuler Forsch. 37*. Tübingen.

Reho, M. 1990. *La ceramica attica a figure nere e rosse nella Tracia bulgara*. Roma.

Sirbu, V./Florea, G. 2000. The image of the horseman in the Thracian art (5th century BC – 1st century AD). – *Старини. Списание за балканска археология* 1, 23-43.

Sirbu, V. 2002. "The Golden Age" of the Getae Princes (350-250 B.C.). – *πύθη. Исследования в чест на проф. Иван Маразов. София*, 370-388.

Sirbu, V. 2004. *Les Thraces entre les Carpates, les Balkans et la Mer Noire et leurs relations avec les populations voisines (Ve siècle avant J.-C. – Ier siècle après J.-C.)*. Braila.

Strong, D. E. 1966. *Greek and Roman Gold Silver Plate*. London.

Teleaga, E./Zirra, V. 2003. *Die Nekropole des 6.-1. Jhs. v.Chr. von Istria Bent bei Istria. Archäologische Untersuchungen zur Bevölkerung in der westlichen Schwarzmeerregion. Internationale Archäologie. Band 83. Verlag Marie Leidorf GmbH. Rahden/Westf.*

Teleaga, E. 2005. *Griechische Importe in den Nekropolen des 6-3 Jhs. v. Chr. am unteren Donau.- Marburger Studien zur Vor und Frühgeschichte. Marburg (in print)*.

Theodossiev, N. 2000. *North-Western Thrace from the Fifth to First Centuries BC. Oxford (= British Archaeological Reports – International Series 859)*.

Tonkova, M. 1994. *Vestiges d'ateliers d'orfèvrerie thraces des Ve-IIIe s. av. J.-C. (sur le territoire de la Bulgarie)*. – *Helis* 3, 1994, 175-214.

Tonkova, M. 1997a. *Traditions and Aegean influences on the jewellery of Thracia*

in Early Hellenistic times. – *Archaeologia Bulgarica* 1, 2, 18-31.

Tonkova, M. 1997b. Hellenistic jewellery from the colonies on the West Black Sea coast. – *Archaeology in Bulgaria*, Vol. 1, №1, 83-102.

Tsigarida, B./Jgnatiadou, D. 2000. The gold of Macedon. Archaeological museum of Thessaloniki. Athens.

Vasič, R. 2000. Thracian fibulae in the West: Invasion or cultural exchange? – *Archaeologia Bulgarica* 4, 1, 13-20.

Venedikov, I. 1966a. Le tumulus de Vraca. – *Etudes balkaniques* 5, 243-248.

Venedikow, I. 1966b. Mogilanska mogila à Vraca. – *Nun tempa Bulgaro*, 7, 24-27.

Vickers, M. 1979. *Scythian treasures in Oxford*. Oxford.

Vickers, M./Impey, O./Allen, J. 1986. From silver to ceramic. The Potter's debt to metalwork in the Graeco-Roman, Oriental and Islamic worlds. Exh. Cat. Ashmolean Museum. Oxford.

Vladimirova-Paunova, V. 1998. An unknown rich grave find from Thrace (4th c. BC). – *Archaeologia Bulgarica* 2, 2, 40-51.

Werner, W. M. 1988. Eisenzeitliche Trensens an der unteren und mittleren Donau. – *Prahistorische Bronzefunde* 16,4. München.

Williams, D./Ogden, J. 1994. *Greek Gold. Jewellery of the Classical world*. London.

ДРУГИ ПУБЛИКАЦИИ БЕЗ ПОСОЧЕНИ АВТОРИ

След колесницата – и златно съкровище. – *Отечествен зов*, бр. 140 (2025), 30 ноември 1965 г.

Последни открития. – *Отечествен зов*, бр. 143, (2028), 7 декември 1965 г.

В тракийската могила нови златни предмети – *Отечествен зов*, бр. 38 (2076), 29 март 1966 г.

Голям интерес към съкровището във Враца. – *Отечествен зов*, бр. 81 (2119), 7 юли 1966 г.

MOGILANSKATA TUMULUS IN VRATSA *(summary)*

The urban area of Vratsa is significant with its cultural and historical heritage. In Antiquity the Thracian tribe of Triballoi, whose dynastic center was in this very region, inhabited it. During V-IV c. BC their rulers had absolute power and wealth. To this fact testify the finds from Mogilanskata tumulus. The archaeological artifacts, found there are now in Regional historical museum – Vratsa. Some of them are in the National historical museum – Sofia, and few of the most considerable – temporary exhibited abroad, together with other representatives of Thracian art. But during the last 40 years were written only several publications about it (Венедиков 1966а; Венедиков 1966б; Венедиков 1975; Николов 1967; Николов 1976а; Николов 1988; Биернаска-Lubанска 1967; Venedikov 1966а. Venedikow 1966b). No one of them mentioned about the archaeological survey of the tumulus or made a catalogue of the finds. This work comes to fill this omission, using great amount of used publications and similar artifacts from the present Bulgarian territory. Their location can be seen in the map after this summary.

THE SURVEY

Mogilanskata mound was raised in the center of Vratsa. Its embankment was 7m high and 60m in diameter with a couple of 20th century buildings on it. During the autumn of 1965 started the foundations of a new block, so the mound had to be destroyed. On 12 November the excavator, scooping the mound, stumbled upon some iron parts from a four-wheel chariot – cat. No 10-15, Plate III/1-6. The management of Historical museum – Vratsa asked for cooperation the Archaeological institute, which sent Ivan Venedikov to supervise the surveys and work together with the local archaeologist Bogdan Nikolov and Dimitar Buchinski (Венедиков 1966а, 7). The team supposed, that the chariot is just a part of a rich burial and decided to start the excavations immediately – in the beginning of the winter. After 20 hard days of constant mist, snow and rain (Венедиков 1966а, 7), they substantiated the results by documents, which mysteriously disappeared after the surveys.

At first the team formed a ditch – 14m long and 6m wide (Венедиков 1966а, 7) and found rich burial gifts, but they couldn't reconstruct the tomb. Ivan Venedikov mentioned, that they found an unequaled layer of stones, higher in the middle and lowering to 60cm in the periphery. The iron nails and wedges amongst the stones –

cat. No 5-9, Plate I/1-6, belonged to a wooden construction, which collapsed under the pressure of the embankment (Венедиков 1966а, 7). Ivan Venedikov situated the location of the discovered human and horses' skeletons and burial inventory at his own discretion. In his publication he included no sketch of the situation. The supervisor of the surveys announces, that next to the chariot, amongst the stones, they found buried horse with bridle – cat. No 19, Plates IV/1, XVII/1 and silver appliques of its harness – cat. No 20-28, Plates IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-3. About 1m farther they found human skeleton, which right hand was close to the horse. Leftward of the man were clustered 18 spears; 4 of them were completely destroyed by corrosion. The other 14 survived – cat. No 63, Plate IX/6-9. This man wore an iron fibula (Венедиков, И. 1966а, 7, 10-11), which wasn't kept in the museum because of its poor condition.

On 26 November the team found another human skeleton (Искърски 1965), which was beside the pile of stones and about 1.5m far from the first. Ivan Venedikov presumed, that this is an young woman, about 20 years old. After she was ritually murdered, she fell forward, facing the ground. On her skull was found a golden wreath – cat. No 31, Plates VI/1, XIX/1 while close to her shoulder were found two golden earrings – cat. No 32, Plates VI/2, XIX/2 and lamellae – cat. No 35-37, Plates VII/1-3, XX/1-3. The other finds also testified, that this lady was member of the family of the local dynast: pendants – cat. No 38-39, Plates VII/4, 7, XX/ 4, 7 dress-buttons – cat. No 40-43 and two rectangular objects – cat. No 33-34, Plates VI/3-4, XIX/3-4. Close to her were also found several beads of glass (probably remains of a necklace), bronze mirror – cat. No 45, two black-glaze lamps – cat. No 80-81, Plate XIII/6-7 and clay objects of a cult – cat. No 82-105, Plates XV/1-13, XXIV/1 (Венедиков 1966а, 7, 11-12). Together with these objects was found also a bronze fibula (Венедиков 1966а, 7, 11-12). In the inventory books of Vratsa museum were included other three similar fibulae, but there's no information about the circumstances of their discovering.

Next to the situation, mentioned above, were found objects, typical for a male burial – 2 iron knives – cat. No 62, Plate IX/2-3 and a sword in scabbard, which unfortunately was totally devastated by corrosion. There was also a pile of bronze arrowheads with triangle cross section, put right of the skull – cat. No 61, Plate IX/1. Probably the arrows were put in a leather quiver. 80cm from the right leg were found pieces of bronze helmet – cat. No 60, while about 60cm from the head was found silver greave – cat. No 59, Plates VIII, XXI. The archaeologists expected to find another skeleton, so they extended the trench 1.5m to the center of the tumulus. Instead of skeleton, they found two groups of objects, ordered in line. The first one consists bronze vessels – cat. No 70-74, Plate XII/1-4 and one iron candelabrum – cat. No 106 (Венедиков 1966а, 12), while the second was a set of silver vessels: a gilded jug – cat. No 68, Plates XI/1, XXIII/1, pine-shaped rhyton – cat. No 69,

Plates XI/2, XXIII/2 and four phialai – cat. No 64-67, Plates X/1-2, XXII/1-2 (Венедиков 1966а, 12). On 3 December they found the skeletons of two horses with iron bridles – cat. No 17 and iron elements of a yoke – cat. No 18. The situation of the skeletons made them suppose, that the animals were killed in front of the chariot – probably after their final run. On the next day the surveys stopped (Венедиков 1966а, 8; Искърски 1965; Последни открития... 1965).

The team surveyed a burial complex – they revealed the inventory, but couldn't obtain enough information of the sepulchers, or define the character of the tombs. They ascertained two burial centers – in the southwestern sector (chariot, three horse skeletons and one human) and southeastern (another human skeleton with rich inventory) (Венедиков 1966а, 7, 12-13). Ivan Venedikov explained the situation, using Herodotus' information, that the Thracians buried the dead husband together with one of his wives (Венедиков 1966а, 12-13). Bogdan Nikolov firstly explained the finds like Venedikov (Николов/Воденичарски 1965), but eleven years later he changed his point of view and said, that in fact the skeletons were three – of Thracian ruler, his wife and bondswoman (Николов 1976а, 48-49). The conclusions of them both are inconsequent – they didn't explain why the skeleton by the horse lacks burial inventory and why the second was surrounded by lavish gifts, typical for male and female burials. The anthropological analysis of Dr. Petar Boev couldn't solve the question as well (Венедиков 1966в, 42). Nikola Theodossiev is the only one, who tried to explain this situation so far. He thinks, that the third skeleton came from the later, Christian graves in the embankment of the tumulus, while the two buried Thracians were a juvenile – the son of the local ruler and his older chariot-driver (Theodossiev 2000). But all the theories about the number or the sex of the buried are just hypothetical, because they're not based on the diary of the surveys or its photo documentation.

In the beginning of 1966 the new block's construction went on, but the work soon stopped again, because the workers came upon a pile of stones. So on 10 February the archaeological surveys started again (Николов 1967, 11). The diary of Bogdan Nikolov contains plenty of information about it. The Archaeological institute sent Ivan Venedikov to supervise the surveys again, but he didn't take part in the renewed excavations. Nikolov made sketches of the profiles of the tumulus and the burials. The sizes and directions of the tombs, which he defined, differ a bit from the sketches, made by the architect. The location of the finds wasn't marked on the sketches – it was made only on some drawings in Bogdan Nikolov's diary. The mentioned differences in the sketches prevent their correct localization.

In this monograph I quote information about the tombs and the localization of the finds, basing on Nikolov's diary. The sketches in the text correspond with its data as well. Only in Fig. 5 I marked the tombs with ciphers, basing on Bogdan Nikolov's diary and publications: *tomb № 1 – tomb II; tomb № 2 – tomb III; tomb*

№ 3 – tomb I. There he also mentioned briefly some information about the stratigraphy of the tumular embankment and its layers. The upper layer, which was 2-3m thick, consists of XX century ruins. Then followed 1-1.5m thick layer of red-brownish clay without any artifacts. Under the clay Nikolov pictures underdrain of boulders, which were used also for the construction of the tomb, surveyed in 1965.

On 16 February the workers revealed another big pile of boulders – 1.5m high and 2.5m wide (orientation east-west). Bogdan Nikolov was sure, that he found the southern part of another tomb (Fig. 1, 5, 7). During the same day he revealed a big clay vessel and pieces of other two, obviously smaller than the first. These are probably vessels cat. No 76-78, which were included in the inventory book, but without any data about their finding. They were found 60cm higher than the tomb, surveyed in the autumn of 1965 and 3m “western” of the skeleton with golden wreath (Fig. 5). Two days later Bogdan Nikolov ascertained, that the new tomb “is an oblong building, orientated south-north”. He found two iron nails of the wooden construction of the building (Fig. 1, 5, 7). All the iron joint elements, found in Mogilanskata tumulus are now in Regional historical museum – Vratsa – cat. No 5-9, 110-115, Plates I/1-6, II/1-6. There’s no concrete information about their finding during 1965-1966 campaigns.

On 22 February Bogdan Nikolov made an important discovery. In his diary he wrote, that by the south wall of the tomb, in the sector, where it curves, was found a silver vessel – cat. No 128, Plates IX/3. It was found on depth 1.45m of “the upper stone of the wall” and 3.60m in the tumular embankment (Fig. 1, 5, 7-8). During the next few weeks Nikolov obtained much more various information about the building that he marked in his diary as tomb № 2. On 25 February he finished with the “west wall” – 1.3m high, constructed only of boulders – “dry walling”. The base of its southern part was piled with more boulders as drainage (Fig. 1, 5, 7).

On 21 March the sun shone brighter for Bogdan Nikolov. He wrote, that during the previous day the weather was bad – rain and snow poured all the day. The morning of 21st was sunny and about 10 a.m. the frozen clay started thawing. Several big stones fell in the southeastern corner of tomb № 2 – in the place, where he found the silver vessel. After he put them aside and cleaned the place, about 5cm of silver vessel’s finding spot, he found a golden jug, weighting about 240grams – cat. No 127, Plates X/3, XXII/3 (Fig. 1, 5, 8). There’re no other evidences about its discovery. On 26 March, about 30cm “northwestern” of the golden jug, in the soil appeared a dark spot of decomposed leather (Fig. 1, 5, 8). Nikolov revealed remains of a quiver – about 40cm long and 20cm wide, and a couple of arrowheads with triangle cross-section – cat. No 125, Plate IX/1. In the “southeastern part of the burial chamber” on about 4mI were scattered human bones. Obviously, after the body decomposed, the tomb was raided by treasure-hunters. “In the clay, about

40cm of tomb's floor" was found part of golden adornment, shaped as bird – cat. No 117, Plates VII/6, XX/6. Except the jewel, amongst the bones were spread pieces of ceramic vessels – cat. No 131-134 (Fig. 1, 5, 8). Close to “the west wall of tomb № 2” were found pieces of another skeleton. Revealing it, Nikolov saw that it laid on square platform – 1.7m long and 60cm wide (Fig. 1, 5, 8). Here he found traces of decayed wood, decorated with thin bronze lamellae. In the northern part of the platform he also found a golden pendant – cat. No 116, Plates VII/5, XX/5 and corroded silver dress-button. On the next day – 28 March, in the “southeastern part” of the tomb were found the bones of an animal, most probably a dog (Fig. 1, 5, 8).

On 29 March were revealed wooden remains over the “northern and northeastern” wall of the tomb (Fig. 1, 8). In this sector were also found human bones, “remains” of leather quiver and 12 more bronze arrowheads with triangle cross section – cat. No 125, Plate IX/1. About 1m keast of them” on a 25x30cm piece of land were found about 60 small, variously formed clay objects – cat. No 135-157, Plate XV/14-23, three broken glass pendants (only one of them survived so far – cat. No 124), two corroded silver dress-buttons and great amount of ceramic vessels' fragments. Next to these objects was found a broken iron knife – cat. No 126, Plate IX/4, which belong to the same burial, but its finding spot wasn't defined clearly.

Since 31 March Ivan Venedikov returned, so he and Bogdan Nikolov headed the excavations again. They surveyed tomb № 1, which was found in 1965, and gradually revealed its “southern fencing wall”, which appeared as “some kind of revetment in the lower part of an older tumulus” (Fig. 2, 5). The team found also remains of a horse, buried in tomb № 2. It wasn't a surprise, because a couple of days ago they found some bronze decoration of its harness – cat. No 120, (Fig. 1, 5, 8). On 07 April under the finding spot of the “second quiver” they found scattered human bones, ring with oval plate – cat. No118 and a fibula – cat. No 119 (Fig. 1, 5, 8).

Meanwhile Bogdan Nikolov came upon of a third tomb. On 12 April he noticed, that “in the northwestern sector” emerged round-shaped wall, which lower part was made of big stones, while in height their size decreased. In the middle of this circle he revealed a pyramid of boulders (Fig. 3, 5, 9). On 16 April he excavated “the base of the northern wall” of the tomb, found in 1965 in order to define its width. Bit by bit Nikolov reconstructed the whole situation of the three tombs under the tumular embankment (Fig. 2, 5).

On 26 April the survey stopped, because of the growing conflict between the two archaeologists. On 04 May Ivan Venedikov left the site. Their quarrel affected not only the surveys, but the documentation as well.

Bogdan Nikolov continued, excavating the third tomb and on 25 June found

fragmented clay vessel, which was “4m western of the fencing wall and 80cm higher than its base” (Fig. 3, 5, 9, 10). In his diary he mentioned, that similar vessel was found in the first tomb. On 15 July he wrote, that “to the west” of tomb № 3 “above” the clay vessel’s finding spot “some earth dislodged and fell down”. While “cleaning it” he found one big clay vessel “and two smaller inside it” (Fig. 3, 5, 9, 10) – a kylix – cat. No 2, Plate XIII/2 and a skyphos – cat. No 1, Plates XIII/1, XXIV/1. Revealing the second vessel, he found a third one, which was broken of tumular embankment’s burden. In the diary Nikolov didn’t clarify if the vessels were inside the tomb or above it. In the inventory books of Vratsa museum were included just two of them – cat. No 3-4, Plate XIV/1-2. On 23 July came representatives of the Archaeological institute and Bogdan Nikolov invited them to see the “discovery” of the third tomb. He was sure, that under the pile of stones, in the middle of the fencing wall” will be found another rich burial. After removing the stones, he found just bones of a dog and 1.2m deep “oval pit”, filled with stones. Around it he surveyed a circle, dug in 1-1.8m deep. While surveying it, Nikolov found just remains of decayed wood and embers (Fig. 3, 5, 9). Removing the fencing wall”, he came upon of scattered human bones.

On 24 July started the survey of the newfound stone wall in the northeastern periphery of the tumulus, which was obviously made of big “shaped” stones of white porous limestone (dry walling). Later Nikolov found out, that it’s a wall, surrounding the whole tumulus (*supportwall*), (Fig. 4-5). On 29 July, finishing the survey of the second tomb, Bogdan Nikolov came upon a stone wall substructure, which divided the two chambers. He dug “the inner face of tomb’s western wall” and found, that it also had 30-40cm deep substructure (Fig. 1, 5, 8). The surveys continued after 29 July as well (to the end of the autumn), but all he found were several medieval burials (Fig. 4).

The rich burial inventory, found in the autumn of 1965, was used by Ivan Venedikov to relate the burial in the first half of IV c. BC, basing on the two clay lamps – cat. No 80-81, Plate XIII/6-7 and the fragmented kylix – cat. No 75, Plate XIII/3, found close to the chariot (Венедиков 1966а, 13). Bogdan Nikolov defined the succession of tombs’ construction and more precise dating. Tomb I – tomb № 3, as he defines it in his diary (surveyed in 1966), was built in the beginning of the second quarter of IV c. BC (Fig. 3, 5-6, 9-10). Approximately at the same was complete the burial – 375-370 BC.

Its date can be precise because of the Attic red-figure skyphos – cat. No 1, Plates XIII/1, XXIV/1 found there. After the sealing, its construction was covered with clay so, that the tomb was under a small tumulus. Later in the southern part of the embankment was made Tomb II – tomb № 1 (found in the autumn of 1965 and surveyed in 1966), (Fig. 1, 5-6). It’s related to the middle of IV c. BC, not later than 350 BC. This tomb was also covered with earth, so the tumulus became big-

ger. During the second half of IV c. BC, again in the southern periphery of the tumulus, but on the level of the ancient terrain, was built Tomb III – tomb № 2 (revealed in 1966), (Fig. 1, 5-6, 7-8). Its burial was completed in the end of the third quarter of IV c. BC. After this third tomb was covered with soil, the whole tumulus was surrounded by fencing wall (*supportwall*) (Fig. 4-6) (Николов 1967, 11-18; Николов 1976а, 46-55; Николов 1988, 43-44).

FUNERAL RITUALS

Mogilanskata tumulus is a result of the Thracian funeral rituals. They can be classified only by consecutive analysis of the finds – skeletons, inventory and tombs' construction. This task could never be fully accomplished; at least because the information about Tomb II – as construction and funeral, is insufficient and controversial; the finding spots of the funeral inventory weren't documented. The data of Tombs I and III is much more, but unfortunately they were robbed centuries ago, so there's no information about the sepulchers and their inventory. Here I discuss consecutively the three tombs and the tumular fencing wall (*supportwall*). Accomplishing this, Tomb II automatically fits in the whole situation. Aiming to reconstruct the funeral ritual. I bound together all the data about tomb's construction, the human and animal burials and their inventory.

Tomb I. The info about its design and construction is quite insufficient for a full reconstruction. It was round, built a bit over the ancient terrain (Fig. 3, 5-6). On 11, 12, 17 and 23 April Bogdan Nikolov mentioned in his diary, that in some sectors the wall is preserved up to 50cm high. Its floor and the lower part of the wall were made of skillfully ordered boulders. The wall had no substructure, so the tumular embankment supported it. The walls and the embankment were raised together. After each row of stones, the soil was rammed. The walls were between 2 and 3 meters high and more than 1 meter thick (Fig. 3).

The wall was thicker at the rectangular entrance, which was covered by one wooden lintel. After the funeral was accomplished, the entrance was walled up (Fig. 3, 11). Probably the tomb functioned for some time as mausoleum – firstly the entrance was closed by wooden door, which later was dismantled and blocked up by stones (Fig. 3, 11). The deck-roof was made of parallel wooden beams, strengthened by struts. No nails were found in this tomb, so the construction was probably accomplished without any iron joints. On 26 July Bogdan Nikolov wrote, that in the middle of the tomb was raised a stone pillar in order to strengthen the roof construction. But such pillar could hardly resist the burden of the tumular embankment. Moreover, on the roof beams were piled up stones, forming cupola (Fig. 11), covered by the embankment. This primitive construction reminds of the

domed tombs, build all over Ancient Thrace (Fig. 3, 11).

The scheme and building techniques of Tomb I aren't incidental – in Ancient Thrace some sepulchers were covered by stones, reminding of tumulus. They were secondary covered by earthen tumular embankment (Агре 1990, 17; Божкова/Агре 1995, 32, обр. 7; Китов 1972, 48-49, 56). There are some similarities between these tumuli, built in IV c. BC and Tomb I. Its rough construction and wooden deck-roof, covered with stones, reminds of stone tumulus and marks the final stage of tombs' development in Northwestern Thrace.

Tomb II. In the autumn of 1965 the archaeologists found the tomb, but couldn't define its scheme and construction techniques. The only info is in the diary of Bogdan Nikolov, who finished its survey in 1966 (Fig. 2, 5), but systematized it in 1976. The tomb was rectangular – 4x11m, made of stones by dry walling technique. Its deck-roof was made of wooden beams, jointed by big iron nails. It was divided into two so, that the eastern chamber was a little bit bigger than the western (Николов 1976а, 47). In 1988 Bogdan Nikolov changed his opinion about the construction of the tomb. He wrote, that the walls and the roof were made of wooden beams, strengthened by stone wall (Николов 1988, 43).

Nikolov drew the scheme of the tomb, but missed its construction on the revealed platform in the southern part of the tumular embankment. Both his opinions about tomb's construction are practically executable. The rectangular tomb was made of stones by dry walling technique (Николов 1976а, 47). The masons built it in the ready tumulus. Its walls had no substructure – they were strengthened by the stones, piled in the southern part of the platform, which also prevented any raids or desecration. The construction of the northwestern and northeastern walls was facilitated by the fact, that here the platform was made by escarping the tumular embankment, so the whole construction was securely based. The walls were less than 2m high and more than 1m thick (Fig. 2, 5, 11).

Such tombs were found in other parts of Thrace as well (Теодосиев 1994, 2-3, обр. 7-8). The roof was probably flat, similar to Tomb I (Fig. 11). Such wooden deck-roofs were typical of the tombs from V and IV c. BC, found in Bulgaria (Велков 1932а, 6, обр. 6; Китов 1995, 54, обр. 1-2; Миков 1950, 147). In several cases they're span, which was much more effective – it increased the inner space of the tomb and apportioned the burden of the tumular embankment (Fig. 2, 12).

Both walls and roof of Tomb II were wholly made of wood, covered by a wall of stones (Николов 1988, 43). The southwest and southeast walls were extra strengthened by piled stones. Between the other two walls (northwest and northeast) and the embankment were rammed stones as insulating fill. The reconstruction of the wooden construction is almost impossible. It was probably made of transoms, which stepped on the rammed floor. Nails jointed the smaller rafters to them. Nailing planks to the transoms and rafters accomplished the whole construc-

tion. The tomb was closed by wooden door. Such building constructions were popular in Ancient Thrace since the middle of V c. BC (Велков 1935, 4, обр. 1-2; Филов 1933, 255, обр. 41).

Bogdan Nikolov notes, that the tomb consisted of two chambers; the east seemed bigger than the west one (Николов 1988, 43). According to his sketch, there was no wall, separating the tomb (Fig. 2). His arguments about the existence of antechamber and chamber based on the fact that the burial gifts were in two groups. The same fact was also mentioned by Ivan Venedikov (Венедиков 1966а, 9-12). The situation rises another theory – the dead were buried in one big chamber, together with the chariot and the horses. Such was the case in a tomb from the first half of II c. BC by Shipka, Kazanluk district – the dead local dynast was buried with his favorite horse (Китов 1996б, 13, 18, 20). In all his publications Bogdan Nikolov didn't mention where's the entrance of Tomb II. It was probably closed by wooden door in the east side of the tomb – on the sketch he didn't mark remains of a wall in this sector (Fig. 2). Such disposition is quite unusual in Ancient Thrace, but when constructing a tomb, the local architects often made some exceptions. Once the funeral ceremony finished, the entrance of the tomb was buried under the embankment, so the tomb didn't function as mausoleum.

Tomb III. The data about its scheme and building techniques in Bogdan Nikolov's diary is more circumstantial. On 18 February he wrote, that this tomb was “an oblong, south-north orientated building”. On 25 February he found, that “the west wall” of the tomb was made of boulders (“dry walling” technique). Its height was preserved up to 1.3m. Wooden shafts strengthened the stones. “To the base of the southern part of the wall were piled boulders, which strengthened it from outside and functioned as drainage as well”. On 29 July he started surveying “the outer face of the west wall” and found that “its substructure is 30-40 cm deep”. The tomb had two similar sections, separated by 50 cm thick stone wall. The wall had 1 m wide orifice in the middle – there was the door between the chamber and the antechamber. During the survey, Nikolov realized, that the initial construction of the tomb was made of wood (Fig. 1, 5, 7-8). In one article, published in 1967, Nikolov said, the oblong tomb was 13.5 m long and 6 m wide; orientation southeast – northwest. Its roof was made of wooden beams, jointed by iron nails and stepped on the walls (Fig. 1, 5, 7-8), (Николов 1967, 11-12). In 1988 Bogdan Nikolov slightly changed his position and said, that the whole tomb was made of wooden beams, strengthened by stone wall (Fig. 1, 5, 7-8), (Николов 1988, 43-44).

The opinions of Bogdan Nikolov were controversial, like the interpretation of Tomb II – stone chamber, covered with wooden beams and wooden chamber, strengthened by stone wall. My opinion about this situation was already mentioned above. Here will be marked only some peculiarities in the construction of Tomb

III. Unlike the other two, this tomb had substructure of boulders (Fig. 8). Its wooden construction was also strengthened by stone wall (thinner than the one of Tomb II). The iron joint elements – Cat. No 110-115, Plate II/1-6, are similar to these from Tomb II – Cat. No 5-9, Plate I/1-6.

The scheme is similar to the one of Tomb II. The only difference is the wall with wooden door, separating the chamber into two (Fig. 1, 7-8). This case is some kind of evolution of the local tombs' architecture – transition from tomb with one chamber to tomb with partitioned chamber. Because of the human bones and the remains of funeral bed, Bogdan Nikolov presumed, that the northwestern section functioned as funeral chamber, while the southeastern was antechamber. On his sketch he didn't mark the entrance of the tomb (Fig. 1, 7-8). It was probably somewhere on the short southeastern wall and was sealed right after the funeral (Fig. 1, 13). This case is similar to a tomb by Borovo, Ruse district from IV c. BC. It was also rectangular, made of beforehand shaped stones and mud, and divided into chamber and antechamber. The deck-roof was made of parallel wooden beams, covered with irregularly shaped stone plates (Станчев 2000, 114-118). The lack of such analogous tombs should be explained with the various funeral traditions in Ancient Thrace, where tombs were often build in different techniques and schemes.

The data in Nikolov's diary about the fencing wall (*supportwall*) are quite insufficient. He discussed it in "History of Vratsa town" and wrote, that the whole tumulus was surrounded by "massive rectangular stone wall". The supportwall was preserved in the southeastern part of the embankment. It was made of massive stone blocks and filling of small stones. Its thickness varied between 8 and 10 meters. The face of this fencing wall was revetted with terrace-like arranged blocks. In some sectors the number of these "stairs" was preserved up to 12 (Fig. 4-6). Bogdan Nikolov thought that the tumulus was turned into mausoleum – the buried rulers were worshipped as *heroi* and periodically paid honours to them (Николов 19766, 54-55). The fencing wall proves that after the tombs were sealed, Mogilanskata tumulus functioned as cult place. Probably on the top of the tumulus was build altar or some building. Such were made also over Zhaba tumulus by Strelcha, Plovdiv district, which was also a significant Thracian cult center (Китов 19796, 7). No one surveyed burial complex with such fencing wall in Thrace so far. It is similar to the one of the tumulus Mal-tepe by Mezek, Svilengrad region, which was destroyed without precise documentation (Филов 1937, 2, 7, обр. 3). The team of Georgi Kitov also found similar fencing wall while excavating a tumulus by Ravnogor, Bratsigovo region.

The schemes of the three tombs in Mogilanskata tumulus had been related to the funeral ceremonies, of which we have insufficient information. Probably Tomb I and Tomb III were looted during the Antiquity – by treasure-hunters, or as a result of political considerations and dynastic changes. Though Tomb II wasn't

looted, the data of the initial place of the finds is inadequate. The reconstruction of the funeral ceremony in this work is based on the anthropological survey of the bones and the funeral offerings in the tomb.

Ivan Venedikov, the supervisor of the excavations during the autumn of 1965, was absolutely sure of the fact that in the tomb were found two skeletons – one by the horse and another, surrounded by lavish offerings. The lack of reasonable interpretation of the ceremony caused the newspaper's rendering of the buried "Thracian princess" (Данкин 1965; Искърски 1965; Николов/Воденичарски 1965).

The anthropological analysis was impeded by the poor condition of the bones. Petar Boev mentioned, that they found skeletons of two women. The one with the golden wreath and earrings was a young, juvenile lass. Now her skull is in the Institute of experimental morphology and anthropology by the Bulgarian academy of sciences. Its reconstruction was accomplished by prof. Yordan Yordanov. In his analysis he didn't use any other bones of the skeleton. Prof. Yordanov said, that the lady was 15-17 years old and her skull bears the externals of the grace Mediterranean racial type. Her skull has traces of secondary deformation as a result of stripe bandage – hat, ribbon, adornment, etc. (Йорданов 2003, 43-53).

The funeral offerings can be separated into three groups. The first one includes objects of political power (regalia), the most representative of which was the golden wreath – Cat. No 31, Plates VI/1, XIX/1 (Маразов 1980, 23, обр. 39). It symbolized the absolute power in the kingdom of this Gods' elect. The ideological meaning of this can be seen on the northern wall of Sveshtari tomb (Razgrad district), where's represented the tall figure of a goddess, who hands a golden wreath to the horseman (the king of Getai) close to her (Чичикова 1983, 28). The idolization of the dead ruler was a ritual of great political importance – with this ceremony his heir obtained the absolute power in the kingdom.

The silver greave – Cat. No 59, Plates VIII, XXI except a part of the royal armaments is also significant regalia – it's no accident that the decoration represents a goddess, wearing golden wreath. The set of silver vessels also symbolizes royal power. The jug – Cat. No 68, Plates XI/1, XXIII/1, the rhyton – Cat. No 69, Plates XI/2, XXIII/2 and the phialai – Cat. No 64-67, Plates X/1-2, XXII/1-2 are signs of the royal ideology and played important role in the feasts of the local ruler (Маразов 1992, 359-361, 385). The bow and arrows – Cat. No 61, Plate IX/1 and the spears – Cat. No 63, Plate IX/6-9 testify to another dimension of the royal power (Маразов 1992, 357-359), backed up also by the chariot – Cat. No 10-16, Plate III/1-7 and the silver appliques – Cat. No 20-28, Plates IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-3 of the harness, which undoubtedly define the buried as supreme master and commander.

The second group of objects includes the pair of golden earrings – Cat. No

32, Plates VI/2, XIX/2, the lamellae – Cat. No 35-37, Plates VI/1-3, XIX/1-3, the toilet accessories – Cat. No 33-34, Plates VI/3-4, XIX/3-4 and the glass beads – Cat. No 51-58. They belonged to a rich woman, probably the queen of Triballoi. The third group of objects includes household appliances – iron candelabrum – Cat. No 106, ceramic and bronze vessels – Cat. No 70-81, Plates XII/1-4, XIII/3-4, 6-7, XIV/3-5.

These three groups of objects prove, that in this very tomb was buried local ruler. He “took” his regalia in order to be recognized in the after life (Мапазов 1992, 416). His wife, who also wore her adornments, accompanied him. To the funeral offerings were added the objects of the third group, which served the ruler in his trivial round.

But how should be explained the lack of male skeleton in the tomb? His absence was probably a result of the fact, that the ruler died far away from home and his fellow tribesmen couldn't transport it back. So the funeral ceremony was a result less of religious than political arguments. It marked the end of his reign and legitimized his heir as the new ruler. The golden wreath in Tomb II defines only the royal status of the buried woman, whose husband was symbolically buried beside her. According to the local rituals, the queen was victimized in order to follow his husband in the after life – she was buried with her adornments, which proved to her royal status. The consecution of the funeral actions in Tomb II is also restorable. Ritual feasts accompanied the construction of the tomb in the embankment of the tumulus. The main participants of the funeral procession were the local aristocracy and the wife of the ruler, who was victimized.

The chariot was one of the most important devices – together with the horse it had to transport the ruler to the outer world (Мапазов 1992, 416). In the tomb entered only the favorite wife of the dead, his successor and his closest friends. First were victimized the horses and the bondswoman, followed by a feast in the tomb. At the end was victimized the wife. Then the tomb was sealed and the new ruler organized feast for the aristocracy and the people, devoted to the memory of his ancestor. He also organized different contests and awarded the winners. With these acts he legitimized his power. All these events were based on the traditional funeral practices, which obtained formal characteristics in the royal sepulchers during the Hellenistic age in Northwestern Thrace. The ceremony in the other two tombs was probably the same. Once the fencing wall was finished, the tumulus functioned as heroon.

The funeral practices in Mogilanskata tumulus reflect the religion of Triballoi. Unfortunately, the information about their settlements in the region of Vratsa is insufficient and controversial. A settlement from IV c. BC was found by Vratsata mountain passage, close to Vratsa (Map II, 8). During the building of the Alpinists' center by the passage were found substructures of square buildings, built of be-

forehand shaped stones and mud. There were found also two bronze coins – of Amathokos (359-336 BC) and Seuthes (324 BC) (Николов 1976а, 58-59). They clear a bit the chronology of the settlement, which probably was related with Mogilanskata tumulus. Unfortunately while the Alpinists' center was built, no excavations had been undertaken and the region around the center was turned into tourists' park zone. Mogilanskata mount was probably part of the necropolis of the inhabitants of this very settlement, who also raised a couple of other tumuli, swept away during the spreading of the modern Vratsa town (Map II, 2-7).

ADORNMENTS AND TOILET ACCESSORIES

The most significant piece of this group is the golden myrtle wreath – a true masterpiece of the Ancient jewellery – Cat. No 31, Plates VI/1, XIX/1. Even the veins of its leaves, made of thin sheet, are visible. The fruits were hanged to the twigs by small hooks. The terminals of two parts of the wreath were bound immovably by golden wire, while the other terminals were fit together on the forehead by hooks. This adornment is not the only one of its kind in Thrace – pieces of other wreaths were also found by Rozovets (Rahmanlii), Plovdiv district (Филов 1934, 159, 163, обр. 180 и 164; Шкорпил/Шкорпил 1898, 124-128), Sozopol, Burgas district (Младенова 1963а, 288) and Strelcha, Plovdiv district (Китов 1979б, 3; Младенова 1963а, 288). Another golden wreath was found in 2004 by the team of Georgi Kitov in Goljama Kosmatka tumulus by Shipka, Kazanluk region. A golden myrtle wreath can be seen also in the private collection of Vasil Bozhkov.

But the golden wreath from Mogilanskata tumulus is the most representative and gorgeous one from Thrace. Its presence proves that Thrace was a true part of the Hellenistic world. This wreath was probably made in some workshop on the Aegean coast. It had symbolic and ritual function and testifies for the close relations between the local dynasty with the Early Hellenistic rulers and political formations from the Aegean area (Tonkova 1997а, 22-27).

The golden earrings from Mogilanskata tumulus – Cat. No 32, Plates VI/2, XIX/2 have shape and decoration, peculiar to the most luxurious ancient adornments. This kind was divided into three main types – disc-shaped, spiral-shaped and boat-shaped (Williams/Ogden 1994, 34). The local peoples influenced the eastern Greek centers, so there the male adornments were customary (Williams/Ogden 1994, 71-80). In the male burials, surveyed so far in Thrace, weren't found any earrings, so obviously here only the women wore this kind of adornment. The pieces from Mogilanskata tumulus are a combination of disc and boat decorated with hanged pendants and rosettes. They're representatives of the Ionian variant

of the boat-shaped earrings (Tonkova 1997a, 23). Such adornments, dated about 350 BC, were spread also in the Northern Black Sea region (Artamonov 1970, 130, 137, Taf. 221-223, 304, 326-328; Williams/Ogden 1994, 149, 165, kat. № 89, 105) and other parts of the Ancient world (Tsigarida/Jgnatiadou 2000, 69-82, fig. 74; Williams/Ogden 1994, 57, 66-67, 87, 96, 98, 110, 120, 211, 214, 217, 240, kat. № 9, 20, 38, 49, 51-52, 63, 70, 144, 147, 150, 175). The pair from Tomb II and the similar finds from the Northern Black Sea region were made in workshops on the Aegean coast (Tonkova 1997a, 25-27).

On the lamella over the boat can be seen an image of sphinx. This ornament is not amongst the typical in Thrace. It was used in the decoration of few adornments from the period VI-I c. BC – medallion, lamellae, finger ring and earrings (Балабанов 1976, 30, 31; Венедиков/Герасимов 1973, 372, обр. 175; Bernier, J. (ed.). 1987, 158, 230-231, № 224, 403-404; Die Thraker...2004, 165, kat. №222b; Tonkova 1997, 92-93, pl. VI, 3; Filov 1925, 15, fig. 10). The local population obviously didn't accept this fantastic animal. It's hard to explain its usage as decorative ornament – it was probably a result of the aesthetic preferences of people, associated with the Hellenic traditions. In Ionia such images should be related with the main god of the local population – Apollo (Стоянов 1999, 76-77). Perhaps the appearance of the wreath and the earrings in Northwestern Thrace was a result of dynastic marriage of the local ruler, whose bride was descendant of an aristocratic family from Asia Minor. This theory is confirmed by the anthropological specialties of her skull. There are always other possibilities for the local people to obtain these objects – as war-booty, royal gift or import.

The three golden pendants – Cat. No 38-39, 116, Plate VII/4-5, 7, XX/4-5, 7 were obviously parts of adornments, which cannot be reconstructed. One of them has elongated spherical shape, decorated by notches – Cat. No 38, Plates VII/4, XX/4. It's similar to the pendants of the earrings from the same tomb, mentioned above. The other two are true masterpieces of the Greek jewellery – they have spherical body and short neck and remind of ancient vessels – Cat. No 39, 116, Plates VII/5, 7, XX/5-7. One of them is decorated with filigree rosettes and four-leaved blossom on the bottom – Cat. No 116, Plates VII/5, XX/5. Similar pendants were found in the region of Kazanluk (Венедиков/Герасимов 1973, 374, обр. 205), Kapinovo, Veliko Turnovo district (Marazov (ed.). 1998, 198, № 139), Mezek, Haskovo district (Венедиков/Герасимов 1973, 374, обр. 198-200; Филов 1937, 76-77, 90-91, обр. 84,2; Bernier (ed.). 1987, 218, № 370), Shipka, Kazanluk region (Marazov (ed.). 1998, 96, №3), Kyolmen, Shumen district (Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, 228, табл. II/5), Branichevo, Shumen district (Дремсизова 1958, 453, 456, обр. 4в) and Nessebar (Венедиков/Герасимов 1973, 373-374, обр. 195; Гълъбов 1955, 134-135, 141, обр. 15а-б; Bernier (ed.). 1987, 251, № 453). Such adornments with vessel-shaped pendants were widespread amongst the

Thracian aristocracy during the Hellenistic age. This came as result of the increased aesthetic requirements, caused by the constant contacts with Greece. The pendants from Mogilanskata tumulus testify for this process in Northwestern Thrace.

The small golden bird is hollow, made of two hammered and soldered lamellae – Cat. No 117, Plates VII/6, XX/6. According to the small part of a shaft, soldered to the lower part of the bird, it was also a part of some adornment. The upper section of a golden hairpin from the necropolis of Kul Oba in the Northern Black Sea region is decorated with such bird (Artamonov 1970, 132, Taf. 249), so the find from Tomb III was probably a part of similar adornment.

The shape of the small golden spoon – Cat. No 34, Plates VI/4, XIX/4 is quite peculiar. It's made of twisted wire with cross section, bent as hook at the end. Similar were found in a tumulus by Ezerovo, Purvomay region (Филов 1913а, 207, 209, 217-218, табл. III, 7), by Staroselka, Shumen district (Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 15 г) and in the necropolis of Odesos (Тончева 1961, 30) – all these burials have been dated between the first half of V c. BC and the beginning of I c. BC. They were probably used in religious ceremonies or in medicine (Тачева-Хитова 1971, 48, 50). There're no archaeological or historic evidences for such usage in Thrace. On the other hand the piece from Mogilanskata tumulus wasn't a medical one – it was probably used by a local princess while making her toilet. Such spoons were imported from Greece and testify for the widespread Hellenic fashion in IV c. BC. The same can be said for the other golden object – Cat. No 33, Plates VI/3, XIX/3, which is similar as size and shape.

The greater part of the golden appliqué from Tomb II consists of round lamellae with stamped rosette or eight-rayed star – Cat. No 35-36, Plates VII/1-2, XX/1-2. The other are elongated fluted lamellae, imitating palmette – Cat. No 37, Plates VII/3, XX/3. The small openings at the ends prove, that they were stitched to some garment. Ivan Venedikov proposed, that they were attached to a veil, which covered the forehead and the hair of the buried woman (Венедиков 1966б, 4, Венедиков 1966в, 40). This dress' decoration is a result of the influence of the fashionable tendencies in the eastern and northeastern parts of the Ancient world (Williams/Ogden, 1994, 34).

Appliqués with such ornamentation appeared in Thrace in V c. BC and were widespread since the middle of III c. BC. Such were found in tumuli by Branichevo, Shumen district (Дремсизова 1958, 454, 456, обр. 13а), Mumdzilar (Sveshtari), Isperih region (Фехер 1934, 111, 114, обр. 92/1), Kaloyanovo, Sliven district (Чичикова 1969, 59-60, 88, обр. 15), Mezek, Haskovo district (Венедиков/Гертасимов 1973, 386, обр. 309; Филов, 1937, 31-32, 90-91, обр. 27/3, 28/3, 29), Shipka, Kazanluk region (Marazov (ed.). 1998, 100, 103, № 9, 13) and Kralevo, Targovishte district (Гинев 1983, 13, обр. 30-31; Bernier (ed.). 1987, 246, № 441).

Appliqués with rosettes can be seen also in the treasure from Lukovit, Lovech

district (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 223, 230, № 383-384, 401-402). The eight-rayed star on some of the appliques could be related with the Thracian royal doctrine, but it bears no political significance and shouldn't be associated with the Macedonian royal symbols.

During the Hellenistic age in Thrace were also manufactured imitations of imported golden adornments, which distinguished by the prototypes by quality and decoration. Together with the adornments, the local jewelers made also some small decorative details and lamellae (Tonkova 1994, 188-190). Probably the smaller lamellae – Cat. No 36, Plates VII/2, XX/2 were made in Greek workshop and their appearance amongst the Triballoi inspired the local craftsmen, who manufactured the other – Cat. No 35, bigger and coarsely decorated. Elongated lamellae, similar to the pieces from Mogilanskata tumulus – Cat. No 37, Plates VII/3, XX/3 have been found in a tomb by Kaloyanovo, Sliven district (Чичикова 1969, 88). On one of them can be seen a palmette ornament, stamped over rosette – a fact, which proves their local origin (Чичикова 1969, 59-60, обр. 15). So the elongated lamellae from Mogilanskata tumulus were probably made by some local jeweler.

The golden dress-buttons – Cat. No 40-43 have simple, semispherical shape; only one of them – Cat. No 42 is decorated with grain ornament. They were made in jewellery workshops on the Aegean coast (Tonkova 1997a, 25). Similar were also found in some other Thracian tumuli (Дремсизова 1958, 454, обр. 13б; Дремсизова-Нелчинова 1970, 210, табл. I/3; Филов, 1937, 34, 78, 90-91, обр. 33,1-4).

Unfortunately, from the bronze mirror survived only its damaged disc – Cat. No 45, which is similar to some archaic Greek pieces. They're peculiar with their thin, slightly protruding disc, the square section between the disc and the handle and the lack of decoration (Велков 1932а, 28-29, обр. 26; Филов 1913а, 207-208, обр. 115; Филов 1933, 263-264, обр. 48). Similar mirrors were spread in Thrace between V c. BC and the first decades of III c. BC (Велков 1932а, 28-29, 42, обр. 26; Дремсизова 1958, 453, 456; Дремсизова-Нелчинова 1970, 215, 228, табл. II/7; Дякович 1925, 122; Филов 1927, 31, 52; Филов 1933, 263-264, 275, обр. 48; Bernier (ed.). 1987, № 145). Perhaps the later exemplars were made in local workshops.

Three of the fragmented fibulae – Cat. No 47, 119, Plate VII/9-11 belong to the so called “Thracian type”, but only the preserved catchplate of one of them – Cat. No 119, Plate VII/11 can be classified. Some time ago the catchplate and the needle were whole (Kull 1997, Abb. 27b, 10), but the fibula wasn't conserved and fell into pieces. Basing on the leg with reversed cone or pyramid, the find from Tomb III belongs to Type III by M. Domaradski. It can be related to Variant 302 where the decorated with incised geometrical motives leg has round or oval cross section – such fibulae were local made and spread all over Northwestern Thrace

(Домарадски 1997; Домарадски, 2000, 213, обр. 7). The fourth fibula – Cat. No 46, Plate VII/8 is quite different. The catchplate and the needle are both missing, so its reconstruction is complicated. It belongs to the earlier Tesalian type – A IV 4, 5 (Гергова 1977, 52), so its presence in the tomb should be associated with the specific funeral rites.

In Tombs II and III were found also three bronze finger rings – Cat. No 48, 118, Plate VII/12-14. According to their oval plates with engraved images, these slightly corroded rings could have also been used as seals. On one of them – Cat. No 118, Plate VII/14 was probably depicted a bird with gracefully bent neck and long beak. All the fingers are fragmented and corroded, so it's hard to be classified. They're similar to the golden and silver exemplars of Type IX by the classification of John Bordman, which were used in the second half of IV c. BC (Bordman 1970, 214). Their appearance in Thrace was probably a result of the significant Hellenic influences (Агре 2001, 52, обр. 3/3-4; Домарадски 1995, 65, обр. 2, 6). On the plate of similar ring from Krushuna, Lovech district is depicted a sitting human effigy, wearing a wreath (Джамбазов 1962, 57-58, обр. 3а). It's probably a copy of the golden ring of some local ruler. Perhaps the images on the rings from Mogilanskata tumulus were also inspired by golden prototypes, symbolizing the royal status of the buried.

In Tomb II were also found a couple of glass beads – Cat. No 51-54, 56-58, 124, Plate VII/15 and one made of yellow amber – Cat. No 55. Cat. No 54 have round ornaments, defined by some opinions as eyes. The two mask-beads – Cat. No 51, 124, Plate VII/15 represent similar male heads. All over Thrace were found plenty of such glass beads, dated between the end of V and the beginning of I c. BC (Георгиева 1992, 74-75, обр. 2; Гинев, 2002, 38; Гълъбов 1955, 143; Дремсизова-Нелчинова 1965, 55-65, обр. 6/6; Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, 228, табл. III/6; Младенова 1963б, 308-309; Тончева 1961, 27-30, табл. I; Филов 1909, 597-598; Филов 1913а, 204, 209, 217-218; Филов 1933, 271-272, 275, обр. 56,20-21; Филов 1937, 73-74, 78, 90-91, обр. 31/1,3, 80, 85/10; Чимбулева 1964, 58-59, 61, обр. 8а-б, г-д). Up to now no one explained where were produced these beads and how they came in Thrace (Джингов 1965, 14, обр. 6).

WEAPONS AND ARMAMENTS

One of the most remarkable finds from Mogilanskata tumulus is the silver greave – Cat. No 59, Plates VIII, XXI. It was made of one silver sheet, decorated with embossed and gilded animal effigies and ornaments. Its upper part represents female head, wearing ivy wreath. To this very find was devoted single monograph, where Prof. Ivan Marazov made a complete stylistic and semantic analysis (Мапа-

зов 1980, 33-83). In this paper was marked only its ideological function as insignia. The greave is decorated in the typical local style, subordinated to definite conception. It's a synthesis of the absolute royal power of the ruler – as autocrat, military leader and priest. On the greave is represented the Great Thracian goddess, wearing golden wreath – an effigy, which comes to legitimate the ruler as her chosen one. Such was also the function of the pair of silver greaves from Aghighol, Northern Dobroudja, the Thracian origin of which is undisputed (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 236; Berciu 1974, 52-55, fig. 8-9). The same could be said about the pair of bronze greaves, representing a goddess with helmet, found in 2004 by the team of Georgi Kitov.

The fragments of bronze helmet – Cat. No 60, Plate IX/10 testify, that it belonged to the Chalcidian type – it had vertical stripe, leading from the back to the forehead and finishing as pediment, curved twice to open space for the ears. The helmet from Mogilanskata tumulus is a representative of the “Thracian group” in the Chalcidian type (Василев 1979, 66-70, обр. 1, 3-4).

In the tombs, right of the skull of the buried, were found also bronze arrowheads with triangle cross section – cat. No 61, 125, Plate IX/1. Their shape is traditional for the Thracian offensive weapons – the earliest akin finds are from VIII-VII c. BC (Bernier (ed.). 1987, № 192). Similar were used also in the end of V c. BC (Велков 1929, 47, 49-50, обр. 64; Велков 1932а, 10, 25). They were widespread in the next few centuries as well – not only in Thrace but also amongst the Skythians (Мелюкова 1964, 14-32, рис. 1, табл. 8-9, табл. II-IV, Artamonov 1970, 133, Taf. 270, Vickers 1979. 7-9, 34-35, Pl. Ia-b). Though these arrowheads are similar in shape, there are some regional specifics, which differentiate them into single types with variants.

The four small iron knives – cat. No 62, 126, Plate IX/2-5, were made in local workshops. Similar were found in burials dated between the end of VI and beginning of III c. BC (Велков 1929, 49-52, обр. 77; Дремсизова-Нелчинова 1965, 56, 65, обр. 7/3; Дремсизова-Нелчинова 1970, 213, 228, табл. II/3; Мирчев 1962, 123, 127, табл. XXXII/1,2, XXXIII/1,2, XXXIV/1б, в; Мирчев 1963, 12, обр. 7а, 9, 12а, 17; Мирчев 1965, 52-53, табл. X-XI; Филов 1909, 593-594, Чичикова 1969, 63-64, 88, обр. 18; Moscalu 1989, 152, № 81-82, Abb. 4/1,7).

On one hunting scene in the tomb by Alexandrovo from the third quarter of IV c. BC, Haskovo district, is depicted a man, armed with such knife (Китов 2004, 165, 171, фиг. 45). Typical for the shape of these knives is the arc-curved blade (Торбов 1997, 15-46). Only cat. No 62, Plate IX/2 has this shape, which obviously wasn't popular with Northwestern Thrace during IV c. BC.

The greater part of the spears – cat. No 63 are damaged because of corrosion. Only inv. No 129, 132, 136-137, Plate IX/6-9 are well preserved. Spears were widespread in Thrace from the Early Iron Age on (Буюклиев 1985). Their shape

developed in V-III c. BC – the surveys of tumuli proved this (Велков 1929, 47, 49, 51-52, обр. 77; Герасимов 1963, 274, обр. 2; Дремсизова 1958, 449, 456, обр. 5; Дремсизова-Нелчинова 1965, 57, 65, обр. 7/1-2; Дремсизова-Нелчинова 1970, 212-213, 228, табл. II/2; Николов 1965, 173, 201; Филов 1909, 592, 594; Филов 1919, 26, 29, обр. 25; Чичикова 1969, 64-66, обр. 18). The spears from Tomb II have the shape of elongated leaves with a rib in the middle – inv. No 129-131, 136-137, 140, Plate IX/6, 8-9. This shaped became traditional between III and I c. BC. The ribs were made in order to stabilize the blade (Торбов 2003, 51-68).

The bridle with silvered side-levers – cat. No 19, Plates IV/1, XVII/1 belongs to Type VI, Variant B and is typical for IV c. BC. Similar was found in the treasure by Brezovo from the end of V – beginning of IV c. BC. The only difference is the terminal of one side-lever, shaped as lion head (Филов 1919, 9-10, обр. 5-7; Bernier (ed.). 1987, 173, № 256; Werner 1988, 46 Tafel 22, 87 кат. № 155). Such bridles were manufactured only for notable Thracian aristocrats.

The silver appliques – Cat. No 20-28, Plates IV/2-4, V/1-3, XVII/2-4, XVIII/1-3 decorated the leather horse trappings. Lots of such sets from V-III c. BC were found in Bulgaria so far – they're made of gold, silver or bronze and their number enables a new term – “Thracian type appliques for horse trappings” (Владиминова 1994, 45-52). The scenes from the tomb by Alexandrovo represents in details their usage, shape and the metal they were made of (Китов 2002, 16-17; Китов 2004а, 47-48, обр. 7-8, 10; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48; Kitov 2001, 18-29, fig. 7-8, 11, 14).

The bigger lamellae could be divided in three groups – one for the head of the horse, another for the chest and third for the flank (Владиминова 1994, 45-55). The classic type of “parade” horse trappings in Thrace included seven elements, decorating the head of the horse (Владиминова-Паунова 2001, 29; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48). Here's made a hypothetical scheme of the initial place of the appliques from Mogilanskata tumulus.

One of them – Cat. No 20, Plates IV/2, XVII/2 has a hole for the leather strap, it that was attached to. Similar were put only on the head of the horse. The back-side of some elements is flat – they were attached by straps to horse's muffle, so they're called “muffle-pieces”. The “head-pieces” have arc-shaped backside – they decorated horse's forehead. Each “lavish” horse harness included both head and muffle piece (Владиминова-Паунова 2001, 29; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48). The silver horse-trappings from Mogilanskata tumulus include one head-piece, consisting of flat and volume sections. The toreut decorated the plate with some volutes and palmettes and its periphery – with short notches (Маразов 1980, 24-25, обр. 28, 44). Its volume section represents lion's head, “protecting” the rider and his horse in battle. The effigy is similar to some pieces from Brezovo, Plovdiv district (Венедиков/Герасимов 1973, 380, обр. 259-

260; Филов 1919, 8, табл. I, 3; Bernier (ed.). 1987, 171, № 251), Lukovit, Lovech district (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Bernier (ed.). 1987, 220, № 376) and Dolna Koznitsa, Kjustendil district (Marazov (ed.). 1998, 104, № 16). This similarity is a result of the unified Thracian style in IV c. BC, which had its regional peculiarities. The great amount of various appliques proves the existence of many workshops all around Thrace during this century.

The headpiece – Cat. No 20, Plates IV/2, XVII/2 was in the center of the harness' decorative composition, including also eight appliques – Cat. No 21-24, Plates IV/3-4, V/1-2, XVII/3-4, XVIII/1-2 found in Tomb II. The classic type “parade” horse harness in Ancient Thrace included six appliques (Владиминова-Паунова 2001, 29). Obviously the ten pieces from Tomb II belonged to two sets of harness' decoration, manufactured and decorated in a similar style. Six of the appliques are from the first set – Cat. No 21-24, Plates IV/3-4, XVII/3-4. Two of them – Cat. No 24, Plates IV/4, XVII/4 functioned as mouthpieces, hanged on the cross-nasal strap. On the vertical headstraps of the harness were hanged the two elongated cheek-pieces – Cat. No 21, Plates IV/3, XVII/3, while the forehead strap held the eye-pieces – Cat. No 24, Plates IV/4, XVII/4. The second set included four appliques – two with irregular oval shape – Cat. No 22, Plates V/1, XVIII/1 and two round shaped – Cat. No 23, Plates V/2, XVIII/2. Perhaps the set included two more round appliques, which were damaged or lost, so the owner bought another set.

The decoration of the cheek-pieces represents a lion, attacking bull or billy goat (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 281; Маразов 1980, 26, обр. 15). The bodies are geometrically stylized. The toreut accented only on some details as the teeth of the animals – a suggesting technique, used by all the craftsmen in Thrace (Маразов 1980, 26-27, обр. 11, 15).

The four triangle appliques – Cat. No 24, Plates IV/4, XVII/4 were decorated in the same manner like the previous group – Cat. No 21, Plates IV/3, XVII/3: with rosettes, volutes and fields of short notches. The composition here includes stylized griffins and birds with tortile beak (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 279 Маразов 1980, 27-28, обр. 4, 12, 21-22). All the appliques shaped as triskel or swastika from Thrace were made in local workshops. Their appearance was caused by the fact that like many other ancient peoples, the Thracians worshipped the horse as the sacred animal of the solar god (Маразов 1980, 27-28, обр. 4, 12, 21-22).

Another group of four silver appliques – Cat. No 22-23, Plates V/1-2, XVIII/1-2 also have zoomorphic decoration: geometrically stylized lion's heads and lizard-like animals. Each head is surrounded by two arc-shaped notches, curved as volutes. The mouth of the lion is opened and surrounded by plastic outline, shaped as spiral in the lower part – something typical for the Thracian animalistic style

(Маразов 1980, 25-26, обр. 9, 16). The similarity between some of these appliqué – Cat. No 23, Plates V/2, XVIII/2 and the finds from Peichova tumulus by Starosel, Hissar region is outstanding. They're all typical for the Thracian plastic art from IV c. BC.

Two other objects – Cat. No 25 were probably also used as harness' decoration, but their function cannot be reconstructed. They are round, with an opening in the middle. Perhaps through this opening passed a strap with silver vertebrae (similar to – Cat. No 27) decorating the chest of the horse. Similar objects were also found in other regions of Ancient Thrace as well (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Дремсизова 1958, 456 обр. 4г-д; Bernier (ed.). 1987, 233, № 409; Moscalu 1989, 149, № 24, Abb. 10,9, Tafel 61, 1). The place of the round silver buttons – Cat. No 27 on the harness is also unknown. They have bronze loops on the backside. Similar can be seen in the treasures from Lukovit, Lovech district (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Bernier (ed.). 1987, 223, 229, 231, № 382, 400, 405), Aghighol (Berciu 1974, 76-78, fig. 32, 7-11) and Craiova, Romania (Berciu 1974, 150-151, fig. 68-69) and the grave finds from Teteven, Lovech district (Герасимов 1950, 255, обр. 191; Bernier (ed.). 1987, 182, № 279) and Peretu, Romania (Moscalu 1989, 152, № 61-79, Abb. 10, 5-7, Tafel 60, 1-19).

The twelve silver appliqué shaped as human heads – Cat. No 26, Plates V/3, XVIII/3 were also attached by bronze loop on their backside. They were hammered on one matrix and represent female heads; their hair is depicted in two vertical rows by notches (Маразов 1980, 28, обр. 13-14, 17-18, 20). Similar pieces are known from the Lukovit treasure, Lovech district (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Bernier (ed.). 1987, 232, № 407) and from one tomb by Staroselka, Shumen district (Тачева-Хитова 1971, 47-48, обр. 16а-д). They mark an important moment in the development of the Thracian toreutics from IV c. BC – the human effigies, together with the zoomorphic motives, became fashionable in the Thracian art (Маразов 1980, 28, обр. 13-14, 17-18, 20). They can be also seen as decorative element on some jugs and phialai (Маразов 1996, 48-50, 131-219, обр. 56-57, 111, 114-117, 122-123, 125, 127-129, 133, 135) and adornments (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 210-212; Bernier (ed.). 1987, 195, № 312; Marazov (ed.). 1998, 96, 199, № 3-4, 140) from this century.

The silver buckle – Cat. No 29, Plate V/4 also belongs to some horse harness; it definitely had practical usage – probably tightened the stripes around or under the flank of the horse (Владимиорова 1994, 52, обр. 11а-б). Similar, but made of iron or bronze, were found in different regions of Ancient Thrace – by Kjolmen, Shumen district (Дремсизова-Нелчинова 1970, 209, 228, обр. 3), Panagyurishte (Филов 1919, 26, 29, обр. 24), Mezek, Svilengrad region (Велков 1937, 136-137, обр. 130; Филов 1937, 65, 90-91, обр. 70), Peretu (Moscalu 1989, 151, № 29, Abb. 10,10, Tafel 61,5), Aghighol (Berciu 1974, 69, fig. 27/6-8) and Craiova (Berciu

1974, 151, fig. 63,3), Romania.

Another corroded bronze piece – Cat. No 120, Plate V/5 was probably an appliqué as well – on the preserved fragment can be seen only embossed effigy of a horse, but the initial composition cannot be reconstructed.

The two horses put to harness in the chariot had bridles – Cat. No 17, which are now in pieces. Each consists of two “S”-shaped side levers, attached to the headstipes. They’re braced by a chain, which was put in the mouth of the horse; to the ends of this very chain were tied at the rein. The two bridles can be related to Type VI, Variant A and were used in IV c. BC (Werner 1988, 45, Tafel 21-22, кар. № 150, 153-154). They have universal shape and were made in local workshop.

Basing on the found parts of the iron four-wheeled chariot, only the wheels can be reconstructed, because the chariot was made of wood. To the wooden felloes of each wheel were nailed four iron arc-shaped rims – Cat. No 10, Plate III/1 and riveted iron casing; the rivets – Cat. No 11, Plate III/2 prevented its breakdown. The wooden spokes decayed, so their number cannot be determined. The hubs of the wheel were cased in iron rims and other elements – Cat. No 12, Plate III/3. Such can be seen even in present days’ carts. The other elements, that survived the corrosion, were probably parts of the chariot – Cat. No 13-15, 16, Plate III/4-7. The initial diameter of the wheels can be calculated by the total sum of the length of the arc-shaped rims – Cat. No 10, Plate III/1. There are two possibilities: Variant 1. The four wheels had equal diameter – about 88cm; Variant 2. The back wheels had diameter 90cm, while the diameter of the front was 86cm. The width of the wooden felloe is also reconstructable, having in mind the two parts of the iron casing and the length of the rivets – 4cm. All these calculations take me to the conclusion, that the chariot was pretty big, good working and steady.

The discovered synchronous chariots also give no information about their finished state (Микулчик 1991, 187-189, сл. 4-5, 13; Moscalu 1989, 138-141, 155- 158, № 7-12, Abb. 5-6, 17-18, Tafel 62-63). Only the marble relief from Shapludere, by the outflow of Maritsa River, helps to some extent – it represents a four-wheeled chariot, pulled by two horses, with the dead and his driver inside (Венедиков/Герасимов 1973, 362, обр. 56). This relief was probably made in V c. BC as a part of architectural composition (Филов 1929, 9-10, обр. 5). There’s also another opinion – the relief is a Greek interpretation of the “four-wheeled chariot” motive, reproduced by the Romans in III c. (Аргирова 1968, 58-64, обр. 7-10). Probably the earlier date is more reasonable and the chariot from Tomb II in Mogilanskata tumulus looked like the one on the relief. It was made by local blacksmith and the ruler used it only for processions. Therefore it played important role during the funeral ceremony and was put in his tomb. Such was the usage of the chariot found by Strelcha as well (Китов 1979, 4-6, обр. 5, 26, 29).

VESSELS AND OTHER OBJECTS OF A CULT

In Tomb II was found a silver vine set of four phialai – Cat. No 64-67, Plates X/1-2, XXII/1-2. The lower part of each one is rounded, with omphalos in the middle. Their necks are short and wide, the rim of the mouth is turned outwards. According to the typology of D. Strong, the two basic types of phialai are Greek and Achaemenidian (Strong 1966, 74-77, fig. 20a-b). The shape of Mogilanskata tumulus' phialai relates them with to the second type, though they don't really belong to it. The principles of each classification are conditional – the appearance of the phialai in Greece during IX-VIII c. BC had its backgrounds in the Aegean and Anatolian during the Bronze Age. They're traditional for the whole area between Anatolia, Iran and Egypt. But the concept of “Achaemenidian” type cups is unacceptable for the Balkan-Anatolian region (Стоянов 2003, 89-91). The usage of these vessels in Thrace started quite late. The only example from the end of the Early Iron Age is the bronze phiale from Sofronievo, Vratsa district, found in a grave from VII-VI c. BC. Imported phialai from Greece and Asia Minor were found also in later necropoleis – but not before the beginning of V c. BC. All these cups from V c. BC were imported. The local toreutic workshops started producing phialai from the beginning of IV c. BC, so the apogee of their production was in the beginning of the Early Hellenistic age (Стоянов 2003, 91, 98).

This tendency of workmanship can be seen in some of the phialai – Cat. No 64-66, Plates X/1, XXII/1, bearing inscriptions in Greek ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ (Венедиков 1966а, 12). This text helps for their precise dating – Kotyos is the ruler of the Odryssian kingdom, while Beos in a settlement in Southern Thrace (Тачева 1986, 18-25; Фол 1987, 1-2). Important for the current interpretation is also the inscription of cup No 29 from the Rogozen treasure, bearing inscription ΚΟΤΥΟΣ ΕΓ ΒΕΟ ΔΙΣΛΟΙΑΣ ΕΠΟΙΗΣΕ, which means “Dizloyas [descending] from Beos made [this vessel, which belongs] to Kotyos” (Фол 1987, 1). Probably such vessels were periodically paid as tribute “epibole” (collective tribute for one district) from one settlement to the royal treasury and the inscriptions were some kind of financial report of the local community (Тачева 1986, 18-25). The appearance of phialai in both – Tomb II of Mogilanskata tumulus and the Rogozen treasure (Vratsa district) should be related to the march of Philip II in the lands of present Dobrudzha during 339 BC. On his way north he raided the treasury of the Odrissian kingdom, then passed Stara Planina Mountain, crushed the Skythians and went back home through the lands of Triballoi. Unfortunately they attacked and defeated his army. Philip scarcely survived the battle – he was badly wounded and became lame. So the phialai of Kotyos came in the Northwestern Thracian lands. The pieces from Mogilanskata mogila are also part of this war-booty – they testify for the serious political power of the Triballian king Sirm even after the march of

Alexander III through Northwestern Thrace in 335 BC (Тачева 1986, 27-28, 30).

There's another theory as well – one inscribed vessel from Rogozen (No 28), where the name Kotyos and the toponym Beos also were mentioned, is similar as profile and sizes to the phialai from Mogilanskata mogila. They form the group of the “undecorated vessels” and were probably made in workshop in the Odrissian palace. The ruler himself, who owned all the resources in the kingdom, supervised the craftsmen. The possession of this cup symbolized also the possession of the settlement itself – it was taken from the treasury and inscribed there. The appearance of the phialai in Tomb II is result of the political and cultural interrelations between Odrissian and Triballian rulers (Маразов 1988, 12-13; Маразов 1996, 12-15, 20-23).

The problems of Odrissian kingdom's foreign policy and the status of the turrets in Ancient Thrace are definitely complicated ones and their solution is not amongst the aims of the present work. Presumably, the phialai from Mogilanskata tumulus inscribed with ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ were made in the time of Kotyos I in some workshop south of the Balkan. Except his name, here's also marked the name of the settlement.

Another phiale – Cat. No 67, Plates X/2, XXII/2 has the same shape, but unlike the previous three was decorated by fluting. Similar finds are known from the Rogozen treasure, Vratsa district, from a burial by Alexandrovo, Lovech district and from the tomb by Peretu in present Romania, but their decoration is incised, not hammered out. Obviously their common prototype came from some Odrissian workshop (Маразов 1988, 13-15, обр. 1-7; Маразов 1996, 15-18, обр. 7-14, 152, 154, 160, 162, 166). The phiale from Mogilanskata tumulus is quite different – its fluting was precisely fulfilled and the ornament around the omphalos is a peculiar one. This vessel was probably imported in Thrace. On the inner side of its bottom was soldered an embossed gilded plate, representing female head in profile – probably Aphrodite (Венедиков 1966а, 12, обр. 8; Маразов 1980, 30; Стоянов 2003, 87, обр. I. 1-2).

So this vessel was probably made in Greek workshop – another argument is the similarity of the image with coins from the second quarter of IV c. BC – maybe the turret took a copy of such coin. Presumably the initial stage of this copying was completed by soldering coins to the bottom of the vessels (Стоянов 2003, 91-92; Vickers/Impey/Allan 1986, pl. 14). This fact prompts that the phiale was probably made in some big town with developed coinage. Some silver rhyta from the Borovo treasure, Ruse district were made in Kyzikos, which coinage was quite unique – each emission had different images, including gods from the Greek pantheon. Basing on the similarity with its coins were identified metal vessels, made in local workshops or inspired by them (Стоянов 1998). So the phiale from Mogilanskata tumulus could also be made in Kyzikos.

The golden jug – Cat. No 127, Plates X/3, XXII/3 is another remarkable masterpiece of the ancient toreutics. Its body is spherical, with wide neck narrower in the middle; the handle is shaped as Herakles' knot. The mouth rim is decorated, while the base of the neck is surrounded by palmettes. The body is decorated by one big palmette, separating two scenes with two-wheeled chariots with driver, pulled by four horses. The shape of the vessel is characteristic for Thrace and should be explained with its usage in some cult. The handle itself is not a precedent in the Thracian toreutics (Филов 1934, 173-174). The "Herakles' knot" became familiar ornament in metalworking during the Early Hellenistic Age – some popular types of jewels were also decorated with it (Pfrommer 1990, 4-13, Abb. 2-5). Probably the jug was made in this very period (Theodossiev 2000). The fact, that the handle was soldered to the vessel in special nests, is an argument for Achaemenidian origin (Маразов 1980, 19-22, обр. 2, 49). The jug was probably shaped by a craftsman, who used another similar vessel as pattern. But the stylistic features of the decoration speak of a local, Thracian origin (Маразов 1980, 19). The represented god is Apollo, who was identified with Helios in the Greek mythology. He drives the chariot of the solar god. In Delphi Dionysus was worshipped as the god, who substituted Apollo during the winter months. It's peculiar, that in the Thracian mythology a typical chthonic god had solar functions – this very dual nature of the god was represented on the golden jug. He wears chain mail and drives a chariot – one of the symbols of royal power. The effigy was definitely related to the ideological royal concept – here the god is represented like a king. It's well known that the Thracian rulers pretended to be his descendants and honored him more than the other people. The composition on the jug may also represent another, second ideological level. The two chariots may symbolize the two aspects of the royal power – political and religious. In Ancient Thrace the legendary king-priest was an example to be followed by each ruler (Маразов 1980, 19-22, обр. 2, 49).

The other jug – Cat. No 68, Plates XI/1, XXIII/1 has form and decoration, typical for the Thracian silverware (Маразов 1980, 17, обр. 10). Its body is top-shaped, with low foot. The neck is high, almost cylindrical; the handle is high and flat. The rim of the mouth is ornamented, the shoulders of the vessel are also decorated – by two wreaths of gilded ovules, separated by thin embossed band. Such was also the decoration of other vessels from IV c. BC – from Bukyovtsi, present Miziya town, Vratsa district (Bernier (ed.). 1987, 196, № 314), Lukovit, Lovech district (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, 227, № 396) and Varbitsa, Shumen district (Филов 1934, 173-174, №4, табл. XI, 2; Bernier (ed.). 1987, 204, № 334-335). Two similar jugs from the Rogozen treasure, together with the piece from Mogilanskata tumulus were probably made in local, Triballian workshop (Маразов 1996, 70-71, обр. 83).

The silver, pinecone-shaped rhyton – Cat. No 69, Plates XI/2, XXIII/2 has a high, almost cylindrical neck. The rim of its mouth was cut and ornamented. The style of its decoration is similar to a silver lid, found in a tumulus by Basmaci in Anatolia (Özgen/Öztürk 1996, p. 237, № 227). The burials in this region are dated 2-3 decades before or after 500 BC, but the tomb, where the lid was found, is a bit earlier (Özgen/Öztürk 1996, p. 52-53, 64). Because of the fact, that the Basmaci lid is much earlier than the rhyton from Mogilanskata tumulus, I don't think, that the craftsman, who made the pinecone-shaped vessel was inspired by prototypes from Asia Minor. On the other hand, there's similarity in its shape with the jug-rhyton from Borovo, Ruse district and jug No112 from the Rogozen treasure. Probably the pointed-bottomed egg-shaped vessels were used in special religious ceremonies. That's the reason for their sporadic distribution (Мапазов 1996, 63, обр. 70, 84). Brigitte Kull shared another interesting theory – she thinks, that the pinecone is a symbol of life, related with lotus and the palmette. It appeared in Assyria and spread amongst the Skythians through Urartu. The jug-rhyton from Mogilanskata tumulus displays this tendency (Kull 1997, 380-382, Abb. 87).

Another silver jug – Cat. No 128, Plates XI/3, XXIII/3 has one handle, spherical body, decorated by fluting and “E” ornament; its neck is short, cylindrical and its bottom is flat. It was found in Tomb III and has the shape of the silver and ceramic black-glazed round attic cups with small handle (“Pheidias shape”) (Божкова 1989, 4, обр. 76). The vessels with vertical fluting from Bashova tumulus by Duvanlii, Plovdiv district (Велков 1932а, 10, 20, обр. 14, 19; Bernier (ed.). 1987, 155, № 219) and Surnevets, Haskovo district (Цончев 1943, 65. обр. 134) belong to the classic variant of these cups. Similar pieces were found in the Athenian agora and the necropolis of Apolonia Pontica and are dated in the second half of V c. BC (Божкова 1989, 4, обр. 76; Иванов 1963, 154, табл. 81, №285). The full similarity between the vessel from Tomb III and the “Pheidias shape” cups testifies, that it's not a local imitation.

The bronze hydria – Cat. No 70, Plate XII/1 is egg shaped. It lacks third vertical handle and its decoration was reduced to simple frieze of ovules over the mouth rim. These vessels appeared in Thrace in the end of VI c. BC (Велков 1932а, 28, 42, обр. 25; Bernier (ed.). 1987, 145). During V c. BC they were widely spread and appeared amongst the offerings in many Thracian aristocratic burials (Велков 1929, 38-39, 49, обр. 47-48; Велков 1932а, 25; Венедиков 1964, 79-81, 95-107, обр. 9-12; Венедиков/Герасимов 1973, 365-366, обр. 97-100; 102-104; Дякович 1925, 119-120, 129, обр. 15-17; Филов 1927, 31, 52; Филов 1932, 50-51, 54, обр. 40; Филов 1933, 243-245, 275, обр. 25). During the next century they were seldom used – mostly as funeral urns in the Greek Black Sea colonies (Бацова/Кънчев 1974, 55-56, обр. 8а-в; Венедиков/Герасимов 1973, 79, 366, обр. 101, 103; Герасимов 1955б, 594-595, обр. 1; Кацаров 1911, 264-265, обр. 7; Чимбу-

лева 1962, 38-41, обр. 1-6). The vessel from Mogilanskata tumulus is a typical representative of IV c. BC – with simplified decoration and without vertical handle. It was made during the first half of the century in some Greek workshop, which cannot be localized (Paunov/Torbov 2000, 165, fig. 1).

The bronze jug (oinochoe) – Cat. No 71, Plate XII/2 has tightened in the middle cylindrical body, elegantly protruding neck and trefoil-shaped, decorated mouth. The lower part of its handle was decorated with a palmette. On the territory of Ancient Thrace were found similar vessels by Alexandrovo, Lovech district, Shipka, Kazanluk region and Mezek, Svilengrad region. They're all dated in the first half of IV c. BC. During this century similar pieces were also included in luxury table sets in other regions of the Ancient world. The oinochoe from Mogilanskata tumulus was made in the first half of IV c. BC in an undetermined workshop (Paunov/Torbov 2000, 165, 169, fig. 2).

In Mogilanskata tumulus were also found two buckets (situlae) – Cat. No 72-73, Plate XII/3-4. The body of the first is bell-shaped – it is decorated with splendid vegetal ornament. Unfortunately, all that survived from the other is just the upper section with handles' nests. Such situlae were found in burials from the end of V c. BC (Велков 1929, 38-39, 49, обр. 50; Велков 1937, 135, 137, обр. 126; Венедиков 1964, 81, 106-107, обр. 16). These vessels were more popular during IV-III c. BC, when much were put as funeral offerings (Венедиков/Герасимов 1973, 366, обр. 105-107; Герасимов 1963, 274, обр. 1; Дремсизова 1958, 451-452, 456, обр. 2; Жуглев 1952, 242, 255-258, фиг 28/4, 33, 43/4, табл. VII; Койчев 1958, 471-772, обр. 7; Николов 1965, 172, 14а, в-г; Филов 1919, 24, 29, обр. 21; Чичикова 1969, 68-71, 88 обр. 20). The situlae from Mogilanskata tumulus were probably made in the first half of IV c. BC (Paunov/Torbov 2000, 169-171, fig. 3-4). Their origin wasn't determined so far – for the whole territory of Ancient Thrace. The decoration of Cat. No 72, Plate XII/3 is also insufficient to clarify the location of the workshop, where the vessel was produced. It meets close parallels in a piece from the end of V c. BC, found in Kalamaria by Solun. Probably the situla from Tomb II was made in Attic workshop or by a craftsman, who studied there (Paunov/Torbov 2000, 169-171, fig. 3-4).

The fifth bronze vessel – Cat. No 74 is a basin (podanipter) – low, shallow, with two handles. Similar, but earlier pieces – from the end of VI c. BC, were found by Novi Pazar, Serbia. They were probably used for foot washing during religious ceremonies (Попович 1979, 8-9, 18, 47, кат. 97; Попович 1994, 116-117, кат. № 66-68). Podanipters were found also in tumular burials from the end of V – IV c. BC (Велков 1929, 45-46, 49, 51 обр. 63, 72; Венедиков 1964, 78-79, 94-95, обр. 5-6, 8; Жуглев 1952, 243, 259, 266, фиг. 36, 28,5, 43,5, табл. VIII). The common shape of the vessel from Tomb II prevents its precise dating. Together with the hydria, the oinochoe and the situlae, the

basin probably completed a set of vessels, made in the first half of IV c. BC (Paunov/Torbov 2000, 171, fig. 5).

The mouth of the red-figure ceramic vessel, used for wine drinking (skyphos) – Cat. No 1, Plates XIII/1, XXIV/1 is pretty wide. It has two horizontal handles and ring-shaped bottom. It was decorated with separated by palmettes mirror-image of the figures of two lads in long himations, facing each other. Such vessels were found not only in the Greek Black Sea colonies but in Thracian settlements and necropoleis as well (Иванов 1960, 45-46, 6а-б; Рехо 1992, 30-33, табл. IV; Филов 1909, 590-591, 594, табл. II/1; Чичикова 1965, 36-37, обр. 6; Чичикова 1969, 81-82, 88, обр. 34б, 35а-б). They belong to Attic variant A and appeared in the middle of VI c. BC. In the beginning of the next century their shape was refined and in IV c. BC they became a demanded good (Рехо 1992, 31).

Two other vessels, used for wine drinking (kylix) – Cat. No 2 and 75, Plate XIII/2-3 are typical representatives of the Attic pottery. The first – Cat. No 2, Plate XIII/2 wasn't glazed. It was made of dark-gray clay – probably in local workshop. It's similar to two pieces of Type VII – Cat. No 431-432, found in Apollonia Pontica. They're also with two handles, thin walls and deep, bulged body; their neck is short, the rim of the mouth is turned outwards, the ring-shaped foot is hollow. Both these vessels have Attic origin and should be dated in the second or the third quarter of IV c. BC (Иванов 1963, 185, обр. 74, табл. 101). Probably the piece from Mogilanskata tumulus, used in the second quarter of the century, is a local-made replica of Attic prototypes.

Both shape and decoration of the black-glazed vessel – Cat. No 75, Plate XIII/3 remind of Type VI from Apollonia Pontica – especially with Cat. No 425, dated in the middle or the third quarter of IV c. BC (Иванов 1963, 184, обр. 73, табл. 100). The decoration of its bottom is similar to the kylix from Tomb II – with four-leaved seal, surrounded by notches arranged in two concentric circumferences – Plate XIII/3. The two vessels are probably synchronous. Some propound even earlier date of this kylix – about 370 BC (Teleaga 2005).

The undecorated black-glazed jewellery box (pyxis) – Cat. No 129, Plate XIII/5 is cylindrical and its lid is missing. Several pieces the necropolis of Apollonia Pontica, especially Cat. No 259 are very similar (Иванов 1948, 42, обр. 49b; Иванов 1963, 145, табл. 67). Cat. No 259 was made in an Attic workshop in the middle or in the third quarter of IV c. BC (Иванов 1963, 145, табл. 67). This date and origin should be accepted for the pyxis from Mogilanskata tumulus as well.

Each of the black-glazed lamps – Cat. No 80-81, Plate XIII/6-7 has an oil container and wick-section; the handles are missing and their initial shape could not be reconstructed. They both belong to the group of Greek lamps, spread between VII and I c. BC. Basic technologic characteristic is the profile, because since III c. BC they were shaped on a potter's wheel (Кузманов 1992, 11). The

lamps from Mogilanskata tumulus are typical for the internal area of Ancient Thrace (Божкова 1989, 6-7, обр. 12; Чичикова 1965, 40-41, обр. 14). The first lamp – Cat. No 80 belongs to Type IV – its oil container is cylindrical, the wick-section is protruding. This type is of Attic origin and was widespread during the first half of IV c. BC. It's popular until the last quarter of the century (Кузманов 1992, 12). The lamp from Tomb II is similar and probably synchronous to a piece from the necropolis of Apolonia Pontica (Cat. No 6 in the monograph of Georgi Kuzmanov) from the last quarter of IV c. BC (Иванов 1963, с. 244, обр. 96, табл. 125; Кузманов 1992, 12).

The second lamp – Cat. No 81 has flattened spherical shape and should be related to Type III (Кузманов 1992, 12). Characteristic for the representatives of this type are the walls of the oil container, which turn into curved shoulders. They also have flat bottom and massive, elongated wick-section. This type was widespread between the end of VI – IV c. BC, while in III c. BC it changed a lot (Кузманов 1992, 12). The lamp from Tomb II is also similar and synchronous (middle of IV c. BC) to a find from the necropolis of Apolonia Pontica – Cat. No 4 after Kuzmanov (Иванов 1963, 244, обр. 96, табл. 126; Кузманов 1992, 12). Some scholars submit earlier date about the two lamps – according to this opinion Cat. No 80, Plate XIII/6 was made and used about 370 BC, while Cat. No 81, Plate XIII/7 – between 425 and 375 BC (Teleaga 2005).

The iron candelabrum – Cat. No 106, Plate XII/5 was found together with the lamps. The corrosion seriously damaged it so it's quite impossible to reconstruct its original shape. On its lower part can be barely seen profiled ring and remains of tripod. This candelabrum is similar to the finds from the tombs by Kaloyanovo, Sliven district; Surnegor, Brezovo region and Dalboki, Stara Zagora region (Чичикова 1969, 73-75, 88, обр. 24). It is short and thin, so its construction was probably a simple one. To its upper end was probably soldered a platform for some of the mentioned above clay lamps. Perhaps the candelabrum had another platform for the second lamp, but the corrosion again prevents any further reconstruction.

In the lands of the Thracians were also found bronze candelabra, which were imported (Филов 1937, 90-91; Чичикова 1969, 73; Bernier (ed.). 1987, 217, № 368). The iron ones were probably made in local workshops. Brigitte Kull supposes that the candelabrum from Mogilanskata tumulus had to light the way of the buried in the outer world (Kull 1997, 373, 375, Abb. 82).

In Tombs II and III were also found small clay objects – Cat. No 82-105, 135-157, Plates XV/1-23, XXIV/2 and astragal bones – Cat. No 108-109, 159. Some of them are anthropomorphous idols – Cat. No 82-85, 135-136, Plates XV/1-4, 14-15, XXIV/2. Similar objects were also found in another parts of Ancient Thrace (Велков 1932a, 41; Гинев, 2002, 38; Дремсизова-Нелчинова 1965, 55, 58-59, обр. 4, 11; Дремсизова-Нелчинова 1970, 215-217, обр. 9, табл. III/7-

13, IV/6, V/1-3, 5, 7-8, 10; Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 18 а-к; Цончев 1959, 123-126, обр. 75-78; 83-86; Филов 1913а, 204, 212, обр. 127а-б; Филов 1933, 268-272, обр. 56/1-19, 22-24; Филов 1937, 76, 79, обр. 85/1-8) and spread chronologically between IX and III c. BC (Теодосиев 1990, 64). Single finds can be related after III c. BC (Балабанов 1979, 29-32, обр. 15а-б, 16а-б, 17). Perhaps all of them, together with the stone axes – Cat. No 107, 158, Plate XV/24-25, were used in cult practices. Such axes were found in other tumuli in Thrace as well (Балабанов 1979, 29, 31, обр. 13; Дремсизова-Нелчинова 1970, 217, табл. IV/6; Филов 1933, 268-269, 275, обр. 54/1-2). The clay objects could have different function – in healing mumble incantations and afterwards put as funeral offerings in the graves of medicine-women (Миков 1958, 657-671, обр. 3, 5, 6, 8-11), used as toys by the children (Дремсизова-Нелчинова 1970, 215-217, 222, 228, обр. 9, табл. III/7-13, IV/6, V/1-3, 5, 7-8, 10), or used in rituals by communities of a cult, headed by women (Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 18 а-к). The last opinion about their function treats them as sacral attributes, used by the Thracian orphic priests in their sacred cosmostructural games; they also testify for the relation between the Thracian royal doctrine together and the practiced rituals on one hand, and the Hellenic Orphism and the Pythagoreans on the other (Теодосиев 1990, 64-78).

CHRONOLOGY

The date of the three tombs, offered by Ivan Venedikov and Bogdan Nikolov is slightly disputable. Nikola Theodossiev offered different chronology of the complex – he shares the opinion, that the tumulus was piled for about 50-70 years. Primarily was built tomb No 1 (Tomb I after Bogdan Nikolov). The dating was based on the red-figure Attic skyphos – Cat. No 1, Plates XIII/1, XXIV/1 – second quarter of IV c. BC. The tomb was built between 375 and 30 BC. Tomb chamber No 1 (Tomb II after Bogdan Nikolov) could be related to 350-320 BC. The earliest offerings are the three phialai, bearing inscriptions – Cat. No 64-66, Plates X/1, XXII/1, made and used in the time of Kotyos (383-359 BC); here they are terminus post quem. The latest funeral offerings are from the second half of IV c. BC. Tomb chamber No 2 (Tomb III after Bogdan Nikolov) was built between 330 and 300 BC – there as funeral offering was put the golden jug with handle shaped as Herakles' knot – Cat. No 127, Plates X/3, XXII/3, which was made in the time of Alexander the Great or after that. The Herakles' knot, which was adopted in toreutics about 325 BC, was obviously copied by some Thracian craftsman (Theodossiev 2000).

Margarita Tacheva shares the opinion, that the inscribed phialai came in the northwestern Thracian lands as war-booty, captured after the debacle of Philip II

(Тачева 1986, 27-28, 30). If so, the funeral was accomplished after his march through the lands of Triballoi in 339 BC. Perhaps Tombs II and III and the funeral offerings, found there, should be dated in the Early Hellenistic Age.

Valeriu Sirbu assumes that Tomb I was also built during the second half of IV c. BC, while the finds from the three tombs were made in different decades of the same century (Sirbu 2004, 43-45, fig. 11-12).

Emilian Teleaga propound earlier date only for Tombs I and II. He relates the kylix – Cat. No 75, Plate XIII/3 and one of the lamps – Cat. No 80, Plate XIII/6 about 370 BC, while the other lamp – Cat. No 81, Plate XIII/7 was made and used between 425 and 375 BC; according to the skyphos – Cat. No 1, Plate XIII/1, used about 350 BC, Tomb I was built later – about 375-350 BC (Teleaga 2005).

Each of the authors has his own arguments and interpretations, but all the dates could be easily criticized. According to the fact, that greater part of the funeral offerings (including some ceramic vessels) were made in Greek workshops and came in Northwestern Thrace as war-booty, royal gifts or by trading. Therefore the interval between their manufacture and offering cannot be precise. The dates of Nikola Theodossiev are quite acceptable – Tomb I was obviously built and used during the decades before the middle of IV c. BC, while the two other tombs are from the Early Hellenistic Age. In the end of the century was made the fencing wall, so the tumulus was turned into heroon. This chronology does not pretend to be conclusive – this monograph means to represent enough information to the archaeologists and the historians for further opinions and theories.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ТАБЛА С ГРАФИЧНИ ОБРАЗИ И ЦВЕТНИ ФОТОСИ

Табло I (Plate I). Железни скрепителни елементи от Гробница II.

1-2. Два клина – кат. № 5.

3-4. Два клина – кат. № 6.

5-6. Два гвоздеа – кат. № 8.

Табло I

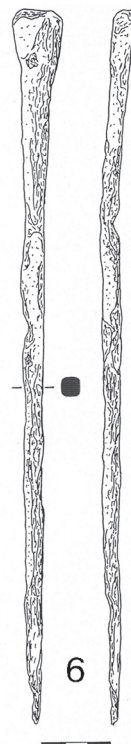
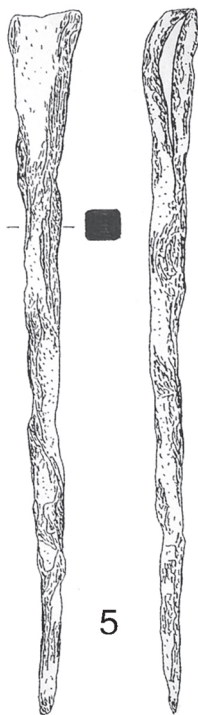
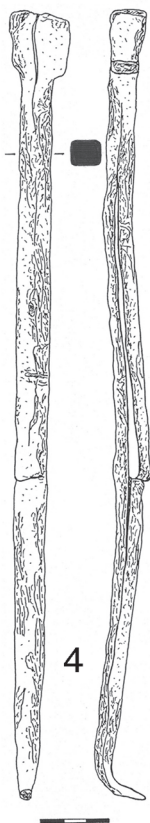
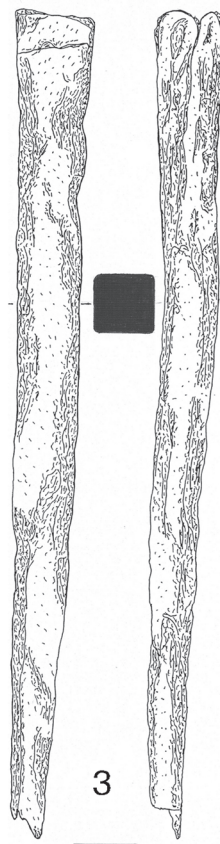
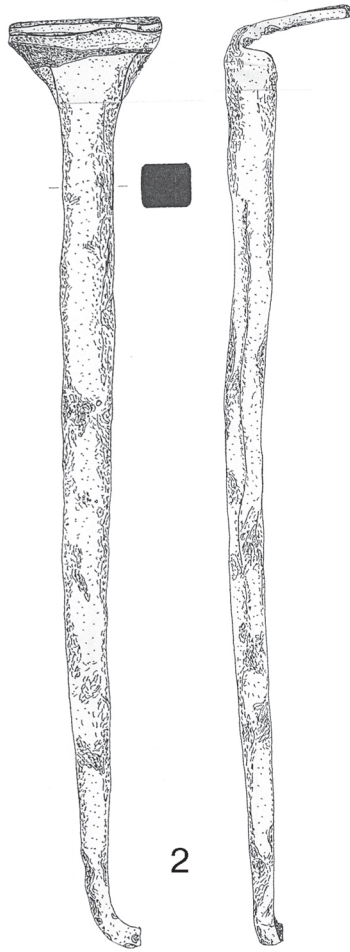
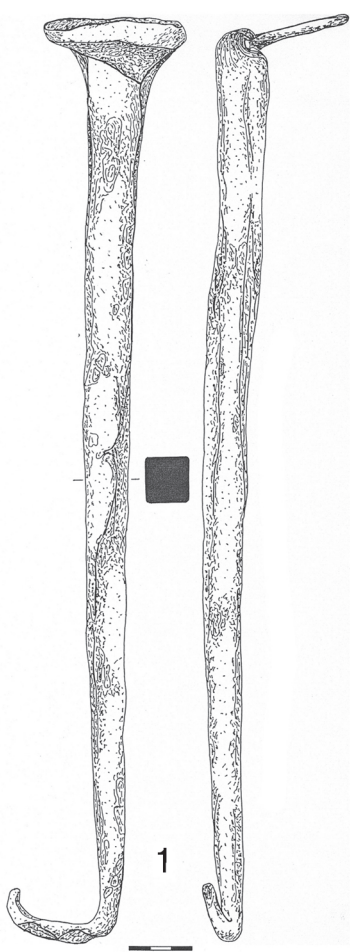
*Табло II (Plate II). Железни скрепителни елементи
от Гробница III.*

1-2. Два клина – кат. № 110.

3. Клин – кат. № 111.

4. Клин – кат. № 112.

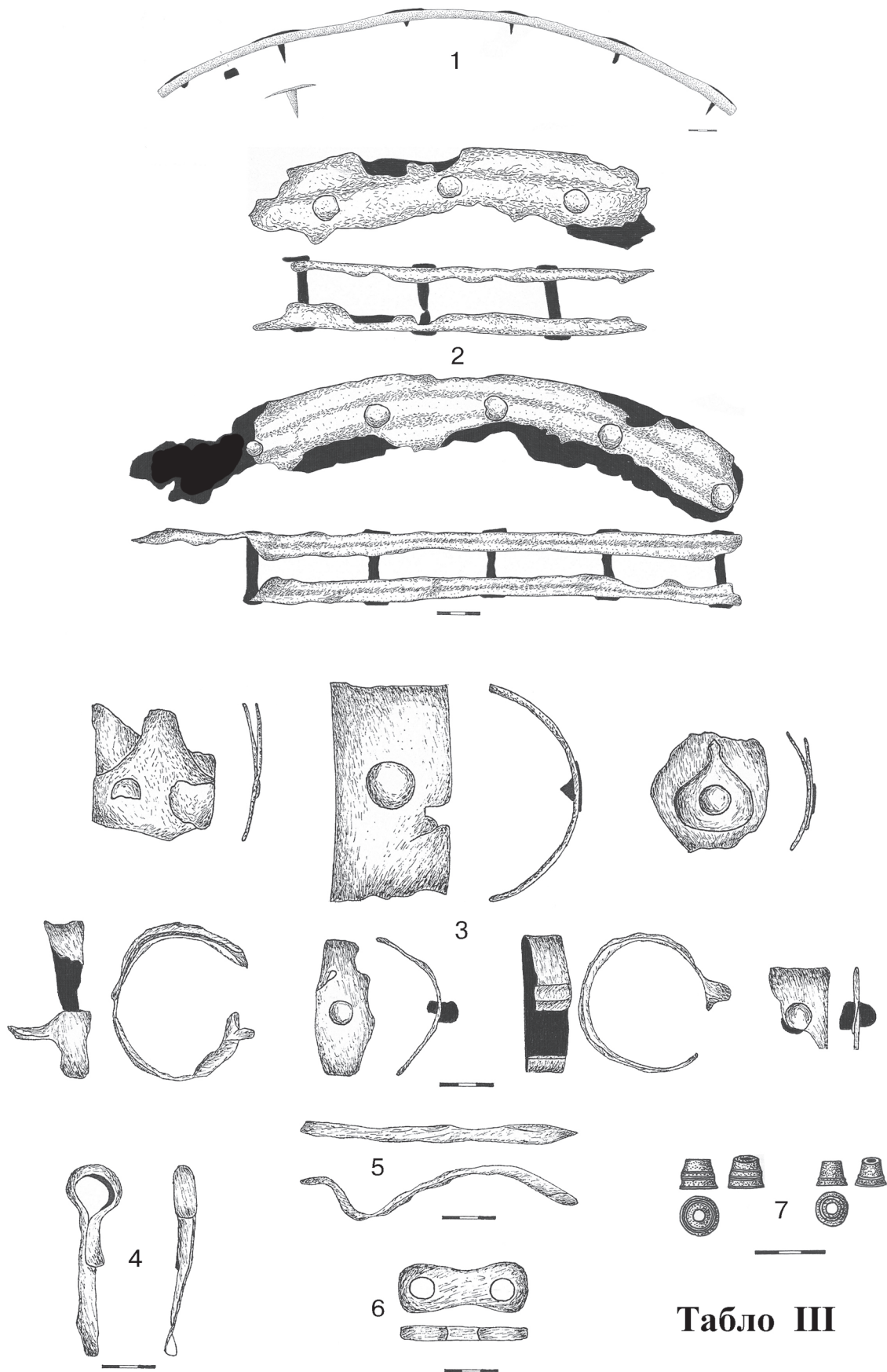
5-6. Два клина – кат. № 113.

Табло II

Табло III (Plate III). Части от колесница-четириколка.

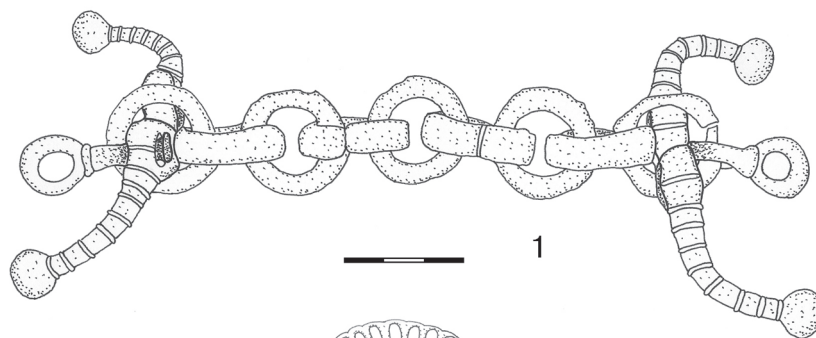
- 1. Шестнадесет елемента от железните ишни на колелата – кат. № 10.*
- 2. Две запазени части от железния обков на дървения наплат – кат. № 11.*
- 3. Седем железни части от главините на колелата – кат. № 12.*
- 4. Предмет от желязо – кат. № 13.*
- 5. Предмет от желязо – кат. № 14.*
- 6. Предмет от желязо – кат. № 15.*
- 7. Шест предмета от кост – кат. № 16.*

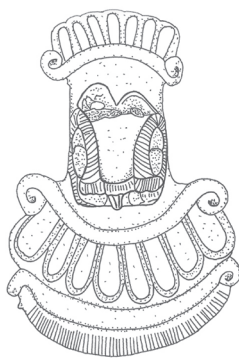
Табло III

Табло IV (Plate IV). Снаряжение на яздитен кон.

- 1. Юзда със сребърни странични лостове и железен зъбалец – кат. № 19.*
- 2. Апликация от сребро (начелник) – кат. № 20.*
- 3. Две апликации от сребро с неправилна форма – кат. № 21.*
- 4. Четири апликации с форма на трискел – кат. № 24.*

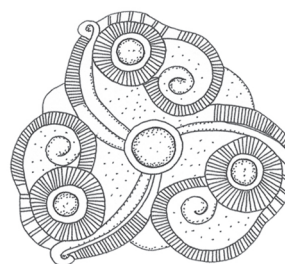
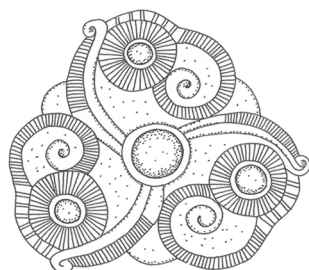
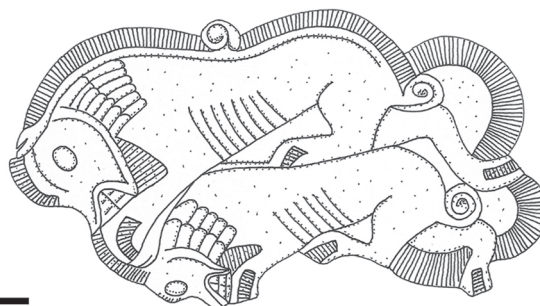
1

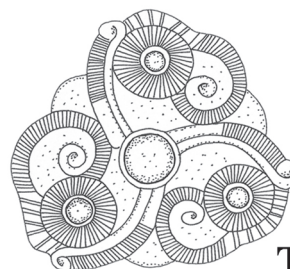
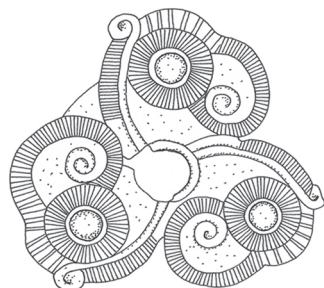
2

3

4

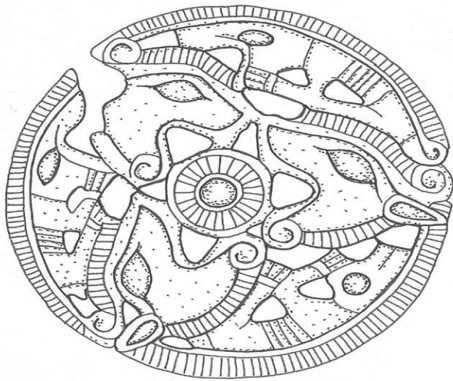
Табло IV

Табло V (Plate V). Снаряжение на яздитен кон

- 1. Две елипсовидни ажурни апликации от сребро – кат. № 22.*
- 2. Две кръгли ажурни апликации от сребро – кат. № 23.*
- 3. Двадесет елипсовидни апликации от сребро – кат. № 26.*
- 4. Тока от сребро – кат. № 29.*
- 5. Пластина от бронз с релефно изображение – кат. № 120.*

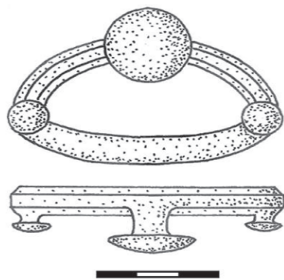
1

2

3

4

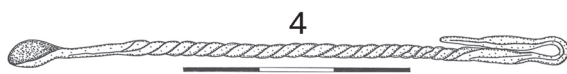
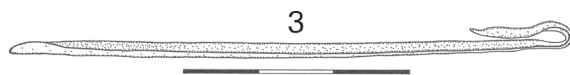
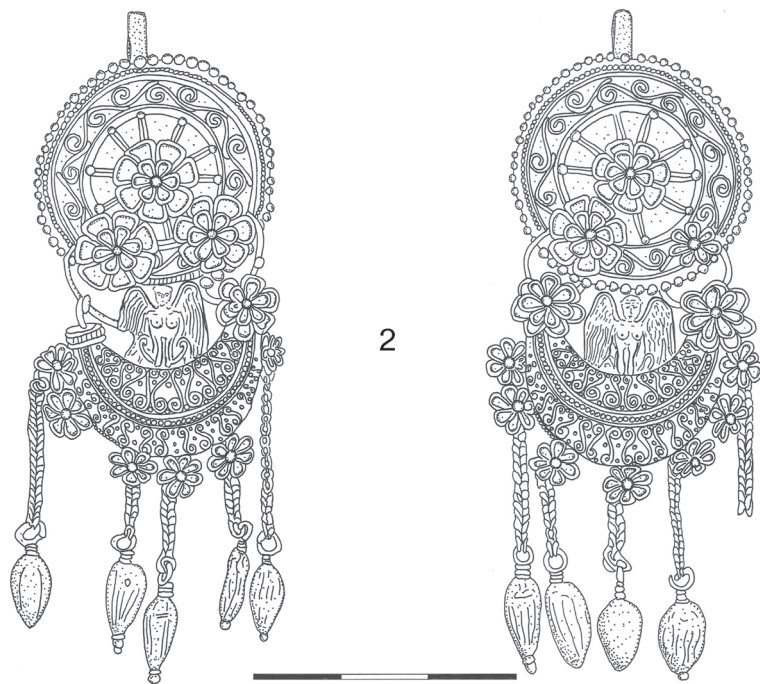
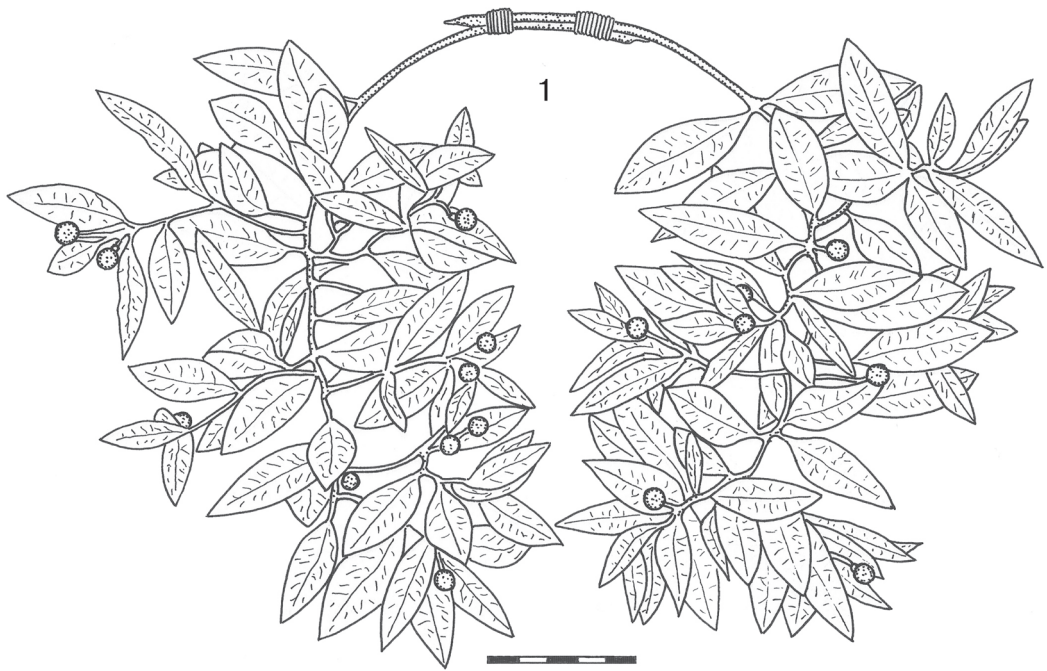

5

Табло VI (Plate VI). Накити

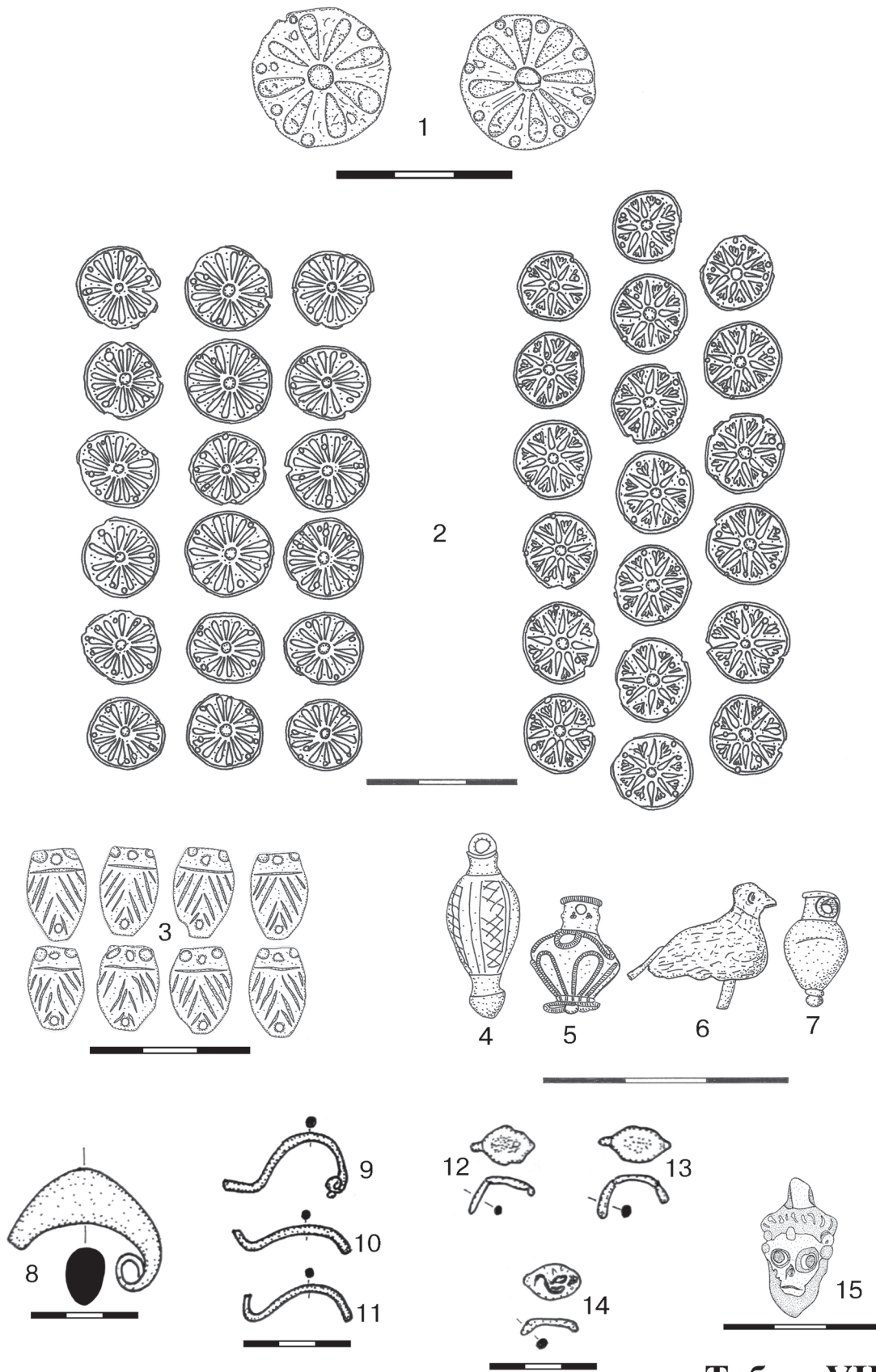
- 1. Лавров венец от злато – кат. № 31.*
- 2. Чифт обици от злато – кат. № 32.*
- 3. Предмет от злато – кат. № 33.*
- 4. Предмет от злато – кат. № 34.*

Табло VI

Табло VII (Plate VII). Накити.

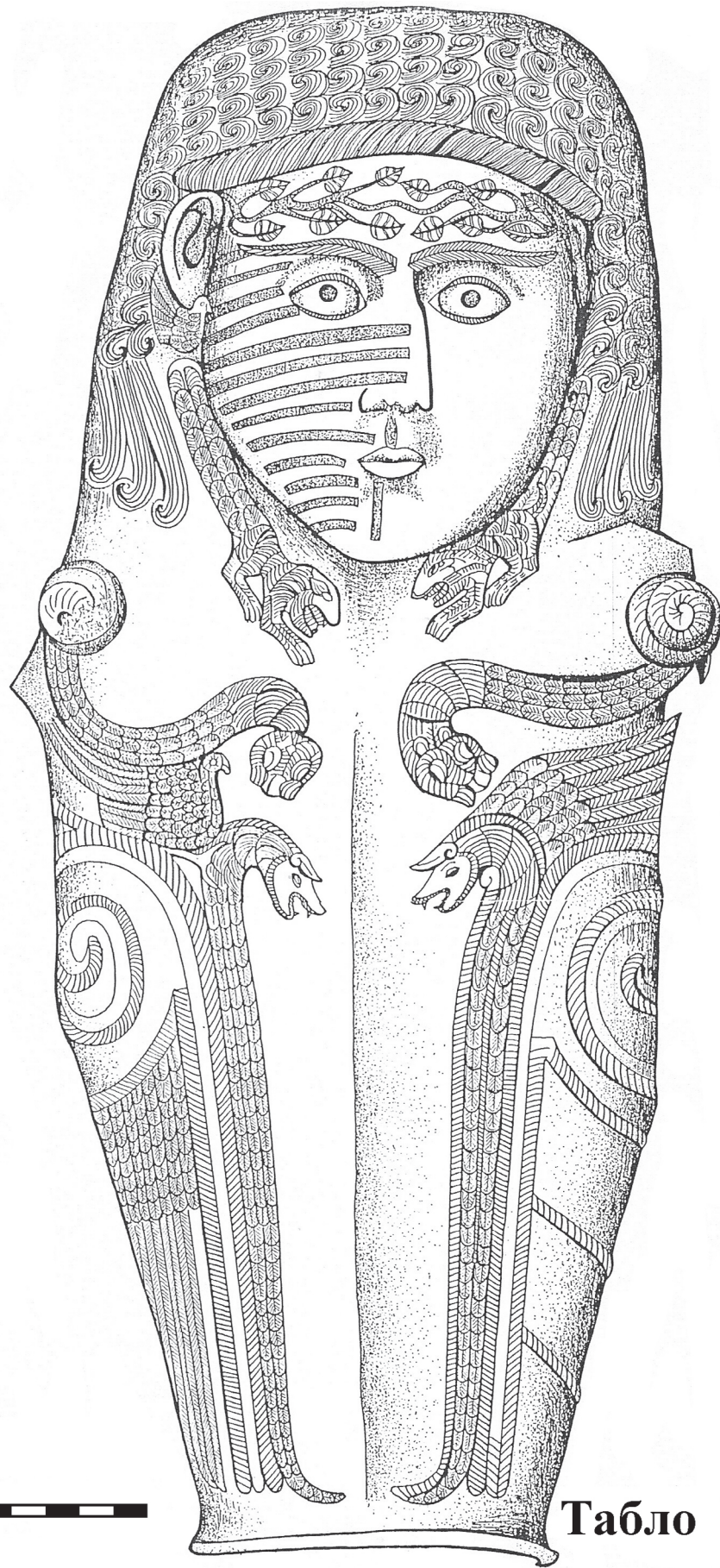
- 1. Две кръгли апликации от злато – кат. № 35.*
- 2. Тридесет и седем кръгли апликации от злато – кат. № 36.*
- 3. Осем апликации от злато с издължена форма – кат. № 37.*
- 4. Висулка от злато – кат. № 38.*
- 5. Висулка от злато – кат. № 116.*
- 6. Фигурка на птица от злато – кат. № 117.*
- 7. Висулка от злато – кат. № 39.*
- 8. Фибула от бронз – кат. № 46.*
- 9-10. Две фибули от бронз – кат. № 47.*
- 11. Фибула от бронз – кат. № 119.*
- 12-13. Два пръстена от бронз – кат. № 48.*
- 14. Пръстен от бронз – кат. № 118.*
- 15. Манисто от разноцветно стъкло – кат. № 51.*

Табло VII

Табло VIII (Plate VIII).

Наколенник от сребро с позлата – кат. № 59.

Табло VIII

Табло IX (Plate IX). Въръжение.

1. Осемдесет и осем върхове за стрели от бронз – кат. № 61 от Гробница II.

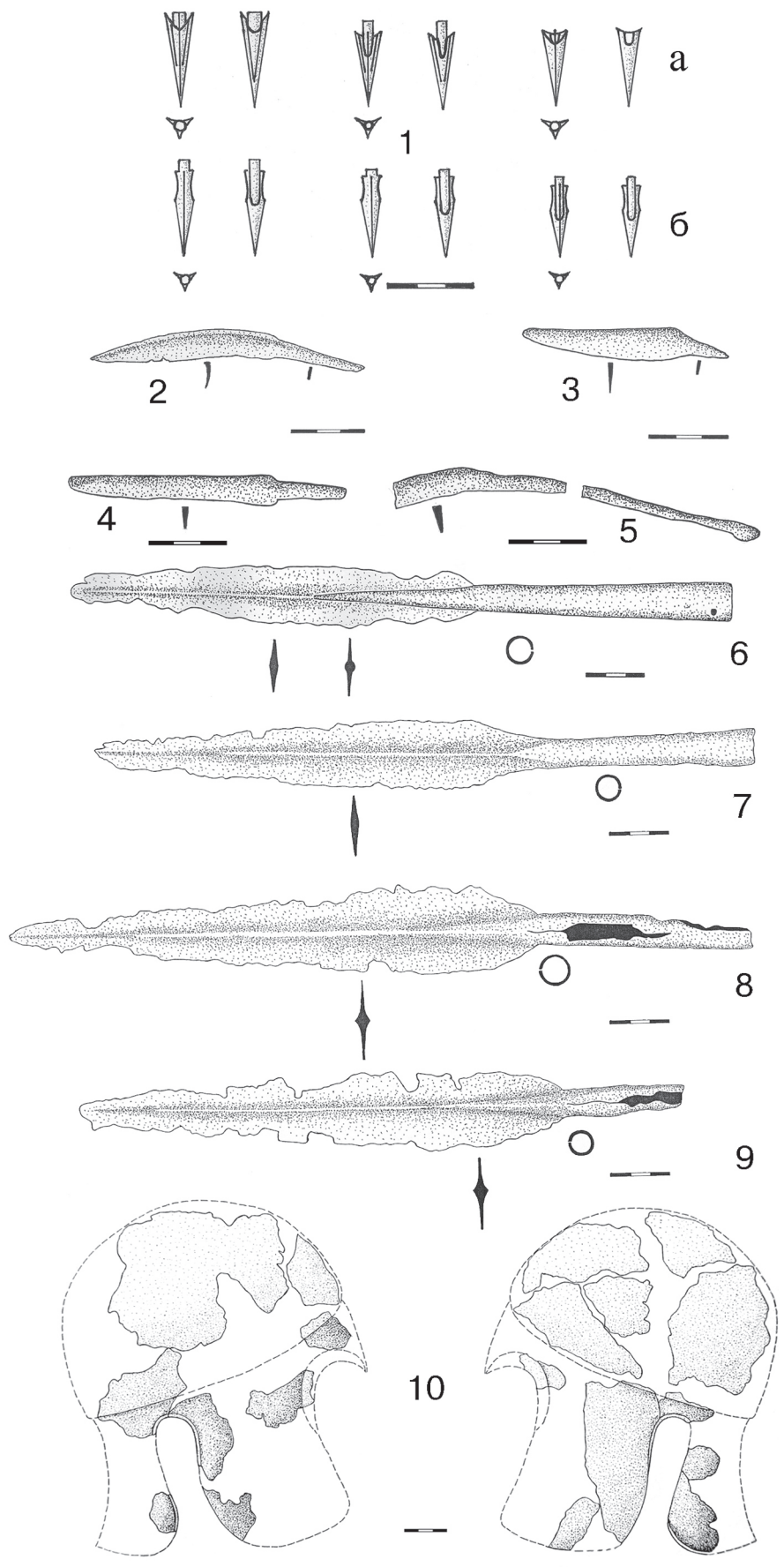
Седемдесет и шест върхове за стрели от бронз – кат. № 125 от Гробница III.

2-3. Два ножа от желязо – кат. № 62.

4-5. Два ножа от желязо – кат. № 126.

6-9. Четиринадесет върха за копия от желязо – кат. № 63.

10. Примерна възстановка на шлем от бронз – кат. № 60.

Табло IX

Табло X (Plate X). Съдове.

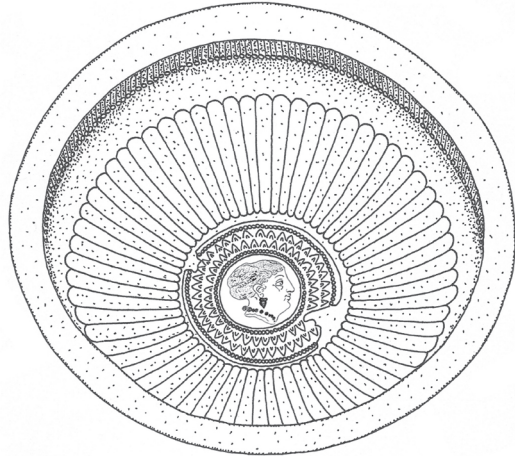
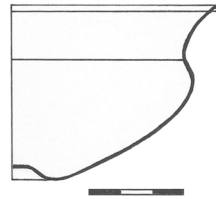
1. Чаша (фиала) от сребро – кат. № 64.

2. Чаша (фиала) от сребро – кат. № 67.

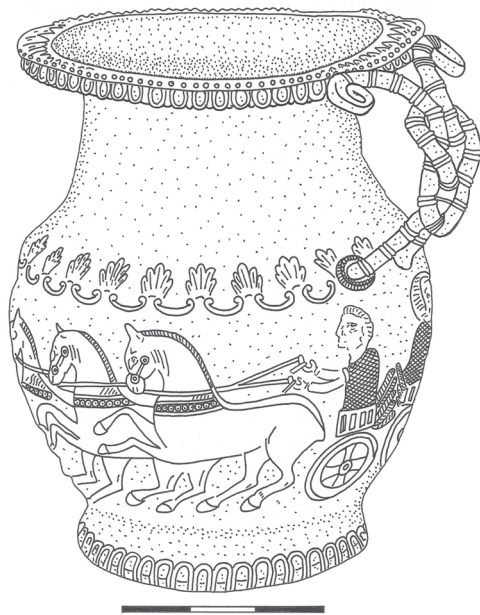
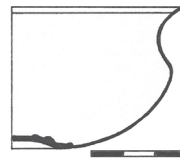
3. Кана от злато – кат. № 127.

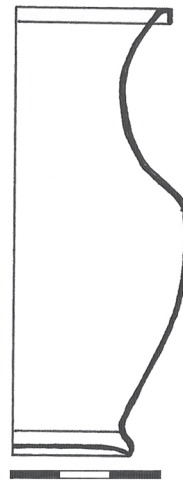
1

2

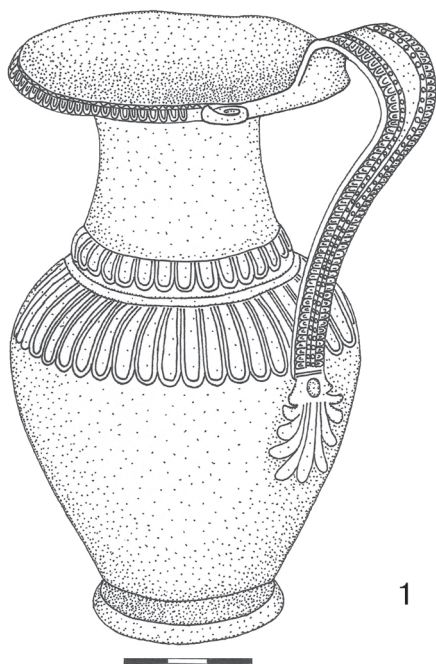
3

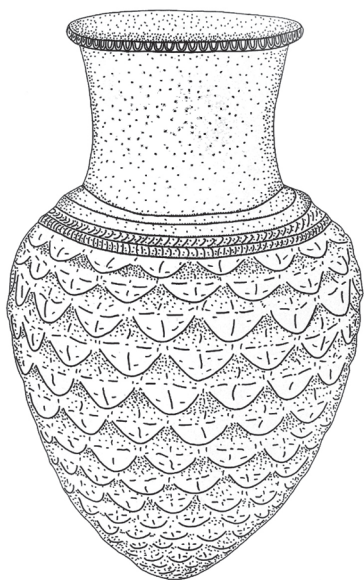
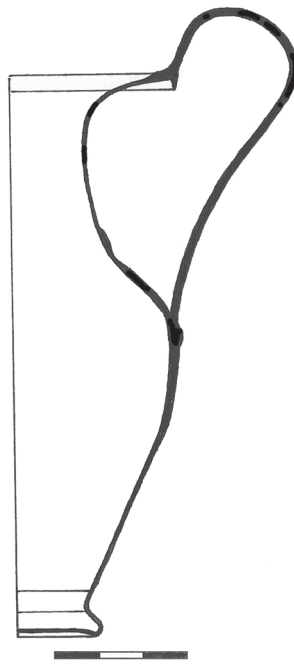
Табло X

Табло XI (Plate XI). Съдове

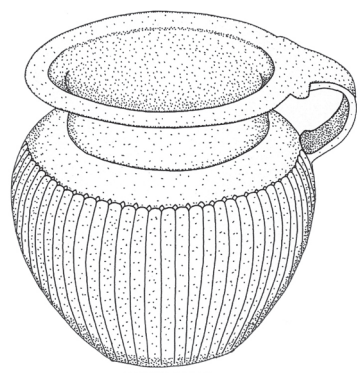
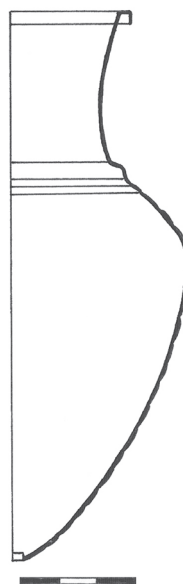
- 1. Кана от сребро – кат. № 68.*
- 2. Съд (ритон) от сребро – кат. № 69.*
- 3. Съд от сребро – кат. № 128.*

1

2

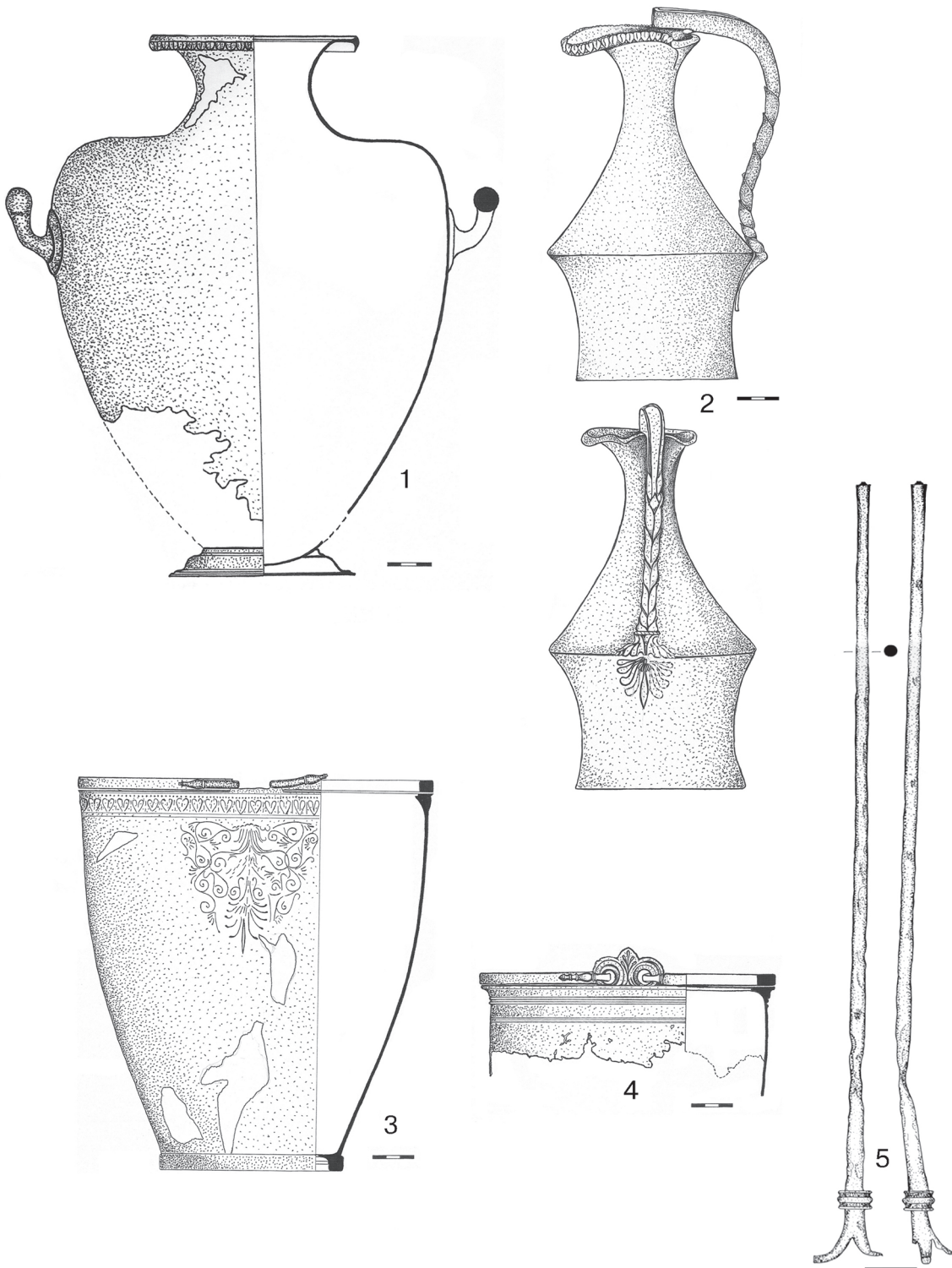
3

Табло XI

Табло XII (Plate XII). Съдове и светилник (канделабър).

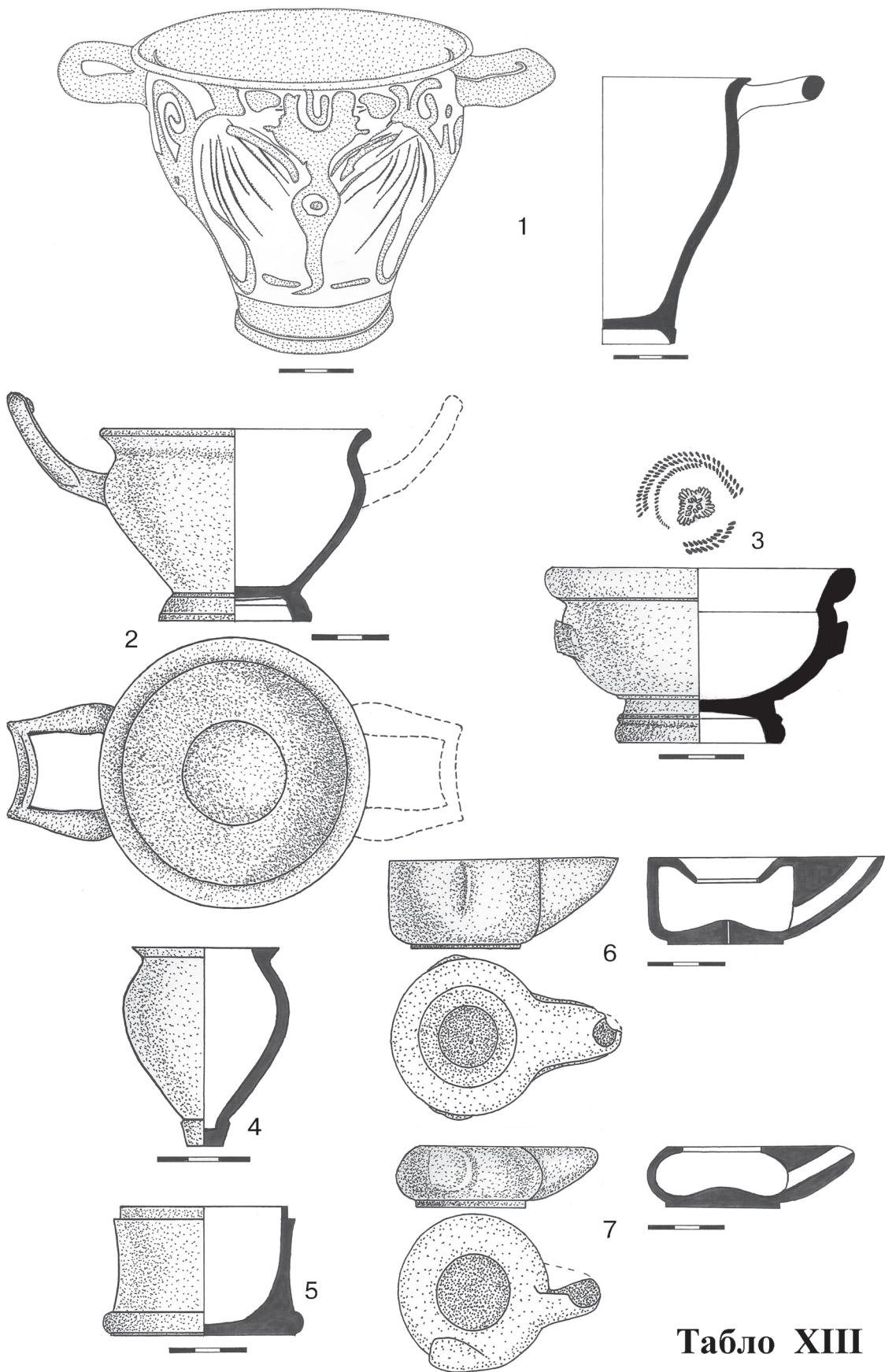
- 1. Съд (хидрия) от бронз – кат. № 70.*
- 2. Кана (ойнохое) от бронз – кат. № 71.*
- 3. Кофа (ситула) от бронз – кат. № 72.*
- 4. Кофа (ситула) от бронз – кат. № 73.*
- 5. Светилник (канделабър) от желязо – кат. № 106.*

Табло XII

Табло XIII (Plate XIII). Съдове и лампи.

- 1. Червенофигурен съд (скифос) – кат. № 1.*
- 2. Съд от глина (киликс) – кат. № 2.*
- 3. Чернофирнисов съд (киликс) – кат. № 75.*
- 4. Червенофирнисов съд (амфориска) – кат. № 79.*
- 5. Чернофирнисова кутийка за накити (пиксида) – кат. № 129.*
- 6. Чернофирнисова лампа – кат. № 80.*
- 7. Чернофирнисова лампа – кат. № 81.*

Табло XIII

Табло XIV (Plate XIV). Съдове.

1 Съд от глина – кат. № 3.

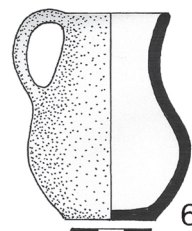
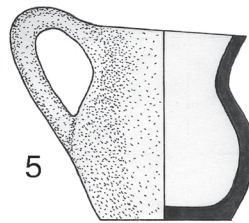
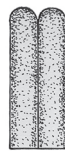
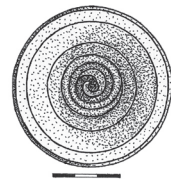
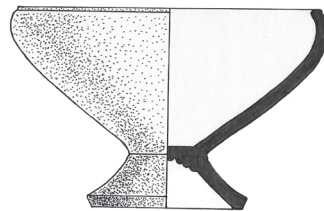
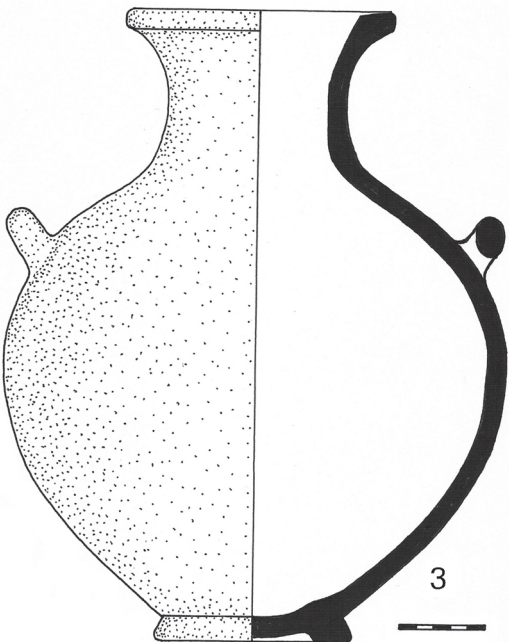
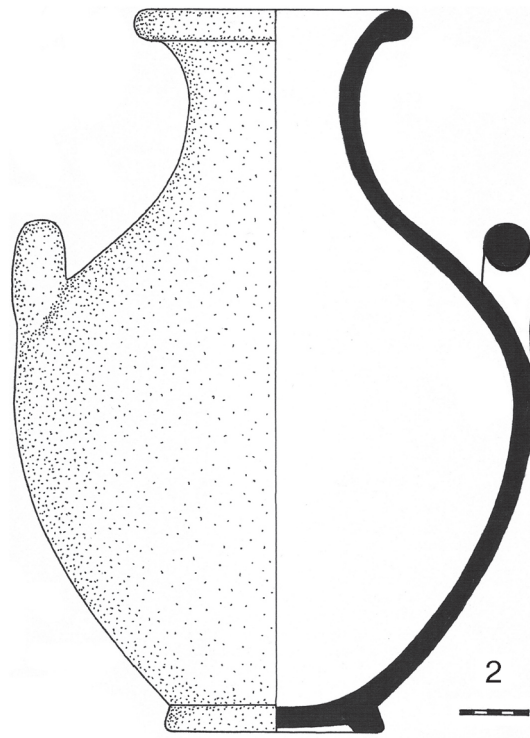
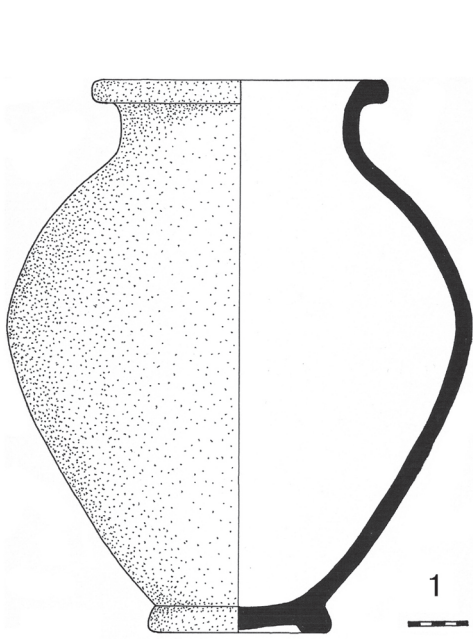
2. Съд от глина – кат. № 4.

3. Съд от глина – кат. № 76.

4. Съд от глина – кат. № 77.

5. Съд от глина – кат. № 78.

6. Съд от глина – кат. № 130.

Табло XIV

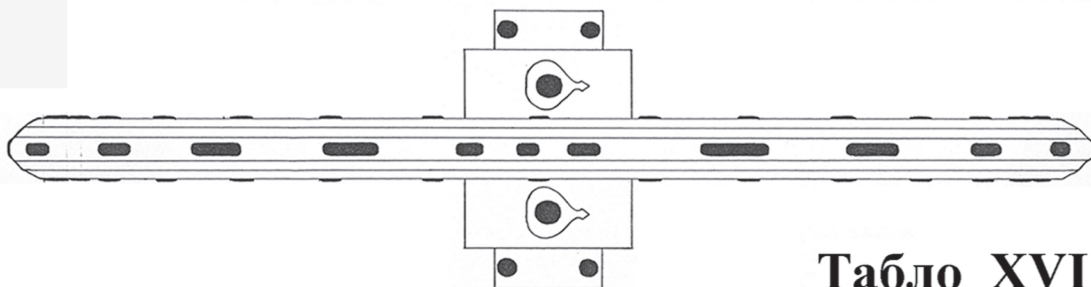
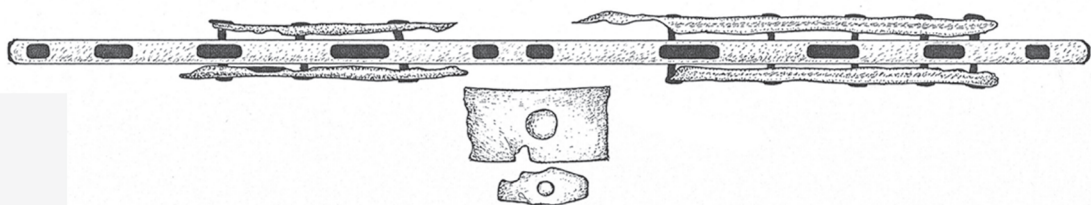
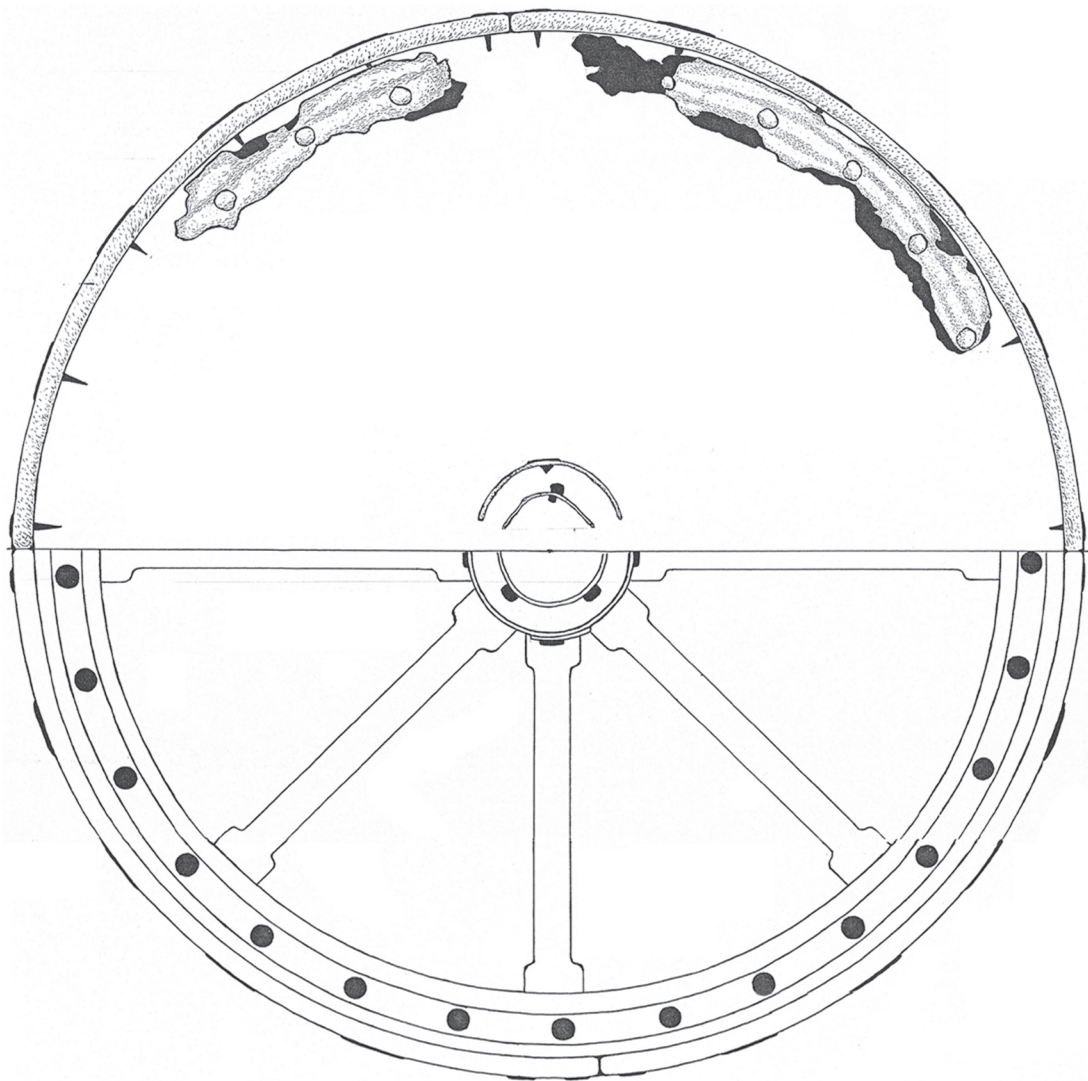
Табло XV (Plate XV). Предмети от глина и каменни брадви.

- 1. Фигура на човешка глава – кат. № 82.*
- 2. Фигура на човек – кат. № 83.*
- 3. Фигура на мъж – кат. № 84.*
- 4. Фигура на жена – кат. № 85.*
- 5. Предмет с форма на паралелепипед – кат. № 88.*
- 6. Предмет с форма на триъгълна пирамида – кат. № 89.*
- 7. Предмет с форма на пресечена триъгълна пирамида – кат. № 90.*
- 8. Пет предмета с цилиндрична форма – кат. № 92.*
- 9. Предмет с форма на пресечен конус – кат. № 95.*
- 10. Предмет с неправилна призматична форма – кат. № 100.*
- 11. Предмет с кръстовидна форма – кат. № 101.*
- 12. Предмет с форма на пръстен – кат. № 103.*
- 13. Предмет с форма на съд – цедилка – кат. № 105.*
- 14. Фигура на човек – кат. № 135.*
- 15. Предмет с форма на стилизирана човешка фигура – кат. № 136.*
- 16. Предмет с форма на пресечена пирамида – кат. № 142.*
- 17. Предмет с цилиндрична форма – кат. № 143.*
- 18. Три предмета с конусовидна форма – кат. № 146.*
- 19. Пет предмета с биконична форма – кат. № 150.*
- 20. Предмет с форма на вретено – кат. № 153.*
- 21. Предмет с форма на неправилна пирамида – кат. № 155.*
- 22. Предмет с призматична форма – кат. № 156.*
- 23. Предмет с призматична форма – кат. № 157.*
- 24. Брадва – кат. № 107.*
- 25. Брадва – кат. № 158.*

Табло XV

Табло XVI (Plate XVI). Възстановка на колело от колесницата.

Табло XVI

Табло XVII (Plate XVII). Снаряжение на яздитен кон.

- 1. Юзда със сребърни странични лостове и железен зъбалец – кат. № 19.*
- 2. Апликация от сребро (начелник) – кат. № 20.*
- 3. Две апликации от сребро с неправилна форма – кат. № 21.*
- 4. Четири апликации с форма на трискел – кат. № 24.*

Табло XVII

Табло XVIII (Plate XVIII). Снаряжение на яздитен кон

1. Две елипсовидни ажурни апликации от сребро – кат. № 22.

2. Две кръгли ажурни апликации от сребро – кат. № 23.

3. Двадесет елипсовидни апликации от сребро – кат. № 26

Табло XVIII

Табло XIX (Plate XIX). Накити.

1. Лавров венец от злато – кат. № 31.

2. Чифт обици от злато – кат. № 32.

3. Предмет от злато – кат. № 33.

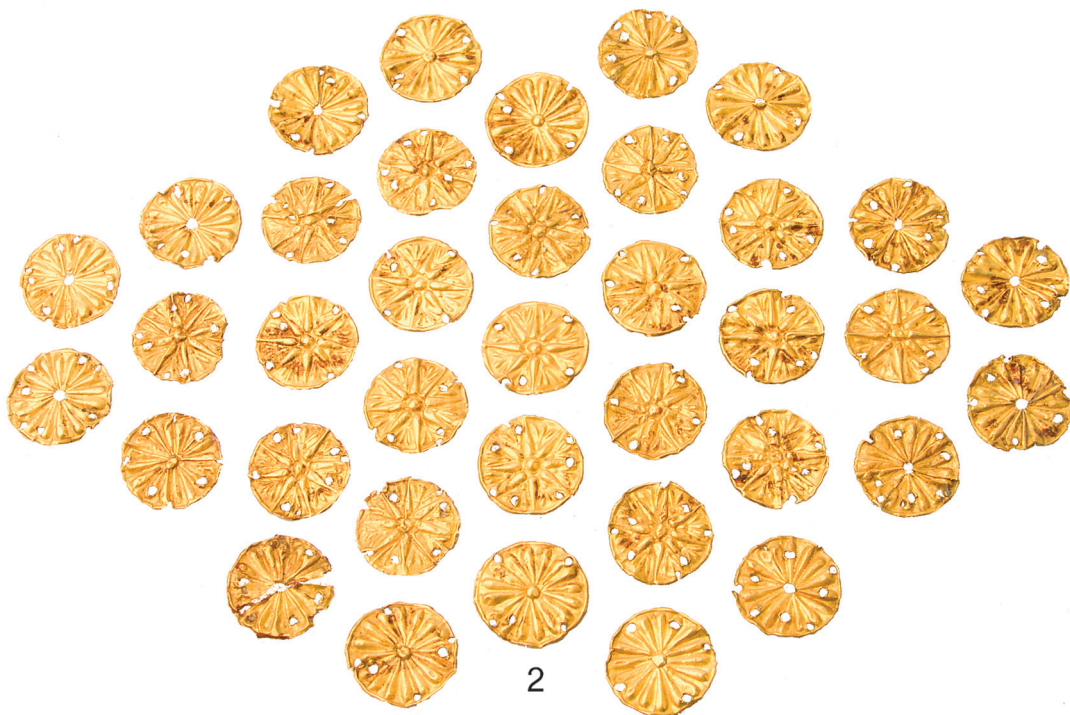
4. Предмет от злато – кат. № 34.

Табло XIX

Табло XX (Plate XX). Накити.

- 1. Две кръгли апликации от злато – кат. № 35.*
- 2. Тридесет и седем кръгли апликации от злато – кат. № 36.*
- 3. Осем апликации от злато с издължена форма – кат. № 37.*
- 4. Висулка от злато – кат. № 38.*
- 5. Висулка от злато – кат. № 116.*
- 6. Фигурка на птица от злато – кат. № 117.*
- 7. Висулка от злато – кат. № 39.*

Табло XX

*Табло XXI (Plate XXI). Наколенник от сребро с позлата -
кат. № 59.*

Табло XXI

Табло XXII (Plate XXII). Съдове.

1. Чаша (фиала) от сребро – кат. № 64.

2. Чаша (фиала) от сребро – кат. № 67.

3. Кана от злато – кат. № 127.

1

2

3

Табло XXII

Табло XXIII (Plate XXIII). Съдове.

- 1. Кана от сребро – кат. № 68.*
- 2. Съд (ритон) от сребро – кат. № 69.*
- 3. Съд от сребро – кат. № 128.*

Табло XXIII

Табло XXIV (Plate XXIV)

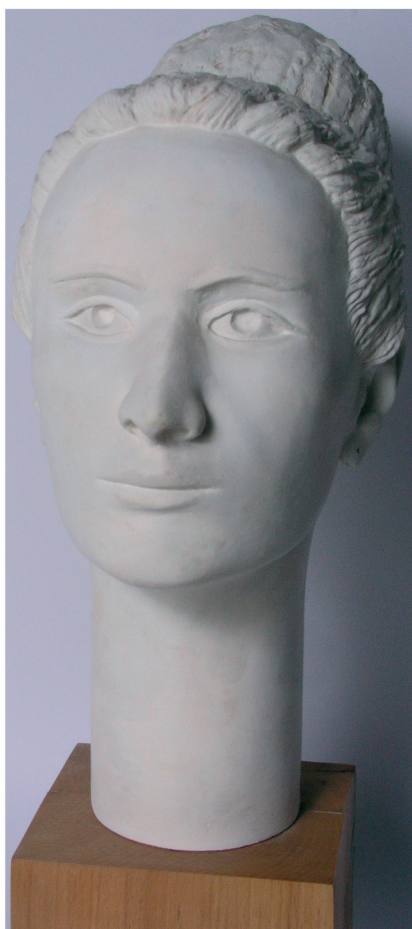
- 1. Червенофигурен съд (скифос) – кат. № 1.*
- 2. Фигура на човешка глава – кат. № 82.*
- 3. Възстановка на главата на погребаната жена в Гробница II*

1

2

3

Табло XXIV

НАРЦИС ТОРБОВ
Могиланската могила във Враца
първо издание

Рецензент: доц. д-р Тотко Стоянов
Фотографии и превод на английски: Добрин Антонов,
Оформление и предпечатна подготовка: Борислав Цветков и Добрин Антонов

Печатни коли: 12,5 Формат: А4
Издателство: Майобо
Печат: Микротест ООД - Враца